

การตอบสนองต่อการคุกคามของชาติตะวันตกของจีน
ปลายสมัยราชวงศ์ชิง (ค.ศ.1861 – 1895)

สารนิพนธ์
ของ
นางสาว อนงคณา มานิตพิสิฐกุล

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต วิชาเอกประวัติศาสตร์เอเชีย

ตุลาคม 2543

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

951.035

๑/๕3 ก

ร.3

การตอบสนองต่อการคุกคามของชาติตะวันตกของจีน
ปลายสมัยราชวงศ์ชิง (ค.ศ.1861 – 1895)

บทคัดย่อ

ของ

นางสาว อนงกณา มานิตพิสิฐกุล

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต วิชาเอกประวัติศาสตร์เอเชีย

ตุลาคม 2543

147612

27 ก.พ. 2544

อนงคณา มานิตพิสิฐกุล. (2543). การตอบสนองต่อการคุกคามของชาติตะวันตกของจีนปลายสมัยราชวงศ์ชิง ค.ศ.1861 – 1895. สารนิพนธ์ ศศ.ม. (ประวัติศาสตร์เอเชีย). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. กรรมการควบคุม : รองศาสตราจารย์ วุฒิชัย มูลศิลป์.

สารนิพนธ์นี้มุ่งศึกษาเรื่องการตอบสนองของจีนต่อการคุกคามของชาติตะวันตกปลายสมัยราชวงศ์ชิง ระหว่าง ค.ศ.1861 – 1895 ซึ่งครอบคลุมช่วงเวลาสามทศวรรษภายหลังจีนพ่ายแพ้สงครามฝิ่นทั้งสองครั้ง กลุ่มขุนนาง – ปัญญาชนจีนบางส่วนที่มีแนวคิดก้าวหน้า เห็นว่าจีนจะเข้มแข็งได้ก็ด้วยการปรับปรุงประเทศให้ทันสมัยแบบชาติตะวันตกทั้งในด้านการพัฒนาอาวุธ กองทัพ และระบบอุตสาหกรรมตามแนวทางทุนนิยม ในขณะที่กลุ่มขุนนาง – ปัญญาชนฝ่ายอนุรักษนิยมเชื่อมั่นในอุดมการณ์ของลัทธิขงจื้อใหม่ต่อต้านการผูกมิตร และสนับสนุนการทำสงครามกับชาติตะวันตก ความขัดแย้งระหว่างขุนนางทั้งสองฝ่าย และความขาดสมานฉันท์ ทำให้จีนอยู่ในฐานะลำบากที่จะเผชิญกับการคุกคามจากชาติตะวันตกหรือแม้กระทั่งญี่ปุ่น ท้ายที่สุด การแพ้สงครามแก่ญี่ปุ่นถือว่าเป็นเครื่องบ่งชี้ถึงความล้มเหลวของนโยบายแบบอนุรักษนิยมของราชสำนัก และ ได้กลายเป็นสาเหตุสำคัญที่นำไปสู่ความเคลื่อนไหวโค่นล้มราชวงศ์ชิงใน ค.ศ. 1911 และการยกเลิกการปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ของจีนที่ยาวนานมากกว่า 2,000 ปี

CHINA'S RESPONSE TO THREATENING OF THE WEST
IN LATE QING DYNASTY, 1861 – 1895

AN ABSTRACT
BY
MISS ANONGKANA MANITPISITHKUL

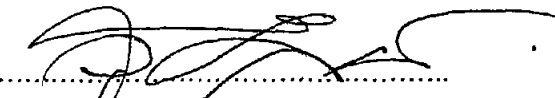
Presented in partial fulfillment of the requirements
for the Master of Arts degree in Asian History
at Srinakharinwirot University
October 2000

Anongkana Manitsithkul. (2000). *China's Response to Threatening of The West in Late Qing Dynasty, 1861 – 1895*. Master project, M.A. (Asian History). Bangkok : Graduate School, Srinakharinwirot University. Advisor Committee : Assoc. Wutdichai Moolsilpa.

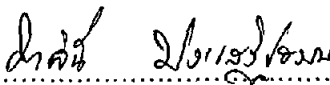
This dissertation focuses on China's response to the encroachment of Western powers on its sovereignty during the late Qing dynasty, A.D. 1861 – 1895, covering a period of three decades in the aftermath of the two ignominious Opium Wars. Leading Chinese intellectuals, receptive to Western ideas, argued in favour of China modernizing itself along Western lines in the fields of military science, army reform and modern industry. Opposed to this Westernizing effort was a group of influential conservative mandarins still adhering to Neo-Confucianist principles, expressing hostile attitudes to the West, and opting for war against foreign aggression. The contest between these two factions and the lack of internal stability enfeebled China in the face of foreign intervention in its affairs. China's defeat in the war against Japan's aggression was seen as the result of the Qing government's conservative policy. This event paved the way for the formation of new intellectual groups which finally overthrew the Qing dynasty in 1911, thus ending the 2000 years long of China's absolute monarchy.

อาจารย์ที่ปรึกษา ประธานคณะกรรมการบริหารหลักสูตร และคณะกรรมการสอบ
ได้พิจารณาสารนิพนธ์ฉบับนี้แล้วเห็นสมควรรับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต วิชาเอกประวัติศาสตร์เอเชีย ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒได้

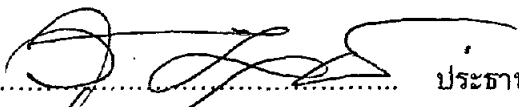
อาจารย์ที่ปรึกษาสารนิพนธ์

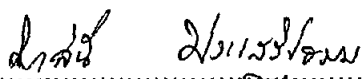

(รองศาสตราจารย์ วุฒิชัย มูลศิลป์)

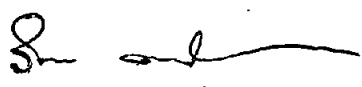
ประธานคณะกรรมการบริหารหลักสูตร

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ มาลีณี ประเสริฐธรรม)

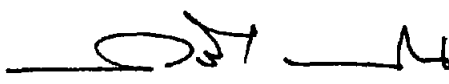
คณะกรรมการสอบ

(รองศาสตราจารย์ วุฒิชัย มูลศิลป์) ประธาน

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ มาลีณี ประเสริฐธรรม) กรรมการ

(อาจารย์ ดร.วินัย พงศ์ศรีเพียร) กรรมการที่แต่งตั้งเพิ่มเติม

อนุมัติให้รับสารนิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตร
มหาบัณฑิต วิชาเอกประวัติศาสตร์เอเชีย ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ กวี วรกวิน)
วันที่ ๓๓ เดือน ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๕๓

ประกาศคุณูปการ

สารนิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงได้ ผู้เขียนขอกราบขอบพระคุณรองศาสตราจารย์วุฒิชัย มูลศิลป์ ในการให้ความช่วยเหลือ แนะนำ และตรวจแก้ไขงานของผู้เขียนอย่างละเอียด

ขอขอบพระคุณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์มาลินี ประเสริฐธรรม และ อาจารย์ ดร.วินัย พงศ์ศรีเพียร ที่ให้คำแนะนำอันเป็นประโยชน์แก่ผู้เขียน

ขอขอบพระคุณ คุณสมศักดิ์ มานิตพิสิฐกุล คุณพ่อ และ คุณยุวณัฐ มานิตพิสิฐกุล คุณแม่ ในการให้ความช่วยเหลือด้านการตรวจสอบความถูกต้องเรื่องตัวอักษร การออกเสียง และการแปลความหมายของภาษาจีน

ขอขอบคุณ คุณพฤษภรณ์ มานิตพิสิฐกุล น้องชาย และ คุณอนุชิตา มานิตพิสิฐกุล น้องสาว ที่คอยให้ความช่วยเหลือด้านการพิมพ์ แก้ไขปัญหาด้านคอมพิวเตอร์ และเป็นกำลังใจสำคัญในการทำงานมาโดยตลอด

ขอขอบคุณ คุณธาดา ประสิทธิสา ในการให้คำแนะนำด้านการทำงาน การใช้ภาษาอังกฤษ และเป็นกำลังใจสำหรับผู้เขียนเป็นอย่างดี

อนงคณา มานิตพิสิฐกุล

สารบัญ

บทที่	หน้า
บทนำ.....	ก
เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	จ
ความมุ่งหมายของการศึกษาวิจัย.....	ฉ
ความสำคัญของการศึกษาวิจัย.....	ฉ
ขอบเขตของการศึกษาวิจัย.....	ช
วิธีดำเนินการศึกษาวิจัย.....	ช
นิยามศัพท์เฉพาะ.....	ช
แหล่งข้อมูล.....	ช
1 การเข้ามาของชาติตะวันตกสมัยคริสต์ศตวรรษที่ 16 ถึงทศวรรษ 1850.....	1
ความสัมพันธ์ระหว่างจีนกับชาติตะวันตกสมัยคริสต์ศตวรรษที่ 16	
ถึงทศวรรษ 1850.....	1
การค้าระหว่างจีนกับชาติตะวันตก.....	1
ระบบกวางตุ้ง.....	3
การเผยแผ่คริสต์ศาสนา.....	7
ปัญหาความขัดแย้งระหว่างจีนกับชาติตะวันตกในสมัยคริสต์ศตวรรษที่ 19.....	9
ความขัดแย้งทางด้านการทูต.....	9
ความขัดแย้งทางด้านการค้า.....	10
สงครามฝิ่น ค.ศ.1839 – 1842.....	12
สงครามฝิ่นครั้งที่ 2 ค.ศ.1856 – 1860.....	15
การจลาจลภายในประเทศเนื่องจากการฟ่ายแพ้สงครามฝิ่นทั้งสองครั้ง.....	18
ภูมิหลังการจลาจลสมัยคริสต์ศตวรรษที่ 18 : การจลาจลดอกบัวขาว.....	18
การจลาจลไท่ผิง.....	19
การจลาจลเหียน.....	20
การจลาจลมุสลิม.....	20
การจลาจลเหมียว.....	21
ความตื่นตัวของขุนนาง – ปัญญาชนภายหลังสงครามฝิ่น ค.ศ.1842.....	21
หลิน เจ้อสวี่ (Lin Zexu).....	21
เว่ย หย่วน (Wei Yuan).....	22
ฉี อิง (Qi Ying).....	23
สวี จี้หยู (Xu Jiyu).....	23

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
2 การฟื้นฟูประเทศสมัยจักรพรรดิฉินเจี๋ย (ค.ศ.1861 – 1872).....	42
การเปลี่ยนแปลงภายในราชสำนักซึ่งนำไปสู่การฟื้นฟูประเทศ.....	42
แนวคิดและบทบาทของชนชั้นปกครองในการฟื้นฟูประเทศ.....	44
แนวคิดและบทบาทของพระนางฉือซี (Cixi).....	44
แนวคิดและบทบาทของขุนนางปัญญาชนฝ่ายก้าวหน้า.....	45
เฟิง กุ้ยเฟิน (Feng Guifen).....	46
กว๋อ ซ่งเตา (Guo Songdao).....	48
เจ้าชายกง (Prince Gong).....	48
เหวิน เสี่ยง (Wen Xiang).....	50
เจิง กว๋อฝาน (Zeng Guofan).....	50
จว๋อ จงถิง (Zuo Zongtang).....	52
หลี่ หงจาง (Li Hongzhang).....	54
การคัดค้านการเลียนแบบความทันสมัยของชาติตะวันตก	
ของขุนนาง – ปัญญาชนฝ่ายอนุรักษนิยม.....	56
การดำเนินความสัมพันธ์ระหว่างจีนกับชาติตะวันตกด้านต่าง ๆ.....	58
สำนักงานการต่างประเทศ (จ่งหลี่ หย่าเหมิน).....	59
ข้าหลวงตรวจการการค้า.....	60
หน่วยงานศุลกากรทางทะเล.....	61
สถาบันภาษาต่างประเทศ (ถงเหวิน กว๋าน).....	63
การจัดทำกฎหมายระหว่างประเทศ.....	65
นโยบายความร่วมมือ.....	65
การสังหารหมู่เมืองเทียนจิน (ค.ศ.1870).....	68
การพัฒนากองทัพและอาวุธ (ค.ศ.1861 – 1872).....	68
การพัฒนากองทัพและอาวุธระยะแรก.....	69
การก่อตั้งคลังสรรพาวุธและอุตสาหกรรม.....	71
ผลของการฟื้นฟูประเทศสมัยจักรพรรดิฉินเจี๋ย.....	73
3 การสร้างความมั่งคั่งให้กับจีน (ค.ศ.1873 – 1885).....	86
แนวคิดและบทบาทของ หลี่ หงจาง ในการสร้างความมั่งคั่งให้กับจีน.....	87
ระบบข้าราชการอำนวยการและพ่อค้าดำเนินการ (กวานตู่ ซางป๋น).....	88
การพัฒนาระบบอุตสาหกรรมของจีนระหว่าง ค.ศ.1873 – 1885.....	90

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
3 (ต่อ)	
กิจการเรือกลไฟ.....	90
กิจการเหมืองแร่.....	95
กิจการทอผ้า.....	97
กิจการคมนาคมและโทรเลข.....	98
กิจการต่าง ๆ ของนักธุรกิจชาวจีน.....	100
การสร้าง ความเข้มแข็งด้านต่าง ๆ ให้กับจีน ระหว่าง ค.ศ.1873 – 1885.....	101
การส่งนักศึกษาไปต่างประเทศ.....	102
การจัดตั้งสถานทูต ณ ต่างประเทศ.....	104
การคุกคามจีนของมหาอำนาจต่างชาติ ระหว่าง ค.ศ.1873 – 1885.....	106
การคุกคามได้หวันของญี่ปุ่น ค.ศ.1874.....	106
รัสเซียยึดครองอีหลี ระหว่าง ค.ศ.1871 – 1881.....	107
สงครามจีนกับฝรั่งเศส ค.ศ.1884 – 1885.....	107
การต่อต้านการคุกคามของชาติตะวันตกของขุนนาง – ปัญญาชน ฝ่ายอนุรักษนิยม.....	108
ผลของการสร้างความมั่งคั่งให้กับจีน ระหว่าง ค.ศ.1873 – 1885.....	110
4 การทำตนเองให้เข้มแข็งด้วยการพัฒนากองทัพเรือและอุตสาหกรรม (ค.ศ.1885 – 1895).....	117
บทบาทของพระนางฉือยีภายในราชสำนักชิง.....	117
แนวคิดและบทบาทของขุนนาง – ปัญญาชน ระหว่าง ค.ศ.1885 – 1895.....	118
แนวคิดและบทบาทของ หลี่ หงจาง.....	118
แนวคิดและบทบาทของ จาง จื่อต้ง (Zhang Zhidong).....	119
แนวคิดและบทบาทของขุนนาง – ปัญญาชนในการปฏิรูปประเทศ.....	120
การพัฒนากองทัพเรือของจีน.....	122
การพัฒนาอุตสาหกรรมของจีนภายใต้ระบบข้าราชการและพ่อค้า ร่วมดำเนินการ (กวางซาง เหว่ป๋ัน).....	125
บทบาทของ จาง จื่อต้ง ในการพัฒนาอุตสาหกรรมระบบกวางซาง เหว่ป๋ัน.....	126
บทบาทของนักธุรกิจเอกชนชาวจีน.....	127
การคุกคามจีนของมหาอำนาจต่างชาติ (ค.ศ.1885 – 1895).....	128
สงครามระหว่างจีนและญี่ปุ่น ค.ศ.1894 – 1895.....	128

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
4 (ต่อ)	
ผลของการทำตนเองให้เข้มแข็งด้วยการพัฒนากองทัพเรือและอุตสาหกรรม.....	130
5 บทสรุป.....	137
บรรณานุกรม.....	140
ภาคผนวก.....	144
ภาคผนวก ก.....	145
ภาคผนวก ข.....	146
ภาคผนวก ค.....	148
ภาคผนวก ง.....	150
ภาคผนวก จ.....	151
ภาคผนวก ฉ.....	152
ภาคผนวก ช.....	154
ประวัติย่อผู้วิจัย.....	162

บัญชีภาพประกอบ

ภาพประกอบ		หน้า
1	แผนที่แสดงการขยายอำนาจของลัทธิจักรวรรดินิยม สมัยคริสต์ศตวรรษที่ 19.....	25
2	ภาพบาทหลวงมัทธิโอ ริชชี (Matteo Ricci).....	26
3	ภาพบาทหลวงอาดัม ชอล (Adam Scholl).....	27
4	ภาพจักรพรรดิคังซี (Kangxi. 1661 – 1722).....	28
5	ภาพจักรพรรดิหย่งเจิ้ง (Yongzheng. 1723 - 1735).....	29
6	ภาพจักรพรรดิเฉียนหลง (Qianlong. 1736 – 1799).....	30
7	ภาพที่พักอาศัยของพ่อค้าต่างชาติที่เมืองกว่างโจว สมัยคริสต์ศตวรรษที่ 18.....	31
8	แผนที่แสดงเส้นทางการค้าฝิ่น.....	32
9	ภาพ หลิน เจ้อสวี่ (Lin Zexu).....	33
10	ภาพเหตุการณ์การเผาทำลายฝิ่นโดยคำสั่งของ หลิน เจ้อสวี่ ค.ศ. 1839.....	34
11	ภาพการรบระหว่างจีนและอังกฤษในสงครามฝิ่น.....	35
12	ภาพ ฉี อี้ง ผู้แทนจีนในการเจรจายุติสงครามฝิ่น.....	36
13	ภาพ เซอร์ เฮนรี พอตทิงเจอร์ (Sir Henry Pottinger) พูดอังกฤษ.....	37
14	แผนภาพแสดงเมืองท่าตามสนธิสัญญาและการคุกคามของชาติตะวันตก.....	38
15	แผนที่แสดงพื้นที่การจลาจลของขบวนการต่าง ๆ ของจีน ในช่วงกลางคริสต์ศตวรรษที่ 19.....	39
16	ภาพพระตำหนักหยวนอิง ภายในพระราชวังฤดูร้อน (หยวนหมิงหยวน).....	40
17	ภาพ เว่ย หยวน (Wei Yuan).....	41
18	ภาพพระนางฉือซี (Cixi. 1835 – 1908).....	76
19	ภาพเจ้าชายกง (Prince Gong).....	77
20	ภาพ เหวิน เสี่ยง (Wen Xiang).....	78
21	ภาพ เจิง กว๋อฝาน (Zeng Guofan).....	79
22	ภาพ จว๋อ จงถัง (Zuo Zongtang).....	80
23	ภาพ หลี หงจาง (Li Hongzhang).....	81
24	ภาพถ่ายร่วมระหว่าง หลี หงจาง และ วิลเลียม อีวาร์ด แกลตสไตน์ นายกรัฐมนตรีอังกฤษ.....	82

บัญชีภาพประกอบ (ต่อ)

ภาพประกอบ		หน้า
25	ภาพการทำงานของคณะเสนาบดีประจำสำนักงานต่างประเทศ (จ่งหลี่ หย่าเหมิน).....	83
26	ภาพ ดับเบิลยู เอ.พี. มาร์ติน ผู้อำนวยการสถาบันภาษาต่างประเทศ (กงเหวิน กว๋าน).....	84
27	ภาพคณะทูตจีนที่เดินทางไปเยือนประเทศสหรัฐอเมริกาเป็นครั้งแรก เมื่อ ค.ศ.1868.....	85
28	ภาพวาดจักรพรรดิกวางซวี (Guangxu, 1875 – 1898).....	113
29	ภาพนักศึกษาชาวจีนที่ได้รับการคัดเลือกให้ไปศึกษาต่างประเทศ.....	114
30	ภาพคณะนักศึกษาชาวจีนที่ฮาร์ฟোর্ท รัฐคอนเนกติกัต สหรัฐอเมริกา.....	115
31	แผนที่แสดงที่ตั้งแหล่งอุตสาหกรรมของจีน ระหว่าง ค.ศ.1860 – 1885.....	116
32	ภาพเจ้าชายชุน (Prince Chun).....	132
33	ภาพเจ้าชายชิง (Prince Qing).....	133
34	ภาพ จาง จื่อต้ง (Zhang Zhidong).....	134
35	ภาพพระราชวังฤดูร้อนของพระนางฉือ.....	135
36	ภาพการเจรจาสงบศึกสงครามระหว่างจีนและญี่ปุ่น ค.ศ.1895.....	136

บทนำ

การที่จีนต้องพ่ายแพ้สงครามกับชาติมหาอำนาจตะวันตกในสงครามฝิ่นค.ศ. 1842 ทำให้จีนได้รับรู้ถึงความเข้มแข็งของชาติตะวันตกที่จีนมักถูกดูถูกอยู่เสมอ โดยที่จีนมักเรียกชาวตะวันตกเหล่านี้ว่า “คนป่าผมแดง”¹ ในขณะเดียวกันขุนนาง – นักปราชญ์จีน (scholar-gentry) บางกลุ่มได้รับรู้ถึงความอ่อนแอของจีนทั้งด้านการทหารและการป้องกันประเทศ เมื่อจีนต้องสูญเสียเกียรติภูมิและความยิ่งใหญ่ในอดีตและต้องเสียเปรียบจากการทำสนธิสัญญาหนานจิง(นานกิง)กับชาติตะวันตกในค.ศ. 1842 โดยที่จีนต้องยินยอมเปิดเมืองท่าค้าขายกับต่างชาติ ต้องเสียเกาะฮ่องกงให้กับอังกฤษ และถูกเอาเปรียบทางด้านภาษี เป็นต้น² แต่กระนั้นผู้ปกครองประเทศจีนคือองค์จักรพรรดิและบรรดาขุนนาง – นักปราชญ์ทั้งหลายยังไม่ได้ตระหนักถึงภัยคุกคามจากชาติมหาอำนาจ รวมถึงความอ่อนแอภายในประเทศจีนอย่างแท้จริง ซึ่งกลุ่มผู้นำในชนชั้นปกครองจีนเหล่านี้ได้ทอดเวลาให้ล่วงเลยมานานถึง 2 ทศวรรษจึงได้เริ่มดำเนินการฟื้นฟูประเทศเพื่อสร้างความเข้มแข็งทางด้านต่างๆ ให้เทียบเท่าหรือดีกว่าชาติตะวันตกภายใต้แนวคิดที่เรียกว่า “การทำตนเองให้เข้มแข็ง” (จือเจียง= Ziqiang)

คำว่า “จือเจียง” ที่ปรากฏอยู่ในประวัติศาสตร์จีนสมัยราชวงศ์ชิง ตรงกับคำในภาษาไทยว่า “การทำตนเองให้เข้มแข็ง” ซึ่งเป็นคำที่ เฟิง กุ้ยเฟิน (Feng Guifen) นักปราชญ์คนสำคัญในช่วงปลายสมัยราชวงศ์ชิง ได้อ้างถึงคำๆ นี้ในช่วงต้นทศวรรษ 1860 โดยมีความหมายถึง การทำตนเองให้เข้มแข็ง (to make ourselves strong)³ คำนี้ได้กลายเป็นคำที่มีความสำคัญที่อธิบายถึงการตอบสนองต่ออิทธิพลตะวันตกของจีนในช่วงเวลานั้น อย่างไรก็ตามนักประวัติศาสตร์บางคนเรียกช่วงเวลานี้ว่า “ขบวนการเลียนแบบสิ่งของชาติตะวันตก” หรือ “หยางวู ยุนตง” (Yangwu Yundong)⁴ โดยอธิบายลักษณะการเลียนแบบชาติตะวันตกทางด้านกองทัพและอาวุธเพื่อทำจีนให้เข้มแข็ง ตามที่ หลี่ หงจาง (Li Hongzhang) ได้ให้ความสำคัญกับเรื่องนี้เมื่อเขาได้ถวายฎีกาแด่องค์จักรพรรดิถงจื่อในเดือนกันยายน ค.ศ. 1865 เพื่อสนับสนุนการก่อตั้งคลังสรรพาวุธที่เจียงหนาน⁵ ดังนั้นคำว่า จือเจียง หรือ การทำตนเองให้เข้มแข็งจึงมีความหมายที่ชัดเจนและเหมาะสมกว่า ผู้วิจัยจึงเลือกใช้คำนี้

ช่วงเวลาการทำตนเองให้เข้มแข็งภายใต้การนำของขุนนาง – นักปราชญ์จีน สามารถแบ่งได้เป็น 3 ระยะด้วยกันคือ⁶

ระยะที่ 1 ระหว่าง ค.ศ. 1861 – 1872 เรียกว่าระยะของการทำตนเองให้เข้มแข็งด้านการทหาร มีการให้ความสำคัญกับการพัฒนาอาวุธ เครื่องจักร ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ การฝึกฝน

¹ ุฉิมชัย มูลศิลป์. (2521). จีน : การต่อสู้เพื่อมหาอำนาจ. หน้า 17.

² ทวีป วรดิolk. (2538). ประวัติศาสตร์จีน. หน้า 581.

³ Ssu-yu Teng and John King Fairbank. (1954). *China's Response to the West*. p 50.

⁴ ุฉิมชัย มูลศิลป์. (2540). การปรับตัวของไทยและจีนในสมัยจักรวรรดินิยมใหม่. หน้า 46.

⁵ Samuel C. Chu and Kwang-ching Liu (Guangching Liu). (1994). *Li Hung-chang and China's Early Modernization*. p. 7.

⁶ ุฉิมชัย มูลศิลป์. (2540). เล่มเดิม. หน้า 46.

เทคนิคอันทันสมัย และพัฒนาระบบความสัมพันธ์ทางการทูตด้วยการจัดตั้งสำนักงานการต่างประเทศ (จงหลี หย่าเหมิน=Zongli Yamen) จัดตั้งวิทยาลัยภาษาต่างประเทศ หรือวิทยาลัยล่าม (กงเหวินกว่าน =Tongwenguan) ในระยะนี้มีผู้นำสำคัญในการดำเนินการในส่วนกลางคือ เจ้าชายกง (Prince Gong) และส่วนภูมิภาคคือ เจิ้ง กว๋อฝาน (Zeng Guofan) จว๋อ จงถัง (Zuo Zongtang) และ หลี หงจาง เป็นต้น

ระยะที่ 2 ระหว่าง ค.ศ. 1873 – 1884 เรียกว่าระยะของการทำเศรษฐกิจให้ทันสมัย โดยเป็นการดำเนินงานที่ต่อเนื่องมาจากระยะแรก แต่ได้เพิ่มการให้ความสำคัญในการส่งเสริมการลงทุนของรัฐบาลทางด้านอุตสาหกรรมต่อเรือ การรถไฟ เหมืองแร่ และโทรเลขเพิ่มขึ้น ในระยะนี้รัฐบาลเป็นผู้มีอำนาจในการดำเนินการเพียงฝ่ายเดียวเท่านั้น ขุนนางสำคัญผู้มีบทบาทในการดำเนินการคือ หลี หงจาง ระยะที่ 3 ระหว่าง ค.ศ. 1885 – 1895 เป็นระยะที่ต่อเนื่องมาจากระยะที่ 1 และระยะที่ 2 ในช่วงเวลานี้เป็นการให้ความสำคัญกับการสร้างอุตสาหกรรมทางการทหารและการต่อเรือ ได้แก่ การจัดตั้งกระทรวงทหารเรือ (Board of Admiralty) เมื่อค.ศ. 1885 ก่อตั้งกองทัพบกเรือเป่ย์หยาง (Beiyang Fleet) เมื่อค.ศ. 1888 ตั้งโรงงานทอผ้า โรงงานผลิตกระดาดและทำไม้ขีดไฟ เป็นต้น¹ ในระยะนี้ยังคงให้ความสำคัญในการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจ ด้วยการสร้างความมั่งคั่งให้กับจีนเช่นเดียวกับระยะที่ 2 แต่แตกต่างกันที่รัฐบาลเปิดโอกาสให้เอกชนเข้ามาดำเนินการมากขึ้นด้วยการลงทุนร่วมกับรัฐบาล หรือ การลงทุนเฉพาะเอกชน แต่ยังคงอยู่ภายใต้การควบคุมของรัฐบาลในลักษณะที่เรียกว่า “ข้าราชการอำนวยการและพ่อค้าดำเนินการ”² ในระยะนี้ หลี หงจาง ยังคงบทบาทของผู้นำสำคัญในการดำเนินการในส่วนภูมิภาค รวมทั้ง จาง จื่อตัง (Zang Zhidong) และ หลิว कुณอี้ (Liu Kunyi) ในส่วนกลางอยู่ภายใต้การดำเนินการของเจ้าชายชุน (Prince Chun) พระบิดาของจักรพรรดิกวางซวี่ (Guangxu)

จะเห็นได้ว่าการทำตนเองให้เข้มแข็งของจีนตลอดช่วงเวลา 3 ทศวรรษ (ค.ศ. 1861 – 1895) ได้เกิดความเปลี่ยนแปลงในหน่วยงานต่างๆ ของจีนหลายประการด้วยกัน ได้แก่ การจัดตั้งสำนักงานการต่างประเทศ (จงหลี หย่าเหมิน) เพื่อทำหน้าที่ติดต่อกิจการงานระหว่างประเทศอย่างเป็นทางการขึ้นเป็นครั้งแรก จัดตั้งวิทยาลัยภาษาต่างประเทศ (กงเหวิน กว่าน) เพื่อทำหน้าที่ด้านการแปลและการเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับภาษาต่างประเทศในจีน ที่สำคัญที่สุดและมีการดำเนินการอย่างเป็นรูปธรรมมากที่สุดคือ การพัฒนาด้านกองทัพและอาวุธ ด้วยการสร้างอุตสาหกรรมทางการทหาร สร้างเรือรบ และจัดตั้งคลังสรรพาวุธ เป็นต้น

แต่ความพยายามสร้างความเข้มแข็งให้กับจีนต้องประสบกับความล้มเหลว เนื่องจากแผนงานส่วนใหญ่ไม่ได้กำหนดเป็นนโยบายจากส่วนกลางหรือองค์จักรพรรดิ³ หากแต่เป็นการดำเนินงานโดยขุนนางในส่วนภูมิภาคเป็นสำคัญ และจำกัดพื้นที่ในการดำเนินการเฉพาะเมืองท่าที่สำคัญเท่านั้น ในส่วนของราชสำนักซึ่งในขณะนั้นไม่ได้กำหนดนโยบายใดในเรื่องนี้เป็นรูปธรรม สาเหตุสำคัญ

¹ Immanuel C.Y. Hsu. (1995). *The Rise of Modern China*. p. 286.

² วุฒิชัย มุลศิลป์. (2540). *เล่มเดิม*. หน้า 46.

³ *แหล่งเดิม*. หน้า 50.

คือ องค์จักรพรรดิซึ่งครองบัลลังก์ในเวลานั้นไม่มีพระราชอำนาจในการบริหารประเทศอย่างแท้จริง แต่กลับอยู่ภายใต้การดำเนินการของพระนางฉือ - พระมารดา¹ และบรรดาขุนนางคนสนิท แม้ว่าพระนางฉือจะอนุญาตให้บรรดาขุนนางหัวก้าวหน้าดำเนินการเพื่อการเปลี่ยนแปลงชาติตะวันตกทั้งการพัฒนาอาวุธและกองทัพ แต่การสนับสนุนของพระนางทำไปเพียงเพื่อรักษาพระราชอำนาจของพระนางให้มั่นคงเท่านั้น แต่โดยส่วนพระองค์แล้ว พระนางทรงมีความรังเกียจชาวต่างชาติอย่างมาก¹ ในขณะเดียวกันพระองค์ทรงร่วมมือกับขุนนางฝ่ายอนุรักษนิยมเพื่อคานอำนาจกับขุนนางฝ่ายก้าวหน้า โดยทรงแต่งตั้งขุนนางเหล่านี้เข้ามาบริหารราชการในราชสำนัก เช่น ทรงแต่งตั้ง หลี่ หงเจ้า (Li Hongzao) เข้าดำรงตำแหน่งในสภาสูงสุด (Grand Councillor) และดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการกระทรวงภาษีอากร (The Board of Revenue) หรือการที่ทรงแต่งตั้ง หว่อ เหวิน (Wo Ren) และ เวิงถงเหอ (Weng Tonghe) ให้เข้ารับราชการในราชสำนักด้วย เป็นต้น²

ขณะที่ความล้มเหลวของการทำตนเองให้เข้มแข็งยังมีสาเหตุจากแนวคิดที่แตกต่างและการแย่งชิงอำนาจระหว่างขุนนางฝ่ายก้าวหน้าและฝ่ายอนุรักษนิยม ทำให้แผนการดำเนินการที่กำหนดโดยขุนนางฝ่ายก้าวหน้ามักได้รับการคัดค้านจากขุนนางฝ่ายอนุรักษนิยม เห็นได้จากการแสดงความคิดเห็นต่อต้านการดำเนินการตามแนวทางของชาติตะวันตกของ หว่อ เหวิน (Wo Ren) ขุนนางชั้นสูง ซึ่งเขาไม่เห็นด้วยกับการทำงานของสำนักงานการต่างประเทศ (จงหลี่ หย่าเหมิน) โดยเขาเห็นว่าสำนักงานแห่งนี้ทำงานเพื่อรับใช้ชาวตะวันตก³ ขุนนางฝ่ายอนุรักษนิยมของจีนในเวลานั้นเห็นว่าการเปลี่ยนแปลงความทันสมัยของชาติตะวันตกเป็นสิ่งที่ไม่จำเป็นสำหรับจีน เพราะจีนมีความเชี่ยวชาญทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีอยู่แล้ว⁴ หรือ หวัง ผิงเสี่ยว (Wang Pingxie) ได้กล่าวว่าการเปลี่ยนแปลงชาติตะวันตกจะก่อให้เกิดความไม่เท่าเทียมในสังคม เพราะคนที่รู้จักการใช้เครื่องจักรจะกลายเป็นคนร่ำรวย ใน

⁴ ตลอดช่วงเวลา 47 ปี คือระหว่าง ค.ศ.1861 – 1908 พระนางฉือ ทรงเป็นผู้มีอำนาจทางการเมืองของจีนมากที่สุดในฐานะผู้สำเร็จราชการแทนองค์จักรพรรดิที่ยังทรงพระเยาว์ โดยในรัชสมัยของจักรพรรดิดงจื่อ (Tongzhi) ทรงครองราชระหว่างค.ศ.1862 – 1874 พระนางฉือทรงบริหารราชการแผ่นดินร่วมกับพระนางฉืออัน ภายใต้การร่วมมือของเจ้าชายกง เรื่อยมาจนถึงรัชสมัยของจักรพรรดิกวางซวี่ (Guangxu) ทรงครองราชย์ระหว่างค.ศ.1875 – 1898 เมื่อพระนางฉืออันเสด็จสวรรคตเมื่อ ค.ศ.1881 และเจ้าชายกงถูกปลดจากตำแหน่งในอีก 3 ปีต่อมา พระนางฉือจึงกลายเป็นผู้ทรงอำนาจมากที่สุด แม้ว่าจักรพรรดิกวางซวี่จะทรงบรรลุนิติภาวะเมื่อค.ศ.1889 แล้วก็ตาม แต่อำนาจในการบริหารแผ่นดินยังคงอยู่ภายใต้การควบคุมของพระนางฉือเป็นสำคัญ และพระนางทรงเป็นผู้ทรงอำนาจสูงสุดภายหลังจากการปราบปรามขบวนการปฏิรูปร้อยวัน ค.ศ.1898 จนกระทั่งสิ้นพระชนม์ ค.ศ.1908

¹ Ssu-yu Teng (Suyu Deng) and John King Fairbank. (1954). *op. cit.* p. 89.

² Ting-yee Kuo (Dingyi Guo) and Kwang-ching Liu (Guang-ching Liu). (1978). 'Self-strengthening : The Pursuit of Western Technology,' in *The Cambridge History of China, Vol. 10 Part 1 Late Ch'ing 1800 – 1911.* p 505 - 506.

³ *Ibid.* p 529.

⁴ Kwang-ching Liu. (1980). *op. cit.* p. 175.

ขณะที่คนยากจนจะยิ่งตกงานเพิ่มมากขึ้น¹ เป็นต้น ในขณะที่การแย่งชิงอำนาจระหว่างกันของบรรดาขุนนางทั้งหลายอย่างรุนแรง เช่น การที่กลุ่ม “ชิงลิ่วตัง” (Qingliu Dang หรือ กลุ่มบริสุทธ์)² ซึ่งเป็นกลุ่มอนุรักษนิยมที่คัดค้าน หลี่ หงจาง ในการทำข้อตกลง หลี่ – ฟุ่ร์นิเยร์ (Li-Founier Agreement, 1884)³ เพื่อเจรจาสงบศึกกับฝรั่งเศส

นอกจากนี้การที่กลุ่มขุนนางจีนผู้มีบทบาทในการทำตนเองให้เข้มแข็ง ยังมีข้อจำกัดทางความคิดที่ยึดติดกับอุดมการณ์ขงจื้อทำให้การดำเนินการต่างๆ ไม่ลุล่วงอย่างที่ควรจะเป็น เห็นได้จากการส่งนักศึกษาชาวจีนไปยังต่างประเทศ ได้กำหนดให้นักศึกษาเหล่านี้ต้องเป็นบุคคลที่จบหลักสูตรขั้นต่ำในวิชาที่ว่าด้วยตำราคลาสสิกทั้ง 5 ของขงจื้อ และประมวลความรู้ของราชวงศ์ชิงเสียก่อน นักศึกษาเหล่านี้ต้องให้ความสำคัญกับบทบัญญัติของพระราชกฤษฎีกาของจักรพรรดิแมนจู และต้องแสดงความเคารพต่อองค์จักรพรรดิด้วยการก้มคำนับไปยังกรุงปักกิ่งเป็นครั้งคราว⁴ และนักศึกษาเหล่านี้ยังต้องอ่านหนังสือ ท่องจำ คัดลายมือ และแต่งเรียงความ ภายใต้การดูแลของครูชาวจีน⁵ เป็นต้น

ขณะเดียวกันประเทศจีนในขณะนั้นยังต้องประสบปัญหาการคุกคามจากมหาอำนาจต่างชาติด้วยการแสวงหาผลประโยชน์ทางด้านการค้าและการยึดครองดินแดนต่างๆ ของจีนมากขึ้น เช่น การคุกคามได้หวันของญี่ปุ่น ค.ศ. 1874 ทำให้จีนต้องเสียสิทธิในการปกครองหมู่เกาะริวกิว การพ่ายแพ้สงครามกับฝรั่งเศสเมื่อ ค.ศ. 1885 ทำให้จีนต้องเสียเวียดนามตอนเหนือและตอนกลางให้กับฝรั่งเศส และที่สำคัญที่สุดคือการพ่ายแพ้สงครามกับญี่ปุ่นเมื่อ ค.ศ. 1895 จีนต้องชำระค่าปฏิกรรมสงครามเป็นจำนวนมาก และสูญเสียอิทธิพลในเกาหลี รวมทั้งการเสียดินแดนไต้หวัน เกาะไต้หวัน แหลมเหลียวตง (Liaodong) หมู่เกาะเปสคาโดเรส (Pescadores) ให้กับญี่ปุ่น⁶

การพ่ายแพ้สงครามต่อญี่ปุ่นของจีน ค.ศ. 1895 ทำให้จีนต้องสูญเสียเกียรติภูมิอย่างมาก และแสดงให้เห็นถึงความล้มเหลวของการทำตนเองให้เข้มแข็งของจีนที่ดำเนินมาเป็นเวลากว่า 3 ทศวรรษ⁷ ที่สำคัญคือ ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงขึ้นในสังคมจีนอย่างมากจนกระทั่งนำไปสู่แนวคิดในการเปลี่ยนแปลงประเทศ โดยปรากฏแนวคิดในช่วงเวลานั้นเป็น 2 แนวทางคือ แนวคิดในการปฏิรูปประเทศ ผู้นำสำคัญของแนวคิดนี้คือ คัง โห่ยเว่ย (Kang Youwei) และแนวคิดในการปฏิวัติ ผู้นำในแนวคิดนี้คือ ซุน ยัตเซ็น (Sun Yatsen) โดยที่ในช่วงแรกแนวคิดในการปฏิรูปได้รับการสนับสนุนจากกลุ่มปัญญาชนบางส่วนมากกว่า ซึ่งนำไปสู่การปฏิรูปร้อยวันของ คัง โห่ยเว่ย ในค.ศ. 1898 ในรัชสมัยของจักรพรรดิกวางซวี โดยที่การปฏิรูปครั้งนี้ต้องประสบกับความล้มเหลว ทำให้

¹ Kwang-ching Liu. (1980). *op. cit.* p. 175.

² วุฒิชัย มูลศิลป์. (2540). *เล่มเดิม*. หน้า 35.

³ *แหล่งเดิม*.

⁴ Ting-yee Kuo and Kwang-ching Liu. (1978). *op. cit.* p. 540.

⁵ *Ibid.*

⁶ มาลินี ประเสริฐธรรม. (2541). *เอกสารประกอบการสอนวิชาประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออก*.

หน้า 43.

⁷ วุฒิชัย มูลศิลป์. (2540). *เล่มเดิม*. หน้า 47.

ประชาชนเกิดความไม่พอใจมากขึ้น ด้วยเหตุนี้การปฏิวัติประเทศจึงเป็นวิธีสุดท้ายที่กลุ่มปัญญาชนชาวจีนเลือกใช้เพื่อที่จะนำเงินกลับไปสู่ความเป็นอิสระจากมหาอำนาจต่างชาติและนำเงินกลับขึ้นมาเป็นชาติที่ยิ่งใหญ่อีกครั้งหนึ่ง

ผู้วิจัยสนใจที่จะศึกษาเรื่อง การตอบสนองต่อการคุกคามของชาติตะวันตกของจีนปลายสมัยราชวงศ์ชิง ระหว่าง ค.ศ. 1861 – 1895 เนื่องจากช่วงเวลานี้เป็นช่วงเวลาที่มีความสำคัญต่อการศึกษาประวัติศาสตร์จีนสมัยใหม่อย่างมาก เพราะเป็นช่วงเวลาที่เกิดความเปลี่ยนแปลงทางด้านแนวความคิด มีการริเริ่มการปรับปรุงประเทศในด้านกองทัพและอาวุธ ด้านการดำเนินความสัมพันธ์กับต่างประเทศ ส่วนด้านอื่นๆ มีการดำเนินการเพียงจำกัด โดยความเปลี่ยนแปลงเหล่านี้เกิดขึ้นเฉพาะบริเวณเมืองท่าที่สำคัญของจีน ตัวอย่างของการเปลี่ยนแปลงที่เห็นได้ชัดเจนคือ การก่อตั้งคลังสรรพาวุธ ก่อตั้งกองทัพเรือ การก่อตั้งสำนักงานการต่างประเทศ (จงหลี่ หย่าเหมิน) เพื่อทำหน้าที่เป็นหน่วยงานในการติดต่อกับต่างประเทศทั้งด้านการทูตและการค้า การก่อตั้งวิทยาลัยภาษาตงเหวิน กว๋าน โดยมีการเปิดสอนและแปลภาษาต่างประเทศ รวมทั้งการส่งนักศึกษาชาวจีนไปศึกษาต่างประเทศ แต่การดำเนินการเหล่านี้กลับไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร จนนำไปสู่การปฏิรูป ปฏิวัติ และการล้มล้างอำนาจการปกครองของราชวงศ์ชิง ค.ศ.1911

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าการตอบสนองต่อการคุกคามของอิทธิพลต่างชาติของชนชั้นปกครองจีนในช่วงเวลาของการทำตนเองให้เข้มแข็งตลอดช่วงเวลา 3 ทศวรรษ (ค.ศ. 1861 – 1895) จะประสบกับความล้มเหลว แต่สิ่งที่น่าสนใจสำหรับการศึกษาค้นคว้าคือ การวิเคราะห์รายละเอียดของเหตุการณ์ กระบวนการทางความคิด และแนวทางการดำเนินการของบุคคลผู้มีบทบาทต่อการตอบสนองต่อการคุกคามของชาติตะวันตกในขณะนั้นว่าเป็นอย่างไร เพื่อที่เราจะได้เกิดความรู้และความเข้าใจต่อภาพประวัติศาสตร์จีนในช่วงเวลานั้น และสืบต่อมาได้อย่างชัดเจนยิ่งขึ้น

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยเรื่อง การตอบสนองต่อการคุกคามของชาติตะวันตกของจีนปลายสมัยราชวงศ์ชิง (ค.ศ. 1861 – 1895) ปรากฏว่ายังไม่มีนักวิชาการไทยคนใดทำการศึกษาวิจัยโดยตรง แต่มีงานวิจัยภาษาไทยประเภทบทความและงานวิจัยต่างประเทศที่เกี่ยวข้องกับเรื่องราวที่ผู้วิจัยทำการศึกษา เช่น

วุฒิชัย มูลศิลป์. (2540). *การปรับตัวของไทยและจีนสมัยจักรวรรดินิยมใหม่*. กรุงเทพฯ : บริษัท ดันอ้อ. ผู้เขียนมีความเห็นว่าตลอดช่วงเวลาสามทศวรรษ (ค.ศ. 1861 – 1895) ที่จีนพยายามดำเนินการปรับปรุงตนเองให้เข้มแข็งภายใต้การดำเนินการของกลุ่มขุนนาง - นักปราชญ์เป็นการแสดงให้เห็นถึงการตอบสนองต่อการคุกคามของชาติตะวันตกที่ปรากฏออกมาทั้งการตอบรับและการคัดค้าน ในขณะที่องค์จักรพรรดิหรือพระนางจือซี ผู้มีอำนาจในการบริหารราชการแผ่นดินในเวลานั้นไม่ได้กำหนดนโยบายใดๆ ด้วยเหตุนี้ความพยายามในการเลียนแบบชาติตะวันตกเพื่อทำตนเองให้เข้มแข็งด้วยการพัฒนากองทัพและอาวุธจึงไม่ประสบความสำเร็จ ทั้งนี้ผู้เขียนได้สรุปสาเหตุของความล้มเหลวว่าเกิดจากการที่การดำเนินการส่วนใหญ่อยู่ภายใต้อำนาจของขุนนางท้องถิ่น และบรรดาขุนนางเหล่านี้ยังแตกแยกทางความคิดระหว่างกลุ่มหัวก้าวหน้าและกลุ่มอนุรักษนิยม ซึ่งความขัดแย้งของขุนนางทั้งสองกลุ่มนี้ดำเนินไปอย่างรุนแรง ในขณะที่องค์จักรพรรดิไม่มีอำนาจใน

การบริหารประเทศ พระนางฉือผู้สำเร็จราชการแผ่นดินในเวลานั้นทรงกระทำสิ่งต่างๆ เพื่อรักษาพระราชอำนาจของพระนางและราชวงศ์ชิงเท่านั้น ด้วยสาเหตุเหล่านี้จึงส่งผลให้การปรับตัวของจีนเพื่อเข้าสู่ความทันสมัยเป็นไปอย่างล่าช้าและไม่ประสบความสำเร็จ

Wright, Mary Clabaugh. (1991). *The Last Stand of Chinese Conservatism : The T'ung-Chih Restoration, 1862 – 1874*. Stanford : Stanford University Press. ในงานวิจัยนี้ผู้วิจัยได้สรุปสิ่งที่ค้นพบในเรื่องที่ศึกษาว่าเป็นช่วงเวลาของความพยายามในการฟื้นฟูประเทศจีนของราชสำนักชิง โดยที่ผู้ดำเนินการส่วนใหญ่คือขุนนาง - นักปราชญ์ หากใช้องค์จักรพรรดิหรือแม้แต่พระนางฉือไม่ได้มีขั้นตอนการดำเนินการที่สำคัญคือการปรับปรุงด้านอาวุธและกองทัพ แต่การฟื้นฟูประเทศในรัชสมัยของจักรพรรดิฉือกลับประสบความสำเร็จล้มเหลว เพราะการฟื้นฟูประเทศเพื่อความทันสมัยกลับเป็นการฟื้นฟูค่านิยมของลัทธิขงจื้อ เพื่อรักษาสถานภาพและอำนาจของพระนางฉือรวมทั้งขุนนาง - นักปราชญ์ให้มั่นคง และสิ่งที่เกิดขึ้นในการฟื้นฟูประเทศในสมัยจักรพรรดิฉือที่สำคัญที่สุดคือ การสิ้นสุดของอำนาจที่มีอยู่ของบรรดาขุนนาง - นักปราชญ์ลงอย่างสิ้นเชิง นอกจากนี้ผู้วิจัยยังแสดงความคิดเห็นว่าการทำตนเองให้เข้มแข็งของจีน เป็นช่วงเวลาของการสร้างฐานอำนาจของบรรดาขุนนางส่วนภูมิภาค จนกลายเป็นจุดเริ่มต้นของยุคขุนศึกในเวลาต่อมา

ความมุ่งหมายของการศึกษาวิจัย

1. เพื่อศึกษาแนวคิดและบทบาทของกลุ่มชนชั้นปกครองจีนในการดำเนินการตอบสนองต่อการคุกคามของชาติตะวันตกในช่วงการทำตนเองให้เข้มแข็งของจีนระหว่าง ค.ศ. 1861 – 1895 ทั้งการตอบรับและการต่อต้าน
2. เพื่อศึกษาขั้นตอนการดำเนินการของชนชั้นปกครองจีนทั้งเพื่อตอบสนองต่อการคุกคามของชาติตะวันตกในช่วงการทำตนเองให้เข้มแข็งของจีน
3. เพื่อศึกษาความสำเร็จและความล้มเหลว จากการดำเนินงานของชนชั้นปกครองจีนเพื่อตอบสนองต่อการคุกคามของชาติตะวันตกในช่วงการทำตนเองให้เข้มแข็ง

ความสำคัญของการศึกษาวิจัย

1. ทำให้ทราบถึงแนวคิดและบทบาทของชนชั้นปกครองจีนในการดำเนินงานในช่วงการทำตนเองให้เข้มแข็งของจีนทั้งการตอบรับและการต่อต้าน
2. ทำให้ทราบถึงขั้นตอนการดำเนินงานของชนชั้นปกครองผู้มีอำนาจในการดำเนินงานในช่วงการทำตนเองให้เข้มแข็งของจีน
3. ทำให้ทราบถึงผลกระทบต่อนานาชาติและกลุ่มชนชั้นปกครองจีนจากการดำเนินงานเพื่อตอบสนองต่อการคุกคามของชาติตะวันตกในช่วงการทำตนเองให้เข้มแข็ง

ขอบเขตของการศึกษาวิจัย

ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตของการศึกษาค้นคว้า โดยศึกษาเฉพาะเรื่องราวการตอบสนองทั้งตอบรับและต่อต้านต่อการคุกคามของชาติตะวันตกของชนชั้นปกครองจีนในปลายสมัยราชวงศ์ชิง ค.ศ. 1861 – 1895

วิธีดำเนินการศึกษาวิจัย

สารนิพนธ์นี้ใช้วิธีการศึกษาวิจัยทางประวัติศาสตร์ และการศึกษาประวัติศาสตร์แบบพรรณนาวิเคราะห์ ซึ่งเป็นการวิจัยข้อมูลเอกสารเป็นหลัก เอกสารที่ใช้ทำการศึกษาวิจัยเป็นเอกสารชั้นรองทั้งที่เป็นภาษาไทยและภาษาอังกฤษ ได้แก่ หนังสือและวารสาร

นิยามศัพท์เฉพาะ

การตอบสนองต่ออิทธิพลต่างชาติ ในงานวิจัยนี้หมายถึง การแสดงบทบาทตอบรับและต่อต้านต่อการเข้ามามีอิทธิพลของต่างชาติในจีนในสมัยราชวงศ์ชิง

ชนชั้นปกครองจีน หมายถึง กลุ่มขุนนาง – นักปราชญ์ (scholar – gentry) ชาวจีนรวมทั้งขุนนางชาวแมนจู

การทำตนเองให้เข้มแข็ง ในงานวิจัยนี้หมายถึง ความพยายามทำจีนให้เข้มแข็งด้วยการพัฒนาด้านกองทัพและอาวุธให้ทันสมัยทัดเทียมชาติตะวันตก รวมทั้งความพยายามรักษาและสร้างความมั่นคงให้กับประเทศดั้งเดิมของจีน ตรงกับช่วงเวลาระหว่าง ค.ศ. 1861 – 1895 แนวคิดนี้ปรากฏขึ้นเป็นครั้งแรกในบทความของ เฟิง กุ้ยเฟิน ในช่วงต้นทศวรรษ 1860 และได้รับการปฏิบัติในวงกลางโดยเจ้าชายกงและเหวิน เสี่ยง ในส่วนภูมิภาคได้แก่ เจิ้ง กว๋อฝาน จว๋อ จงถิง และ หลี่ หง จาง การทำตนเองให้เข้มแข็งของจีนสิ้นสุดลงภายหลังการพ่ายแพ้สงครามกับญี่ปุ่นของจีนเมื่อ ค.ศ. 1895

แหล่งข้อมูล

หอสมุดกลางมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร

สำนักวิทยบริการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

หอสมุดมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

หอสมุดแห่งชาติ

ห้องสมุดสยามสมาคม

บทที่ 1

การเข้ามาของชาติตะวันตกสมัยคริสต์ศตวรรษที่ 16

ถึง ทศวรรษ 1850

1. ความสัมพันธ์ระหว่างจีนกับชาติตะวันตกสมัยคริสต์ศตวรรษที่ 16 ถึงทศวรรษ 1850

๑.๗๗๓ ความสัมพันธ์ระหว่างจีนกับชาติตะวันตกที่ปรากฏหลักฐานทางประวัติศาสตร์พบว่า ชาติตะวันตกเดินทางเข้ามาติดต่อกับจีนตั้งแต่สมัยราชวงศ์ฮั่น (206 ก่อนค.ศ.- ค.ศ.220) และได้กลับเข้ามาติดต่อกับจีนอีกครั้งหนึ่งในปลายสมัยราชวงศ์หมิงในช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 16¹ เนื่องจากมีการเปลี่ยนแปลงเส้นทางจากที่เคยติดต่อทางบกเปลี่ยนมาเป็นเส้นทางทะเล โดยที่โปรตุเกสเป็นชาติแรกที่เดินทางเข้ามาติดต่อกับจีนโดยใช้เส้นทางทะเล หลังจากนั้นจึงได้มีการติดต่อกับฮอลันดา อังกฤษ ฝรั่งเศส และสหรัฐอเมริกา เป็นต้น การเข้ามาติดต่อกับจีนของชาติตะวันตกในระยะแรกมีจุดมุ่งหมายที่สำคัญคือ การค้าและการเผยแผ่คริสต์ศาสนา

1.1 การค้าระหว่างจีนกับชาติตะวันตก

การค้าระหว่างจีนกับชาติตะวันตกที่เริ่มต้นขึ้นในสมัยคริสต์ศตวรรษที่ 16 มีสาเหตุสำคัญคือ ความต้องการสินค้าเครื่องเทศและพริกไทย ที่มีอยู่ในหมู่เกาะอินเดียตะวันออก² (East India Islands)

โปรตุเกส / โปรตุเกสเป็นชาติตะวันตกชาติแรกที่เดินทางเข้ามาติดต่อกับจีนในสมัยคริสต์ศตวรรษที่ 16 เนื่องจากขณะนั้นโปรตุเกสเป็นผู้นำในการสำรวจทางทะเลตั้งแต่สมัยคริสต์ศตวรรษที่ 15 โดยมีความชำนาญด้านการเดินเรือ การต่อเรือ การใช้เข็มทิศ และการเขียนแผนที่³ เป็นอย่างดี ภายใต้การสนับสนุนของกษัตริย์แห่งโปรตุเกส

สิ่งที่สร้างความสนใจให้โปรตุเกสเดินทางมายังดินแดนตะวันออกคือ สินค้าเครื่องเทศและพริกไทย โปรตุเกสเดินทางมาถึงจีนเป็นครั้งแรกเมื่อ ค.ศ.1514 ในสมัยราชวงศ์หมิง โดยเทียบเรือที่

¹ วุฒิชัย มูลศิลป์. (2521). จีน : การต่อสู้เพื่อมหาอำนาจ. หน้า 17.

² ในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 15 ชาติตะวันตกมีความสนใจเดินทางเข้ามาค้าขายยังดินแดนตะวันออกด้วยสาเหตุสำคัญคือ ภายในทวีปยุโรปได้เกิดการพัฒนารื่องมนุขนิยม เกิดความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์ เกิดการปฏิวัติของพวกโปรเตสแตนต์ (Protestant) เกิดรัฐประชาชาติ เกิดความรู้สึกชาตินิยม มีการค้นพบดินแดนใหม่ๆ ในโพ้นทะเล การกอบโกยผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ และการขยายตัวของการค้า และเมื่อเกิดการปฏิวัติทางการค้าในยุโรปสมัยคริสต์ศตวรรษที่ 16 มีผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงศูนย์กลางการค้าระหว่างประเทศจากทะเลเมดิเตอร์เรเนียน ไปสู่มหาสมุทรแอตแลนติก อ้างอิงจาก วรุณี นีร์ฤกษ์. (2520). ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจยุโรป. หน้า 123 – 152.

³ จอห์น เค. แฟร์แบงก์ และคณะ. (2525). เอเชียตะวันออกยุคใหม่=East Asia : The Modern Transformation. เพชร สุมิตร และคณะ, แปล. หน้า 18.

เมืองกว่างโจว¹ (Guangzhou หรือ Canton ในภาษาอังกฤษ) ชาวจีนเรียกชาวโปรตุเกสว่า โฟลางจี เป็นคำที่มาจากภาษาฮกเกี้ยนว่า เฟอริงจี² (Feringhi) โปรตุเกสส่งคณะทูตเข้ามาติดต่อกับจีนเป็นครั้งแรกเมื่อ ค.ศ.1517 มีนายราฟาเอล เปเรสเตอร์โล (Raphael Perestrello) เป็นหัวหน้าคณะทูต

การเดินทางเข้ามาติดต่อกับจีนของคณะทูตโปรตุเกสได้ก่อให้เกิดความไม่เข้าใจระหว่างกันอย่างมาก เนื่องจากจีนในขณะนั้นดำเนินความสัมพันธ์กับชาติอื่นๆ ในรูปแบบของความสัมพันธ์ในระบบบรรณาการ คือการที่ประเทศต่างๆ ที่จะเข้ามาติดต่อกับจีนต้องนำเครื่องราชบรรณาการมาถวายแต่จักรพรรดิจีนเพื่อแสดงความอ่อนน้อม โดยที่จีนจะให้การคุ้มครองป้องกันเป็นการตอบแทน ซึ่งจีนเห็นว่าการติดต่อกับต่างชาติเป็นความอ่อนแอของจีน และเป็นการยอมรับความเป็นเจ้าประเทศราชของจีน³ ในขณะที่ชาติตะวันตกเข้าใจว่าการสร้างความสัมพันธ์ทางการทูตเป็นการติดต่อระหว่างรัฐในฐานะที่เท่าเทียม ด้วยเหตุนี้การเข้ามาของติดต่อของโปรตุเกสในสมัยนั้นจึงไม่ได้รับการต้อนรับจากจีน จนเกิดการปะทะทางเรือระหว่างกันหลายครั้ง และจีนได้บังคับให้โปรตุเกสออกจากเมืองกว่างโจวเมื่อ ค.ศ.1522

อย่างไรก็ตาม พ่อค้าโปรตุเกสยังคงติดต่อค้าขายกับจีนในแถบภาคเหนือ และได้รับอนุญาตจากจีนให้ตั้งศูนย์กลางการค้าแถบเมืองมาเก๊า (Macao หรือ จีวหลง - Jiulong) ใกล้เมืองกว่างโจว ภายใต้การดูแลอย่างใกล้ชิดของขุนนางจีน⁴ นับจากนั้นมาเก๊าได้กลายเป็นศูนย์กลางการค้าที่สำคัญของชาวยุโรปในจีน และสินค้าที่ทำกำไรให้กับจีนมากคือ ไหม ไบซา และ เครื่องลายคราม

ฮอลันดา ในช่วงครึ่งแรกของคริสต์ศตวรรษที่ 17 ฮอลันดาเป็นผู้ผูกขาดการค้าแถบทะเลของยุโรปและเป็นผู้บุกเบิกกระบวนนายทุน ก่อตั้งธนาคารชาติ จัดตั้งบริษัทเดินเรือที่ได้รับสัมปทานจากรัฐบาล⁵ ฮอลันดาเดินทางมายังจีนในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 17 พ่อค้าชาวฮอลันดาพยายามแข่งขันกับโปรตุเกสเพื่อเป็นผู้นำการค้าเครื่องเทศ ภายหลังการรบระหว่างฮอลันดากับสเปนได้สิ้นสุดลงเมื่อ ค.ศ.1648 ฮอลันดาเป็นเอกราชจากสเปน ก่อปรกับการปฏิรูปศาสนาคริสต์นิกายโปรเตสแตนต์ ฮอลันดาจึงได้ขยายอำนาจออกไปมากขึ้น⁶ เพราะฮอลันดาต้องการขยายแหล่งการค้า

¹นักวิชาการไทยรู้จักกันคือเมืองกวางตุ้ง ซึ่งไม่ใช่มณฑลกวางตุ้ง หรือ กว่างตง (Guangdong) ในสำเนียงภาษาจีนกลาง สารนิพนธ์ฉบับนี้ใช้วิธีการเทียบเสียงคำในภาษาจีนกลางในระบบพินอิน (Pinyin) โดยปรับจากคำต่างๆ ที่ปรากฏอยู่ในหนังสือที่ใช้ในการค้นคว้าซึ่งส่วนใหญ่เป็นระบบเวดเจิลล์ (Wadejile)

²คำว่า เฟอริงจี เป็นคำเรียกชื่อของกลุ่มคนที่สืบเชื้อสายมาจากพวกแฟรง (Frank) ในสมัยสงครามครูเสด อ้างอิงจาก จอห์น เค. แฟรงเบงค์ และคณะ. (2525). เล่มเดิม. หน้า 22.

³สืบแสง พรหมบุญ. (2525). ความสัมพันธ์ในระบบบรรณาการระหว่างจีนกับไทย (ค.ศ.1282 - 1853)=Sino-Siamese Tributary Relation 1282-1853. กาญจนี ละอองศรี แปล. หน้า 4.

⁴จอห์น เค. แฟรงเบงค์ และคณะ. (2525). เล่มเดิม. หน้า23.

⁵ศรีสุข ทวีธาประสิทธิ์. (2534). ประวัติศาสตร์การเมืองยุโรปจากกลางคริสต์ศตวรรษที่ 17 ถึงสิ้นคริสต์ศตวรรษที่ 18. หน้า 127.

⁶จอห์น เค. แฟรงเบงค์ และคณะ. (2525). เล่มเดิม. หน้า 28.

บทบาทของฮอลันดาต่อการค้าเครื่องเทศในดินแดนตะวันออกลดความสำคัญลง เมื่อชาวยุโรปต้องการผลิตผลจากหมู่เกาะโมลุกกะ (หมู่เกาะเครื่องเทศ) น้อยลง ในขณะที่อังกฤษและฝรั่งเศสได้ขึ้นมามีบทบาทในการควบคุมสินค้าในอินเดียแทนที่ฮอลันดา

อังกฤษ การค้าระหว่างจีนกับอังกฤษเริ่มขึ้นตั้งแต่สมัยคริสต์ศตวรรษที่ 17 อังกฤษเป็นชาติแรกที่ก่อตั้งบริษัทการค้าในเอเชียตะวันออก โดยได้รับสิทธิบัตรจากรัฐบาลอังกฤษเมื่อวันที่ 31 ธันวาคม ค.ศ.1600 เพื่อดำเนินธุรกิจอย่างเป็นระบบ โดยมีอำนาจในการผูกขาดการค้ากับชาวอินเดียตะวันออกและได้รับสิทธิในการควบคุมการบริหารงานในดินแดนที่ตนไปทำการค้าขายภายใต้การควบคุมของกฎหมายอังกฤษ¹ และเพิ่มความสำคัญมากขึ้น จนกระทั่งอังกฤษกลายเป็นชาติที่มีบทบาทในการติดต่อค้าขายกับจีนที่สำคัญที่สุดในสมัยคริสต์ศตวรรษที่ 18 สินค้าที่อังกฤษต้องการจากจีนที่สำคัญคือใบชา โดยเฉพาะชาเขียวและชาดำ² บทบาทและการค้าระหว่างกันที่เพิ่มขึ้น ทำให้อังกฤษกลายเป็นชาติที่ผูกขาดการค้ากับจีน ภายใต้ระบบการค้าที่เรียกว่า "ระบบกวางตุ้ง" (Canton System)³

ระบบกวางตุ้ง

ระบบกวางตุ้ง หมายถึงระบบการค้าที่จีนกำหนดขึ้นเพื่อติดต่อค้าขายกับชาติตะวันตกเป็นสำคัญ กวางตุ้ง หรือ กว่างตง เป็นเมืองท่าที่มีความสำคัญด้านการค้าขายของจีน เนื่องจากเป็นเมืองขนาดใหญ่ ทำหน้าที่เชื่อมโยงเส้นทางการค้าบริเวณริมฝั่งทะเลตะวันออกเฉียงใต้กับเส้นทางการค้าภายใน⁴ การค้าระหว่างจีนกับอังกฤษดำเนินไปในลักษณะของการติดต่อระหว่างบริษัทอินเดียตะวันออกของพ่อค้าอังกฤษกับสมาคมพ่อค้าจีนที่ได้รับการแต่งตั้งจากทางการจีน ในช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 18 เรียกกลุ่มพ่อค้าเหล่านี้ว่า หวาง - ชาง (Huang - shang) หรือ พ่อค้าขององค์จักรพรรดิ (Emperor's Merchants) โดยจัดตั้งขึ้นเป็นครั้งแรกเมื่อค.ศ.1702 ที่เมืองกวางโจว เซี่ยเหมิน (Xiamen) และจูซาน (Chushan) การปฏิบัติงานของ หวาง - ชาง ได้สร้างความไม่พอใจให้กับพ่อค้าต่างชาติ เนื่องจากพ่อค้าต่างชาติขาดอิสระในการค้าขาย ต่อมาพ่อค้าชาวจีนได้รวมกันจัดตั้งสมาคมพ่อค้าขึ้นเมื่อ ค.ศ.1720 เรียกว่า สมาคม โค- hong (Co-hong)⁵ แปลงมาจากคำว่า กง- หาง (Gong-hang) หมายถึงสมาคมที่ได้รับการแต่งตั้งอย่างเป็นทางการ⁶

พ่อค้าของสมาคมโค- hong แบ่งออกเป็น 3 กลุ่มเพื่อติดต่อการค้ากับต่างชาติ โดยกำหนดเงื่อนไขให้ผู้ที่จะเข้ามาเป็นสมาชิกใหม่ต้องเสียค่าใช้จ่าย 1,000 ตำลึงจีน และในการติดต่อการค้ามี

¹ วรุณี นริญรักษ์. (2534). *เล่มเดิม*. หน้า 157.

² วุฒิชัย มูลศิลป์. (2542). "ปัญหาฝิ่นในเมืองไทยก่อนสนธิสัญญาบาวริง," ใน *ประวัติศาสตร์ปริทรรศน์*. หน้า 143.

³ จอห์น เค. แฟร์แบงค์ และคณะ. (2525). *เล่มเดิม*. หน้า 80.

⁴ *แหล่งเดิม*. หน้า 81.

⁵ Immanuel C.Y. Hsu. (1995). *The Rise of Modern China*. p 145.

⁶ จอห์น เค. แฟร์แบงค์ และคณะ. (2525). *เล่มเดิม*. หน้า 83.

การกำหนดทุนสำรองที่เรียกว่า กองทุนคอนซู (Consoo Fund) ซึ่งเป็นเงินที่หักจากภาษีสินค้านำเข้าของพ่อค้าต่างชาติในอัตราร้อยละ 3 และเป็นเงินกองทุนเพื่อป้องกันกรณีที่พ่อค้าอาจล้มละลาย¹ ในกรณีที่ต้องเป็นหนี้กับชาวต่างชาติ

พ่อค้าฮ่องกงมีหน้าที่ดูแลรับผิดชอบโดยตรงต่อเรือค้าขายและพ่อค้าต่างชาติ โดยที่พ่อค้าเหล่านี้จะทำหน้าที่ให้ความคุ้มครองแก่พ่อค้าต่างชาติด้วยการให้ใบรับประกันเรือทุกลำที่เข้ามาจอดที่เมืองท่ากว้างโจว² นอกจากนี้พ่อค้าฮ่องกงยังมีหน้าที่เก็บภาษีการค้าให้กับทางการจีนด้วย

การที่พ่อค้าฮ่องกงมีอำนาจในการผูกขาดการค้า จึงก่อให้เกิดการแสวงหาประโยชน์ส่วนตนเห็นได้จากตัวอย่างของพ่อค้าฮ่องกงที่ร่ำรวยที่สุดและมีชื่อเสียงมากที่สุดในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 18 ถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 19 คือ ปวนเซ่กัว (Puankegua) แห่งบริษัท ดงฝู (Dongfu Company)³ เหมากวา แห่งบริษัท กวองเหลย (Kwonglei Company) และ เฮากวา แห่งบริษัท อี้เหอ⁴ (Yihe หรือ Ewo⁵ Company) ภายใต้การดำเนินงานของพ่อค้าสมาคมโค-หองไม่ได้มีอิสระอย่างแท้จริง เพราะสมาคมนี้ยังต้องอยู่ภายใต้การควบคุมของข้าหลวงพิเศษที่เรียกว่า ฮอปโป (Hoppo) อีกชั้นหนึ่ง ฮอปโป เป็นเจ้าหน้าที่ระดับสูงที่ได้รับการแต่งตั้งจากราชสำนัก⁶

การที่ฮอปโปมีอำนาจในการควบคุมพ่อค้าฮ่องกง ทำให้ฮอปโปถือโอกาสรีดไถเงินจากพ่อค้า และการดำเนินความสัมพันธ์ที่เอื้อประโยชน์ต่อกันผ่านทางตำแหน่งหน้าที่ ทำให้เกิดปัญหาการฉ้อราษฎร์บังหลวง และการทุจริตจากพ่อค้าต่างชาติอย่างมาก⁷ ในขณะที่ระบบกองทุนคอนซู ที่เริ่มขึ้นเมื่อ ค.ศ.1780 และสิ้นสุดลง ค.ศ.1833 กลายเป็นแหล่งเงินทุนที่พ่อค้าฮ่องกงต้องแสวงหารายได้ให้กับขุนนางข้าราชการตลอดจนภวของคหบดีจักรพรรดิ ตัวอย่างค่าใช้จ่ายที่พ่อค้าฮ่องกงต้องชำระจากกองทุนคอนซูเมื่อ ค.ศ.1807 ได้แก่ การถวายเป็นบรรณาการแด่จักรพรรดิเป็นจำนวนเงิน 55,000 ตำลึงเงิน เป็นเงินบำรุงกองทัพ 61,666 ตำลึงเงิน เป็นค่าซ่อมบำรุงจากปัญหาแม่น้ำเหลือง (แม่น้ำหวงเหอ – huang he) เอ่อท่วมและปราบปรามโจรสลัดเป็นจำนวนเงิน 127,500 ตำลึงเงิน เพื่อเป็นของขวัญแด่ข้าราชการในกระทรวงต่างๆ จำนวน 5,400 ตำลึงเงิน บางครั้งอาจต้องนำนาฬิกาและกล่องดนตรี (music box) รวมมูลค่า 200,000 ตำลึงเงิน มาเป็นของกำนัลแก่ขุนนางชั้นสูงด้วย⁸ บริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษได้ประเมินค่าใช้จ่ายที่เปิดเผยของกองทุนคอนซู ระหว่าง ค.ศ.1807 -

¹ Immanuel C.Y. Hsu. (1995). *op. cit.* p 145.

² จอห์น เค. แฟร์แบงก์ และคณะ. (2525). *เล่มเดิม*. หน้า 84.

³ Immanuel C.Y. Hsu. (1995). *op. cit.* p. 146.

⁴ *Ibid.*

⁵ Ewo เป็นคำในภาษาแคว้นต้ง แปลว่า นายหน้า ตรงกับคำภาษาอังกฤษว่า comprador

⁶ จอห์น เค. แฟร์แบงก์ และคณะ. (2525). *เล่มเดิม*. หน้า 83.

⁷ Frederic Wakeman, Jr. (1978). "The Canton Trade and The Opium War," in *The Cambridge History of China, Vol. 10. Part 1 Late Ch'ing 1800 - 1911.* p 164.

⁸ *Ibid.* p. 165.

1813 พบว่ามีมูลค่าประมาณ 4,988,000 ตำลึงจีน ซึ่งค่าใช้จ่ายเหล่านี้เป็นสิ่งที่พ่อค้าทองจำเป็นต้องใช้เพื่อรักษาประโยชน์ของตนเอง¹

สำหรับเรื่องระเบียบการค้าระหว่างจีนกับชาติตะวันตกนั้น ทางกรงจีนได้กำหนดข้อบังคับสำหรับพ่อค้าต่างชาติไว้ให้พ่อค้าปฏิบัติตามตั้งแต่สมัยจักรพรรดิเฉียนหลง (Qianlong, 1736-1796) และประกาศใช้อย่างเป็นทางการขึ้นเป็นครั้งแรกเมื่อ ค.ศ.1760 โดยมีข้อปฏิบัติดังนี้ทางการจีนไม่อนุญาตให้เรือรบต่างชาติเข้ามาที่ป้อมหู่เหมิน (Humen หรือ โบก (Bogue) ในภาษาอังกฤษ) , ไม่อนุญาตให้ชาวต่างชาตินำผู้หญิงและอาวุธเข้ามาในโรงงานหรือสถานการค้า , คนนำร่องและนายหน้าซึ่งเป็นชาวจีนที่ได้รับการว่าจ้างจากชาวต่างชาติ ต้องได้รับการจดทะเบียนกับหน่วยงานราชการที่มาเก่า และต้องถือใบอนุญาตติดตัวเพื่อการตรวจสอบ จำกัดจำนวนแรงงานต่างชาติที่ทำงานกับโรงงานของชาวต่างชาติ ชาวต่างชาติที่อาศัยอยู่ในโรงงานได้รับอนุญาตให้เดินทางท่องเที่ยวในจีนเฉพาะวันที่ 8 18 และ 28 ของเดือน โดยสามารถเยี่ยมชมสวนดอกไม้หรือวัดบนเกาะเหอหนาน (Henan) แต่ต้องมีล่ามติดตามมาด้วย ชาวต่างชาติไม่มีสิทธิยื่นคำร้องต่อข้าราชการท้องถิ่นโดยตรง ต้องนำเอกสารนั้นผ่านการพิจารณาของพ่อค้าทองเสียก่อน ไม่อนุญาตให้พ่อค้าทองมีหนี้สินกับพ่อค้าต่างชาติ โดยมีหน้าที่ให้คำปรึกษาและคุ้มครองความปลอดภัยของชาวต่างชาติ และชาวต่างชาติสามารถพักอาศัยอยู่ในโรงงานที่เมืองกว่างโจวเพื่อทำการค้าได้ตามระยะเวลาที่ทางการจีนกำหนด หลังจากนั้นต้องเดินทางกลับประเทศหรือไปพักที่มาเก๊าแทน ส่วนกำหนดเวลาในการเข้ามาค้าขายของพ่อค้าต่างชาติกำหนดตามทิศทางลมมรสุม (เนื่องจากการค้าขายทางเรือสมัยนั้นต้องอาศัยลมมรสุมนำเรือเข้ามายังเมืองท่าของดินแดนต่าง ๆ) โดยกำหนดระยะเวลาจากเดือนตุลาคมถึงเดือนมกราคม² โดยที่เรือของพ่อค้าต่างชาติต้องไปเริ่มต้นที่มาเก๊าเพื่อจ้างคนนำร่อง ล่าม และนายหน้าดูแลเรื่องอาหารและจัดหาลูกเรือ จากนั้นจึงเดินทางไปยังป้อมหู่เหมิน วัดขนาดความกว้างของเรือเพื่อเสียค่าธรรมเนียมแล้วจึงได้รับอนุญาตให้เทียบท่าได้ที่วัมเปา (Whampao) ณ จุดนี้จึงมีการตรวจสินค้าโดยพ่อค้าทองก่อนที่จะนำสินค้าเข้ามาค้าขายต่อไป ในการกำหนดอัตราภาษีของสินค้าแต่ละชนิดถือว่าเป็นสิทธิของพ่อค้าทองที่สามารถกำหนดได้ตามความพอใจ และจะมีการเปลี่ยนแปลงสัญญาการค้าขายปีต่อปี³ ตามข้อกำหนดที่ทางการได้ระบุไว้ในการเรียกเก็บภาษีจากพ่อค้าต่างชาตินั้น กำหนดให้เรียกเก็บภาษีได้น้อยกว่าครึ่งหนึ่งของสินค้า แต่ในการปฏิบัติ พ่อค้าทองมักจะได้รับส่วนแบ่งมากกว่านั้น เช่น การติดต่อระหว่างสมาคมโค-หงแห่งบริษัท เฮกวา กับบริษัทอินเดียตะวันออก พ่อค้าทองมักได้รับส่วนแบ่งในอัตราร้อยละ 14 ของราคาสินค้า และแบ่งส่วนที่เหลือให้กับคนอื่น ๆ เช่น นายหน้า เสมียน และล่าม เป็นต้น เพื่อแลกเปลี่ยนกับระยะเวลาในการเทียบท่าของเรือลำนั้นๆ จากที่กำหนดไว้ภายใน

¹Frederic Wakeman, Jr. (1978). *op. cit.* p. 166.

²Li Chien-nung (Li Qiannong). (1956). *The Political History of China, 1840 – 1928.* p 15.

³Immanuel C.Y. Hsu. (1995). *op. cit.* p. 147.

⁴*Ibid.*

ใน 3 อาทิตย์ อาจนานเป็นเดือนหรือสองเดือน โดยปกติแล้วเมื่อพ่อค้าต่างชาตินำสินค้ามาส่งเรียบร้อยแล้ว พ่อค้าต่างชาติดังกล่าวต้องออกจากเมืองกว๋างโจวทันที¹

ในเรื่องค่าธรรมเนียมและค่าภาษีของเรือแต่ละลำที่พ่อค้าต่างชาติดังกล่าวต้องชำระให้กับทางการจีนนั้น แบ่งออกเป็น 3 ประเภทคือ ค่าธรรมเนียมตามขนาดเรือ ค่าของขวัญและเงินรางวัล และค่าภาษีสินค้า โดยค่าธรรมเนียมตามขนาดเรือจะเรียกเก็บตามความกว้างของเรือ เช่นเรือลำใหญ่ต้องเสียค่าธรรมเนียมเป็นเงิน 7.777 ตำลึงจีนต่อหนึ่งหน่วย เรือขนาดกลางเสียค่าธรรมเนียม 7.142 ตำลึงจีน ส่วนเรือขนาดเล็กเสียค่าธรรมเนียม 5 ตำลึงจีน เป็นต้น ในกรณีที่เป็นเรือขนาดใหญ่ต้องเสียค่าใช้จ่ายเป็นจำนวนเงินประมาณ 4,500 ตำลึงจีนตลอดระยะเวลาที่เทียบเรืออยู่ที่เมืองกว๋างโจว² ซึ่งเป็นค่าใช้จ่ายทั้งหมดที่พ่อค้าต่างชาติดังกล่าวต้องจ่ายให้ทางการจีนและพ่อค้าท้องถิ่น

สำหรับการค้าระหว่างจีนกับอังกฤษในสมัยคริสต์ศตวรรษที่ 18 มีรูปแบบการค้าเป็นแบบสามเส้าระหว่างจีน - อังกฤษ - อินเดีย สินค้าที่จีนส่งออกเป็นปริมาณสูงสุดได้แก่ ใบชา ประมาณร้อยละ 90 - 95 ของสินค้าส่งออกทั้งหมดของจีน ส่วนสินค้าอื่นๆ ได้แก่ ไหมดิบ เครื่องเคลือบ โกฐน้ำเต้า ครั้ง และชุมเห็ดเทศ เป็นต้น ในขณะที่สินค้านำเข้าจากอังกฤษที่สำคัญได้แก่ ขนสัตว์ ตะกั่ว ดีบุก เหล็ก ทองแดง ผ้าขนสัตว์ ผ้าลินิน และของกระจุกกระจิก ส่วนสินค้าที่จีนส่งออกไปยังอินเดียได้แก่ ผ้าหนานจิง สารส้ม การบูร พริกไทย ชาสำหรับย้อมสี น้ำตาล ยา และเครื่องเคลือบ ส่วนสินค้านำเข้าจากอินเดียได้แก่ ไหมดิบ งาช้าง ไม้จันทน์ เงิน และฝิ่น³

ความต้องการชาจากยุโรปโดยเฉพาะจากประเทศอังกฤษมีปริมาณเพิ่มสูงขึ้น ชาวยุโรปรู้จักชาจากการนำเข้ามาของพ่อค้าฮอลันดาเมื่อ ค.ศ.1640 และแพร่หลายเข้าสู่อังกฤษจนกระทั่งได้รับความนิยมอย่างกว้างขวาง ค.ศ.1684 บริษัทอินเดียตะวันออกได้สั่งซื้อใบชาจากเมืองกว๋างโจวเป็นปริมาณ 5 - 6 หีบต่อปีเพื่อนำไปขายในอังกฤษ จนกระทั่ง ค.ศ.1705 ชาเขียวกลายเป็นที่รู้จักโดยทั่วไปของชาวอังกฤษในลอนดอน เมื่อเข้าสู่คริสต์ศตวรรษที่ 18 บริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษเพิ่มการสั่งซื้อใบชามากขึ้นเป็นปริมาณ 4 แสนปอนด์ต่อปี และชาได้กลายเป็นเครื่องดื่มที่ได้รับความนิยมอย่างแพร่หลาย

ความนิยมดื่มชาของชาวอังกฤษ ทำให้รัฐบาลอังกฤษได้กำไรมหาศาลจากการเรียกเก็บภาษีนำเข้าจากบริษัทอินเดียตะวันออกในอัตราร้อยละ 100⁴ การเรียกเก็บภาษีในอัตราสูงเช่นนี้ทำให้เกิดการลักลอบนำใบชาข้ามช่องแคบอังกฤษทั้งจากพ่อค้าอังกฤษและพ่อค้าจากบริษัทการค้าอื่นๆ เช่น ฝรั่งเศส ฮอลแลนด์ เดนมาร์ก และสวีเดน เป็นต้น⁵ จนกระทั่งรัฐบาลอังกฤษต้องออกพระราชบัญญัติผ่อนปรนภาษี (The Commutation Act) เมื่อ ค.ศ.1784 ที่ลดภาษีการนำเข้าใบชาลงเหลือเพียงร้อยละ 12.5 อย่างไรก็ตาม ความนิยมดื่มชาของชาวอังกฤษยังคงเพิ่มสูงขึ้น เมื่อเข้าสู่คริสต์

¹Immanuel C.Y. Hsu. (1995). *op. cit.* p. 147.

²*Ibid.* p. 148.

³*Ibid.*

⁴ทวีป วรดิolk. (2538). *ประวัติศาสตร์จีน*. หน้า 568.

⁵จอห์น เค. แพร่เบงค์ และคณะ. (2525). *เล่มเดิม*. หน้า 86.

ศตวรรษที่ 19 บริษัทการค้าของอังกฤษได้นำเข้าชาเป็นจำนวน 23.3 ล้านปอนด์เมื่อ ค.ศ.1800 และเพิ่มขึ้นเป็น 26 ล้านปอนด์เมื่อ ค.ศ.1808¹

การที่อังกฤษต้องสูญเสียรายได้จากการนำเข้าชาจากจีนเป็นปริมาณมากกว่าการส่งออกสินค้า ทำให้อังกฤษประสบปัญหาการขาดดุลการค้าอย่างต่อเนื่อง ในขณะที่การค้าของจีนที่เมืองกว่างโจวกลับรุ่งเรืองกว่าที่ผ่านมา สิ่งเหล่านี้กลายเป็นสาเหตุสำคัญที่ส่งผลให้เกิดปัญหาความขัดแย้งระหว่างจีนกับอังกฤษในเวลาต่อมา

1.2 การเผยแผ่คริสต์ศาสนา

การเผยแผ่คริสต์ศาสนาของชาติตะวันตกในจีนตามที่ปรากฏหลักฐานทางประวัติศาสตร์ตั้งแต่สมัยราชวงศ์ถัง (ค.ศ.618 - 906) ว่ามีศาสนาคริสต์นิกายเนสเตอเรียน (Nestorian) เดินทางเข้ามาในจีนเมื่อ ค.ศ.635 นักเผยแผ่คริสต์ศาสนาได้รับการต้อนรับจากองค์จักรพรรดิ และได้รับอนุญาตให้สร้างวัดและโบสถ์ เมื่อเกิดสงครามครูเสด (Crusade War) ในสมัยคริสต์ศตวรรษที่ 11 - 13 ซึ่งเป็นสงครามระหว่างศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิก (Roman Catholic) กับพวกเตอร์ก (Turk) ที่นับถือศาสนาอิสลาม และสงครามได้ยุติลงเมื่อ ค.ศ.1492 ด้วยการที่ชาวสเปนและชาวโปรตุเกสได้ชัยชนะสามารถขับไล่พวกมัวร์ออกจากสเปนได้² เมื่อสงครามยุติ ความต้องการเผยแผ่คริสต์ศาสนาได้กลายเป็นสาเหตุสำคัญประการหนึ่งที่มาพร้อมกับการสำรวจทางทะเลของชาวโปรตุเกส โดยมีจุดมุ่งหมายในการขยายอิทธิพลของศาสนาคริสต์เพื่อต่อต้านคณนอกศาสนา³

เมื่อชาวโปรตุเกสเดินทางเข้ามาติดต่อกับชายฝั่งดินแดนตะวันออกในสมัยคริสต์ศตวรรษที่ 16 ภายใต้การอุปถัมภ์ของกษัตริย์ การเผยแผ่ศาสนาคริสต์กลายเป็นเงื่อนไขที่ต้องดำเนินการควบคู่ไปกับการติดต่อการค้า เพราะกษัตริย์โปรตุเกสทรงดำรงฐานะเป็นองค์อุปถัมภ์ศาสนาคริสต์โดยตำแหน่ง เพื่อแลกเปลี่ยนกับการได้รับสิทธิในการครอบครองดินแดนและการค้าขายจากฝ่ายศาสนจักร คือองค์สันตะปาปา ด้วยเหตุนี้กษัตริย์โปรตุเกสจึงถือว่าการเผยแผ่คริสต์ศาสนาเป็นหน้าที่หลักของพระองค์ที่ต้องปฏิบัติ⁴ .

ในสมัยคริสต์ศตวรรษที่ 16 การเผยแผ่คริสต์ศาสนาในจีนเป็นไปด้วยความยากลำบาก เพราะไม่ได้รับการสนับสนุนจากองค์จักรพรรดิ⁵ ด้วยเหตุนี้ การเผยแผ่คริสต์ศาสนาในจีนจึงดำเนินไปอย่างเชื่องช้า บาทหลวงที่มีบทบาทสำคัญในระยะแรกคือ บาทหลวงมัทธิโอ ริชชี (Matteo Ricci. 1552 - 1610) รู้จักกันในชื่อจีนว่า ลิมาตู บาทหลวงริชชี เดินทางมาถึงจีนเมื่อ ค.ศ.1582 การเผยแผ่คริสต์ศาสนาของท่านได้รับความสนใจจากราชสำนักหมิงในฐานะที่สามารถนำเสนอสิ่งของแปลกใหม่ที่จีนไม่เคยรู้จัก เช่น การประดิษฐ์นาฬิการูปกลม และแผนที่โลก จากการที่ท่านรู้จักปรับแนวการสอน

¹ Immanuel C.Y. Hsu. (1995). *op. cit.* p. 149.

² จอห์น เค. แพร่เบงก์ และคณะ. (2525). *เล่มเดิม*. หน้า 11.

³ *แหล่งเดิม*.

⁴ *แหล่งเดิม*. หน้า 20.

⁵ *แหล่งเดิม*. หน้า 38.

ศาสนาให้เข้ากับวัฒนธรรมของชาวจีนที่ยึดถือลัทธิขงจื้อเป็นพื้นฐาน ทำให้ท่านได้รับความสนใจจากขุนนาง จนกระทั่งได้รับอนุญาตให้สร้างที่อยู่ถาวรที่เป่ย์จิงได้เมื่อ ค.ศ.1601 ต่อมาท่านได้รับความไว้วางใจเพิ่มขึ้นถึงขั้นที่ได้รับพระราชทานเงินปี ได้รับอนุญาตให้อยู่ในกรุงปักกิ่งได้ในฐานะนักวิชาการ¹

ภายหลังการมรณภาพของบาทหลวงริชชี ราชสำนักหมิงยังคงให้การสนับสนุนคณะผู้เผยแผ่คริสต์ศาสนา ค.ศ.1620 คณะผู้เผยแผ่คริสต์ศาสนาได้นำหนังสือกว่า 7,000 ชุดมาถ่ายทอดเป็นตำราภาษาจีน และผลิตผลงานประพันธ์ออกมามากกว่า 380 เล่ม ซึ่งเนื้อหาส่วนใหญ่เป็นเรื่องเกี่ยวกับศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิก รวมทั้งเรื่องดาราศาสตร์ คณิตศาสตร์ ภูมิศาสตร์ การแพทย์ ดรรชนีวิทยา และภาษาศาสตร์

อาจกล่าวได้ว่าความสำเร็จของคณะผู้เผยแผ่คริสต์ศาสนาในจีนนั้น ส่วนใหญ่เป็นการนำความรู้อันทันสมัยของชาติตะวันตกมานำเสนอมากกว่าจะสร้างความเลื่อมใสศรัทธาในศาสนาคริสต์ บทบาทของบาทหลวงนอกจากการเผยแผ่ศาสนาแล้วยังมีบทบาททางด้านการเมืองของจีนด้วย เห็นได้จากการที่บาทหลวงได้ช่วยผู้ปกครองราชวงศ์หมิงรบกับแมนจู ด้วยการนำอาวุธแบบตะวันตกมาให้และฝึกหัดการสร้างปืน²

เมื่อราชวงศ์ชิงได้รับการสถาปนาขึ้นเมื่อ ค.ศ.1644 คณะบาทหลวงยังคงได้รับการสนับสนุนจากราชสำนัก เห็นได้จากการที่จักรพรรดิซุ่นจื้อ (Shunzhi. 1644 – 1661) ทรงโปรดปรานบาทหลวงอาดัม ชอล (Adam Schall) มาก ถึงกับทรงเรียกว่าคุณตา และเป็นที่ปรึกษาราชการของพระองค์เสมอ จักรพรรดิซุ่นจื้อทรงโปรดเกล้าฯ ให้สร้างโบสถ์ขึ้นที่เป่ย์จิงและพระราชทานยศให้กับบาทหลวงชอล³

ในรัชสมัยจักรพรรดิกางซี (Kangxi. 1661 – 1722) พระองค์ทรงให้การสนับสนุนคณะบาทหลวงเยซูอิตอย่างมาก บาทหลวงเวบบีส (Verbiest) และคณะได้เข้าเฝ้าใกล้ชิดกับองค์จักรพรรดิ พระองค์ทรงโปรดให้คณะบาทหลวงทำแผนที่จักรวรรดิจีนโดยใช้วิธีการของชาวตะวันตกถวาย แต่ในปลายรัชสมัยของพระองค์ คณะบาทหลวงได้รับการสนับสนุนน้อยลง เนื่องจากคณะบาทหลวงนิกายต่าง ๆ พยายามแข่งขันอำนาจกันเอง จนเป็นเหตุให้เกิดการเสื่อมความนิยม สาเหตุสำคัญประการหนึ่งคือ การที่คณะบาทหลวงเยซูอิตที่เข้ามาเผยแผ่คริสต์ศาสนาในจีนถูกคณะผู้นำศาสนาที่กรุงโรมกล่าวหาว่าพยายามเปลี่ยนแปลงคำสอนในศาสนา เพราะบาทหลวงที่เข้ามาเผยแผ่ศาสนาคริสต์ในจีนระยะแรกพยายามสร้างการยอมรับนับถือศาสนาคริสต์ในหมู่ชาวจีน ด้วยการใช่วิธีเปรียบเทียบกับศาสนาคริสต์กับลัทธิขงจื้อ บาทหลวงผู้ทำหน้าที่เผยแผ่ศาสนาคริสต์ในเวลานั้นได้ตระหนักถึงพื้นฐานความคิดและวิถีชีวิตของชาวจีนว่าเป็นผู้ที่มีศีลธรรมโดยธรรมชาติ มีอิสระจากคำสอนในศาสนา การยอมรับลัทธิขงจื้อของชาวจีนไม่ได้เกิดจากความเลื่อมใสศรัทธาตามวิถีทางศาสนา หากแต่เกิดจากการยอมรับในหลักปฏิบัติที่เกิดขึ้นในชีวิตจริง⁴ ด้วยเหตุนี้คณะบาทหลวงที่เข้ามาเผย

¹จอห์น เค. แฟร์แบงก์ และคณะ. (2525). *เล่มเดิม*. หน้า 41.

² *เล่มเดิม*. หน้า 43.

³ *เล่มเดิม*. หน้า 44.

⁴ *เล่มเดิม*. หน้า 63.

แผ่ศาสนาจึงปรับแนวทางการสอนให้สอดคล้องกับวิถีการดำเนินชีวิตของชาวจีนที่เน้นพิธีกรรม สิ่งเหล่านี้ได้สร้างความไม่พอใจให้กับพระสันตะปาปาที่กรุงโรม เพราะทรงเห็นว่าเป็นการสร้างความแตกแยกให้กับศาสนา พระองค์ได้ส่งคณะผู้แทนทางศาสนามาพิจารณาคติบาทหลวงในจีน โดยไม่ได้ขอพระบรมราชานุญาตจากองค์จักรพรรดิคางซี ทำให้พระองค์ไม่พอพระทัยเป็นอย่างมาก เพราะทรงเห็นว่าบาทหลวงเหล่านี้อยู่ในความอุปถัมภ์ของพระองค์ พระองค์จึงเป็นผู้มีอำนาจสูงสุดในการตัดสินปัญหา ด้วยเหตุนี้ พระองค์ทรงประกาศขับไล่คณะสอนศาสนาคริสต์ออกไปจากจีนเมื่อ ค.ศ.1722 โดยยกเว้นผู้ที่มีความรู้ทางวิทยาศาสตร์ และผู้ที่ได้รับอนุญาตจากพระองค์เป็นพิเศษให้อยู่ในจีนได้ต่อไป

ปัญหาความขัดแย้งของคณะเผยแผ่คริสต์ศาสนา ทำให้จักรพรรดิหย่งเจิ้ง (Yongzheng. 1723 – 1735) ที่เสด็จขึ้นครองราชย์ต่อจากจักรพรรดิคางซีเมื่อ ค.ศ.1723 ทรงต่อต้านคณะเผยแผ่ศาสนาคริสต์อย่างมาก พระองค์ทรงมีพระบรมราชโองการให้ยึดโบสถ์ในศาสนาคริสต์มาใช้เป็นสถานที่ราชการ จากนั้นปรากฏมีการสังหารบาทหลวงเกิดขึ้น นอกจากนี้พระองค์ทรงพยายามสร้างความมั่นคงให้กับอำนาจการปกครองด้วยการเพิ่มเติมบทธิบายในประกาศอันศักดิ์สิทธิ์ ของจักรพรรดิคางซี (ซึ่งต้องประกาศให้ประชาชนทราบเดือนละ 2 ครั้ง) เพื่อแสดงการต่อต้านอิทธิพลของศาสนาคริสต์¹ เมื่อเข้าสู่รัชสมัยจักรพรรดิเจียหลง การเผยแผ่คริสต์ศาสนาในจีนเริ่มเสื่อมลง การสังหารบาทหลวงปรากฏทั่วไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งในปลายรัชสมัยของพระองค์ การปราบปรามการเผยแผ่คริสต์ศาสนาดำเนินไปอย่างรุนแรงทั้งจากกลุ่มขุนนางและสมาชิกสมาคมลับ จนกระทั่งศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิกได้ล้มเลิกไปเมื่อ ค.ศ.1773 แม้ว่านิกายฟรานซิสกัน (Franciscan) และนิกายดอมินิกัน (Dominican) จะยังคงมีกิจกรรมอยู่ในมณฑลฝูเจี้ยน (Fujian) และสือชวน (เสฉวน – Sichuan) ก็ตาม²

การปราบปรามคริสต์ศาสนารุนแรงขึ้นในสมัยจักรพรรดิเจียชิง (Jiaqing. 1796 – 1820) โดยเฉพาะอย่างยิ่งใน ค.ศ.1805 และหลัง ค.ศ.1811 เมื่อถึงรัชสมัยของจักรพรรดิเต้ากวาง (Daoguang. 1821 – 1850) การปราบปรามคริสต์ศาสนาจึงได้ลดความรุนแรงลง แต่เมื่อถึงเวลานี้ศาสนาคริสต์ในจีนได้เสื่อมอิทธิพลลงมากแล้ว

2. ปัญหาความขัดแย้งระหว่างจีนกับชาติตะวันตกในสมัยคริสต์ศตวรรษที่ 19

การเข้ามาของชาติตะวันตกเพื่อติดต่อกับจีนในคริสต์ศตวรรษที่ 16 ทั้งด้านการค้าและการเผยแผ่คริสต์ศาสนา ได้ก่อให้เกิดปัญหาความขัดแย้งระหว่างกันในเรื่องความไม่เสมอภาคและความไม่เข้าใจกัน จนเป็นสาเหตุให้ชาติตะวันตกพยายามเรียกร้องให้จีนยอมรับความเท่าเทียมกันในการดำเนินความสัมพันธ์ทั้งด้านการทูตและการค้าในเวลาต่อมา

2.1 ความขัดแย้งทางด้านการทูต

ปัญหาความขัดแย้งทางด้านการทูตระหว่างจีนกับชาติตะวันตก โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับ

¹ จอห์น เค. แฟร์แบงก์ และคณะ. (2525). *เล่มเดิม*. หน้า 70.

² *แหล่งเดิม*. หน้า 134.

ประเทศอังกฤษเริ่มขึ้นตั้งแต่ปลายสมัยคริสต์ศตวรรษที่ 18 เมื่อรัฐบาลอังกฤษได้ส่งลอร์ดแม็คคาร์ทนี (Mcartney. 1737 – 1806) เป็นผู้นำคณะทูตจากอังกฤษเดินทางมาเจริญไมตรีกับจีนทางด้านการทูตและการค้าเมื่อ ค.ศ.1793 ตรงกับรัชสมัยจักรพรรดิเฉียนหลง รัฐบาลอังกฤษต้องการให้คณะทูตชุดนี้เจรจาเกี่ยวกับทางการเงินเพื่อขออนุญาตทำการค้าที่เมืองหนิงโป (Ningbo) เทียนจิน (Tianjin) และเมืองอื่นๆ ทางภาคเหนือ รวมทั้งเกาะอีก 2 – 3 เกาะ เพื่อให้เป็นที่เก็บสินค้าและซ่อมเรือของพ่อค้าอังกฤษ และหวังให้คณะทูตชุดนี้เจรจาทกลงในเรื่องการเก็บภาษีและค่าธรรมเนียมที่แน่นอนมากกว่าที่ผ่านมา¹

การเจริญสัมพันธไมตรีของคณะทูตแม็คคาร์ทนีกับทางการเงินในครั้งนี้ต้องประสบกับปัญหาในเรื่องพิธีการมากมาย และไม่อาจยอมรับกฎระเบียบทางการทูตของจีนได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเข้าเฝ้าองค์จักรพรรดิเฉียนหลงเพื่อถวายเครื่องราชบรรณาการ เนื่องจากคณะทูตต้องกระทำการถวายคำนับตามประเพณีจีนโบราณที่เรียกว่า “โคว์โถว” (koutou) ด้วยการคุกเข่า 3 ครั้ง คำนับ 9 ครั้ง ซึ่งแม็คคาร์ทนีเห็นว่าถ้ายอมปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ของราชสำนักชิง อังกฤษต้องตกอยู่ในสภาพไร้ศักดิ์ศรีและถูกมองว่าเป็นชาติป่าเถื่อนในสายตาของจีนมากขึ้น ทั้งยังเป็นการลดพระเกียรติของพระเจ้าจอร์จที่ 3 (George III) กษัตริย์แห่งอังกฤษลงด้วย² ในขณะที่ทางฝ่ายจีนเองก็ไม่อาจยอมรับต่อข้อเสนอของอังกฤษด้วยเช่นกัน การเจริญไมตรีระหว่างทั้งสองชาติจึงล้มเหลว อย่างไรก็ตาม อังกฤษยังคงพยายามส่งคณะทูตมาเจริญไมตรีกับจีนอีก ในค.ศ.1816 อังกฤษได้ส่งลอร์ดแอมเฮิร์ส (Amherst. 1773 – 1857) เป็นหัวหน้าคณะทูตมายังจีนเป็นชุดที่ 2 ตรงกับรัชสมัยจักรพรรดิเจียชิ่ง การเข้าเฝ้าองค์จักรพรรดิของทูตคณะนี้ต้องประสบปัญหาเรื่องพิธีการเช่นเดียวกับทูตชุดแรก แต่การปฏิเสธที่จะปฏิบัติตามพิธีการของคณะทูตลอร์ดแอมเฮิร์ส ทำให้จักรพรรดิเจียชิ่งกริ้วมาก ถึงกับออกพระราชกฤษฎีกาห้ามทูตต่างประเทศเดินทางเข้ามายังเมืองหลวงนับแต่นั้นเป็นต้นมา³

ตอนที่ 1

2.2 ความขัดแย้งทางด้านการค้า

การค้าขายระหว่างจีนกับอังกฤษสร้างความรุ่งเรืองให้กับจีนในขณะที่สร้างความขาดทุนให้กับอังกฤษมากขึ้น รวมทั้งการผูกขาดการค้าของพ่อค้าฮ่องกงทำให้อังกฤษไม่พอใจอย่างมาก ด้วยเหตุนี้บริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษพยายามหาวิธีถอนทุนคืน และพบว่าฝิ่นเป็นสินค้าที่สร้างดุลการค้าที่ดีให้กับอังกฤษ

ชาวจีนรู้จักฝิ่นตั้งแต่สมัยคริสต์ศตวรรษที่ 7 – 8 ในสมัยราชวงศ์ถัง เมื่อพ่อค้าชาวอาหรับและเติร์กได้นำเข้ามาในจีนในรูปของยาเพื่อระงับความเจ็บปวด โดยชาวจีนเรียกว่า อิงซู (ying-su) หรือ หมิ่นหนั่ง (mi-nang) หรือ อาฟูรง (a-fu-rong)⁴ โปรตุเกสเป็นชาวดะวันตกชาติแรกที่นำฝิ่นเข้ามาในจีน โดยปรากฏหลักฐานในประวัติศาสตร์ราชวงศ์หมิง (หมิงสื่อ) ที่กล่าวว่า พ่อค้าโปรตุเกสได้นำฝิ่นเข้ามา

¹จอห์น เค. แพร่เบงก์ และคณะ. (2525). *เล่มเดิม*. หน้า 87 – 88.

²ทวีป วรดิกล. (2538). *เล่มเดิม*. หน้า 567.

³แหล่งเดิม. หน้า 568.

⁴Immanuel C.Y. Hsu. (1995). *op. cit.* p. 168.

ถวายเป็นจักรพรรดิ 200 จิน¹ และถวายเป็นเสลิก 100 จิน แต่การสูบฝิ่นในจีนเริ่มขึ้นเมื่อชาวฮอลันดา นำมาเผยแพร่แก่ชาวพื้นเมืองที่เกาะไต้หวันเมื่อค.ศ.1620 โดยนำมาผสมกับใบยาสูบเพื่อสูบ การสูบ ฝิ่นแพร่หลายไปสู่มณฑลฝูเจี้ยนและกวางตุ้งอย่างรวดเร็วในช่วงทศวรรษ 1660² ในระยะแรกผู้ที่นิยม สูบมักเป็นคนยากจน คนใช้แรงงาน ต่อมาจึงได้แพร่หลายไปสู่ชนชั้นสูง โดยเฉพาะกลุ่มขุนนาง แม้ แต่ภายในราชสำนักเอง เริ่มมีการเพาะปลูกฝิ่นขึ้นที่มณฑล หยุนหนาน (ยูนนาน Yunnan) ฝูเจี้ยน เจ้อเจียง (Zhejiang) และกวางตุ้ง

การสูบฝิ่นของชาวจีนที่ขยายตัวเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วได้สร้างความวิตกกังวลต่อราชสำนักชิง อย่างมาก ดังปรากฏมีการประกาศพระราชกฤษฎีกาห้ามการสูบฝิ่นเป็นครั้งแรกเมื่อ ค.ศ.1729 ใน สมัยจักรพรรดิหย่งเจิ้ง³ แต่ปริมาณการนำเข้าฝิ่นสู่จีนกลับเพิ่มมากขึ้น แม้ว่าจะมีการออกกฤษฎีกา ห้ามการนำเข้าฝิ่นอย่างเด็ดขาดในรัชสมัยจักรพรรดิเจียชิ่ง ค.ศ.1796 แล้วก็ตาม และฝิ่นได้กลายเป็น สินค้าต้องห้ามเมื่อ ค.ศ.1800 นับจากนั้นเป็นต้นมา ฝิ่นได้กลายเป็นสินค้าที่มีการลักลอบนำเข้ามาค้า ขยายมากที่สุด และทำรายได้ให้กับบริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษสูงสุดเป็นประวัติการณ์ใน ค.ศ.1834⁴ เมื่อสภาผู้แทนราษฎรของอังกฤษได้ลงมติยกเลิกการผูกขาดการค้าของบริษัทอินเดียตะวันออก ทำให้ฝิ่นกลายเป็นสินค้าที่พ่อค้าเอกชนจากทั่วโลกพากันนำเข้ามาขายเพื่อหาผลกำไรให้กับตนเอง

ระหว่าง ค.ศ.1838 – 1839 ก่อนที่จะเกิดสงครามฝิ่น จีนนำเข้าฝิ่นเป็นปริมาณมากถึง 40,000 หีบ⁵ (1 หีบเท่ากับ 60 กิโลกรัม) คิดเป็นน้ำหนัก 2.4 ล้านชั่ง (1 ชั่งจีนเท่ากับ 600 กรัม) ถึงขั้น ที่ว่ามีร้านขายฝิ่นทั่วไปในมณฑลกวางตุ้งและฝูเจี้ยนเหมือนกับร้านขายเหล้าในอังกฤษ⁶ และจำนวนผู้ สูบฝิ่นซึ่งล้วนแต่เป็นขุนนางในราชสำนักมีมากถึงร้อยละ 10 – 20 ในขณะที่มีขุนนางส่วนท้องถิ่นที่สูบ ฝิ่นคิดเป็นอัตราร้อยละ 20 – 30 ของจำนวนขุนนางทั้งหมด

ด้วยเหตุนี้ “ฝิ่น” จึงกลายเป็นสาเหตุสำคัญของปัญหาที่ก่อให้เกิดความขัดแย้งระหว่างจีนกับ อังกฤษในเวลาต่อมา เพราะฝิ่นกลายเป็นเครื่องมือที่บ่อนทำลายความมั่นคงของชาติ จีนต้องสูญเสีย งบประมาณของประเทศเพื่อซื้อหาฝิ่น และฝิ่นเป็นสิ่งที่ทำลายสุขภาพของประชาชน แม้ว่าอังกฤษจะ นำฝิ่นเข้ามาค้าขายในจีนมากขึ้น และทำให้อังกฤษได้เปรียบดุลการค้ากับจีน แต่อังกฤษยังคงไม่พอ ใจระบบการผูกขาดการค้าของพ่อค้าฮ่องกง เพราะว่าพ่อค้าสมาคมโค - ฮ่อง มักเรียกเก็บภาษีตามใจ และการที่พ่อค้าเหล่านี้มีอำนาจในการตัดสินใจคัดค้านความผิดกระทำผิด ไม่ว่าจะเป็นชาวจีนหรือชาวต่างชาติ โดยจะจับกุมและลงโทษตามกฎหมายจีน ล้วนแต่เป็นเรื่องที่สร้างความไม่พอใจให้กับชาวต่างชาติ อย่างมาก

¹ จินหรือชั่ง คือน้ำหนักตามมาตราของจีน เท่ากับประมาณ 600 กรัม

² Immanuel C.Y. Hsu. (1995). *op. cit.* p. 168.

³ *Ibid.* p. 169.

⁴ ทวีป วรติลก. (2538). *เล่มเดิม*. หน้า 571.

⁵ Immanuel C.Y. Hsu. (1995). *loc. cit.*

⁶ *Ibid.* p. 171.

จะเห็นได้ว่าปัญหาความขัดแย้งระหว่างจีนกับชาติตะวันตกในด้านต่าง ๆ ได้สะสมมาเป็นเวลานาน สงครามระหว่างจีนกับชาติตะวันตกจึงเป็นเรื่องที่ไม่อาจหลีกเลี่ยง และจีนได้ทำหน้าที่เป็นชนวนที่ก่อให้เกิดสงครามในที่สุด¹

สงครามฝิ่น ค.ศ.1839 – 1842

ภายหลังจากที่รัฐสภาอังกฤษได้ประกาศยกเลิกการผูกขาดการค้าของบริติชอินเดียตะวันออกเมื่อค.ศ.1834 รัฐบาลอังกฤษได้แต่งตั้งลอร์ดนาเปียร์ (Napier. 1786 – 1834) เป็นผู้แทนทางการค้าของอังกฤษในจีนเพื่อติดต่อกับทางการจีนโดยตรง โดยไม่ต้องผ่านสมาคมพ่อค้า โอ – หอง ดังที่เคยปฏิบัติมา ซึ่งทางการจีนได้ปฏิเสธที่จะปฏิบัติตามที่รัฐบาลอังกฤษต้องการ ความขัดแย้งจึงรุนแรงมากขึ้นถึงขั้นที่มีการปะทะกัน โดยที่ลอร์ดนาเปียร์ได้สั่งให้เรือที่ทำหน้าที่คุ้มกันตนเองแล่นเข้ามาที่ป้อมหู่เหมิน จีนได้ระดมยิงโต้ตอบจนเรือของอังกฤษต้องถอยออกไป หลังจากนั้นลอร์ดนาเปียร์ได้เสียชีวิตที่มากัวเนื่องจากป่วยเป็นโรคมะเร็งเรื้อรัง เหตุการณ์ความรุนแรงระหว่างจีนกับอังกฤษจึงสงบลง ต่อมาอังกฤษได้แต่งตั้งกัปตัน ชาร์ลส์ เอลเลียต (Charles Elliot) เป็นผู้แทนทางการค้าของอังกฤษแทนลอร์ดนาเปียร์เมื่อ ค.ศ.1836 พ่อค้าอังกฤษได้เรียกร้องให้รัฐบาลเปิดการเจรจาในเรื่องความเท่าเทียมในการติดต่อกับการค้าและขยายพื้นที่ค้าขายให้มากขึ้น โดยพ่อค้าอังกฤษสนับสนุนให้ใช้กำลังกับจีน ในขณะที่ทางการจีนเองได้เข้มงวดต่อการค้าและปราบปรามการสูบบุหรี่อย่างจริงจัง ซึ่งการกระทำเช่นนี้ได้สร้างความกดดันให้กับรัฐบาลอังกฤษมากขึ้น เพื่อปราบปรามการสูบบุหรี่และการค้าฝิ่นให้ได้ผล จักรพรรดิเต้ากวางทรงแต่งตั้ง หลิน เจ้อสวี่ (Lin Zexu. 1785 – 1850) ดำรงตำแหน่งข้าหลวงใหญ่ประจำมณฑลกว่างตงเพื่อทำหน้าที่ปราบปรามฝิ่นอย่างเด็ดขาด ซึ่งการดำเนินการของหลิน เจ้อสวี่ ประสบความสำเร็จเมื่อสามารถบังคับให้พ่อค้าชาวต่างชาติมอมฝิ่นในครอบครองให้กับทางการจีนก่อนที่จะทำลายเสียในเวลาต่อมา หลังจากนั้น หลิน ได้บังคับให้ชาวอังกฤษออกจากเมืองกว่างโจวไปพักอยู่ที่มาเก๊าและเกาะภายนอก ซึ่งเกาะนี้ได้กลายเป็นศูนย์กลางชุมนุมของชาวอังกฤษ นอกจากนี้ หลิน พยายามตัดเสบียงอาหารแต่ไม่สำเร็จ ในช่วงนี้มีความบาดหมางสลับกับการเจรจาดกกลกัน แต่ในไม่ช้าความขัดแย้งรุนแรงมากขึ้นจนถึงขั้นปะทะกันครั้งแรกเมื่อเดือนพฤศจิกายน ค.ศ.1839 ระหว่างกองเรือของจีนกับอังกฤษ² เหตุการณ์ดำเนินมาถึงจุดแตกหักเมื่อรัฐบาลอังกฤษส่งกองทัพเรือมายังจีน และเกิดการปะทะกันจนกระทั่งจีนต้องยินยอมเจรจาสงบศึก และเซ็นสนธิสัญญานานจิง (Treaty of Nanjing 1842) เมื่อวันที่ 29 สิงหาคม ค.ศ.1842 โดยมี ฉี อิง (Qi Ying) เป็นตัวแทนทางการจีน กับเซอร์เฮนรี พอตทิงเจอร์ (Henry Pottinger. 1789 – 1856) เป็นผู้แทนรัฐบาลอังกฤษ สนธิสัญญานานจิงนี้ประกอบด้วยสาระสำคัญคือ³ จีนต้องชำระค่าปฏิกรรมสงครามเป็นจำนวนเงิน 21 ล้านเหรียญสเปน โดยแบ่งเป็นค่าชดเชยทางทหาร 12 ล้านเหรียญสเปน ค่าเสียหายจากการทำลายฝิ่น 6 ล้านเหรียญสเปน และชำระค่าหนี้สินของพ่อค้าของต่อพ่อค้าอังกฤษ 3 ล้านเหรียญสเปน

¹ วัชรชัย มุลลิลป์. (2521). *เล่มเดิม*. หน้า 18.

² จอห์น เค. แฟร์แบงก์ และคณะ. (2525). *เล่มเดิม*. หน้า 157.

³ Immanuel C.Y. Hsu. (1995). *op. cit.* p. 190.

ยกเลิกสมาคม โค – หอง เปิดเมืองท่า 5 แห่งเพื่อติดต่อการค้าและเป็นที่พักอาศัยของกงสุล พ่อค้า และครอบครัว ได้แก่ เมืองกว่างโจว เซี่ยเหมิน (Xiamen) ฝูโจว (Fuzhou) หนิงโป และเซี่ยงไฮ้ (Shanghai หรือ เซี่ยงไฮ้) ยกเกาะฮ่องกง (เซี่ยงกั้ง – Xianggang) ให้อังกฤษตลอดไป ต้องดำเนินการติดต่อกันระหว่างข้าราชการจีนและอังกฤษในฐานะที่เท่าเทียม และต้องกำหนดอัตราภาษีสินค้าที่แน่นอน จีนต้องทำสัญญาโบก (Treaty of Bogue) กับอังกฤษเมื่อ ค.ศ.1843 เพิ่มเติมจากสัญญาที่ทำไว้ โดยกำหนดอัตราภาษีนำเข้าจากร้อยละ 4 ถึงร้อยละ 13 ตามราคาสินค้า คิดเฉลี่ยในอัตราร้อยละ 5 และกำหนดอัตราภาษีสินค้าส่งออกจากร้อยละ 1.5 เพิ่มเป็นร้อยละ 10.75 อนุญาตให้กงสุลอังกฤษได้รับสิทธิสภาพนอกอาณาเขต อนุญาตให้เรือรบอังกฤษสามารถจอดเทียบที่ท่าเรือทั้ง 5 แห่งที่ระบุในสัญญา เพื่อดูแลการค้าและคุ้มครองลูกเรือ และอนุญาตให้อังกฤษเป็นชาติที่ได้รับความอนุเคราะห์ยิ่ง (The Most Favored – Nation Treatment) และสิทธิต่างๆ ที่จีนได้อนุญาตให้อังกฤษชาติมหาอำนาจอื่นๆ มีสิทธิด้วยเช่นกัน ซึ่งสหรัฐอเมริกาและฝรั่งเศส ได้เรียกร้องสิทธิต่างๆ ตามสนธิสัญญาเช่นเดียวกับอังกฤษ¹

การที่จีนยินยอมอนุญาตให้สิทธิกับสหรัฐอเมริกาและฝรั่งเศสเทียบเท่ากับอังกฤษ เพราะว่าจีนไม่มีทางเลือกเสีย ด้วยเหตุนี้จึงมีการทำสัญญาวังเซี่ย (The Treaty of Wangxia) กับสหรัฐอเมริกา และทำสัญญาวัมเปา (The Treaty of Whampao) กับฝรั่งเศสเมื่อ ค.ศ.1844 ในการทำสัญญากับสหรัฐอเมริกา มีการระบุถึงการห้ามค้าฝิ่น สิทธิสภาพนอกอาณาเขต สิทธิในการเป็นชาติที่ได้รับความอนุเคราะห์ยิ่ง สิทธิในการก่อตั้งโบสถ์และโรงพยาบาลบริเวณเมืองท่า 5 แห่ง และสามารถแก้ไขสัญญาในอีก 12 ปี ส่วนสัญญาที่ทำกับฝรั่งเศสได้กำหนดให้มีการเพิ่มเติมเรื่องของสิทธิในการเผยแผ่คริสต์ศาสนา นิกายโรมันคาทอลิกอย่างเสรี การที่จีนต้องทำสัญญากับชาติตะวันตกในครั้งนี้ ทำให้จีนต้องตกอยู่ในสภาพเสียเปรียบทางการค้า และสิทธิในการปกครองดินแดน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็นการสูญเสียความยิ่งใหญ่ที่จีนภาคภูมิใจมาโดยตลอด และเป็นจุดเริ่มต้นการคุกคามของชาติตะวันตกต่อจีนนับจากนี้เป็นต้นไป

หลี่ เซียนหนง (Li Chien-nung หรือ Li Qiannong) นักประวัติศาสตร์ชาวจีน ได้กล่าวถึงสาเหตุของสงครามฝิ่นว่าเกิดจากความแตกต่างทางด้านแนวความคิดวัฒนธรรม โดยแบ่งออกเป็นความแตกต่างด้านความคิดเรื่องความเท่าเทียมกันทางด้านสังคมโลก ชาติดะวันตกเข้าใจว่าทุกชาติต่างมีความเป็นรัฐที่เท่าเทียมกัน การติดต่อกันจึงกระทำในฐานะที่เสมอภาคกัน แต่ฝ่ายจีนมีความเห็นในเรื่องนี้ต่างออกไป จีนเห็นว่าตนเองเป็นประเทศยิ่งใหญ่กว่าชาติอื่น และมองดูชาติอื่นด้วยความดูถูกว่าด้อยกว่า ดังที่เม้งจื่อ (Mencius) ได้กล่าวไว้ว่า “บนฟ้าไม่มีสิ่งใดเหนือกว่าดวงอาทิตย์ และท่ามกลางประชาชนไม่มีสิ่งใดเหนือกว่าองค์จักรพรรดิ”² ซึ่งความแตกต่างทางด้านความคิดระหว่างจีนและชาติตะวันตกได้กลายเป็นสาเหตุสำคัญที่ก่อให้เกิดสงครามฝิ่นขึ้น นอกจากนี้ยังมีความแตกต่างทางความคิดด้านระบบเศรษฐกิจ ในขณะที่ชาติตะวันตกเห็นว่าระบบการค้าเป็นสิ่งที่มีความสำคัญ และพยายามรักษาผลประโยชน์ทางการค้า แต่จีนเห็นว่าการค้ากับต่างชาติเป็น

¹Immanuel C.Y. Hsu. (1995). *op. cit.* p. 191.

²Li Chien-nung (Li Qiannong). (1956). *op. cit.* p. 43.

ความอนุเคราะห์ยิ่งของจีน และใช้เป็นเครื่องมือในการควบคุมชนป่าเถื่อน เห็นได้จากสาส์นที่ จักรพรรดิเฉียนหลงทรงมีถึงพระเจ้าออร์ชี่ 3 แห่งอังกฤษในเรื่องการติดต่อทางการทูตและการค้าที่ เท่าเทียมที่กล่าวว่า “ในประเทศของข้าพเจ้ามีทุกสิ่งทุกอย่างพร้อมสรรพ ข้าพเจ้าได้หิบบิ้นเมตดา ด้วยการอนุญาตให้ท่านมีตัวแทนการค้าที่มากเท่าเพื่อให้ท่านสามารถดูแลสินค้าที่จำเป็นของท่าน และ เพื่อที่อนุญาตให้ท่านแสวงหาผลประโยชน์”¹ หรือการแสดงความเห็นของ หลิน เจ้อสวี่ ในเรื่องความ อนุเคราะห์ยิ่งของจีนทางด้านการค้าที่มีต่อชาติตะวันตกตามที่ปรากฏอยู่ในพระราชสาส์นที่เขามิถึง พระนางเจ้าวิกตอเรีย (Victoria) แห่งอังกฤษ ที่กล่าวว่า “ถ้าหากจีนตัดการขายสินค้าที่จำเป็นให้กับ อังกฤษ (ใบชาและโกฐน้ำเต้า) ย่อมทำให้อังกฤษเดือดร้อน เพราะ “ชนป่าเถื่อนจะสามารถมีชีวิตอยู่ได้ อย่างไร?”² เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีความแตกต่างทางด้านกฎหมาย ในขณะที่ชาติตะวันตกถือว่าการ กระทำใดๆ ของประชาชนต้องอยู่ภายใต้กฎหมายที่กำหนด แต่จีนถือว่าการตัดสินขององค์จักรพรรดิ คือกฎหมายสูงสุด³ ด้วยความแตกต่างทางด้านความคิดระหว่างจีนกับชาติตะวันตกเหล่านี้ จึงเป็น สาเหตุที่ทำให้สงครามระหว่างกันเป็นสิ่งที่ไม่อาจหลีกเลี่ยง และฝืนคือฝืนคือชนวนที่ทำให้เกิดสงคราม เรื้อรัง

ภายหลังการพ่ายแพ้สงครามฝิ่น ค.ศ.1842 จีนได้ปฏิบัติตามข้อสัญญาที่กำหนดไว้ทุก ประการ ชาติตะวันตกเข้ามาติดต่อกับจีนทั้งด้านการค้าและการเผยแผ่คริสต์ศาสนามากขึ้น มีการ สร้างโบสถ์และโรงเรียนของคณะผู้เผยแผ่ศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิกและโปรเตสแตนต์อยู่ทั่วไป ซึ่งการขยายตัวของพวกคาทอลิกมักอยู่บริเวณดินแดนภายในประเทศจีนมากกว่าบริเวณเมืองท่าทั้ง 5 แห่ง เพราะในบริเวณนั้นมีการกีดกันและต่อต้านคณะเผยแผ่ศาสนาอยู่มาก ในขณะที่การค้าได้ขยาย ตัวเพิ่มมากขึ้น มีการก่อตั้งบริษัทต่างชาติขึ้นบริเวณเมืองท่าทั้ง 5 แห่งเป็นจำนวนมากกว่า 200 บริษัท โดยเฉพาะที่เมืองเซี่ยงไฮ้ บริษัทการค้าส่วนมากเป็นของพ่อค้าชาวอังกฤษและอเมริกัน ตัวอย่างบริษัทการค้าที่สำคัญของพ่อค้าอังกฤษ เช่น บริษัทจาร์ดิน , แมทเทสัน แอนด์คอมปะนี (Jardine , Matheson and Company) บริษัทเดนท์แอนด์คอมปะนี (Dent and Company) เป็นต้น ส่วนบริษัทของพ่อค้าอเมริกัน เช่น บริษัทรัสเซลแอนด์คอมปะนี (Russell and Company) เป็นต้น⁴ แม้ว่าจะมีการจัดตั้งบริษัทการค้าของพ่อค้าต่างชาติขึ้นเป็นจำนวนมาก โดยหวังหาผลกำไรจากการค้า ขยายอย่างเสรีกับจีน แต่การค้าส่วนใหญ่กลับไม่มีการขยายตัวมากนัก เนื่องจากระบบเศรษฐกิจของ จีนยังคงเป็นแบบพึ่งตนเอง ชาวจีนยังคงพอใจใช้เองมากกว่าที่จะหาซื้อจากพ่อค้าต่างชาติ ปรากฏว่า ปริมาณการนำเข้าสินค้าจากอังกฤษเมื่อ ค.ศ.1850 เพิ่มขึ้นจาก 1,750,000 ปอนด์เป็นจำนวน 2,450,000 ปอนด์เท่านั้น ส่วนการค้าใบชาและผ้าไหมยังคงมีปริมาณมากเช่นเดิม เห็นได้จาก ปริมาณการค้าระหว่าง ค.ศ.1845 และ ค.ศ.1858 ปริมาณการส่งออกไหมเพิ่มขึ้นจาก 6,000 พันเป็น

¹ Li Chien-nung (Li Qiannong). (1956). *op. cit.* p. 44.

² *Ibid.*

³ *Ibid.* p. 46.

⁴ Frederic Wakeman, Jr. (1978). *op. cit.* p. 230.

85,000 พบ และการส่งออกใบชาเพิ่มขึ้นจาก 3,800,000 ปอนด์เป็น 51,300,000 ปอนด์ โดยที่การขยายตัวทางการค้ามีขึ้นที่เมืองซางไห่มากกว่าเมืองกวางโจว เห็นได้จากปริมาณการส่งออกใบชาที่เมืองกวางโจวลดลงจาก 76,000,000 ปอนด์เหลือ 24,000,000 ปอนด์ แต่สินค้าที่แพร่หลายและทำกำไรได้มากที่สุดยังคงเป็นฝิ่น ซึ่งไม่ได้มีการกำหนดเรื่องสัญญาการค้าที่ชัดเจนทั้งฝ่ายจีนและชาติตะวันตก ค.ศ.1850 มีการนำเข้าฝิ่นมายังจีนเพิ่มขึ้นจาก 50,000 ลังเป็น 60,000 ลังต่อปี¹ ผลกำไรอันมหาศาลทำให้บริษัทต่างชาติมุ่งแข่งขันการค้าฝิ่นเป็นสำคัญ เช่น การที่บริษัทรัสเซลแอนด์คอมปะนี ซึ่งเป็นบริษัทของพ่อค้าอเมริกันนำฝิ่นมาจากตุรกีเพื่อแข่งขันกับบริษัทจาร์ดินและเดนท์ของอังกฤษที่นำเข้าฝิ่นจากอินเดีย ช่องกงกลายเป็นโกดังฝิ่นที่ใหญ่ที่สุดของโลกในเวลานั้น² และความเจริญของการค้าฝิ่นทำให้มีการส่งเสริมการปลูกฝิ่นในจีนมากขึ้น

การที่ความเจริญทางการค้าได้ขยายตัวที่เมืองซางไห่มากขึ้น ทำให้มีการตั้งบริษัทการค้า และบ้านพักอาศัยของชาวต่างชาติมากขึ้นภายใต้สิทธิอันชอบธรรมตามที่ระบุไว้ในสนธิสัญญาชาวต่างชาติเหล่านี้ได้เช่าที่ดินจากชาวจีนโดยไม่มีกำหนดเวลา ด้วยเหตุนี้เมืองซางไห่จึงกลายเป็นเขตอิทธิพลของชาวต่างชาติที่เรียกว่า-เขตนิคมต่างชาติสากล (International Settlement) ในเวลาต่อมา ภายในเขตนี้ชาวต่างชาติมีสิทธิในการกำหนดระเบียบในการปกครองตนเองอย่างอิสระจากกฎหมายจีน ด้วยเหตุนี้ชาวจีนที่ทำความผิดตามกฎหมายจีนจึงอาศัยเขตนี้เป็นที่หลบภัย ก่อปรกับเวลานั้นสมาคมลับมิดเล็กได้ก่อการจลาจลต่อต้านชาวแมนจูขึ้นทั่วไป ชาวจีนจากเมืองกวางโจวและฝูเจี้ยนจึงอพยพเข้ามาอาศัยในเขตอิทธิพลของชาวต่างชาติมากขึ้น สภาเทศบาลซึ่งจัดตั้งขึ้นโดยชาวต่างชาติ ซึ่งประกอบอังกฤษ ฝรั่งเศสและสหรัฐอเมริกา ได้เรียกเก็บเงินค่าคุ้มครองเป็นการแลกเปลี่ยนและได้ขยายสิทธิในการเรียกเก็บภาษีศุลกากรทางทะเลเมืองท่าซางไห่ด้วย สิ่งเหล่านี้ทำให้ทางการจีนไม่พอใจที่ไม่สามารถปกครองดินแดนของตนได้อย่างเต็มที่ ขณะเดียวกันชาวต่างชาติยังคงไม่พอใจจีนในปัญหาเรื่องการค้าที่ชาวต่างชาติไม่ได้รับผลประโยชน์มากอย่างที่ต้องการ ด้วยสาเหตุเหล่านี้ได้นำไปสู่การเกิดสงครามระหว่างจีนกับชาวต่างชาติอีกครั้งหนึ่งเมื่อ ค.ศ.1856 – 1860 หรือสงครามฝิ่นครั้งที่ 2 ซึ่งจีนเป็นฝ่ายเรียก ในขณะนั้นชาตินะวันตกเรียกสงครามครั้งนี้ว่า สงครามแอร์โรว์ (The Arrow War) ตามชื่อเรือที่เป็นชนวนของสงคราม

สงครามฝิ่นครั้งที่ 2 ค.ศ.1856 – 1860

การที่ชาติตะวันตกขยายอิทธิพลของตนคุกคามจีนมากขึ้นทั้งด้านการค้าและการครอบครองดินแดน ทำให้เกิดความไม่พอใจแก่ทางการจีนอย่างมาก ในขณะที่ชาติตะวันตกไม่ได้รับประโยชน์ทางการค้าอย่างที่ต้องการจึงพยายามเรียกร้องขอแก้ไขปรับปรุงสนธิสัญญาที่ทำกับจีนเมื่อค.ศ.1842 ในเรื่องที่ว่าด้วยการดำเนินงานของชาติที่ได้รับอนุเคราะห์ยิ่ง³ ชาวต่างชาติพยายามเรียกร้องสิทธิใน

¹ Jean Chesneaux. (1976). *China From The Opium Wars to The 1911 Revolution*. p 72.

² จอห์น เค. แฟร์แบงก์ และคณะ. (2525). *เล่มเดิม*. หน้า 165.

³ ทวีป วรดิolk. (2538). *เล่มเดิม*. หน้า 606.

⁴ จอห์น เค. แฟร์แบงก์ และคณะ. (2525). *เล่มเดิม*. หน้า 187.

การตั้งถิ่นฐานที่เมืองกว่างโจว ซึ่งเป็นเมืองหลวงของมณฑลกว่างตง ชาวเมืองกว่างโจวพยายามกีดกันและต่อต้านการตั้งถิ่นฐานของชาวต่างชาติมาโดยตลอด ปัญหายืดเยื้อไปจนถึงปีทีตกลงให้สามารถแก้ไขสัญญาได้เมื่อครบกำหนดเวลา 12 ปีที่ระบุไว้ในสนธิสัญญาหนานจิงคือ ค.ศ.1854 แต่ยังไม่ทันที่จะมีการเจรจาแก้ไขสิ่งใด ปรากฏว่าได้เกิดเหตุวุ่นวายเสียก่อนเมื่อเจ้าหน้าที่เมืองกว่างโจวได้จับกุมลูกเรือชาวจีนในเรือแอโรว์ (Arrow) ของอังกฤษจำนวน 12 คนข้อหาโจรสลัดและลักลอบขนส่งสินค้าหนีภาษี เรือลำนี้เป็นของชาวจีนแต่ขึ้นทะเบียนที่ฮ่องกง จึงอยู่ภายใต้การคุ้มครองของอังกฤษและกับตันเรือถือสัญชาติอังกฤษ ทำให้อังกฤษไม่พอใจต่อการกระทำของเจ้าหน้าที่จีน แม้ว่าเหตุการณ์จะลดความตึงเครียดลงเมื่อเจ้าหน้าที่เมืองกว่างโจวคืนตัวลูกเรือทั้งหมด แต่การที่จีนไม่ยอมขอขมาตามที่อังกฤษต้องการ อังกฤษจึงถือโอกาสนี้ยกกำลังเข้ายึดป้อมที่หวางปู (Huangpu) เหตุการณ์รุนแรงจนเกิดการปะทะกัน เมื่อชาวเมืองกว่างโจวบุกทำลายเผาคลังสินค้าและบ้านเรือนของชาวต่างชาติ บังเอิญว่าขณะนั้นอังกฤษต้องส่งกำลังทหารไปปราบปรามกบฏซี้ปอยในประเทศอินเดีย เหตุการณ์ครั้งนี้จึงยุติลงโดยไม่เกิดสงคราม แต่เหตุการณ์รุนแรงได้เกิดขึ้นอีกครั้งเมื่อมิชชันนารีคนหนึ่งถูกชาวจีนฆ่าตายในเดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ.1856 รัฐบาลฝรั่งเศสจึงขอความร่วมมือกับอังกฤษในการส่งทหารมาเพื่อเรียกร้องให้จีนแก้ไขสัญญาฯ ใช้ค่าปฏิกรรมสงครามและยินยอมเปิดเมืองกว่างโจว ทางทางจีนเพิกเฉยต่อข้อเรียกร้อง ด้วยเหตุนี้กองทัพอังกฤษและฝรั่งเศสจึงบุกยึดเมืองกว่างโจวและเข้ายึดป้อมต่างๆ ที่ต้ากู่ (Dagu) และจีนต้องยินยอมเจรจาในที่สุดและลงนามในสัญญาเทียนจิน (Treaty of Tianjin) กับอังกฤษและฝรั่งเศสเมื่อเดือนมิถุนายน ค.ศ.1858 โดยมีสาระสำคัญในสัญญาที่ทำกับอังกฤษ¹ ได้แก่ อังกฤษมีสิทธิส่งทูตมาประจำเป่ย์จิง และจีนได้รับอนุญาตให้ส่งทูตไปประจำที่ลอนดอนด้วยเช่นกัน จีนต้องเปิดเมืองท่าอีก 5 แห่งคือ หนิวจวง (Niuzhaung) เติ้งโจว (Dengzhou) ไต้หวัน (Taiwan หรือ ฟอโมซา – Formosa) ซานโตว (Shantou) และ เจิ้งโจว (Zhengzhou) ต้องแก้ไขอัตราภาษีสินค้านำเข้าเสียใหม่ ชาวอังกฤษมีสิทธิเดินทางไปในดินแดนส่วนต่างๆ ของจีนโดยใช้หนังสือเดินทาง จีนต้องชดเชยค่าเสียหายให้กับพ่อค้าอังกฤษเป็นจำนวนเงิน 2 ล้านตำลึงจีน และชดเชยค่าปฏิกรรมสงครามเป็นจำนวน 2 ล้านตำลึงจีน ในขณะที่สนธิสัญญาที่จีนต้องทำกับฝรั่งเศสได้ระบุสาระสำคัญคล้ายกับที่จีนทำกับอังกฤษ แต่มีประเด็นสำคัญคือ จีนต้องเปิดเมืองตันซุย (Danshui) ในไต้หวัน กับเมืองหนานจิง (Nanjing หรือ นานกิง) เพื่อเป็นเมืองท่าค้าขาย ฝรั่งเศสมีสิทธิค้าขายได้ทุกเมืองท่าที่จีนเปิดให้กับอังกฤษ รัฐบาลฝรั่งเศสมีสิทธิส่งเรือรบเข้าไปทอดสมอและลาดตระเวน ชาวฝรั่งเศสและมิชชันนารีฝรั่งเศสมีสิทธิเดินทางเข้าไปทุกแห่งภายในจีนเพื่อเผยแผ่คริสต์ศาสนา กองศุลฝรั่งเศสมีอำนาจพิจารณาคดีที่ชาวฝรั่งเศสเป็นคู่กรณีกับชาวจีน หากกองศุลฝรั่งเศสไม่สามารถพิจารณาคดีได้จึงเชิญข้าราชการจีนเข้าร่วม และได้รับสิทธิในฐานะชาติที่ได้รับอนุเคราะห์ยิ่ง ทั้งสหรัฐอเมริกาและรัสเซียได้ขอทำสัญญาเช่นเดียวกับอังกฤษและฝรั่งเศส แต่ยังไม่ทันที่จะมีการให้สัตยาบัน กองทัพอังกฤษและฝรั่งเศสได้ยกทัพมาบุกจีนอีกครั้ง เพราะว่าจีนไม่ยอมปฏิบัติตามสัญญา คราวนี้ต่างชาติยกทัพเข้าไปถึงเป่ย์จิง จักรพรรดิเสียนเฟิง (Xianfeng. 1831 – 1861) ซึ่งครองราชย์อยู่ในขณะนั้นต้องเสด็จหนีไปยังเมืองเรอเหอ (Rehe) กองทัพต่างชาติเข้าปล้นและเผาพระราชวังฤดูร้อนหยวนหมิง

¹ ทวีป วรดิลก. (2538). *เล่มเดิม*. หน้า 616.

หยวนที่เป่ย์จิง (Beijing หรือ ปักกิ่ง) ทางกรจีนต้องเจรจาเพื่อสงบศึกอีกครั้งหนึ่ง ซึ่งมีเจ้าชายกง (Prince Gong) เป็นตัวแทนในการเจรจาทันที โดยลงนามในอนุสัญญาเป่ย์จิง (The Convention of Beijing) เมื่อเดือนตุลาคม ค.ศ.1860 ซึ่งมีสาระสำคัญเพิ่มเติมจากสนธิสัญญาเทียนจินดังนี้ จีนยอมเปิดเทียนจินเป็นเมืองท่าค้าขาย ยกเกาลุนให้อังกฤษ จีนต้องชำระค่าปฏิกรรมสงครามให้กับอังกฤษ และฝรั่งเศสเพิ่มขึ้นอีกประเทศละ 8 ล้านดอลล่าร์

การทำสนธิสัญญาจากการพ่ายแพ้สงครามฝิ่นทั้ง 2 ครั้งของจีน ทำให้จีนถูกมหาอำนาจต่างชาติคุกคามมากขึ้น ด้วยการที่จีนต้องเปิดเมืองท่าค้าขายเพิ่มขึ้น อนุญาตให้ชาวต่างชาติเข้ามาค้าขาย และตั้งถิ่นฐานในจีนได้มากขึ้น ผลจากการพ่ายแพ้สงครามครั้งนี้ทำให้ผู้ปกครองจีนเริ่มตระหนักถึงภัยคุกคามจากต่างชาติอย่างแท้จริง จนนำไปสู่แนวคิดในการฟื้นฟูประเทศในสมัยจักรพรรดิเฉิงจื้อ (Tongzhi Restoration) ในเวลาต่อมา

เมื่อพิจารณาเหตุการณ์ที่นำจีนไปสู่ภาวะการถูกคุกคามจากชาติตะวันตกตั้งแต่การเกิดสงครามฝิ่นครั้งที่ 1 ค.ศ.1839 – 1842 จนกระทั่งสงครามฝิ่นครั้งที่ 2 ค.ศ.1856 – 1860 อันเป็นเวลาเกือบ 2 ทศวรรษ พบว่าชนชั้นปกครองจีนในขณะนั้นไม่ได้ดำเนินการสิ่งใดเพื่อต่อต้านการคุกคามของมหาอำนาจต่างชาติเลย ในเรื่องนี้ เสี่ยง ดิงฟู (Xiang Dingfu) นักประวัติศาสตร์จีนได้สรุปไว้ว่า² ทั้งองค์จักรพรรดิเฉิงกวางและจักรพรรดิเสียนเฟิงทรงไม่ได้ตระหนักถึงภัยคุกคามจากต่างชาติ เพราะพระองค์ยังคงมีแนวคิดที่ยึดติดกับประเพณีดั้งเดิมของจีน เช่นเดียวกับบรรดาขุนนางจีนทั้งหลายต่างก็ขาดความคิดริเริ่ม ส่วนชาวจีนเองขาดความรู้ความเข้าใจในเปลี่ยนแปลงของโลกภายนอก จึงไม่เข้าใจถึงสาเหตุการพ่ายแพ้สงครามของจีนและยังคงดำเนินชีวิตตามปกติ แต่เหตุผลที่ควรพิจารณาเพิ่มเติมคือ การพ่ายแพ้สงครามฝิ่นของจีนทั้งสองครั้งได้แสดงให้เห็นถึงความอ่อนแอของระบบการปกครองของราชวงศ์ชิงที่เสื่อมลงอย่างมาก เกิดการจลาจลของชาวมือในบริเวณต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นการจลาจลของขบวนการไท่ผิง ขบวนการเหียน และขบวนการมุสลิม เป็นต้น ล้วนแต่มีสาเหตุจากความไม่พอใจระบบการปกครองของราชวงศ์ชิงที่กดขี่ขูดรีดภาษีจากราษฎรอย่างรุนแรง ในขณะที่ขุนนางจีนต่างฉ้อราษฎร์บังหลวงแสวงหาผลประโยชน์ส่วนตน และพยายามรักษาสถานะของตนเองให้มากที่สุด เห็นได้จากการขยายตัวของการค้าฝิ่นที่เริ่มต้นตั้งแต่ก่อนการเกิดสงครามครั้งแรก และหลังจากนั้นฝิ่นยังคงเป็นสินค้าที่มีการค้าขายอย่างกว้างขวาง โดยที่ทางการจีนไม่มีนโยบายปราบปรามอย่างเด็ดขาด ยิ่งไปกว่านั้นคือฝิ่นกลายเป็นสินค้าที่ถูกกฎหมายภายหลังสงครามฝิ่นครั้งที่ 2

ความอ่อนแอของผู้นำราชวงศ์ชิง การขาดความตื่นตัวของกลุ่มขุนนาง – ปัญญาชนชาวจีน และปัญหาการขาดเงินงบประมาณ ล้วนเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้จีนล่าช้าในการปรับตัวเพื่อตอบสนองต่อการคุกคามของชาติตะวันตก เมื่อพิจารณาทางด้านกองทัพพบว่า จีนขาดการพัฒนากองทัพที่ทันสมัย สาเหตุสำคัญประการหนึ่งคือการขาดงบประมาณ ขาดบุคลากรผู้มีความรู้ความสามารถ

¹ทวีป วรดิลก. (2538). *เล่มเดิม*. หน้า 616.

²วุฒิชัย มูลศิลป์. (2521). *เล่มเดิม*. หน้า 122 – 123.

สิ่งเหล่านี้ได้กลายเป็นเหตุผลสำคัญที่ทำให้ชนชั้นปกครองจีนมุ่งให้ความสำคัญในการพัฒนากองทัพและอาวุธในเวลาต่อมา

การพ่ายแพ้สงครามฝิ่นทั้งสองครั้งของจีน แสดงให้เห็นถึงความเสื่อมอำนาจของราชวงศ์ชิงที่เกิดจากภัยคุกคามจากภายนอก ในขณะที่ปัญหาการจลาจลภายในประเทศเป็นสาเหตุสำคัญอีกประการหนึ่งที่นำความเสื่อมมาสู่ราชวงศ์ชิง จนกระทั่งบรรดาขุนนาง – ปัญญาชนบางส่วนเกิดแนวคิดในการฟื้นฟูประเทศในรัชสมัยจักรพรรดิถังจื้อ

3. การจลาจลภายในประเทศเนื่องจากการพ่ายแพ้สงครามฝิ่นทั้งสองครั้ง

ภูมิหลังการจลาจลภายในประเทศสมัยคริสต์ศตวรรษที่ 18

การพ่ายแพ้สงครามฝิ่นของจีนต่ออังกฤษเมื่อ ค.ศ.1842 ได้ส่งผลกระทบต่อสภาพเศรษฐกิจและสังคมของจีนอย่างมาก จีนต้องสูญเสียเงินเพื่อชำระค่าปฏิกรรมสงครามเป็นจำนวนมาก การยอมเปิดเมืองทำเพื่อติดต่อค้าขายกับชาวต่างชาติทำให้สินค้าจากต่างชาติเข้ามาตีตลาดจีน ในขณะที่เกษตรกรชาวจีนต้องถูกเรียกเก็บภาษีอย่างหนักเพื่อนำมาใช้เป็นงบประมาณของประเทศ ทั้งยังต้องประสบกับภัยธรรมชาติ เป็นเหตุให้เกิดความอดอยากขึ้นทั่วไป ซึ่งปัญหาเหล่านี้เป็นเรื่องที่สืบเนื่องมาตั้งแต่ปลายสมัยจักรพรรดิเฉียนหลงและจักรพรรดิองค์ต่อๆ มาทรงอ่อนแอในการบริหารประเทศทำให้เกิดปัญหาต่างๆ ขึ้น ได้แก่ การทุจริตคอร์รัปชันของขุนนางข้าราชการอย่างกว้างขวาง การเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากรอย่างมากจนไม่ได้สัดส่วนกับพื้นที่เพาะปลูก ปัญหาการเงินฝืดเคือง สิ่งเหล่านี้ล้วนแต่เป็นสาเหตุให้ประชาชนส่วนใหญ่ต้องประสบกับความเดือดร้อนจนก่อการจลาจลขึ้นทั่วไป ขบวนการจลาจลที่มีบทบาทสำคัญมากที่สุดในสมัยนั้นคือ การจลาจลดอกบัวขาว

การจลาจลดอกบัวขาว (White Lotus Rebellion. 1796-1804)

การจลาจลดอกบัวขาวเกิดขึ้นบริเวณชายแดนมณฑลหูเป่ย์ สือชวน และส่านซี มีสาเหตุจากความไม่พอใจที่ถูกข้าราชการเรียกเก็บภาษีอย่างหนัก ขบวนการดอกบัวขาวมีอุดมการณ์คือ มุ่งต่อต้านราชวงศ์ชิงและฟื้นฟูราชวงศ์หมิง¹ สมาชิกของกลุ่มได้รับแนวคิดทางพุทธศาสนามาใช้เป็นแนวทางในการปฏิบัติงาน โดยมีรูปแบบการดำเนินการแบบกองโจร ผู้นำของขบวนการดอกบัวขาวคือ หลิว ซ่ง (Liu Song)

อย่างไรก็ตาม ทางการเงินสามารถปราบปรามการจลาจลดอกบัวขาวได้สำเร็จ แต่เหตุการณ์นี้ทำให้ทางการจีนต้องสิ้นค่าใช้จ่ายในการปราบปรามเป็นจำนวนมาก² ทำให้ราชวงศ์ชิงต้องประสบปัญหาการเงินมากยิ่งขึ้น

¹ จอห์น เค. แฟร์แบงก์ และคณะ. (2525). เล่มเดิม. หน้า 129.

² สุปราณี กลกะสิงห์. (2539). ราชวงศ์ชิง : สมัยแห่งความรุ่งเรือง ค.ศ.1644 - 1796. หน้า 158.

ปัญหาการจลาจลภายในประเทศเกิดขึ้นประปรายในช่วงปลายสมัยราชวงศ์ชิง แต่ภายหลังการพ่ายแพ้สงครามฝิ่นของจีน ค.ศ.1842 การจลาจลได้ขยายตัวอย่างกว้างขวางและเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้ราชวงศ์ชิงต้องพบประสบกับความอ่อนแอมากขึ้น

ขบวนการที่ก่อการจลาจลในช่วงนี้ที่สำคัญได้แก่ ขบวนการไท่ผิง ขบวนการเหียน และกลุ่มมุสลิม

การจลาจลไท่ผิง (Taiping Rebellion)

ขบวนการไท่ผิง ได้ก่อการจลาจลขึ้นระหว่าง ค.ศ.1850 – 1864 โดยมีสาเหตุจากความไม่พอใจในความไม่เท่าเทียมกันทางชนชั้น ความยากจน ความแตกต่างทางด้านเชื้อชาติระหว่างชาวจีนแคะ หรือ อักกา (เชื้อชาติเดียวกันกับกลุ่มขบวนการไท่ผิง) กับชาวจีนเก๋ (เรียกว่าชาวจีนฮั่น)¹

ผู้นำคนสำคัญของขบวนการไท่ผิงคือ หง ซิวฉวน (Hong Xiuquan. 1813 – 1864) หง เกิดในมณฑลกว่างซีที่ผ่านการศึกษามาแบบดั้งเดิมของจีน แต่การที่ หง ให้ความสนใจต่อคำสอนของศาสนาคริสต์และนับถือพระเจ้า ทำให้เขามีอุดมการณ์แตกต่างจากผู้นำขบวนการก่อจลาจลกลุ่มอื่นๆ ที่เคยมีในอดีต หง ต่อด้านลัทธิขงจื้อ ให้ความสำคัญกับความเสมอภาค ไม่แบ่งชนชั้น พยายามยกเลิกประเพณีโบราณ เช่น การสอบเพื่อเข้ารับราชการตามประเพณีขงจื้อ การแต่งงานแบบคลุมถุงชน และประเพณีการรัดเท้าของสตรีชาวจีน

ขบวนการไท่ผิงได้เริ่มต้นก่อการจลาจลจากมณฑลกว่างซี จากนั้นได้บุกยึดพื้นที่ต่าง ๆ ขึ้นไปทางเหนือ และสร้างความมั่นคงของกลุ่มได้มากขึ้น จนกระทั่งสามารถสถาปนาอาณาจักรแห่งสวรรค์ที่มีสันติสุขอันยิ่งใหญ่² (ไท่ผิงเทียนกว๋อ – Taiping Tian Guo) ขึ้นที่เมืองหนานจิง เปลี่ยนชื่อเมืองหนานจิงเป็นเทียนจิง (Tianjing) หมายถึงนครสวรรค์³ หง ซิวฉวน ได้ตั้งตนขึ้นเป็นกษัตริย์แห่งสวรรค์ (เทียนหวัง – Tian Wang)⁴

การที่ขบวนการไท่ผิงมีอุดมการณ์ในการปฏิบัติการที่ชัดเจน และสามารถสร้างความสามัคคีในกลุ่มสมาชิกได้อย่างเหนียวแน่น จึงสามารถยึดเมืองต่างๆ ได้อย่างง่ายดาย แต่ต่อมาได้เกิดปัญหาการแย่งชิงอำนาจในกลุ่มผู้นำ ทำให้ขบวนการไท่ผิงอ่อนแอลง ในขณะที่ราชวงศ์ชิงได้รับความช่วยเหลือจากชาติตะวันตกในการนำกำลังทัพมาปราบปรามการจลาจล ทำให้ขบวนการไท่ผิงหมดอำนาจลงในที่สุด

ขบวนการไท่ผิง จัดเป็นกลุ่มจลาจลที่มีความสำคัญที่สุดในช่วงปลายสมัยราชวงศ์ชิง ที่ทำให้ราชวงศ์ชิงต้องประสบกับความเสื่อมรวดเร็วขึ้น เพราะทางการเงินต้องสูญเสียงบประมาณมาใช้ในการปราบปรามการจลาจลเป็นจำนวนมาก ทำให้เกิดปัญหาทางการเงินมากขึ้น และเป็นการถ่ายโอนอำนาจจากส่วนกลางไปสู่ขุนนางส่วนภูมิภาค เพราะขุนนางผู้มืบทายาทในการปราบปรามการจลาจล

¹ วุฒิชัย มูลศิลป์. (2524, พฤษภาคม – สิงหาคม). "ปัญหาของจีนในกลางคริสต์ศตวรรษที่ 19," *ประวัติศาสตร์*. หน้า 61.

² วุฒิชัย มูลศิลป์. (2540). *เล่มเดิม*. หน้า 33.

³ *แหล่งเดิม*.

⁴ จอห์น เค. แฟร์แบงก์ และคณะ. (2525). *เล่มเดิม*. หน้า 175.

ล้วนแต่เป็นผู้มีอำนาจในการปกครองมณฑลต่างๆ เช่น เจิง กว๋อฝาน ดำรงตำแหน่งข้าหลวงใหญ่ประจำมณฑลเหอเป่ย์ (ประกอบด้วยมณฑลเจียงซีและเจียงซู) จว๋อ จงถิง ดำรงตำแหน่งข้าหลวงมณฑลเจ้อเจียง และ หลี่ หงจาง ดำรงตำแหน่งข้าหลวงมณฑลเจียงซู เป็นต้น¹ ขณะเดียวกันการจลาจลที่เกิดขึ้นเป็นบริเวณกว้างทำให้ประชาชนต้องประสบความเดือดร้อนในการเพาะปลูก² ทำให้ประชาชนอดอยากยากจนมากขึ้น

การจลาจลเหียน (Nien Rebellion)

ก่อนการจลาจลขึ้นบริเวณมณฑลซานตง (Shandong) หูหนาน (Hunan) เจียงซู (Jiangsu) และอานฮุย (Anhui) ระหว่าง ค.ศ.1853 - 1868³ ผู้นำสำคัญของขบวนการเหียนคือ จาง หลัวซิง (Zhang Luoxing) สมาชิกส่วนใหญ่ของขบวนการนี้เป็นชาวนา มีอุดมการณ์ที่สำคัญคือการต่อต้านราชวงศ์ชิง แต่ถูกปราบปรามลงในที่สุดโดย เจิง กว๋อฝาน (Zeng Guofan. 1811 - 1872) และ หลี่ หงจาง (Li Hongzhang. 1823 - 1901)

การจลาจลมุสลิม (Moslem Rebellion)

การจลาจลมุสลิมเกิดขึ้นหลายบริเวณ ได้แก่ กลุ่มมุสลิมบริเวณซินเจียง (Xinjiang) ทางภาคตะวันตกของจีนและบริเวณมณฑลหยุนหนาน

กลุ่มมุสลิมที่ก่อการจลาจลบริเวณซินเจียง มีสาเหตุความไม่พอใจจากปัญหาเชื้อชาติและศาสนา⁴ มุสลิมกลุ่มนี้เรียกว่าพวกหุย มีผู้นำสำคัญคือ หม่า ฮัวหลง (Ma Hualong) ระหว่าง ค.ศ.1862 - 1865 พวกหุยได้ขยายตัวอย่างรวดเร็วจนยึดครองพื้นที่บริเวณมณฑลส่านซี (Shaanxi) และกานซู่ (Gansu) แต่ถูกทางการจีนภายใต้การนำของ จว๋อ จงถิง ปราบปรามลงได้ในที่สุดเมื่อ ค.ศ.1873⁵

ระหว่าง ค.ศ.1864 กลุ่มมุสลิมอีกกลุ่มหนึ่ง นำโดย ยาคุบ เบก ได้ก่อการจลาจลขึ้นบริเวณคาซกาเรียกับชงกาเรียทางใต้และทางเหนือของเทือกเขาเทียนชาน⁶ สามารถยึดครองพื้นที่บริเวณลุ่มแม่น้ำทาริมได้ทั้งหมด และสามารถยึดอุรุมฉี (เมืองหลวงของซินเจียงในปัจจุบัน) ได้เมื่อ ค.ศ.1873 แต่การจลาจลของมุสลิมกลุ่มนี้ได้ถูกทางการจีนภายใต้การนำของ จว๋อ จงถิง ปราบปรามลงได้สำเร็จเมื่อ ค.ศ.1878 ภายหลังการปราบปรามพวกหุย

สำหรับกลุ่มมุสลิมที่ก่อการจลาจลขึ้นบริเวณมณฑลหยุนหนานระหว่าง ค.ศ.1855 - 1873 มีสาเหตุของความขัดแย้งกับทางการจีนเรื่องผลประโยชน์จากการทำเหมืองแร่ทองแดง ดีบุก ตะกั่ว และโลหะมีค่าอื่นๆ⁷ ผู้นำสำคัญของขบวนการมุสลิมกลุ่มนี้คือ ตู๋ เหวินซิ่ว (Du Wenxiu) เขาได้

¹Immanuel C.Y. Hsu. (1995). *op. cit.* p. 251.

²วุฒิชัย มูลศิลป์. (2540). *เล่มเดิม*. หน้า 33.

³Immanuel C.Y. Hsu. (1995). *op. cit.* p. 253.

⁴ทวีป วรดิลก. (2538). *เล่มเดิม*. หน้า 624.

⁵*แหล่งเดิม*. หน้า 625.

⁶ทวีป วรดิลก. (2538). *เล่มเดิม*. หน้า 625.

⁷จอห์น เค. แฟร์แบงก์ และคณะ. (2525). *เล่มเดิม*. หน้า 183.

สถาปนาตนเองขึ้นเป็นสุลต่านปกครองอาณาจักรอิสลามชื่อว่า ผิงหนาน (Pingnan) ที่เมืองต้าหลี่ (Dali) เมื่อ ค.ศ.1856 แต่ได้ถูกทางการจีนภายใต้การนำของ จว๋อ จงถิงปราบปรามลงได้สำเร็จเมื่อ ค.ศ.1873

การจลาจลเหมียว (Miao Rebellion)

พวกเหมียวหรือแม้วเป็นชนพื้นเมืองที่มีถิ่นฐานอยู่บริเวณตะวันตกของมณฑลกุ้ยโจว (Guizhou) ก่อนที่จะถูกชาวจีนยึดครองพื้นที่เพาะปลูกจนต้องอพยพไปอาศัยอยู่ตามภูเขา พวกเหมียวจึงมีความเกลียดชังชาวจีนเป็นพื้นฐาน เมื่อเกิดการจลาจลขึ้นในบริเวณต่างๆ ของจีน พวกเหมียวจึงรวมกลุ่มกันก่อการขึ้นเมื่อ ค.ศ.1854 โดยมี จาง ซิวเหมย (Zhang Xiumei) เป็นผู้นำ การขยายตัวของการจลาจลเหมียวดำเนินไปพร้อมๆ กับกลุ่มไท่ผิง และพวกเหมียวได้ถูกทางการจีนปราบปรามลงได้สำเร็จเมื่อ ค.ศ.1868¹

นอกจากนี้ ในช่วงเวลานั้นภายในจีนยังเกิดปัญหาการจลาจลของกลุ่มจลาจลขนาดเล็ก เช่น การจลาจลของสมาคมมีดเล็ก (เสี่ยว เต้า-ฮุย - Xiǎo Dao Hui) ซึ่งเกิดขึ้นบริเวณเมืองเซี่ยเหมิน ในช่วง ค.ศ.1850 ในช่วงเวลาระหว่างค.ศ. 1860 - 1870 ได้เกิดปัญหาการจลาจลขึ้นตามเมืองต่างๆ ทั่วทั้งประเทศจีนประมาณ 49 ครั้ง และระหว่าง ค.ศ.1870 - 1885 อีก 53 ครั้ง² การก่อความไม่สงบของสมาคมลับเหล่านี้มักมีผู้เข้าร่วมประมาณ 200 - 300 คน หรือบางครั้งอาจมีเพียง 20 - 30 คน การจลาจลที่เกิดขึ้นอย่างกว้างขวางในช่วงกลางคริสต์ศตวรรษที่ 19 เป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงความอ่อนแอในการบริหารประเทศของราชวงศ์ชิง แม้ว่าจะสามารถปราบปรามกลุ่มจลาจลได้ แต่ปัจจัยที่นำชัยชนะมาสู่ราชวงศ์ชิง ไม่ได้เกิดจากความสามารถของผู้ปกครอง แต่เกิดจากความช่วยเหลือทางด้านอาวุธจากชาติตะวันตกเป็นสำคัญ³ ด้วยเหตุนี้กลุ่มขุนนาง - ปัญญาชนบางส่วนจึงได้เห็นความสำคัญของการสร้างความเข้มแข็งให้กับจีนด้วยการพัฒนาอาวุธและกองทัพตามแบบอย่างความทันสมัยของชาติตะวันตกและเกิดการพัฒนากว้างขวางในเวลาต่อมา

4. ความตื่นตัวของขุนนาง - ปัญญาชนภายหลังสงครามฝิ่น ค.ศ.1842

ภายหลังการพ่ายแพ้สงครามฝิ่น ค.ศ.1842 ชนชั้นปกครองจีน โดยเฉพาะกลุ่มปัญญาชนจีนบางส่วนได้ตระหนักถึงความอ่อนแอของจีน และเกิดแนวความคิดต้องการพัฒนาอาวุธและกองทัพขึ้นให้ทันสมัย บุคคลสำคัญที่มีแนวคิดเช่นนี้ในช่วงเวลานั้นได้แก่ หลิน เจ้อสวี่ เว่ย หยวน (Wei Yuan) ฉี อิง (Qi Ying) และ สวี จี้หยู (Xu Jiyu)

หลิน เจ้อสวี่ (Lin Zexu. 1785 - 1850) เป็นบุคคลที่มีบทบาทสำคัญที่สุดในช่วงก่อนเกิดสงครามฝิ่น ค.ศ.1839 - 1842 ที่ได้แสดงการโต้ตอบการคุกคามของชาติตะวันตกอย่างรุนแรงที่สุด หลิน เจ้อสวี่ เกิดในมณฑลฝูเจี้ยน ได้รับการศึกษาตามแบบดั้งเดิมของจีน เขาสามารถสอบวัดความรู้

¹ ทวีป วรติลก. (2538). เล่มเดิม. หน้า 624.

² แหล่งเดิม.. หน้า 626 - 627.

³ Jean Chesneaux and others. (1976). China From The Opium War to The 1911 Revolution. p. 148.

ไต้ระดับฉู่จิน (chuzhen) เมื่อ ค.ศ.1804 และสอบไต้ระดับจิ้นซือ (jinshi) เมื่อ ค.ศ.1811 เข้ารับราชการโดยดำรงตำแหน่งผู้รวบรวมเอกสารในราชบัณฑิตยสถานฮานหลิน เป็นอาจารย์ควบคุมการสอนเข้ารับราชการประจำมณฑลหยุนหนาน เป็นผู้ตรวจสอบและผู้ควบคุมเกลือในมณฑลเจ้อเจียง เป็นข้าหลวงดูแลด้านการศาลและการเงินในมณฑลเจียงซู (Jiangsu) ดำรงตำแหน่งข้าหลวงใหญ่แห่งมณฑลเจียงซู และข้าหลวงเมืองหูกวาง (Huguang) เมื่อ ค.ศ.1837¹ ก่อนที่จะได้รับแต่งตั้งให้เป็นข้าหลวงใหญ่ประจำมณฑลกวางตุ้งเพื่อปราบปรามการค้าฝิ่นเมื่อ ค.ศ.1838 การที่ต้องเผชิญหน้ากับชาติตะวันตกทำให้ หลิน ตระหนักถึงศักยภาพทางด้านอาวุธและกองทัพของชาติตะวันตกที่เหนือกว่าจีนอย่างมาก และเกิดความคิดว่าสิ่งที่สำคัญที่สุดสำหรับจีนในเวลานั้นคือการมีอาวุธและกองทัพที่ทันสมัย ดังปรากฏให้เห็นแนวคิดในเรื่องนี้ของเขาในจดหมายที่เขาเขียนถึง หู นือสวี่ (Wu Cixu) เพื่อนสนิทของเขาซึ่งเป็นหนึ่งในสมาชิกของราชบัณฑิตยสถานฮานหลิน จดหมายฉบับนี้ของ หลิน เขียนขึ้นเมื่อครั้งที่เขาถูกปลดจากตำแหน่งและถูกเนรเทศไปอยู่ที่อีหลี (Ili) ในช่วงที่จีนเพิ่งเริ่มทำสงครามกับอังกฤษเมื่อ ค.ศ.1839 หลิน ได้กล่าวถึงความยิ่งใหญ่ของกองทัพต่างชาติ และแสดงความเห็นว่า สิ่งที่สำคัญที่สุดสำหรับจีนคือ เรือ ปืน และกองทัพเรือ² นำเสียดายที่ หลิน ไม่ได้เปิดเผยความคิดของเขาในเรื่องนี้เพื่อการพัฒนากองทัพของจีน ด้วยเกรงว่าภัยจะมาถึงตัว เพราะการแสดงความคิดเห็นเช่นนี้อาจส่งผลให้เขากลายเป็นบุคคลผู้มีความคิดต่อต้านราชวงศ์ชิง เพราะชื่นชมความทันสมัยของชาวต่างชาติ

เว่ย หยวน (Wei Yuan-1794-1856) เป็นปัญญาชนจีนที่มีแนวคิดก้าวหน้า เขาเคยเป็นบรรณาธิการหนังสือที่รวบรวมบทความเกี่ยวกับนโยบายการเมืองของราชวงศ์ชิงและพยายามปรับปรุงระบบการทำงานให้ทันสมัยขึ้น³ เขาให้ความสนใจต่อสถานการณ์ของโลกปัจจุบัน และได้เสนอผลงานที่ ว่าด้วยความสัมพันธ์ระหว่างจีนกับชาติตะวันตกในปัจจุบัน โดยเน้นเรื่องราวทางด้านภูมิศาสตร์ ผลงานของ เว่ย หยวน มีชื่อว่า อักษรานุกรมภูมิศาสตร์ของประเทศทางทะเล⁴ (ไห่ กว๋อ ตู๋ จื่อ - Illustrated Gazetteer of The Maritime Countries)⁵ ตีพิมพ์ครั้งแรกเมื่อ ค.ศ.1844 ประกอบด้วยเรื่องราวต่างๆ จำนวน 50 บท ก่อนที่จะปรับปรุงแก้ไขอีกหลายครั้งจนมีจำนวนมากถึง 100 บท เมื่อ ค.ศ.1852⁶

การเขียนงานชิ้นนี้ เว่ย หยวน อาศัยข้อมูลที่ หลิน เจ้อสวี่ เคยรวบรวมเรื่องราวเกี่ยวกับชาติตะวันตกเอาไว้ เว่ย หยวน ได้กล่าวถึงจุดประสงค์ของงานเขียนชิ้นนี้ว่าเป็นการนำเสนอวิธีการตอบ

¹Immanuel C.Y. Hsu. (1995). *op. cit.* p. 179.

²Ssu-yu Teng (Suyu Deng) and John K. Fairbank. (1954). *China's Response to The West.* p 28.

³จอห์น เค. แฟร์แบงก์ และคณะ. (2525). *เล่มเดิม*. หน้า 138.

⁴ซีโอเตอร์ เดอ แบร์รี. (2512). *บ่อเกิดลัทธิประเพณีจีนภาค 5 จีนกับโลกใหม่=Sources of Chinese Tradition.* จำนงค์ ทองประเสริฐ, แปล. หน้า 21.

⁵Theodore de Bary. (Editor). (1960). *Sources of Chinese Tradition.* p 674.

⁶Ssu-yu Teng (Suyu Deng) and John K. Fairbank. (1954). *op. cit.* p. 29.

สนองต่อการคุกคามของชาติตะวันตก โดยการใช้วิธีต่อสู้และควบคุมชาวต่างชาติที่จีนมองว่าเป็นพวกอนารยชน ภายใต้แนวคิดที่ว่า ทำอย่างไรจึงจะใช้พวกอนารยชนต่อสู้กันเอง ทำอย่างไรให้พวกอนารยชนควบคุมกันเอง และทำอย่างไรจึงจะสามารถนำเทคนิคอันทันสมัยของพวกอนารยชนมาใช้เพื่อควบคุมอนารยชนอีกชั้นหนึ่ง¹ เว่ย หยวน เห็นว่าจีนมีความเหนือกว่าชาวต่างชาติในทุกด้าน เพียงแต่ต้องฟื้นฟูคุณภาพของประชาชน และพัฒนากองทัพเรือ อาวุธปืน และทหารให้มีประสิทธิภาพ หากทำได้ดังนั้นก็ยังสามารถกลับมาเป็นชาติที่ยิ่งใหญ่ได้ดังเดิม²

ผลงานของชิ้นนี้ของ เว่ย หยวน มีความแตกต่างจากผลงานของนักเขียนอื่นๆ ในอดีตที่เขียนเกี่ยวกับเรื่องราวของชาวต่างชาติตรงที่ เว่ย หยวน ใช้ข้อมูลที่มาจากชาวต่างชาติโดยตรง มากกว่าจะนำข้อมูลที่ชาวจีนเป็นผู้เขียนถึงชาวต่างชาติมาใช้ ซึ่งมักมีปัญหาเรื่องการบิดเบือนข้อมูล ผลงานชิ้นนี้ได้รับความสนใจและแพร่หลายไปสู่กลุ่มขุนนางและปัญญาชนที่มีแนวคิดก้าวหน้าบางส่วน ซึ่งจะมีอิทธิพลต่อแนวคิดของชนชั้นปกครองจีนในการตอบสนองต่อการคุกคามของชาติตะวันตกในเวลาต่อมา

ฉี อิง (Qi Ying) เป็นเชื้อพระวงศ์ชาวแมนจู (Imperial clansmen) ที่ได้รับการแต่งตั้งจากราชสำนักให้ทำหน้าที่เป็นตัวแทนทางการจีนในการเซ็นสนธิสัญญาหนานจิงกับชาติตะวันตกภายหลังการพ่ายแพ้สงครามฝิ่น ค.ศ.1842 ฉี อิง ดำเนินนโยบายทางการทูตแบบประนีประนอมและเป็นมิตรกับชาติตะวันตก แต่ยังคงยึดมั่นแนวคิดที่ว่าด้วยการใช้นารยชนควบคุมอนารยชนเช่นกัน ด้วยการยอมผูกมิตรกับสหรัฐอเมริกาและฝรั่งเศสเพื่อให้ทั้งสองชาตินี้ทำหน้าที่คานอำนาจกับอังกฤษ ดังปรากฏแนวคิดในบันทึกของเขาที่ว่า³ “วิธีการที่จะเป็นมิตรกับพวกอนารยชนและควบคุมพวกนี้ ต้องปรับเปลี่ยนท่าทีของพวกเขา ด้วยการให้ความจริงใจและใช้วิธีการอันชาญฉลาดของเรา”

การดำเนินนโยบายเช่นนี้ของ ฉี อิง ทำให้เขาสนิทสนมกับเซอร์เฮนรี พอตทิงเจอร์ ทูตอังกฤษเป็นพิเศษ ถึงขั้นที่มีชื่อของเขาร่วมเป็นชื่อกลางของบุตรชายของเซอร์พอตทิงเจอร์ คือ เฟรดเดอริก ฉีอิง พอตทิงเจอร์ (Frederick Keying Potttinger)⁴ นับเป็นช่วงเวลาของความสัมพันธ์อันดีระหว่างจีนกับอังกฤษภายหลังการพ่ายแพ้สงคราม ก่อนที่จะสิ้นสุดลงในเวลาต่อมา

สวี จีหยู (Xu Jiyu. 1795 – 1873) เป็นขุนนางปัญญาชนที่ทำงานร่วมกับ ฉี อิง ในการกำหนดนโยบายสร้างความสัมพันธ์กับชาติตะวันตกในเขตเมืองเซี่ยงไฮ้และฝูโจวในมณฑลฝูเจี้ยน ซึ่งเป็นหนึ่งในเมืองท่า 5 แห่งตามสนธิสัญญา สวี ได้ดำรงตำแหน่งหัวหน้าคอยดูแลและควบคุมชาวต่างชาติในมณฑลฝูเจี้ยน⁵ และทำงานในคณะรัฐบาลเมื่อ ค.ศ.1851 ซึ่งในการทำงาน สวี ทำให้เขามีโอกาสติดต่อกับชาติตะวันตก เขาจึงได้ข้อมูลใหม่ๆ ของชาวตะวันตก สวี ให้ความสนใจในแผนที่โลกเป็นพิเศษ และได้เสนอผลงานทางด้านภูมิศาสตร์เรื่อง การพรรณนาว่าด้วยสมุทรมณฑลโดยสังเขป (A Brief

¹Theodore de Bary. (Editor). (1960). *op. cit.* p. 675.

²Ssu-yu Teng (Suyu Deng) and John K. Fairbank. (1954). *op. cit.* p. 34.

³*Ibid.* p. 38.

⁴Immanuel C.Y. Hsu. (1995). *op. cit.* p. 197.

⁵Ssu-yu Teng (Suyu Deng) and John K. Fairbank. (1954). *op. cit.* p. 41.

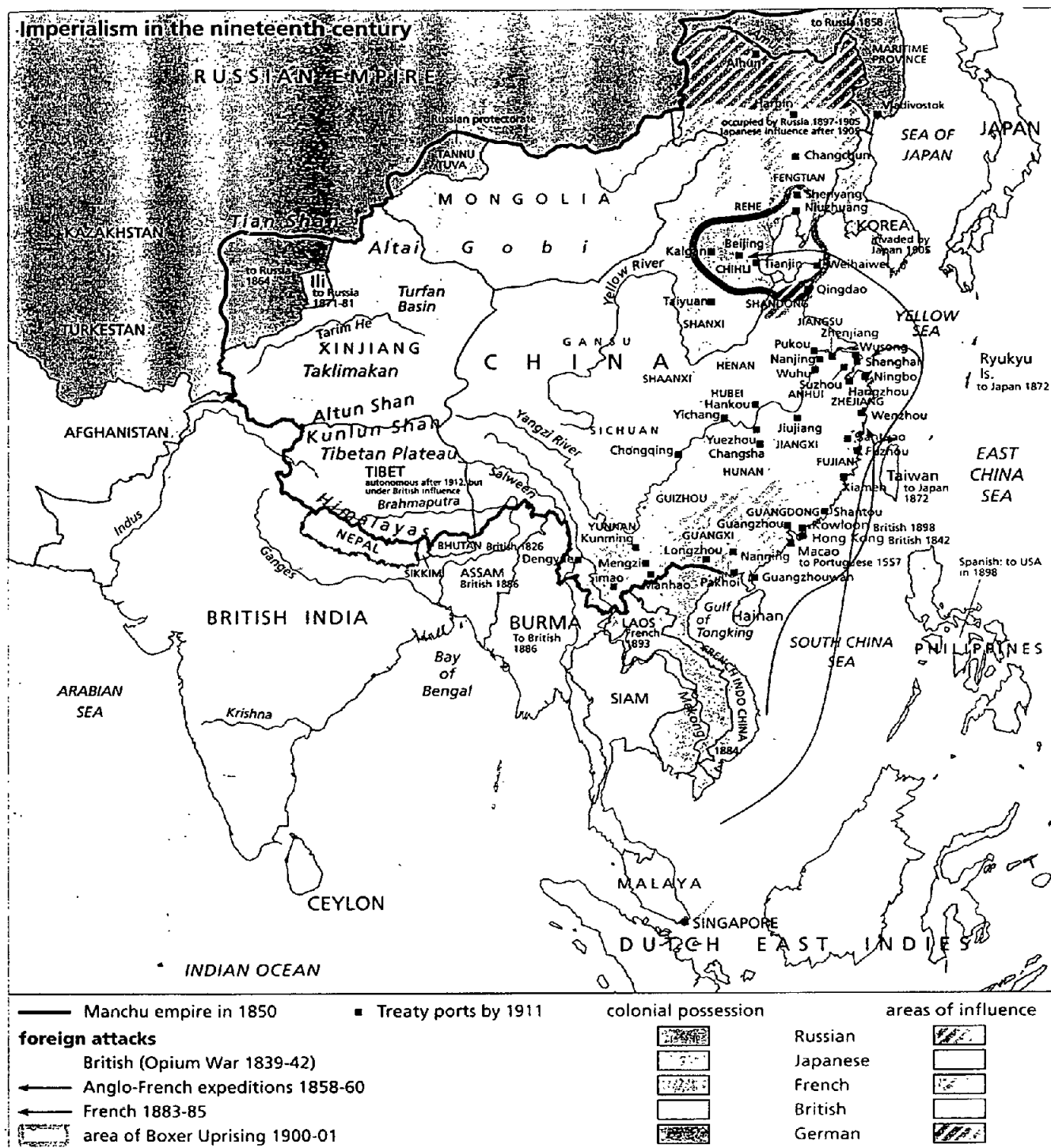
Description of The Ocean Circuit)¹ ซึ่งเขียนเสร็จเมื่อ ค.ศ.1848 และตีพิมพ์ครั้งแรก ค.ศ.1850 ผลงานชิ้นนี้ให้รายละเอียดทางด้านภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ การเมือง เศรษฐกิจ และสังคมของชาติตะวันตก โดยเฉพาะอังกฤษและสหรัฐอเมริกาโดยสังเขป สวี ได้แสดงความเห็นว่าการขยายอำนาจของอังกฤษในอเมริกาและอินเดีย ได้อาศัยการเชื่อมโยงทางด้านภูมิศาสตร์เป็นหลัก สวี ใช้ข้อมูลทางประวัติศาสตร์มาเปรียบเทียบกับเหตุการณ์ในปัจจุบัน ทำให้เห็นภาพความเปลี่ยนแปลงทางด้านต่าง ๆ ของชาติตะวันตกอย่างต่อเนื่องและชัดเจน ผลงานของ สวี แตกต่างจากผลงานของ เว่ย หยวน ตรงที่เขามองภาพของชาติตะวันตกด้วยใจเป็นกลาง เพราะการที่เขาต้องทำงานในตำแหน่งที่สร้างความสัมพันธ์อันดีกับชาติตะวันตก เขาจึงให้ความสนใจการศึกษาแบบตะวันตกมากกว่าจะสนใจเรื่องยุทธศาสตร์ทางการทหาร ผลงานของเขาได้รับการตีพิมพ์ซ้ำอีกครั้งเมื่อ ค.ศ.1866 เมื่อเขาเข้าทำงานในสำนักงานการต่างประเทศ (จิ่งหลี่ หย่าเหมิน – Zongli Yamen) ระหว่าง ค.ศ.1865 - 1869²

ช่วงเวลาหลังการพ่ายแพ้สงครามฝิ่นของจีน ค.ศ.1842 ขุนนางและปัญญาชนจีนบางส่วนได้ให้ความสนใจกับเรื่องราวของชาติตะวันตกมากขึ้น โดยมีแนวคิดเป็น 2 แนวทางคือ การตอบรับและต่อต้านต่อการคุกคามของชาติตะวันตก ด้วยการพัฒนากองทัพและอาวุธของจีนให้ทันสมัย และการเป็นไมตรีอันดีระหว่างกัน แต่ภาพรวมทั้งหมดยังอยู่ภายใต้แนวคิดที่ว่าด้วย การใช้พวกอนุรักษชนควบคุมพวกอนุรักษชนเพื่อทำให้จีนเข้มแข็ง ซึ่งเป็นแนวคิดดั้งเดิมที่ปลูกฝังอยู่ในวัฒนธรรมจีน โดยที่ชาวจีนส่วนใหญ่เชื่อว่าจีนเป็นศูนย์กลางของโลก ซึ่งเป็นแนวคิดที่เห็นว่าจีนเหนือกว่าชาติอื่น และความสำเร็จของการปราบปรามชนป่าเถื่อน เป็นเรื่องหนึ่งที่อยู่ในกรอบความคิดเรื่องวัฏจักรราชวงศ์ของจีน³ ซึ่งเป็นแนวคิดที่นำไปสู่นโยบายการทำให้ตนเองให้เข้มแข็ง (จื่อเจียง – Ziqiang) และการเลียนแบบความทันสมัยด้านกองทัพและอาวุธของชาติตะวันตก (หยางวู้ ยุนต้ง – Yangwu Yundong) ในเวลาต่อมา แต่กว่าที่จีนจะแสดงปฏิกิริยาตอบสนองต่อการคุกคามของชาติตะวันตก กลุ่มผู้นำจีนในเวลานั้นกลับทอดเวลาออกไปถึง 2 ทศวรรษ แม้ว่ากลุ่มขุนนาง - ปัญญาชนจีนบางส่วนจะมีแนวคิดเช่นนี้บ้างแล้ว แต่ไม่มีการดำเนินการใดๆ อย่างเป็นรูปธรรม เนื่องจากขุนนางปัญญาชนเหล่านี้ยังคงยึดติดกับแนวคิดดั้งเดิม เพราะได้รับการปลูกฝังพื้นฐานความคิดผ่านทางระบบการศึกษาตามประเพณีดั้งเดิมของขงจื๊อเป็นหลัก และการที่จีนเป็นชาติที่มีอารยธรรมยิ่งใหญ่ ทำให้การยอมรับความอ่อนแอของจีนเป็นเรื่องที่ทำได้ยาก เพราะยังมีความเชื่อว่าจีนยังอยู่ในฐานะที่เหนือกว่าชาติอื่น และสามารถควบคุมชาวต่างชาติเหล่านี้ด้วยวิธีการที่จีนเคยทำสำเร็จมาแล้วในอดีต

¹ Ssu-yu Teng (Suyu Deng) and John K. Fairbank. (1954). *op. cit.* p. 44.

² *Ibid.*

³ John K. Fairbank (Editor). (1968). *The Chinese World Order : Tradition China's Foreign Relations.* p. 1 - 2.

ภาพประกอบ 1 แผนที่แสดงการขยายอำนาจของจักรวรรดินิยมตะวันตกในสมัยคริสต์ศตวรรษที่ 19
ที่มา : Patricia Buckley Ebrey. (1996). *The Cambridge Illustrated History of China*. .p. 241.

ภาพประกอบ 2 บาทหลวงมัทธิโอ ริชชี (Matteo Ricci. 1552 – 1610) (ภาพซ้าย)

เป็นบาทหลวงที่มีบทบาทสำคัญในการเผยแพร่ศาสนาในจีนสมัยคริสต์ศตวรรษที่ 16

ที่มา : Patricia Buckley Ebrey. (1996). *The Cambridge Illustrated History of China*. p. 241.

ภาพประกอบ 3 บาทหลวงอาดัม ซอล (Adam Schall) เป็นบาทหลวงที่เป็นที่โปรดปรานของ
จักรพรรดิซุ่นจื้อ (Shunzhi, 1644 – 1661) อย่างมาก
ที่มา : John K. Fairbank and others. (1967). *East Asia : The Modern Transformation*.

ภาพประกอบ 4 จักรพรรดิคังซี (Kangxi, 1661 – 1722) ทรงเป็นจักรพรรดิที่ทรงพระปรีชาสามารถ
อย่างมากในช่วงต้นรัชสมัยของพระองค์ทรงให้การสนับสนุนคณะบาทหลวงเยซุอิตอย่างมากแต่
ในช่วงปลายรัชสมัยได้เสื่อมความนิยมลงอย่างมาก

ที่มา : Immanuel C.Y. Hsu. (1983). *The Rise of Modern China*.

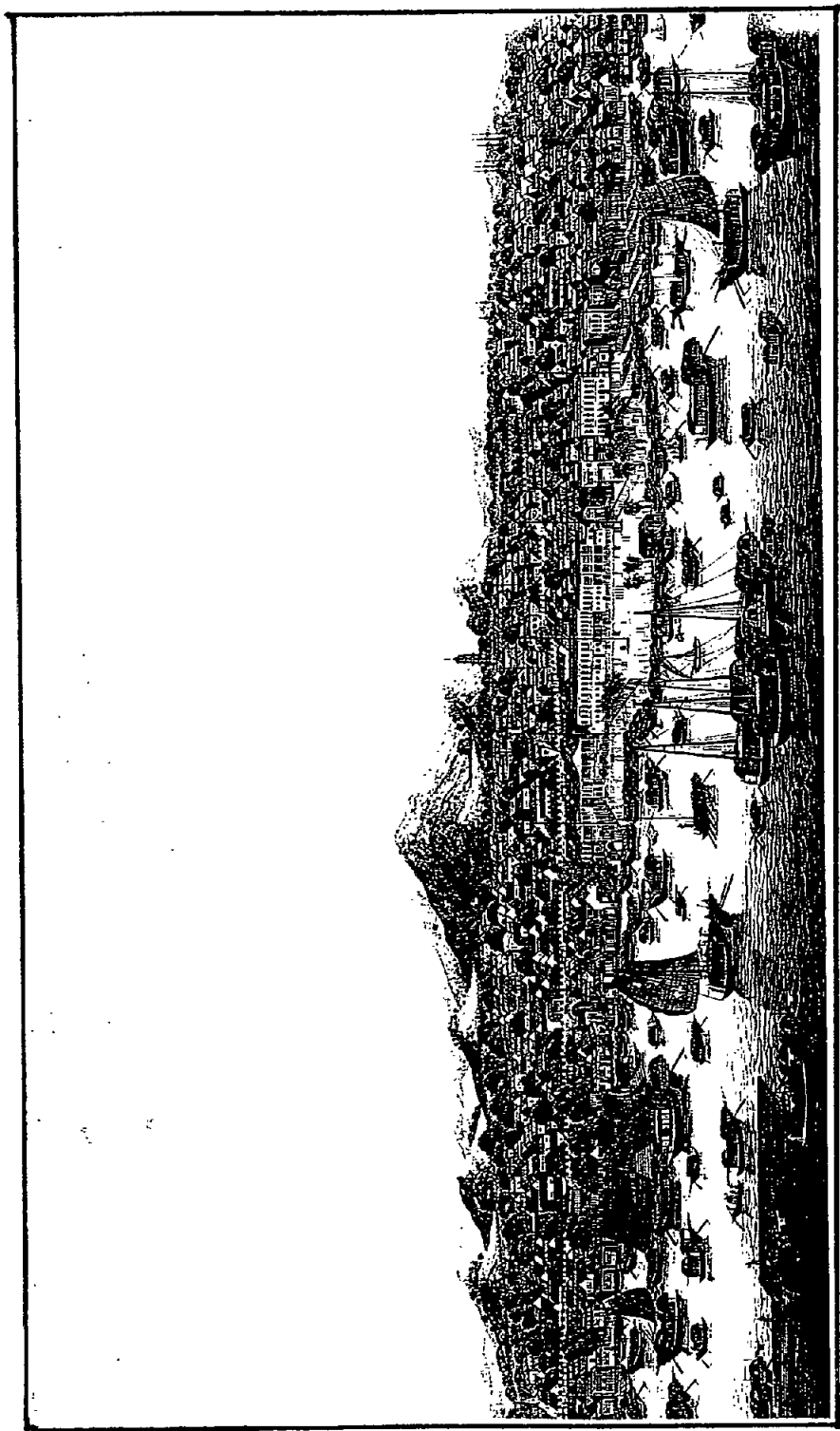

ภาพประกอบ 5 จักรพรรดิหย่งเจิ้ง (Yongzheng, 1723 – 1735) ในรัชสมัยของพระองค์ทรงต่อต้าน
คณะเผยแผ่คริสต์ศาสนาอย่างมาก

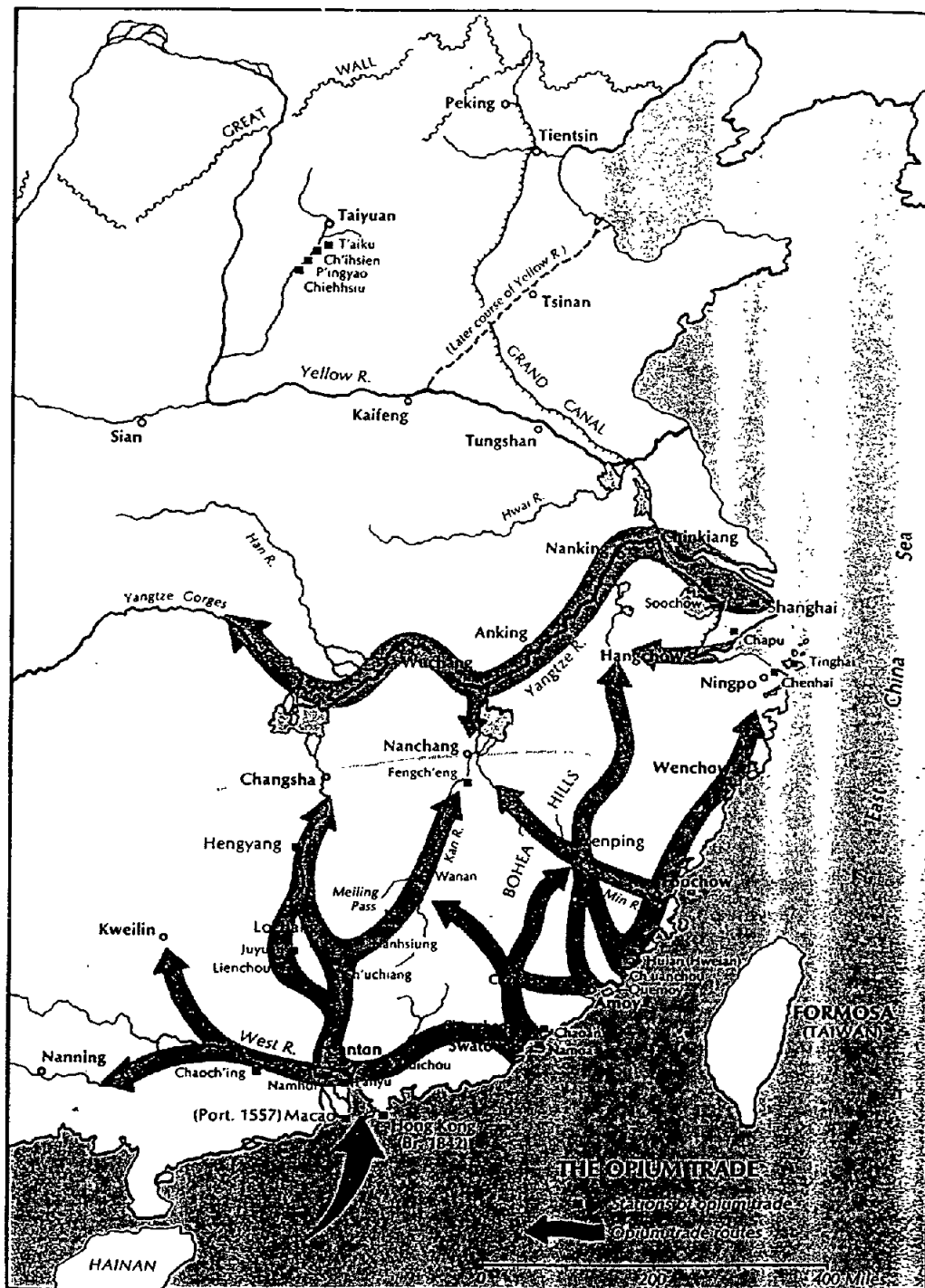
ที่มา : Immanuel C.Y. Hsu. (1983). *The Rise of Modern China..*

ภาพประกอบ 6 จักรพรรดิเฉียนหลง (Qianlong, 1736 – 1796) ในรัชสมัยของพระองค์การเผยแผ่
คริสต์ศาสนาในจีนเสื่อมลงอย่างมากเกิดการสังหารบาทหลวงขึ้นทั่วไป
ที่มา : Immanuel C.Y. Hsu. (1983). *The Rise of Modern China..*

ภาพประกอบ 7 บริเวณที่พักอาศัยของพ่อค้าต่างชาติในเมืองกว่างโจวสมัยคริสต์ศตวรรษที่ 18
ที่มา : Patricia Buckley Ebrey. (1996). *The Cambridge Illustrated of China.* p. 234.

ภาพประกอบ 8 เส้นทางการค้าฝิ่นในจีนสมัยคริสต์ศตวรรษที่ 19
 ที่มา : Immanuel C.Y. Hsu. (1983). *The Rise of Modern China*.

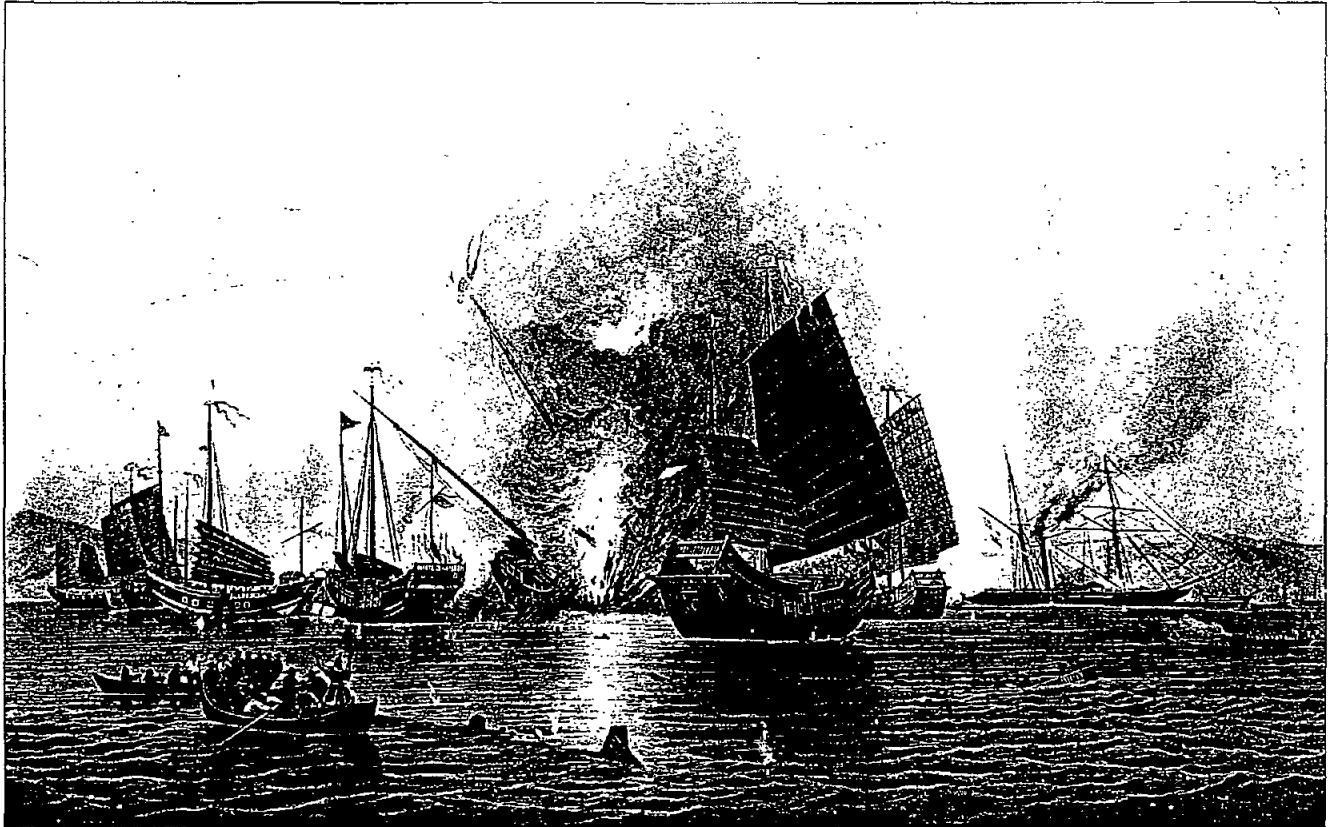
ภาพประกอบ 9 หลิน เจ้อสวี่ (Lin Zexu, 1785 – 1850) ผู้มีบทบาทสำคัญในการปราบปรามการค้าฝิ่นของจีนสมัยกลางคริสต์ศตวรรษที่ 19 จนนำไปสู่การเกิดสงครามฝิ่น
ที่มา : Hsin-pao Chang (Xinbao Zhang). (1964). *Commissioner Lin And The Opium War*.

林文忠公
 道光十九年。林文忠公督兩廣。比至。即查得前所藏之鴉片。盡得二萬二千八百十三箱。盡燒之于海口。後有泊舟外洋。暗中輸入者。公乘月黑潮退時。出奇兵以搜之。役燬其船二十三艘于長沙灣。遂以此釀成交涉。鴉片之進口日多。今則英國政府已樂贊成。願除烟毒。由今思昔。有令人轉感為欣者。

ภาพประกอบ 10 การเผาฝิ่นที่เมืองกว่างโจว (Canton) เมื่อเดือนมิถุนายน ค.ศ.1839 โดยคำสั่งของ หลิน เจ้อสวี่

ที่มา : Brian Hook. (1991). *The Cambridge Encyclopedia of China*. p. 217.

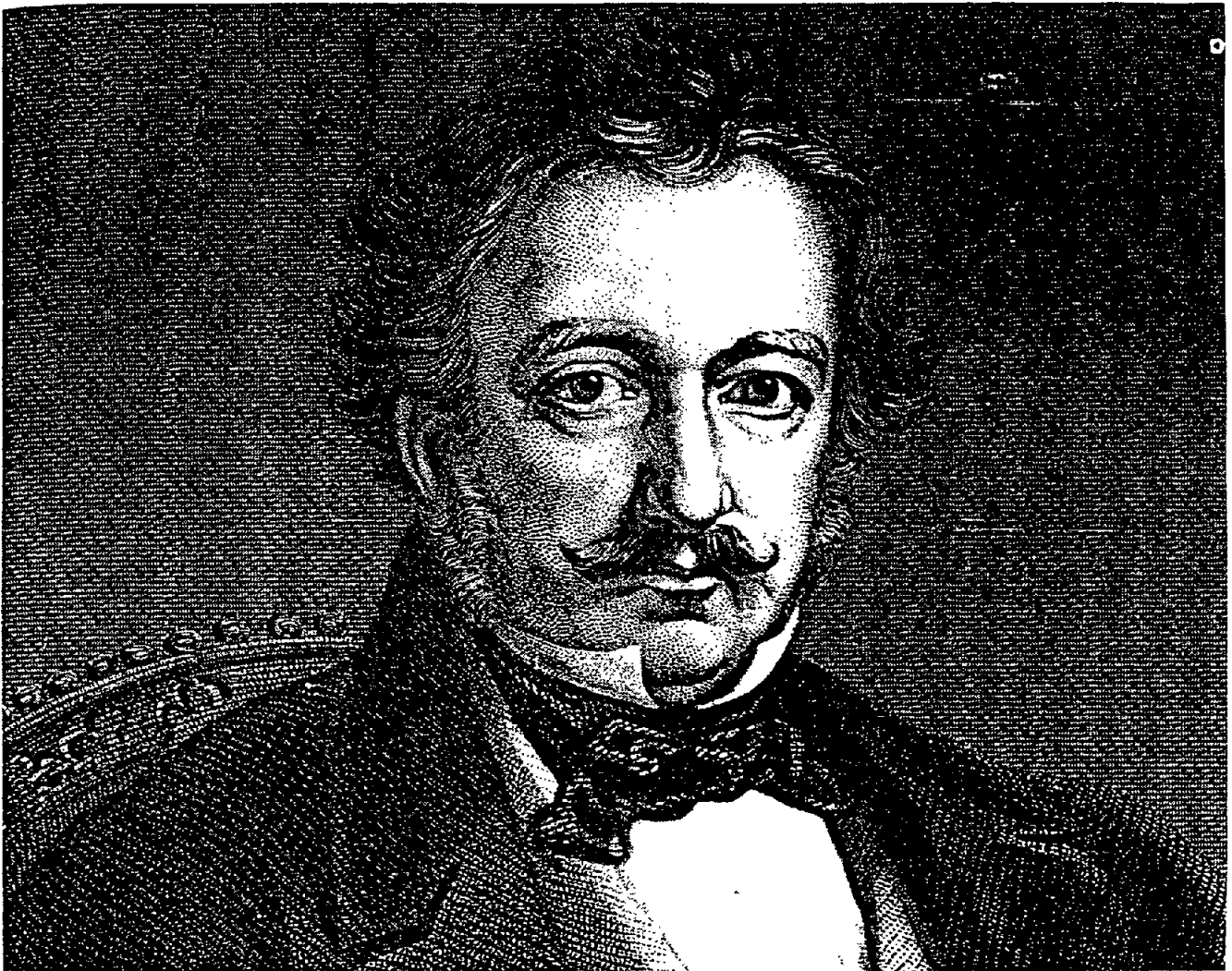

ภาพประกอบ 11 การรบระหว่างจีนและอังกฤษในสงครามฝิ่น

ที่มา : Patricia Buckley Ebrey. (1996). *The Cambridge Illustrated of China*. p. 237

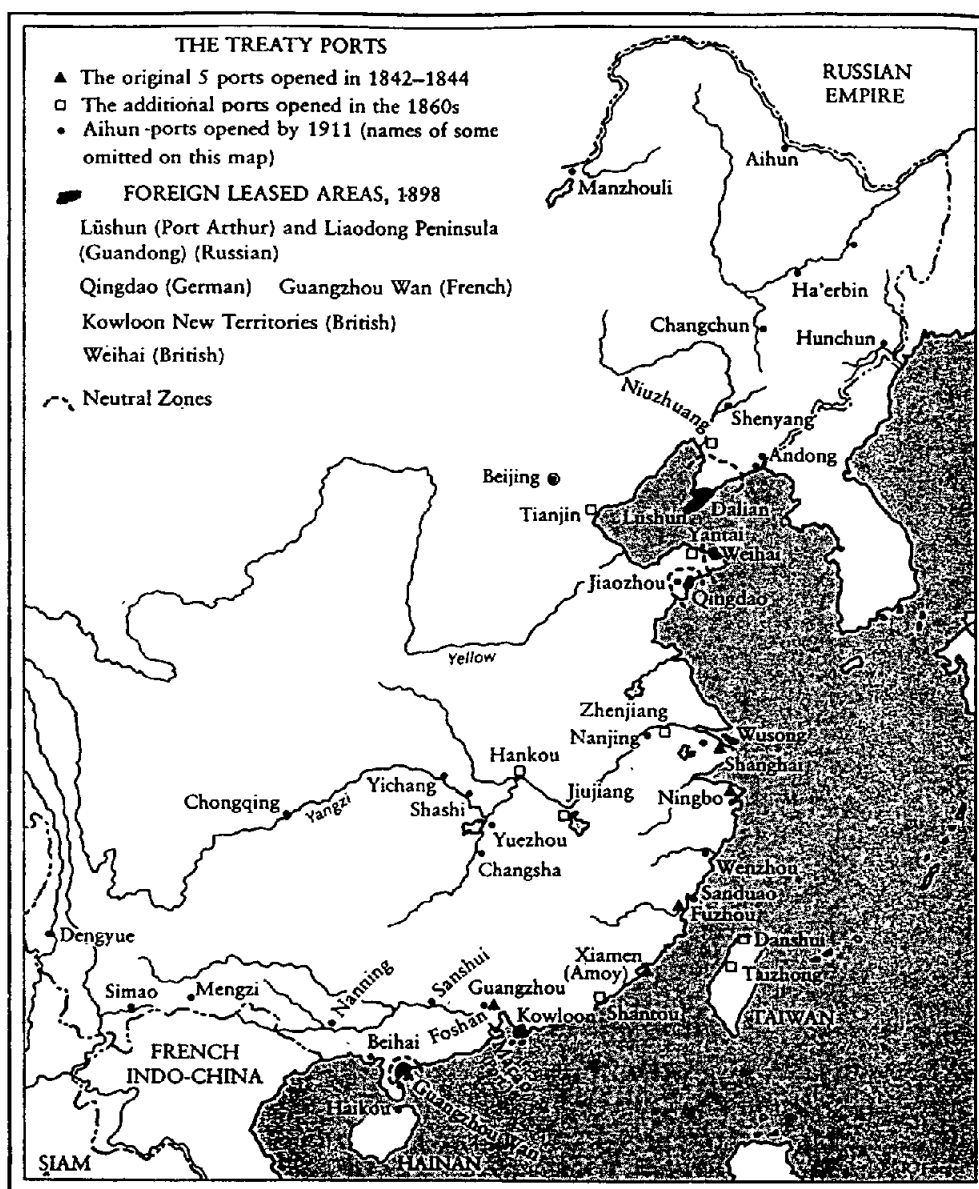

ภาพประกอบ 12 ฉี อิง (Qi Ying) ตัวแทนทางการจีนในการเซ็นสนธิสัญญาหนานจิง ค.ศ.1842
 เพื่อสงบศึกกับอังกฤษในสงครามฝิ่น
 ที่มา : Immanuel C.Y. Hsu. (1983). *The Rise of Modern China*.

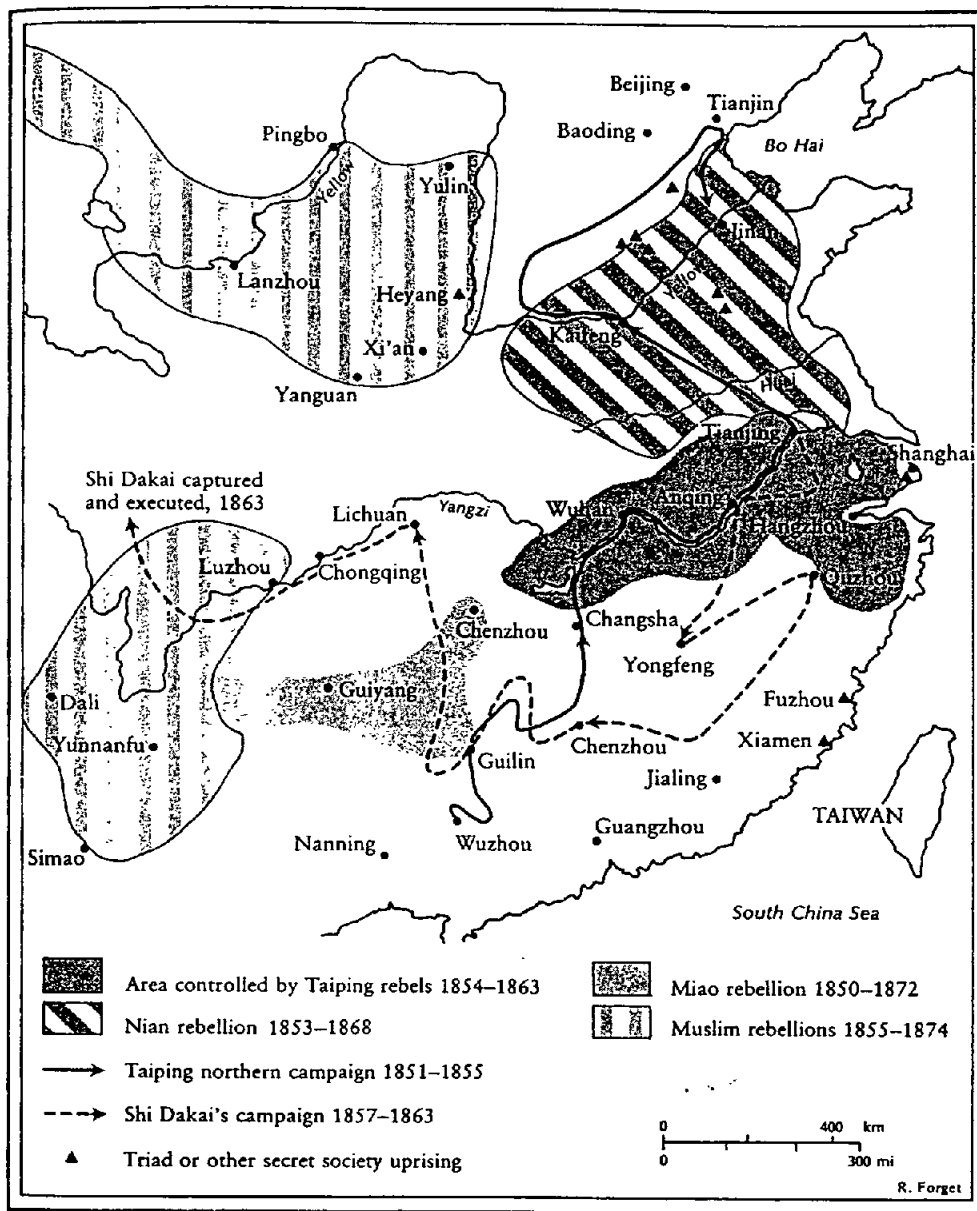
ภาพประกอบ 13 เซอร์ เฮนรี พอตทิงเจอร์ (Henry Pottinger) ทูตอังกฤษผู้แทนในเจรจาสันติภาพ
กับจีนในสงครามฝิ่น

ที่มา : Immanuel C.Y. Hsu. (1983). *The Rise of Modern China*.

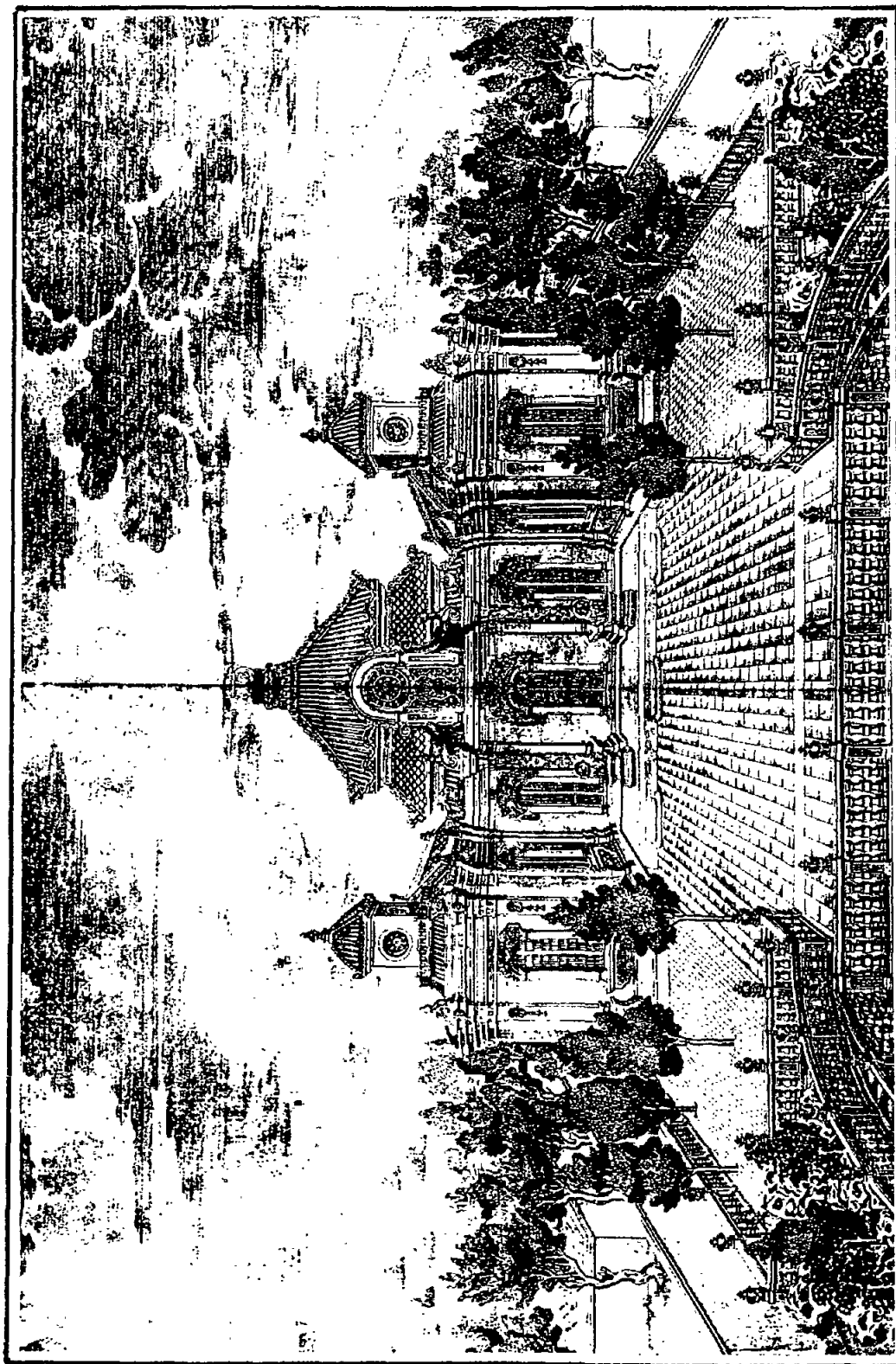
ภาพประกอบ 14 แผนที่แสดงเมืองท่าตามสนธิสัญญาที่จีนทำกับชาติตะวันตกตั้งแต่ ค.ศ.1842 – 1911 และบริเวณที่ชาติตะวันตกคุกคามดินแดนจีน

ที่มา : John King Fairbank. (1994). *China : A New History*. p. 202.

ภาพประกอบ 15 แผนที่แสดงการยึดครองพื้นที่ของกลุ่มจลาจลต่างๆ ของจีนในช่วงกลางคริสต์ศตวรรษ
ที่ 19

ที่มา : John King Fairbank. (1994). *China : A New History*. p. 215.

ภาพประกอบ 16 พระตำหนักหยวนอิง (Yuanying) ภายในพระราชวังฤดูร้อน (สวนหยวนมิงหยวน - Yuan ming yuan)

ที่มา : Immanuel C.Y. Hsu. (1970). *The Rise of Modern China*.

ภาพประกอบ 17 เว่ย หยวน (Wei Yuan. 1794 – 1896) ปัญญาชนคนสำคัญของจีนที่แสดงความเห็น
ในเรื่องการสร้างความเข้มแข็งให้กับจีนด้วยการเลียนแบบอาวุธและกองทัพของชาติตะวันตก
ที่มา : Immanuel C.Y. Hsu. (1983). *The Rise of Modern China*.

บทที่ 2

การฟื้นฟูประเทศในสมัยจักรพรรดิถังจื่อ

(ค.ศ.1861 – 1872)

การฟื้นฟูประเทศในสมัยจักรพรรดิถังจื่อ (Tongzhi Restoration) ระหว่าง ค.ศ.1861 – 1872 เป็นการดำเนินการภายใต้กลุ่มขุนนาง – ปัญญาชนที่ต้องการฟื้นฟูความเข้มแข็งให้กับจีน หลังจากที่ต้องตกอยู่ในสภาพของการสูญเสียเกียรติภูมิอย่างมากจากการพ่ายแพ้สงครามกับชาติตะวันตกถึง 2 ครั้งในช่วงทศวรรษ 1840 – 1850 ก่อปรกับปัญหาการจลาจลของชนวนการต่างๆ ภายในประเทศ ทำให้ระบบการปกครองของราชวงศ์ชิงขาดความมั่นคง

ตลอดช่วงเวลาของการทำตนเองให้เข้มแข็งกว่าสามทศวรรษ (ค.ศ.1861 – 1895) ขุนนาง – ปัญญาชนชาวจีนได้เรียกเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในช่วงเวลานี้หลายอย่าง ได้แก่ คำว่า “จงซิง” (Zhongxing) หมายถึงการฟื้นฟูประเทศด้วยการฟื้นฟูลัทธิขงจื้อและความเข้มแข็งของจีนในสมัยจักรพรรดิถังจื่อ เฟิง กุ้ยเฟิน ปัญญาชนที่มีบทบาทสำคัญของจีนในช่วงต้นทศวรรษ 1860 ได้อ้างคำว่า “จื่อเจียง” (Ziqiang) หมายถึง การทำตนเองให้เข้มแข็ง จากตำราคลาสสิกของขงจื้อเล่มที่ว่าด้วยการเปลี่ยนแปลง (Book of Changes) เพื่ออธิบายถึงสิ่งที่เกิดขึ้นในช่วงเวลานี้ ในขณะที่ หลี่ หงจาง ขุนนางคนสำคัญที่มีบทบาทสำคัญในการทำจีนให้เข้มแข็งตลอดช่วงเวลานี้ได้กล่าวถึงการเลียนแบบความทันสมัยด้านอาวุธและกองทัพของชาติตะวันตก หรือ หยางอู่ ยุนต้ง (Yangwu Yundong) เพื่อทำจีนให้เข้มแข็ง แต่คำที่ขุนนาง – ปัญญาชนชาวจีนนิยมใช้เรียกกระบวนการทำตนเองให้เข้มแข็งในช่วงเวลานี้มากที่สุดคือ คำว่า จื่อเจียง

แมรี ซี. ไรท์ (Mary C. Wright) นักประวัติศาสตร์ชาวอเมริกันได้อธิบายความหมายของการฟื้นฟูประเทศสมัยจักรพรรดิถังจื่อ ว่าเป็นความพยายามรักษาความมั่นคงของจีนด้วยการปราบปรามการจลาจลของชนวนการต่างๆ ภายในประเทศ โดยเปรียบเทียบกับกาฟื้นฟูของราชวงศ์ต่างๆ ของจีนในอดีต ได้แก่ สมัยราชวงศ์โจวตะวันตก (Western Zhou Dynasty 1122 – 770 ก่อน ค.ศ.) ที่โจว ซวนหวาง (Zhou Suanwang) สามารถปราบปรามชนเผ่ารัง (Rong) ได้สำเร็จ สมัยราชวงศ์ฮั่นตะวันออก (Eastern Han Dynasty ค.ศ.23-220) ฮั่น กวางอู่ (Han Guangwu. ค.ศ.25-57) ได้สร้างความรุ่งเรืองให้กับประเทศด้วยการนำลัทธิขงจื้อมาเป็นหลักในการปกครองประเทศ สมัยราชวงศ์ถัง (ค.ศ.618 – 907) จักรพรรดิถัง ซู่จง (Tang Suzong) ได้ทำการปราบปรามการจลาจล อัน ลู่ชาน (An Lushan. ค.ศ. 755 – 763) และเมื่อถึงรัชสมัยของจักรพรรดิถังจื่อแห่งราชวงศ์ชิง ขุนนางผู้มีความสามารถได้ร่วมกันปราบปรามการจลาจลของชนวนการไถ่ผิง เหนียน และมุสลิม ได้สำเร็จจึงเรียกช่วงเวลานี้ว่าเป็นช่วงเวลาของการฟื้นฟูประเทศอีกครั้งหนึ่ง¹

¹ Mary C. Wright. (1962). *The Last Stand of Chinese Conservatism : The T'ung-chih Restoration, 1862 – 1874.* p 46 – 49.

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าความพยายามฟื้นฟูประเทศในสมัยจักรพรรดิฉินจื้อจะมีเงื่อนไขของการดำเนินการคล้ายคลึงกับช่วงเวลาการฟื้นฟูประเทศของราชวงศ์ต่างๆ ในประวัติศาสตร์ แต่สิ่งที่แตกต่างกันคือ ภัยจากการคุกคามของชาติตะวันตก ซึ่งเป็นตัวแปรสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้การดำเนินการฟื้นฟูประเทศไม่ราบรื่นอย่างที่ผ่านมา ขุนนาง - ปัญญาชนฝ่ายก้าวหน้าบางส่วนจึงเห็นความจำเป็นในการสร้างความเข้มแข็งให้กับจีน

กระบวนการทำตนเองให้เข้มแข็ง ที่เกิดขึ้นระหว่าง ค.ศ.1861 - 1895 เป็นช่วงเวลาที่เกิดความเปลี่ยนแปลงด้านต่างๆ บริเวณพื้นที่บางส่วนของจีน โดยเฉพาะบริเวณเมืองท่าที่มีความสำคัญต่อการติดต่อกับชาติตะวันตก ความเปลี่ยนแปลงสำคัญที่เกิดขึ้นได้แก่ การพัฒนาอาวุธ กองทัพและอุตสาหกรรมทางการทหาร

การฟื้นฟูประเทศในสมัยจักรพรรดิฉินจื้อ ถือว่าเป็นจุดเริ่มต้นของการตอบสนองต่อการคุกคามของชาติตะวันตกที่ปรากฏเป็นรูปธรรมขึ้นเป็นครั้งแรก โดยมีลักษณะของการตอบสนองทั้งการตอบรับและการต่อต้าน

1. การเปลี่ยนแปลงภายในราชสำนักซึ่งนำไปสู่การฟื้นฟูประเทศ

ช่วงต้นทศวรรษ 1860 จีนภายใต้การปกครองของราชวงศ์ชิง ต้องตกอยู่ในภาวะอ่อนแอจากการถูกรุกรานจากต่างชาติคุกคามและการจลาจลภายในประเทศ ภายในราชสำนักจึงเกิดปัญหาการแย่งชิงอำนาจระหว่างกลุ่มผู้นำในช่วงปลายรัชสมัยของจักรพรรดิเสียนเฟิง (Xianfeng. 1851 - 1861) โดยเป็นการแย่งชิงอำนาจระหว่างกลุ่มข้าราชการระดับสูงที่มี ซูซุ่น (Sushun. 1815 - 1861) เป็นผู้นำ และกลุ่มที่มีเจ้าชายกง (Prince Gong. 1833 - 1898) ซึ่งเป็นพระอนุชาของจักรพรรดิเสียนเฟิงเป็นผู้นำ

ปัญหาความขัดแย้งระหว่างผู้นำระดับสูงทั้ง 2 กลุ่มนี้ มีสาเหตุสำคัญคือการที่ไม่อาจทำความตกลงกันได้ในเรื่องการทำสนธิสัญญาระหว่างจีนกับชาติตะวันตกในช่วงทศวรรษ 1850 โดยที่กลุ่มซูซุ่น ไม่สนับสนุนการทำสนธิสัญญากับชาติตะวันตก เพราะสนธิสัญญาเหล่านี้ทำให้จีนต้องตกอยู่ในสภาพเสียเปรียบชาติตะวันตกอย่างมาก เมื่อเกิดสงครามฝิ่นครั้งที่ 2 กับชาติตะวันตกเมื่อ ค.ศ.1860 เจ้าชายกง ได้ทำหน้าที่เป็นตัวแทนฝ่ายจีนในการเจรจาและลงนามในสนธิสัญญาเทียนจิน ค.ศ.1858 และอนุสัญญาปักกิ่ง ค.ศ.1860 กับชาติตะวันตก

การเจรจาความเพื่อตกลงในเรื่องสนธิสัญญาทั้งสองฉบับ ทำให้ความขัดแย้งระหว่างผู้นำทั้งสองกลุ่มรุนแรงมากขึ้น จนกระทั่งมาถึงจุดแตกหักเมื่อจักรพรรดิเสียนเฟิงเสด็จสวรรคตเมื่อวันที่ 21 สิงหาคม ค.ศ.1861 กลุ่มที่มี ซูซุ่น เป็นผู้นำ ได้ทำการรัฐประหารยึดอำนาจและแต่งตั้งคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ขึ้นเพื่อทำหน้าที่บริหารประเทศแทนเจ้าชาย ใจ์ซุ่น (Zaichun เมื่อเสด็จขึ้นครองราชย์ทรงพระนามว่าจักรพรรดิฉินจื้อ - Tongzhi. 1861 - 1874) รัชทายาทจนกว่าจะบรรลุนิติภาวะ¹

การรัฐประหารของกลุ่ม ซูซุ่น ได้ก่อให้เกิดความไม่พอใจแก่เจ้านายระดับสูงกลุ่มอื่นๆ ด้วยเหตุนี้ เจ้าชายกงทรงร่วมมือกับพระนางฉืออัน (Ci'an. ? - 1881) และพระนางฉือซี (Cixi. 1835 -

¹ทวีป วรดิลก. (2538). เล่มเดิม. หน้า 637.

1908) (ซูสีไทเฮา) ซึ่งเป็นพระมเหสีแห่งองค์จักรพรรดิเสียนเฟิง ล้มล้างอำนาจของคณะผู้สำเร็จราชการกลุ่ม ซูซุ่น ได้สำเร็จ จากนั้นได้สถาปนาพระมเหสีทั้งสองขึ้นเป็นผู้สำเร็จราชการบริหารแผ่นดินแทนเจ้าชายไจ่ซุ่น เจ้าชายกง ได้รับการแต่งตั้งให้เป็นผู้สำเร็จราชการและองคมนตรี ส่วน ซูซุ่นและคณะถูกตัดสินประหารชีวิต¹

เมื่อสามารถสร้างความสงบเรียบร้อยภายในราชสำนักชิงได้แล้ว กลุ่มขุนนาง – ปัญญาชนฝ่ายก้าวหน้าได้ดำเนินการฟื้นฟูประเทศเพื่อสร้างความมั่นคงและทำให้จีนพ้นจากภัยคุกคามของชาติตะวันตก

2. แนวคิดและบทบาทของชนชั้นปกครองในการฟื้นฟูประเทศ

กลุ่มชนชั้นปกครองจีนที่มีแนวคิดและบทบาทในการฟื้นฟูประเทศด้วยการทำตนเองให้เข้มแข็งในช่วงเวลานี้ประกอบด้วยขุนนาง – ปัญญาชนทั้งส่วนกลางและส่วนภูมิภาค แต่ภายในราชสำนักชิงเองกลับมีความเคลื่อนไหวในการฟื้นฟูประเทศเพียงเล็กน้อยเท่านั้น โดยศึกษาได้จากแนวคิดและบทบาทของพระนางฉือซีเป็นสำคัญ

2.1 แนวคิดและบทบาทของพระนางฉือซี (Cixi. 1835 – 1908)

พระนางฉือซีทรงเป็นพระมเหสีรองของจักรพรรดิเสียนเฟิง ทรงเป็นพระมารดาของเจ้าชายไจ่ซุ่น ตลอดรัชสมัยของจักรพรรดิฉือฉื่อ พระนางทรงเป็นผู้ทำหน้าที่ในการบริหารประเทศในฐานะผู้สำเร็จราชการร่วมกับเชื้อพระวงศ์และขุนนางคนสนิท ภายหลังการเสด็จสวรรคตของจักรพรรดิฉือฉื่อ พระนางทรงสถาปนาเจ้าชายไจ่เถียน (Zaitian เมื่อเสด็จขึ้นครองราชย์ทรงพระนามว่าจักรพรรดิ Guangxu. 1875 - 1898) โอรสของเจ้าชายซุ่น (Prince Chun. 1840 - 1891) ขึ้นครองราชย์ต่อจากจักรพรรดิฉือฉื่อ ภายหลังการเสด็จสวรรคตของพระนางฉืออันเมื่อ ค.ศ.1881 และเจ้าชายกงถูกปลดจากตำแหน่ง ค.ศ.1884 พระนางฉือซีทรงเป็นบุคคลที่ทรงอำนาจที่สุดภายในราชสำนักชิง ตลอดเวลาในการครองอำนาจของพระนางระหว่าง ค.ศ.1861 – 1908 (ปีที่เสด็จสวรรคต) พระนางทรงทำทุกอย่างเพื่อรักษาอำนาจของพระนางและสร้างความมั่นคงให้กับราชวงศ์ชิงเป็นเรื่องหลัก ในขณะที่การก่อกำจัดภัยคุกคามจากต่างชาติเป็นเรื่องรอง พิจารณาได้จากการที่พระนางไม่เคยกำหนดนโยบายใดๆ เพื่อแก้ไขปัญหาคาความเสื่อมโทรมภายในประเทศ แต่การดำเนินการส่วนใหญ่กลับอยู่ภายใต้อำนาจของขุนนางชั้นสูงเพียงไม่กี่คน การที่พระนางทรงให้การสนับสนุนขุนนางฝ่ายก้าวหน้าไม่ว่าจะเป็นเจ้าชายกง ในส่วนกลาง หรือ เจิง กว๋อฝาน จว๋อ จงถิง และ หลี่ หงจาง ในส่วนภูมิภาค ในการสร้างความเข้มแข็งให้กับจีนด้วยการเลียนแบบความทันสมัยของชาติตะวันตก ทั้งๆ ที่โดยส่วนพระองค์แล้วพระนางทรงมีความรังเกียจชาวต่างชาติอย่างมาก² เพราะพระนางทรงตระหนักถึงอำนาจของขุนนางฝ่ายก้าวหน้า และประสิทธิภาพของอาวุธต่างชาติ โดยเปรียบเทียบจากความสำเร็จใน

¹ทวีป วรดิลก. (2538). เล่มเดิม. หน้า 637.

²Ssu-yu Teng (Suyu Deng) and John King Fairbank. (1954). *China's Response to The West*. p. 89.

การปราบปรามการจลาจลภายในประเทศ ขณะเดียวกัน พระนางทรงได้รับความจงรักภักดีจากขุนนางเหล่านี้มากขึ้น เนื่องจากพระนางทรงอ้างคำสอนของขงจื้อในเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างผู้ปกครองและผู้ถูกปกครอง และความกตัญญูมาใช้เป็นแนวทางในการปกครองประเทศของพระนาง และในขณะที่พระนางทรงให้การสนับสนุนขุนนางฝ่ายก้าวหน้าพระนางทรงให้การสนับสนุนขุนนางฝ่ายอนุรักษ์นิยม เพื่อคานอำนาจของขุนนางฝ่ายก้าวหน้า ด้วยการที่พระนางทรงแต่งตั้งขุนนางฝ่ายอนุรักษ์นิยมเข้ามารับใช้ภายในราชสำนัก เช่น ทรงแต่งตั้ง หลี่ หงเจ้า¹ (Li Hongzao) เข้าดำรงตำแหน่งในสภาที่ปรึกษาสูงสุด และดำรงตำแหน่งเสนาบดีผู้ช่วยประจำกระทรวงภาษีอากร (The Board of Revenue) หรือการที่พระนางทรงแต่งตั้ง หว่อ เหวิน (Wo Ren. 1804 – 1871) และ เวิง ถงเหอ (Weng Tonghe) เข้ารับราชการในราชสำนัก² ทั้งหมดนี้ล้วนแต่เป็นความพยายามรักษาอำนาจของพระนางให้มั่นคงเท่านั้น

นอกจากนี้พระนางยังพยายามฟื้นฟูประเทศด้วยการนำหลักปฏิบัติของขงจื้อขึ้นมาเป็นแนวทางสำคัญด้านสังคม เห็นได้จากการที่พระนางทรงให้การสนับสนุนการศึกษาตามแนวทางขงจื้อด้วยการรื้อฟื้นลัทธิขงจื้อ³ ให้ดำเนินการต่อไปภายใต้การอุปถัมภ์ของพระนาง โดยหวังให้สถาบันแห่งนี้เป็นหลักฐานเพื่อยืนยันถึงความมั่นคงของชาติและวัฒนธรรมอันรุ่งเรืองของจีน ซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นถึงความสำเร็จของผู้ปกครองแห่งราชวงศ์ชิง⁴

อาจกล่าวได้ว่า ความล้มเหลวของการทำตนเองให้เข้มแข็งที่จะเกิดขึ้นในอีกสามทศวรรษข้างหน้า ส่วนหนึ่งเป็นเพราะการปกครองของพระนางฉือซี ซึ่งเป็นผู้ที่มีอำนาจสูงสุดของจีนในขณะนั้น เพราะพระนางไม่ได้ดำเนินการใดๆ เพื่อแก้ไขปัญหของประเทศอย่างแท้จริง

2.2 แนวคิดและบทบาทของขุนนาง - ปัญญาชนฝ่ายก้าวหน้า

ในช่วงเวลาของการฟื้นฟูประเทศสมัยจักรพรรดิถังจื่อ กลุ่มขุนนาง – ปัญญาชนฝ่ายก้าวหน้าได้แสดงบทบาทตอบสนองต่อการคุกคามของชาติตะวันตก ภายใต้แนวคิดของการทำตนเองให้เข้มแข็ง โดยสามารถแบ่งออกเป็นการดำเนินการของขุนนาง – ปัญญาชนส่วนกลางและส่วนภูมิภาค ซึ่งทั้งสองส่วนนี้ต่างประสานและส่งเสริมการทำงานซึ่งกันและกัน

¹ หลี่ หงเจ้า เป็นขุนนางฝ่ายอนุรักษ์นิยม ที่มีอำนาจภายในราชสำนักซึ่งมาก เขาเป็นผู้นำของกลุ่มชิงลิ่วตั้ง (Qingliu Dang – The Pure) หรือกลุ่มบริสุทธิ์ ที่มีอำนาจและอิทธิพลในการคัดค้านการทำงานของขุนนางฝ่ายก้าวหน้าอย่างมากตลอดช่วงเวลาของการทำตนเองให้เข้มแข็งของจีน

² Ting-yee Kuo (Dingyi Guo) and Kwang-ching Liu (Guangching Liu). (1978). "Self-strengthening : The Pursuit of Western Tecnology," in *The Cambridge History of China, Vol. 10 Part 1 Late Ch'ing 1800 – 1911*. p 505 – 506.

³ Kwang-ching Liu (Guangching Liu). (1978). *op. cit.* p. 478.

⁴ *Ibid.*

กลุ่มขุนนางปัญญาชนที่นำเสนอแนวคิดในการฟื้นฟูประเทศจากการคุกคามของชาติตะวันตกที่สำคัญในช่วงเวลานี้ได้แก่ เฟิง กุ้ยเฟิน กว๋อ ช่งเตา เจ้าชายกง เหวิน เสียง เจิง กว๋อฝาน จว๋อ จงถ้ง และ หลี่ หงจาง

เฟิง กุ้ยเฟิน (*Feng Guifen. 1809 – 1874*)

เฟิง กุ้ยเฟิน เป็นนักปราชญ์ชาวเมืองซูโจว (Suzhou) เขาสอบผ่านการเข้ารับราชการในระดับจิ้นชื่อเมื่อ ค.ศ.1840 เข้าทำงานในราชบัณฑิตยสถานฮานหลิน (Hanlin Academy) เป็นเวลา 7 ปี เขาเป็นผู้ใฝ่หาความรู้ ไม่เพียงแต่จะให้ความสนใจศึกษาตำราคลาสสิกของขงจื้อเท่านั้น แต่เขายังสนใจวิชาการอันทันสมัยของชาติตะวันตกด้วย เช่น วิชาคณิตศาสตร์ ภาษาศาสตร์ ดาราศาสตร์ ภูมิศาสตร์ เกษตรศาสตร์ และด้านการชลประทาน เฟิง เคยทำงานในฐานะผู้ช่วยของ หลิน เจ้อสวี่ เป็นที่ปรึกษาของ หลี่ หงจาง และเป็นผู้สนับสนุนการก่อตั้งโรงเรียนสอนภาษาต่างประเทศและวิทยาศาสตร์ที่เมืองซางไห่เมื่อ ค.ศ.1863¹

เฟิง กุ้ยเฟิน เป็นปัญญาชนคนแรกที่กำลังพูดถึงการฟื้นฟูจีนด้วยการทำตนเองให้เข้มแข็ง ในช่วงต้นทศวรรษ 1860 เฟิง ได้อ้างถึงคำว่า “จื่อเจียง” (Ziqiang) ซึ่งเป็นคำที่ปรากฏอยู่ในตำราคลาสสิกของขงจื้อเล่มที่ว่าด้วยการเปลี่ยนแปลง (Book of Changes)² หมายถึงการทำตนเองให้เข้มแข็ง เฟิง ได้เสนอความคิดในเรื่องนี้ของเขาไว้ในผลงานประพันธ์ที่ชื่อว่า เจียวปิน ลู่ กังอี (Jiaobin Lu Gangyi – Straightforward words from the Lodge of Early Zhou studies)³ หรือ “การศึกษาคำสอนอันแท้จริงจากอาจารย์สมัยราชวงศ์โจวตอนต้น” ซึ่งเขียนขึ้นระหว่าง ค.ศ.1861 – 1862 เนื้อหาของผลงานชิ้นนี้ประกอบด้วยบทความ 40 บท ว่าด้วยเรื่องการปกครอง การเงิน การศึกษา และเรื่องอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับการสร้างความทันสมัยให้กับจีน⁴ หลังจากเฟิง เขียนงานชิ้นนี้เสร็จ เขาได้ส่งต้นฉบับให้กับ เจิง กว๋อฝาน เมื่อ ค.ศ.1862 เพื่อให้ เจิง เขียนชื่อรับรองในหน้าคำนำ แต่เมื่อ เจิง ได้อ่านงานของเฟิง บางส่วน เขากลับเก็บต้นฉบับเหล่านี้ไว้ไม่นำมาเผยแพร่สู่สาธารณะ เพราะ เจิง เห็นว่าข้อเสนอของเฟิง ยากที่จะนำมาปฏิบัติ⁵ แต่ เจิง ได้นำต้นฉบับของเฟิง ส่งต่อให้กับ หลี่ หงจาง หลังจากที่ หลี่ สามารถปราบปรามขบวนการไท่ผิงได้สำเร็จเมื่อ ค.ศ.1864 และผลงานของเฟิง ยังคงไม่ได้รับการเผยแพร่แก่สาธารณชนเช่นเดิม กว่าที่ผลงานของเฟิง จะได้รับการตีพิมพ์ขึ้นเป็นครั้งแรกคือ ค.ศ. 1885 เป็นเวลาถึง 11 ปี หลังจากการเสียชีวิตของเขาเมื่อ ค.ศ.1874 และเป็นเวลาที่จีนต้องพ่ายแพ้

¹ Ssu-yu Teng (Suyu Deng) and John King Fairbank. (1978). *op. cit.* p. 50.

² จอห์น เค. แฟร์แบงก์ และคณะ. (2525). *เอเชียตะวันออกยุคใหม่เล่ม 2 = East Asia : The Modern Transformation*. หน้า 368.

³ Ting-yee Kuo (Dingyi Guo) and Kwang-ching Liu (Guangching Liu). (1978). *op. cit.* p. 487.

⁴ Ssu-yu Teng (Suyu Deng) and John King Fairbank. (1954). *op. cit.* p. 50.

⁵ Ting-yee Kuo (Dingyi Guo) and Kwang-ching Liu (Guangching Liu). (1978). *op. cit.* p. 488.

สงครามกับฝรั่งเศส ก่อนที่จะมีนำมาเผยแพร่ภายในราชสำนักในรัชสมัยจักรพรรดิ Guangxu (Guangxu. 1875 – 1898) เพื่อให้พระองค์ทรงทอดพระเนตรเมื่อ ค.ศ. 1889

เฟิง กุ้ยเฟิน เห็นว่าสิ่งที่จำเป็นที่สุดสำหรับจีนในช่วงทศวรรษ 1860 คือ การเรียนรู้เทคโนโลยีอันทันสมัยของชาติตะวันตกที่สำคัญที่สุดคือ “การต่อเรืออันแข็งแกร่งและการสร้างปืนที่มีประสิทธิภาพ”¹ ทั้งนี้ เฟิง ได้ตระหนักถึงความอ่อนแออย่างมากของจีน ดังคำกล่าวของเขาที่ว่า “จีนเป็นประเทศที่มีขนาดใหญ่กว่าฝรั่งเศสร้อยเท่าและใหญ่กว่าอังกฤษสองร้อยเท่า แล้วทำไมประเทศเล็กๆ เหล่านี้จึงเข้มแข็ง ในขณะที่เรา (จีน) ซึ่งเป็นประเทศใหญ่กลับอ่อนแอ?”² เฟิง ได้ให้คำตอบว่า ขึ้นอยู่กับปัจจัย 4 ประการที่ชาวต่างชาติมีคือ การรู้จักใช้ประโยชน์จากบุคคลผู้มีความสามารถ ใช้ประโยชน์จากที่ดินอย่างเต็มที่ แบ่งแยกการปกครองระหว่างผู้ปกครองกับผู้ถูกปกครองอย่างชัดเจน และให้ความสำคัญต่อการดำเนินการต่างๆ ให้เป็นไปตามนโยบายที่กำหนด³

ในความคิดของ เฟิง กุ้ยเฟิน เขาเห็นว่าการเรียนรู้เทคโนโลยีอันทันสมัยของชาติตะวันตกต้องเริ่มต้นจากการศึกษาวิชาการขั้นพื้นฐาน ด้วยเหตุนี้ เฟิง จึงสนับสนุนให้มีการศึกษาภาษาต่างประเทศและความรู้ทางด้านคณิตศาสตร์และวิทยาศาสตร์ เพราะเป็นความรู้ขั้นพื้นฐานในการสร้างอาวุธและอุตสาหกรรมอันทันสมัยของชาติตะวันตก เป็นที่น่าสังเกตว่าความคิดของ เฟิง ไม่ได้รับการเผยแพร่ไปสู่กลุ่มขุนนางและปัญญาชนส่วนใหญ่ในช่วงเวลานั้นอย่างที่ควรจะเป็น มีเพียงขุนนางปัญญาชนกลุ่มก้าวหน้าบางส่วนเท่านั้นที่สนับสนุนแนวคิดของ เฟิง ที่เป็นเช่นนี้เนื่องจากความคิดของ เฟิง เป็นความคิดก้าวหน้าที่อาจก่อให้เกิดความไม่ไว้วางใจจากราชสำนักในข้อหาบ่อนทำลายความมั่นคงของชาติ เพราะนิยมชาวต่างชาติ

อย่างไรก็ตาม ความคิดของ เฟิง ยังมีข้อจำกัดหลายประการ เช่น การที่ เฟิง ยังคงให้การสนับสนุนลัทธิขงจื้อในการเป็นพื้นฐานของการศึกษาและการดำเนินชีวิต เฟิง ไม่สนับสนุนให้มีการปฏิรูปการเมือง ในขณะที่เขาได้แต่คิดหาวิธีควบคุมชาวต่างชาติ แต่ไม่คิดที่จะขับไล่คนเหล่านี้ออกไป เพราะเขาเชื่อว่าการดำเนินนโยบายอย่างเป็นมิตรด้วยการให้ความจริงใจคือนโยบายที่ดีที่สุด⁴

แม้ว่า เฟิง กุ้ยเฟิน จะได้ตระหนักถึงภัยคุกคามจากต่างชาติ ยอมรับในความอ่อนแอของจีน และเปิดใจกว้างยอมรับเทคโนโลยีที่เหนือกว่าของพวกชนป่าเถื่อน (ชาวตะวันตก) แล้วก็ตาม แต่โดยส่วนตัวแล้ว เฟิง ยังคงมีแนวคิดยึดติดกับประเพณีดั้งเดิม เพราะการที่เขาได้รับการปลูกฝังความคิดผ่านทางระบบการศึกษาและการดำเนินชีวิตตามแนวทางของลัทธิขงจื้อมาโดยตลอด จึงเป็นธรรมดาที่ตัวเขาและปัญญาชนชาวจีนคนอื่นๆ ในช่วงสมัยเดียวกับเขา จะถูกอารยธรรมจีนที่รุ่งเรืองมานานกว่า 2,000 ปีทับถมความคิดไว้อย่างแน่นหนา ขณะเดียวกัน เฟิง อาจตระหนักดีว่าจีนในเวลานั้นมีเวลาและศักยภาพน้อยเกินกว่าที่จะสร้างความเข้มแข็งได้มากพอที่จะขับไล่ชาวต่างชาติออกไปจากจีนอย่างรวดเร็ว ด้วยเหตุนี้ เฟิง จึงเห็นว่าการผูกมิตรและประนีประนอมกับต่างชาติเป็นวิธีที่ดีที่สุดที่ทำได้ใน

¹ Ssu-yu Teng (Suyu Deng) and John King Fairbank. (1954). *op. cit.* p. 53.

² Jonathan D. Spence. (1990). *op. cit.* p. 197.

³ Theodore de Bary, Editor. (1960). *op. cit.* p. 708.

⁴ Jean Chesneaux and others. (1976). *op. cit.* p. 204.

เวลานั้น ส่วนการที่ เฟิง ไม่มีความคิดในการปฏิรูปการเมือง เป็นเพราะพื้นฐานความคิดในเรื่องความจงรักภักดีต่อสถาบันกษัตริย์ที่ฝังรากลึกอันเป็นผลมาจากคำสอนของขงจื้อ และการรักษาความมั่นคงของสถาบันนี้ให้คงอยู่ต่อไปย่อมหมายถึงการรักษาอำนาจและความมั่นคงของขุนนาง – ปัญญาชนเช่นเขาได้ดำเนินต่อไปด้วยเช่นกัน อย่างไรก็ตาม เฟิง กุ้ยเฟิน จัดว่าเป็นบุคคลที่มีแนวคิดก้าวหน้าที่สุดในช่วงกลางคริสต์ศตวรรษที่ 19 ของประวัติศาสตร์จีนสมัยใหม่ ที่แสดงปฏิกิริยาตอบโต้ต่อการคุกคามของชาติตะวันตก

กว๋อ ซ่งเตา (Guo Songdao. 1818 – 1891)

กว๋อ ซ่งเตา เป็นปัญญาชนที่ทำงานอยู่ในราชบัณฑิตยสถานฮานหลิน เคยทำงานเป็นที่ปรึกษาของ หลี่ หงจาง ที่เมืองซางไห่เมื่อ ค.ศ.1862 และเป็นหัวหน้าคณะทูตชาวจีนคนแรกที่เดินทางไปประจำที่กรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษเมื่อ ค.ศ.1877

กว๋อ ซ่งเตา มีความเห็นเกี่ยวกับการฟื้นฟูประเทศจีนว่า จีนน่าจะตระหนักถึงความอ่อนแอของตนได้ตั้งแต่เมื่อสองทศวรรษที่แล้ว เขาสนับสนุนให้ดำเนินความสัมพันธ์กับต่างประเทศด้วยการเป็นมิตรต่อกันมากกว่าจะเป็นศัตรู นอกจากนี้เขาเห็นว่าการเข้าใจถึงความเป็นไปของต่างชาติควรพิจารณาจากความเป็นจริงมากกว่าคำนึงถึงหลักการ¹

เจ้าชายกง (Prince Gong. 1833 – 1898)

เจ้าชายกง ทรงเป็นพระอนุชาของจักรพรรดิเลี่ยนเฟิง เป็นบุคคลที่มีบทบาทสำคัญของจีนในช่วงทศวรรษ 1860 บทบาทของพระองค์ได้รับการยอมรับจากชาวต่างชาติอย่างมากในช่วงที่มีการเจรจาประนีประนอมเรื่องการทำสนธิสัญญาเทียนจิน ค.ศ.1858 สนธิสัญญาปักกิ่ง ค.ศ.1860 รวมทั้งสนธิสัญญาอื่นๆ ที่จีนทำกับชาติตะวันตก เจ้าชายกงสามารถทำหน้าที่เจรจาตกลงได้อย่างประสบความสำเร็จ หลังจากที่พระองค์เป็นฝ่ายชนะจากการแย่งชิงอำนาจภายในราชสำนัก ด้วยการกำจัดกลุ่มของ ซูซุ่น ได้สำเร็จเมื่อ ค.ศ.1861 พระองค์ทรงกลายเป็นบุคคลที่มีอำนาจภายในราชสำนักมากที่สุดผู้หนึ่งรองจากพระนางฉือ ในฐานะผู้สำเร็จราชการและองคมนตรี

เจ้าชายกง ทรงเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการฟื้นฟูประเทศจีนด้วยการปรับปรุงระบบการทำงานของรัฐบาลเพื่อให้จีนเข้าสู่ความทันสมัย ที่สำคัญได้แก่ การก่อตั้งสำนักงานการต่างประเทศ จ้งหลี่ หย่าเหมิน (Zongli Yamen) การก่อตั้งสถานทูตภาษาต่างประเทศ ถงเหวิน กว๋าน (Tongwen Guan) ปรับปรุงระบบการเก็บภาษีศุลกากร ปรับปรุงระบบกฎหมายระหว่างประเทศ และให้การสนับสนุนกระบวนการเลียนแบบความทันสมัยด้านอาวุธและกองทัพของชาติตะวันตก (หยางอู๋ ยุ่นต้ง – Yangwu Yundong)

การที่เจ้าชายกงทรงมีโอกาสติดต่อกับชาวตะวันตก ทำให้พระองค์ตระหนักถึงภัยคุกคามจากชาติตะวันตกและความไม่มั่นคงของจีน แม้กระนั้นพระองค์ยังคงเห็นว่าชาติตะวันตกเป็นพวกอนารยชนที่มีความซื่อสัตย์และรักษาคำพูด สามารถวางใจได้ โดยพระองค์แสดงความคิดเห็นในเรื่องนี้ในกรณีที่ชาวต่างชาติได้ถอนทัพออกจากเมืองเทียนจินภายหลังการทำสนธิสัญญาสงบศึกเรียบร้อยแล้ว ทำ

¹Ting-yee Kuo (Dingyi Guo) and Kwang-ching Liu (Guangching Liu). (1978). *op. cit.* p.

ให้พระองค์เชื่อว่าต่างชาติไม่ต้องการครอบครองดินแดนของจีน เพียงแต่ต้องการรักษาผลประโยชน์ทางด้านการค้าเท่านั้น¹ ในขณะที่พระองค์ทรงเห็นว่าการจลาจลภายในประเทศเป็นภัยร้ายแรงที่ควรปราบปรามให้สิ้น และการประนีประนอมกับชาติตะวันตกอาจทำให้จีนอาศัยความช่วยเหลือจากต่างชาติได้ เห็นได้จากฎีกาที่พระองค์ถวายแด่องค์จักรพรรดิเสียนเฟิงเมื่อ ค.ศ.1861 ที่ว่า “ทุกวันนี้จีนถูกคุกคามด้วยโรคร้าย 3 อย่าง โรคร้ายที่หัวใจคือพวกกบฏ โรคร้ายที่แขนคือความพยายามยึดครองพื้นที่ชายแดนของรัสเซีย และโรคร้ายที่ขาคือการกอบโกยผลประโยชน์ทางด้านการค้าของอังกฤษ...เราต้องรักษาโรคที่หัวใจก่อน แล้วจึงรักษาโรคที่แขนและรักษาโรคที่ขาเป็นอันดับสุดท้าย”² ด้วยเหตุนี้เจ้าชายกงจึงตัดสินใจร่วมมือกับกองกำลังจากต่างชาติมาเพื่อปราบปรามขบวนการไท่ผิงเมื่อ ค.ศ.1862 และสนับสนุนให้มีการจัดตั้งกองทัพแห่งชัยชนะตลอดกาล หรือ ดิ เอฟเวอร์ วิคทอเรียส อาร์มี (The Ever Victorious Army) ของชาวต่างชาติ โดยอนุญาตให้ชาวต่างชาติทำหน้าที่ช่วยเหลือด้านการจัดเก็บภาษีศุลกากรของการค้าทางทะเลเพื่อนำมาเป็นค่าใช้จ่ายในการรบ³ การช่วยเหลือของกองทัพต่างชาติได้ช่วยให้ทางการเงินสามารถปราบปรามกลุ่มจลาจลในประเทศได้สำเร็จ เจ้าชายกงเห็นว่าเทคโนโลยีอันทันสมัยด้านอาวุธและการฝึกฝนกองทัพของชาติตะวันตกเป็นสิ่งที่ทำให้ชาติตะวันตกเหนือกว่าจีนด้านการทหาร ด้วยเหตุนี้พระองค์ทรงเห็นว่าจีนควรให้ความสนใจและปรับปรุงระบบการทหารให้มีความทันสมัย ดังที่พระองค์ทรงกล่าวไว้เมื่อต้น ค.ศ.1861 ว่า “นโยบายที่เป็นพื้นฐานของการทำตนเองให้เข้มแข็งให้กับเรา (จีน) อันดับแรกคือ การฝึกฝนกองทัพ ซึ่งเป็นความจำเป็นเร่งด่วนที่สุด”⁴

อย่างไรก็ตาม การที่เจ้าชายกงยอมเป็นพันธมิตรกับชาวต่างชาติ เป็นเพราะพระองค์ทรงหวังประโยชน์จากความช่วยเหลือเพื่อปราบปรามการจลาจลภายในประเทศเป็นสำคัญ การตัดสินใจขอความช่วยเหลือทางด้านกองทัพจากชาติตะวันตกของเจ้าชายกง ส่งผลให้ชาติตะวันตกขยายอิทธิพลเข้ามาในจีนในเวลาต่อมามากขึ้น เมื่อนายพลสตาฟลี (Staveley) ของอังกฤษ ได้เสนอต่อทางการจีนให้มีการว่าจ้างเจ้าหน้าที่และพนักงานชาวอังกฤษมากกว่า 600 คน พร้อมด้วยเรือรบจำนวน 8 ลำเข้ามาทำงานกับราชวงศ์ชิง⁵ ในขณะที่ โฮราทิโอ เอ็น. เลย์ (Horatio N. Lay) ได้ขอสิทธิในการเป็นเจ้ากรมประจำแผนกศุลกากรเพื่อทำหน้าที่จัดเก็บภาษีและดูแลค่าใช้จ่ายของกองทัพเรือใหม่ของจีน สิ่งเหล่านี้แสดงให้เห็นถึงความพยายามแทรกแซงกิจการภายในการบริหารราชการการเงินของชาวต่างชาติ

¹Ting-yee Guo (Dingyi Guo) and Kwang-ching Liu (Guangching Liu). (1978). *op. cit.* p. 492 – 493.

²Hu Sheng. (1991). *From The Opium Wars to The May Fouth Movement*, Vol. 1. P. 404

³Ting-yee Kuo (Dingyi-Guo) and Kwang-ching Liu (Guangching Liu). (1978). *loc. cit.*

⁴*Ibid.*

⁵Kwang-ching Liu (Guangching Liu). (1978). “The Ch'ing Restoration,” in *The Cambridge History of China, Voi. 10 Part 1 Late Ch'ing 1800 – 1911.* p426.

อย่างไรก็ตามเมื่อถึงเวลานี้ความคิดที่ต้องการความช่วยเหลือจากชาติตะวันตกเพื่อพัฒนาอาวุธและกองทัพให้กับจีนได้เพิ่มมากขึ้น จนไม่อาจหยุดยั้งได้

เหวิน เสี่ยง (Wen Xiang. 1818 – 1876)

เหวิน เสี่ยง เป็นบุคคลสำคัญที่ให้การสนับสนุนเจ้าชายกงในการทำงานภายในสภาที่ปรึกษาสูงสุด ในฐานะผู้ช่วยคนสำคัญ เขาได้รับตำแหน่งสำคัญหลายตำแหน่ง ได้แก่ เสนาบดีประจำกระทรวงโยธาธิการ และกระทรวงมหาดไทย ซึ่งทั้งสองกระทรวงนี้มีบทบาทสำคัญในการฟื้นฟูประเทศสมัยจักรพรรดิฉินเจี๋

เหวิน เสี่ยง เป็นชาวแมนจูที่เปี่ยมด้วยความซื่อสัตย์และความรอบรู้ เขาได้รับการยกย่องจากปัญญาชนทั้งชาวจีนและชาวตะวันตก โรเบิร์ต ฮาร์ท (Robert Hart) ซึ่งเป็นบุคคลสำคัญในการทำหน้าที่จัดเก็บภาษีศุลกากรให้กับจีนในช่วงการดำเนินงานให้เข้มแข็ง และเป็นผู้ที่ให้การสนับสนุนการดำเนินงานของสถาบันภาษาตงเหวิน กว๋าน เขาได้กล่าวยกย่อง เหวิน เสี่ยง ว่าเป็นชาวจีนที่ฉลาดและมีใจเปิดกว้างที่สุด ส่วน ฉิน เสี่ยง (Qin Liang) ปัญญาชนชาวจีน ได้เขียนข้อความยกย่อง เหวิน เสี่ยง ว่าเป็นบุคคลในประวัติศาสตร์จีนสมัยใหม่ที่เป็นหลักในการฟื้นฟูประเทศ เพราะความกล้าหาญ มีความคิดลึกซึ้ง และมองการณ์ไกล²

ในช่วงเวลาเดียวกันนี้ ยังมีขุนนางและปัญญาชนคนอื่นๆ ที่มีแนวคิดก้าวหน้าและสนับสนุนการฟื้นฟูประเทศด้วยการยอมรับความทันสมัยของชาติตะวันตก เช่น ฉิน กุ้ยเฟิน (Shen Guifen) เป็นขุนนางที่ทำงานอยู่ในสภาที่ปรึกษาสูงสุดและสำนักกราชเลขาธิการ (The Grand Secretariat)³ หลี่ ถังเจี๋ย (Li Tangjie) เป็นปัญญาชนที่สนับสนุนลัทธิขงจื๊อใหม่ (Neo – Confucianism) เคยทำงานในองค์กรด้านการทหารภายใต้การบังคับบัญชาของ เจิง กว๋อฝ่าน ต่อมาจึงได้เข้าทำงานในตำแหน่งรองเสนาบดีกระทรวงพิธีกรรม ดำรงตำแหน่งเจ้ากรมสำนักงานกองตรวจการ และเป็นสมาชิกในสภาที่ปรึกษาสูงสุด ขุนนางทั้งสองท่านนี้เป็นผู้ที่มีบทบาทในการฟื้นฟูประเทศที่เปี่ยมจริง⁴

ในส่วนภูมิภาค ขุนนางผู้มีความสำคัญในการฟื้นฟูประเทศด้วยการทำตนเองให้เข้มแข็งที่สำคัญ ได้แก่ เจิง กว๋อฝ่าน จว๋อ จงถิง และ หลี่ หงจาง บุคคลทั้งสาม เป็นผู้มีโอกาสได้สัมผัสกับเทคโนโลยีอันทันสมัยของชาติตะวันตกโดยตรง จากการทำหน้าที่ปราบปรามการจลาจลภายในประเทศด้วยความช่วยเหลือของชาติตะวันตก ขณะเดียวกันพวกเขาต่างได้รับแนวคิดในเชิงก้าวหน้าจาก เฟิง กุ้ยเฟิน จึงให้ความสนใจต่อการเลียนแบบอาวุธและกองทัพของชาติตะวันตก และพัฒนามากขึ้นในเวลาต่อมา

เจิง กว๋อฝ่าน (Zeng Guofan. 1811 – 1872)

เจิง กว๋อฝ่าน เป็นทั้งขุนนางและปัญญาชนชาวเมืองหูหนาน ที่ได้รับการศึกษาแบบดั้งเดิมของจีน ในช่วงอายุระหว่าง 28 – 42 ปี เขาเป็นสมาชิกของราชบัณฑิตยสถานฮานหลิน อายุระหว่าง

¹ Jean Chesneaux and others. (1976). *op. cit.* p. 136.

² Mary C. Wright. (1962). *op. cit.* p. 71.

³ *Ibid.*

⁴ Jean Chesneaux. (1976). *op. cit.* p. 132.

42 – 62 ปี เป็นผู้บังคับบัญชากองทัพหนาน ผลงานสำคัญคือการปราบปรามขบวนการไท่ผิง และ ขบวนการเหียน และได้รับการยกย่องอย่างสูงจากความสำเร็จในการปราบปรามกลุ่มจลาจลนี้ เมื่อ ค.ศ.1864¹

เจิง กว๋อฝาน ได้รับการยอมรับว่าเป็นบุคคลสำคัญที่มีแนวคิดในการสร้างความทันสมัยให้กับ จีนด้วยการเลียนแบบชาติตะวันตก ในขณะที่ยังคงรักษาประเพณีดั้งเดิมของขงจื๊อไว้ได้อย่างเคร่งครัด² เห็นได้จากจดหมายที่ เจิง เขียนถึง หลี่ หงจาง เมื่อ ค.ศ.1862 ว่า “ในการติดต่อกับชาติตะวันตก มีคำสำคัญที่พึงระลึกอยู่เสมอคือ ฉง (chong) หมายถึง ความศรัทธา ชิน (xin) หมายถึงความไว้วางใจ ตู (du) หมายถึงความจริงใจ และ ฉิง (qing) หมายถึงความเอาใจจริงเอาใจ³ ซึ่งหลักการทั้งสี่นี้เป็นหลักการพื้นฐานตามคำสอนของขงจื๊อ

ความสนใจในเทคโนโลยีของชาติตะวันตกของ เจิง กว๋อฝาน เริ่มขึ้นเมื่อครั้งที่เขาทำการปราบปรามขบวนการไท่ผิงเมื่อ ค.ศ.1854 โดย เจิง ได้สั่งซื้อปืนใหญ่ของต่างชาติจากเมืองท่ากวางโจวค.ศ.1861 เขาได้สั่งซื้อเรือรบจากอังกฤษ และเริ่มตระหนักถึงความจำเป็นในการเรียนรู้เทคโนโลยีของชาติตะวันตกเพื่อผลิตอาวุธทันสมัยในจีน เจิง เห็นว่าต้องเริ่มจากการคัดเลือกผู้ที่มีความรู้ความสามารถมาฝึกหัดการใช้เรือและปืนของชาติตะวันตกก่อน จากนั้นจึงทำการผลิตขึ้นเอง⁴ ด้วยเหตุนี้ เจิง จึงสนับสนุนให้มีการก่อตั้งโรงเรียนเพื่อสอนภาษาต่างประเทศ เพื่อเป็นพื้นฐานในการเรียนรู้วิทยาการทันสมัยของชาติตะวันตก เจิง กล่าวว่า “เครื่องมือของต่างชาติทำขึ้นจากวิธีคำนวณทางคณิตศาสตร์ การผลิตจึงง่ายเพราะใช้ภาษาเดียวกัน”⁵ จากนั้น เจิง ได้เชิญชาวต่างชาติมาให้คำแนะนำทางด้านวิชาการตะวันตก เช่น อเล็กซานเดอร์ วายลี (Alexander Wyllie) จากอังกฤษ จอห์น ฟรายเยอร์ (John Fryer) และ จอห์น แม็กโกเวน (John MacGoven) จากสหรัฐอเมริกา มาช่วยแปลหนังสือภาษาอังกฤษที่เกี่ยวกับเครื่องจักรและอาวุธ⁶

การทำตนเองให้เข้มแข็งด้วยการเลียนแบบความทันสมัยของชาติตะวันตกในกรอบความคิดของ เจิง กว๋อฝาน ปรากฏเป็นรูปธรรมขึ้นเมื่อเขาและ หลี่ หงจาง ได้ร่วมกันก่อตั้งคลังสรรพาวุธเจียงหนาน (Jiangnan Arsenal) ที่เมืองซางไห่เมื่อ ค.ศ.1865⁷ อย่างไรก็ตาม แนวคิดในการพัฒนากองทัพและอาวุธของจีนให้ทันสมัยของ เจิง ในเวลานั้น ยังคงมีข้อจำกัดอยู่มาก เนื่องจากเขามีเพียงความคิดที่ต้องการสร้างชาติให้เข้มแข็งมากกว่าต้องการขับไล่ชาวต่างชาติ เห็นได้จากคำกราบบังคมทูลของ เจิง ต่อพระนางฉือซี เมื่อครั้งที่เขาดำรงตำแหน่งข้าหลวงใหญ่ประจำมณฑลจี๋ลี่ (Zhili) เมื่อ

¹ Ssu-yu Teng (Suyu Deng) and John King Fairbank. (1954). *op. cit.* p. 61.

² Mary C. Wright. (1962). *op. cit.* p. 74.

³ Kwang-ching Liu (Guangching Liu). (1980). *op. cit.* p. 165.

⁴ Ting-yee Kuo (Dingyi Guo) and Kwang-ching Liu (Guangching Liu). (1978). *op. cit.* p.

496.

⁵ Ssu-yu Teng (Suyu Deng) and John King Fairbank. (1954). *op. cit.* p. 65.

⁶ *Ibid.*

⁷ *Ibid.* p. 64.

ค.ศ.1868 เจิง ได้กราบบังคมทูลว่าความจำเป็นเร่งด่วนที่สุดสำหรับมณฑลจื่อลี่คือ การฝึกฝนทหาร ในกองทัพให้มีความเข้มแข็งเพื่อการป้องกันประเทศ แม้ว่าจะไม่มีการทำสงครามก็ตาม “เรา (จีน) ควรดำเนินการเจรจา (กับชาวต่างชาติ) อย่างสันติ พร้อมไปกับการฝึกฝนกองทัพ ความสำคัญทั้งสองประการนี้เป็นสิ่งที่ไม่อาจละเลยและควรดำเนินการด้วยความรอบคอบ”¹

ตลอดเวลาที่ เจิง กว๋อฝ่าน เข้ารับราชการ เขาทำงานด้วยความซื่อสัตย์และจงรักภักดีต่อราชบัลลังก์แมนจูอย่างที่สุด และเป็นบุคคลที่ได้รับการยอมรับในฐานะผู้ยึดมั่นในแนวทางปฏิบัติตามคำสอนของขงจื้ออย่างเคร่งครัดที่สุด จวบจนกระทั่งวาระสุดท้ายของชีวิต จากบทความของเขาที่ตีพิมพ์เมื่อเดือนสิงหาคม ค.ศ.1869 ที่ชื่อว่า “การสรรเสริญเพื่อการศึกษา” (Exhortation to Learning)² ได้ระบุถึงหลักการสำคัญสี่ประการที่นักปราชญ์พึงจดจำเพื่อการเป็นปราชญ์ที่สมบูรณ์คือ ธรรมเนียมปฏิบัติ (หลี่ - li) เพื่อฝึกฝนตนเอง ตรวจสอบต้นฉบับ นำเสนอทบทวน นำไปสู่การบริหารประเทศ

อาจกล่าวได้ว่า เจิง กว๋อฝ่าน คือผลิตผลของสังคมจีนโบราณที่ได้รับการหล่อหลอมโดยลัทธิขงจื้อ ในขณะที่การยอมรับและความสนใจเรียนรู้วิทยาการอันทันสมัยของโลกตะวันตก คือคำตอบของการแสวงหาหนทางที่จีนต้องปฏิบัติเพื่อการอยู่ร่วมกับอารยชนอย่างสงบ

จว๋อ จงถัง (Zuo Zongtang. 1812 – 1885)

จว๋อ จงถัง เกิดในครอบครัวชาวนายากจนที่เมืองเซียงหยิน (Xiangyin) เขาได้รับการศึกษาแบบโบราณของจีน ประกอบอาชีพครูและเป็นเกษตรกรที่มีฐานะดี จนกระทั่งอายุ 40 ปี จึงได้เข้ารับราชการในกองทัพ จว๋อ เป็นผู้ที่มีความสนใจใฝ่ศึกษาในผลงานทางด้านประวัติศาสตร์และภูมิศาสตร์ของนักคิดคนสำคัญในสมัยโบราณ เช่น กู เหวินอู่ (Gu Wenwu) ซึ่งผลิตผลงานออกมาในสมัยราชวงศ์ซิงตอนต้น และศึกษาผลงานประวัติศาสตร์และภูมิศาสตร์ที่รวบรวมโดยชาวจีนในเตอร์กีสถานในช่วง ค.ศ.1756 – 1782 ซึ่งการศึกษาตำราเหล่านี้ มีส่วนช่วยในการทำงานด้านการทหารและการปรับปรุงประเทศทางภาคตะวันตกเฉียงเหนือของ จว๋อ ต่อมาภายหลังอย่างมาก³

จว๋อ จงถัง ได้รับอิทธิพลทางด้านแนวคิดเกี่ยวกับการสร้างความทันสมัยให้กับจีนจาก หลิน เจ้อสวี่ และกลุ่มปัญญาชนที่เขาติดต่อด้วยเป็นสำคัญ จว๋อ ให้ความสนใจต่อการบริหารราชการแผ่นดินและความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับจีนในช่วงสงครามฝิ่นอย่างมาก ทำให้เขาเกิดความสนใจในอาวุธของชาติตะวันตกในเวลาต่อมา⁴

จว๋อ จงถัง เป็นอีกผู้หนึ่งที่มีบทบาทสำคัญในการปราบปรามกลุ่มไท่ผิงในช่วง ค.ศ.1852 เมื่อได้รับชัยชนะ เขาได้รับการแต่งตั้งให้เป็นข้าหลวงตรวจการทั่วไปประจำมณฑลฝูเจี้ยน (Fujian) และเจ้อเจียง เมื่อ ค.ศ.1864 จว๋อ กลายเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการปรับปรุงกองทัพเรือจีนให้มีความทันสมัย เขาให้ความสนใจในตอร์ปิโด และต้องการเชิญผู้เชี่ยวชาญชาวเยอรมันมาทำการผลิต

¹ Li Chien-nung (Li Qiannong). (1956). *op. cit.* p. 93.

² Kwang-ching Liu (Guangching Liu). (1978). *op. cit.* p. 489.

³ Ssu-yu Teng (Suyu Deng) and John King Fairbank. (1954). *op. cit.* p. 79.

⁴ *Ibid.* p. 80.

ในจีน ซึ่งความสนใจเหล่านี้ ทำให้ จว๋อ ว่าจ้างชาวฝรั่งเศสมาเป็นทีปรึกษาเรื่องการผลิตอาวุธ ยุทโธปกรณ์อันทันสมัยให้กับจีน ทีปรึกษาชาวต่างชาติของ จว๋อ ได้แก่ Prosper Giquel (1835 – 1886) และ Paul d' Aiguebelle (1831 – 1875) ในฐานะวิศวกรและทีปรึกษา จากนั้น จว๋อ ได้วาง โครงการก่อตั้งโรงเรียนฝึกหัดและสร้างเรือ เพื่อส่งเสริมการดำเนินงานของอู่ต่อเรือฝูโจว (Fuzhou Shipyard) ซึ่งเขาเป็นผู้อุปถัมภ์

อย่างไรก็ตาม จว๋อ จนถึง ได้ตระหนักถึงปัญหาการสร้างอาวุธที่ทันสมัยของจีนอย่างดี โดย เขาพบว่าอุปสรรคสำคัญได้แก่ การจัดซื้อเครื่องจักร การว่าจ้างผู้เชี่ยวชาญชาวต่างชาติ การขาดงบประมาณเพื่อเป็นค่าใช้จ่ายในการจัดหาวัตถุดิบ เช่น ถ่านหิน และเงินเดือนสำหรับพนักงาน ที่สำคัญที่สุดคือ การถูกคัดค้านและวิจารณ์จากผู้ที่ไม่เห็นด้วย จึงไม่มีใครต้องการทำงานเหล่านี้¹

การที่ จว๋อ จนถึง สนใจศึกษาเรื่องราวของโลกภายนอก ทำให้เขารับรู้ถึงสภาพความอ่อนแอของจีน เขาได้แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับความก้าวหน้าของญี่ปุ่นว่าเปรียบเหมือนกับการพายเรือข้ามแม่น้ำ ในขณะที่จีนเพิ่งจะผูกแพ หรือเปรียบเหมือนกับการแข่งขันความเร็ว ที่ชาติอื่นๆ ใช้ไม้เป็นพาหนะในขณะที่จีนยังคงขี่ลาอยู่ จว๋อ กล่าวว่า "เราทุกคนเป็นมนุษย์เหมือนกัน มีความฉลาดและความรอบรู้เหมือนกัน แต่ในทางปฏิบัติกลับแตกต่างกัน ความรอบรู้ของจีนถูกใช้แต่เรื่องที่เป็นนามธรรม ในขณะที่ชาวต่างชาติใช้ความฉลาดของพวกเขาในการประดิษฐ์สิ่งที่เป็นรูปธรรม ชาวจีนใช้หลักปรัชญาของตำราคลาสสิกของขงจื้อเป็นพื้นฐาน ในขณะที่เห็นว่าการประดิษฐ์สิ่งต่างๆ เป็นเพียงการปฏิบัติ ตรงข้ามกับชาวต่างชาติที่เห็นความสำคัญของการประดิษฐ์มากกว่าหลักการ ซึ่งความคิดเห็นที่แตกต่างกันเช่นนี้ ทำให้ไม่อาจสร้างความเข้าใจซึ่งกันและกัน"²

กล่าวได้ว่า จว๋อ จนถึง เป็นผู้ที่ตระหนักและเข้าใจในปัญหาอันแท้จริงของจีน แต่ด้วยศักยภาพความสามารถของเขาไม่อาจจะเปลี่ยนแปลงจีนทั้งประเทศได้ ระหว่าง จว๋อ จนถึง และ เจิง กว๋อ ผ่าน เมื่อพิจารณาทางด้านพื้นฐานความคิดแล้ว บุคคลทั้งสองมีความคิดที่ต้องการปรับปรุงแก้ไขระบบการบริหารงานของรัฐบาล และให้ความสำคัญต่อการพัฒนากองทัพเหมือนกัน แต่ในเรื่องการเรียนรู้เทคโนโลยีอันทันสมัยของชาติตะวันตก จว๋อ ให้ความสำคัญมากกว่า เจิง ดังที่ จว๋อ ได้กล่าวว่า "อะไรก็ตามที่ชาติตะวันตกมี จีนไม่ควรภูมิใจกับสิ่งที่ไม่มี...เพราะว่าเราด้อยกว่าชาติตะวันตกในเรื่องนี้ ดังนั้นเราควรปล่อยให้เขานำเรา เราไม่ควรปล่อยให้เขารอบครองความรู้นี้แต่เพียงฝ่ายเดียว"³

เป็นที่น่าเสียดายว่าความคิดของ จว๋อ จนถึง ไม่เคยเผยแพร่ออกสู่สาธารณะ ด้วยเหตุนี้ สิ่ง ที่ จว๋อ คิดจึงเป็นเพียงภาพแห่งนามธรรมที่ไม่เคยก่อเป็นรูปจริง กระทั่งจีนต้องพ่ายแพ้สงครามกับ ฝรั่งเศสเมื่อ ค.ศ.1885 ซึ่งเป็นปีเดียวกันกับวาระสุดท้ายของเขา

¹Ssu-yu Teng (Suyu Deng) and John King Fairbank. (1954). *op. cit.* p. 82.

²*Ibid.* p. 83.

³Ting-yee Kuo (Dingyi Guo) and Kwang-ching Liu (Guangching Liu). (1978). *op. cit.* p.

หลี่ หงจาง (Li Hongzhang. 1823 – 1901)

ตลอดช่วงเวลาของการทำตนเองให้เข้มแข็งของจีนกว่า 3 ทศวรรษ (ค.ศ.1861 – 1895) หลี่ หงจาง เป็นบุคคลที่มีชื่อเสียงและมีอำนาจมากที่สุดคนหนึ่ง หลี่ หงจาง เกิดในครอบครัวที่มีฐานะในเมืองเหอเฟย์ (Hefei) มณฑลอานฮุย (Anhui) สามารถผ่านการสอบวัดความรู้ระดับจินชื้อได้ก่อนอายุ 24 ปี และเข้าทำงานในราชบัณฑิตยสถานฮานหลิน อายุระหว่าง 30 – 35 เข้ารับราชการทหารทำหน้าที่ปราบปรามขบวนการไท่ผิงและเหนียนระหว่าง ค.ศ.1853 - 1868 ได้เลื่อนยศจากนายทหารเป็นผู้บังคับบัญชา หลี่ หงจาง ดำรงตำแหน่งทางการเมืองหลายตำแหน่ง ได้แก่ ข้าหลวงใหญ่ประจำมณฑลเจียงซู (ค.ศ.1862 – 1865) เลขาธิการส่วนพระองค์พระนางฉือ (ค.ศ.1896 – 1898) ข้าหลวงใหญ่ประจำมณฑลเหลียวกวาง (ประกอบด้วยมณฑลกวางตุ้ง และกวางซี) (ค.ศ.1900 – 1901) และตำแหน่งข้าหลวงใหญ่ประจำมณฑลจี๋ลี่ (ค.ศ.1870 – 1895) ซึ่งเป็นตำแหน่งที่มีความสำคัญมากที่สุดสำหรับเขา¹

บทบาทของ หลี่ หงจาง ในฐานะผู้นำการสร้างความเข้มแข็งให้กับจีน เริ่มต้นขึ้นในช่วงต้นทศวรรษ 1860 เมื่อเขาได้ประจักษ์ถึงประสิทธิภาพอันทันสมัยของอาวุธชาวตะวันตกในการปราบปรามขบวนการไท่ผิงที่เมืองซางไห่ เขาได้เขียนจดหมายถึง เจิ้ง กว๋อฝาน เมื่อ ค.ศ.1862 แสดงความชื่นชมต่ออาวุธของชาติตะวันตกในขณะที่รู้สึกสละอายต่อความอ่อนแอของจีน “ข้าพเจ้ารู้สึกสละอายใจเหลือเกินที่อาวุธของเรา (จีน) ด้อยกว่าอาวุธของต่างชาติมาก ทุกๆ วันข้าพเจ้าได้แต่เคียดแค้นให้ลูกน้องเจียมตัวและสละอายใจ (ต่อความด้อยกว่าของเรา) เพื่อที่พวกเขาจะได้เรียนรู้ความลับสักหนึ่งหรือสองเรื่องจากชาติตะวันตก ที่อาจเป็นประโยชน์ต่อเรา...ถ้าหากเราตั้งที่มั่นที่ซางไห่เป็นเวลานานโดยไม่สามารถหาประโยชน์จากเทคนิคที่เหนือกว่าของชาวต่างชาติได้ ต่อไปในอนาคตพวกเราจะต้องรู้สึกเสียใจ”² ด้วยเหตุนี้ หลี่ จึงได้ร่วมงานกับชาวต่างชาติอย่างใกล้ชิด ได้แก่ เฟรดเดอริค ทาวน์เซิน วาร์ด (Frederick Townsend Ward. 1831 – 1862) และกอร์ดอน (Gordon. 1833 – 1885) ความสัมพันธ์ระหว่าง หลี่ กับชาวต่างชาติเพิ่มมากขึ้นเมื่อมีการจัดตั้งกองทัพแห่งชัยชนะตลอดกาลของชาวต่างชาติเพื่อปราบปรามการจลาจล ทำให้ หลี่ ตระหนักถึงอาวุธอันทันสมัยของชาติตะวันตกมากขึ้น และแสดงความเห็นว่า “ถ้าจีนต้องการทำตนเองให้เข้มแข็ง ไม่มีสิ่งใดจะดีไปกว่าการเรียนรู้และใช้ประโยชน์จากอาวุธที่เหนือกว่าของชาติตะวันตก และถ้าเราต้องการที่จะเรียนรู้และใช้ประโยชน์จากอาวุธที่เหนือกว่านี้ ไม่มีสิ่งใดที่จะดีไปกว่าการนำเครื่องจักรเข้ามาผลิตเครื่องจักร”³ เช่นเดียวกับ เจิ้ง กว๋อฝาน หลี่ หงจาง เห็นว่า การเรียนรู้และนำเครื่องจักรมาเพื่อผลิตอาวุธจำเป็นต้องฝึกหัดผู้ที่จะมาทำหน้าที่นี้ ซึ่งผลที่ตามมาคือการสนับสนุนให้มีการศึกษาวิชาการของชาวตะวันตก และมีการ

¹Ssu-yu Teng (Suyu Deng) and John King Fairbank. (1954). *op. cit.* p. 86.

²Ting-yee Kuo (Dingyi Guo) and Kwang-ching Liu (Guangching Liu). (1978). *op. cit.* p. 497.

³Ssu-yu Teng (Suyu Deng) and John King Fairbank. (1954). *op. cit.* p. 72.

ก่อตั้งสถาบันภาษาตงเหวิน กว๋าน ที่เป่ย์จิง ค.ศ.1862 จากนั้นจึงมีการก่อตั้งที่เมืองกว๋างโจว เมื่อ ค.ศ.1864 และตั้งขึ้นที่อู่ต๋อเรือฝูโจว เมื่อ ค.ศ.1866¹

อย่างไรก็ตาม หลี่ หงจาง ต้องประสบปัญหาในการพัฒนาอาวูและกองทัพให้ทันสมัย ด้วยข้อจำกัดทางด้านงบประมาณและการนำเข้าวัตถุดิบในราคาสูง ด้วยเหตุนี้ หลี่ จึงเห็นว่าการที่จะทำประเทศให้เข้มแข็งได้นั้น ต้องสร้างความมั่งคั่งแก่จีนเสียก่อน ดังที่ หลี่ หงจาง กล่าวว่า “ความอ่อนแอของจีนที่เรื่อร้งอยู่เช่นนี้ สืบเนื่องมาจากความยากจนของจีนนั่นเอง”² ด้วยเหตุนี้ แนวคิดในการทำตนเองให้เข้มแข็งของจีนด้วยการเลียนแบบความทันสมัยด้านอาวูและกองทัพของชาติตะวันตกจึงได้พัฒนาไปสู่การสร้างคามมั่งคั่งให้กับชาติ (ฟูเจียง – Fuqiang) นับจากต้นทศวรรษ 1870 จนกระทั่งจีนพ่ายแพ้สงครามกับญี่ปุ่นเมื่อ ค.ศ.1895 ซึ่งถือว่าเป็นปีที่สิ้นสุดการทำตนเองให้เข้มแข็งของจีนด้วยการเลียนแบบความทันสมัยของชาติตะวันตก และตลอดเวลานี้ หลี่ หงจาง กลายเป็นขุนนางผู้มีอำนาจและความมั่งคั่งที่สุดของจีน ในขณะที่จีนไม่ได้มีความก้าวหน้าอย่างที่ควรจะเป็น

เมื่อเปรียบเทียบแนวคิดของ เจิง กว๋อฝ่าน จว๋อ จงถิง และ หลี่ หงจาง แม้ว่าบุคคลทั้งสามจะมีแนวคิดในการสร้างความเข้มแข็งให้กับจีนด้วยการเลียนแบบความทันสมัยของชาติตะวันตกเช่นเดียวกัน แต่ความคิดของ หลี่ หงจาง มีความก้าวหน้ามากที่สุด เนื่องจาก หลี่ หงจาง มีความคิดเปิดกว้างในการติดต่อกับชาวต่างชาติมากกว่า ทั้งยังยอมรับความก้าวหน้าทางด้านเทคโนโลยีของต่างชาติได้มากกว่า ทำให้ หลี่ หงจาง ขยายความคิดในการสร้างความเข้มแข็งให้กับจีนไปไกลกว่าการพัฒนาเพียงอาวูและกองทัพให้ทันสมัย แต่ต้องการสร้างความร่ำรวยให้กับประเทศด้วย

ภายใต้แนวคิดการฟื้นฟูประเทศในสมัยจักรพรรดิถังจื่อ ด้วยการทำตนเองให้เข้มแข็ง นอกจากขุนนางสำคัญที่ได้กล่าวมาแล้ว ยังมีขุนนางอื่นๆ ที่มีบทบาทในช่วงนี้ ได้แก่ หลอ ปิงจาง (Luo Bingzhang) แห่งมณฑลสือชวน เจียง อี้หลี่ (Jiang Yili) แห่งมณฑลกว่างตง และ ดิง เป๋าเจิน (Ding Baozhen) แห่งมณฑลซานตง (Shandong) เป็นต้น³ บุคคลเหล่านี้ล้วนแต่เป็นผู้ที่มีแนวคิดก้าวหน้าที่ต้องการพัฒนาจีนให้ทันสมัยทั้งสิ้น

จะเห็นได้ว่า กลุ่มขุนนาง – ปัญญาชนของจีน ผู้มีบทบาทในการฟื้นฟูประเทศในสมัยจักรพรรดิถังจื่อนั้นมีเพียงไม่กี่คน และแนวคิดของผู้นำเหล่านี้ต่างอยู่ภายในกรอบความคิดเดียวกันคือการเลียนแบบความทันสมัยของชาติตะวันตกด้านกองทัพและอาวู เพื่อนำมาเสริมสิ่งที่จีนมีอยู่แล้วคือ ขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีของลัทธิขงจื่อ ในจำนวนผู้นำเหล่านี้ ผู้ที่มีบทบาทสำคัญต่อจีนมากที่สุดในเวลานั้นคือ หลี่ หงจาง เขาเป็นผู้ที่มีแนวคิดก้าวหน้ากว่าคนอื่นๆ ที่ไม่ต้องการเพียงพัฒนากองทัพและอาวู แต่ต้องการสร้างความร่ำรวยให้กับประเทศด้วย แต่ถึงกระนั้น หลี่ ก็ไม่อาจข้ามพ้นกรอบแนวคิดดั้งเดิมของจีนที่เชื่อว่าจีนเหนือกว่าชาติตะวันตกทุกด้าน ยกเว้นอาวูและอุตสาหกรรมอันทันสมัยเท่านั้น⁴ การที่ผู้นำส่วนใหญ่ของจีนมีแนวคิดเช่นนี้ เนื่องจากรากอันมั่นคงของ

¹ Ssu-yu Teng (Suyu Deng) and John K. Fairbank. (1954). *op. cit.* p. 75.

² วุฒิชัย มูลศิลป์. (2540). *เล่มเดิม*. หน้า 47.

³ Jean Chesneaux and others. (1976). *op. cit.* p. 134.

⁴ Ssu-yu Teng (Suyu Deng) and John King Fairbank. (1954). *op. cit.* p. 86.

อุดมการณ์ซึ่งจื้อได้ถูกปลูกฝังลงไปในการคิดของพวกเขา ผ่านทางระบบการศึกษาตามประเพณีโบราณของจีน เพราะในขณะที่แนวคิดของชาติตะวันตกแสวงหาความก้าวหน้าของเทคโนโลยีสมัยใหม่ อุดมการณ์ซึ่งจื้อกลับเรียกหาแต่คุณธรรมความดีและการอยู่ร่วมกันโดยสันติเป็นสำคัญ ความแตกต่างของแนวคิดเช่นนี้ ได้กลายเป็นสาเหตุสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้การฟื้นฟูประเทศในสมัยจักรพรรดิถังจื้อไม่ประสบความสำเร็จ

3. การคัดค้านการเลียนแบบความทันสมัยของชาติตะวันตกของขุนนาง - ปัญญาชนฝ่ายอนุรักษนิยม

การตอบสนองต่อการคุกคามของชาติตะวันตกของขุนนาง - ปัญญาชนชาวจีนในช่วงต้นทศวรรษ 1860 มีทั้งลักษณะของการตอบรับและการคัดค้าน การตอบรับมักปรากฏในกลุ่มขุนนาง - ปัญญาชนที่มีความคิดก้าวหน้า ตรงกันข้ามกับกลุ่มคัดค้าน ซึ่งล้วนแต่เป็นผู้ที่มีแนวคิดอนุรักษนิยม ยึดมั่นในประเพณีดั้งเดิมของจีนเป็นสำคัญ แนวคิดคัดค้านของกลุ่มขุนนาง - ปัญญาชนที่ปรากฏในช่วงนี้ทั้งส่วนกลางและส่วนภูมิภาค เป็นการต่อต้านการมีโมดริอันต์กับชาติตะวันตก คัดค้านการเลียนแบบความทันสมัยของชาติตะวันตก เนื่องจากขุนนาง - ปัญญาชนกลุ่มนี้ห่วงเกรงต่อการขยายอิทธิพลของชาติตะวันตกในจีน พวกเขาเห็นว่าการยอมรับและเรียนรู้วิทยาการอันทันสมัยของชาติตะวันตก จะทำให้จีนต้องตกอยู่ในภาวะถูกคุกคามจากต่างชาติมากขึ้น เพราะถูกรอบงำความคิด ปัญหาการต่อต้านชาวต่างชาติมักเป็นเรื่องเกี่ยวกับการที่ชาวต่างชาติได้รับสิทธิสัมปทานในที่ดิน การดำเนินนโยบายเรือปืน (Gunboat Policy) ของชาติตะวันตก การสร้างทางรถไฟสายอุ๋งซ่ง (Wusong) และความเกลียดชังของกลุ่มปัญญาชนต่อการเผยแผ่คริสต์ศาสนาของกลุ่มมิชชันนารี เป็นต้น¹ เหล่านี้ล้วนเป็นปัญหาที่สะสมมานาน ซึ่งปรากฏมีการต่อต้านชาวต่างชาติโดยทั่วไป

ความกลัวในลัทธิจักรวรรดินิยม

การที่จีนต้องพ่ายแพ้สงครามฝิ่นกับต่างชาติทั้งสองครั้ง การที่ต้องถูกเอาเปรียบจากสนธิสัญญาที่ไม่เป็นธรรม รวมทั้งการขยายอำนาจของชาติตะวันตกทั้งด้านการค้าและการเผยแผ่คริสต์ศาสนา กลุ่มอนุรักษนิยมเชื่อว่า หลังจากที่ได้ต่างชาติบีบบังคับภาวะเศรษฐกิจของจีน และครอบงำความคิดของชาวจีนเพื่อกำจัดผู้ปกครองจีน จากนั้นชาวต่างชาติก็จะกลืนจีน² เห็นได้จากข้อเสนอให้ขับไล่ชาวต่างชาติออกไปจากจีนของเจ้าชายซุน ผู้เป็นน้องเขยของพระนางฉือซี และเป็นพระอนุชาของเจ้าชายกง เมื่อ ค.ศ.1869 จากนั้นเขาได้ถวายฎีกาเมื่อ ค.ศ.1874 สนับสนุนให้เลิกใช้สิ่งของต่างๆ ของชาติตะวันตก โดยเขาเสนอให้ราชสำนักเป็นตัวอย่างแก่ประชาชนในการทิ้งสิ่งของที่ไร้ประโยชน์ของชาติตะวันตกเสีย³

¹ Jean Chesneaux and others. (1976). *op. cit.* p. 185 – 189.

² Kwang-ching Liu (Guangching.Liu). (1980). *op. cit.* p. 177.

³ *Ibid.* p. 178.

ความกษัตริจักรวรรดินิยม ยังเห็นได้ชัดในกรณีของ หว่อ เหวิน (Wo Ren, 1804 – 1871) ขุนนางผู้มีบทบาทสำคัญในราชสำนักชิง ในฐานะพระพี่เลี้ยงขององค์จักรพรรดิ ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีบัณฑิตยสถานฮานหลิน และดำรงตำแหน่งเสนาบดี¹

หว่อ เหวิน แสดงการต่อต้านลัทธิจักรวรรดินิยมด้วยการปฏิเสธไม่เข้าทำงานในสำนักงานต่างประเทศ (จ่งหลี่ หย่าเหมิน) ซึ่งได้รับการแต่งตั้งจากราชสำนักเมื่อ ค.ศ.1867 ด้วยการยอมตกม้าจนได้รับบาดเจ็บ เพื่อเป็นข้ออ้างไม่ไปทำงาน และผลัดผ่อนครั้งแล้วครั้งเล่า จนกระทั่งได้รับการอนุมัติให้ลาออกได้ตามที่เขาต้องการ หลังจากนั้นอาการเจ็บป่วยกลับหายเป็นปกติทั้ง²

การต่อต้านนโยบายของชาวต่างชาติ เกิดจากการที่จีนต้องตกอยู่ในสภาพเสียเปรียบจากการทำสนธิสัญญาที่ไม่เป็นธรรมกับชาติตะวันตก ขุนนาง – ปัญญาชนกลุ่มอนุรักษนิยมต่างเสนอให้จีนทำสงครามกับต่างชาติมากกว่าจะประนีประนอม ในกรณีที่ไม่สามารถแก้ไขสนธิสัญญาสำเร็จ เห็นได้จากกรณีเหตุการณ์การสังหารหมู่ที่เมืองเทียนจินเมื่อ ค.ศ.1870 มีสาเหตุส่วนหนึ่งจากการสนับสนุนของขุนนางฝ่ายอนุรักษนิยมที่เรียกร้องให้ประชาชนทำการต่อต้านชาวตะวันตก³

การยึดมั่นในอุดมการณ์ขงจื้อ เป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้ขุนนาง – ปัญญาชนฝ่ายอนุรักษนิยม แสดงการต่อต้านชาติตะวันตกอย่างรุนแรง เนื่องจากการยึดมั่นในคำสอนของขงจื้อที่ปลูกฝังความเชื่อในอารยธรรมอันยิ่งใหญ่ของจีน และมองชาติอื่นว่าเป็นพวกป่าเถื่อน ซึ่งนักประวัติศาสตร์จีนบางคนได้ให้คำนิยามคำว่า คนป่าเถื่อน หรือ อนารยชน ว่าเป็นคนที่ไม่ดำเนินชีวิตตามวิถีทางของความเป็นมนุษย์ที่นิยมทำความดีและเป็นคนที่ขาดความรู้ทางด้านปรัชญา⁴ เป็นต้น การที่ชาวจีนถูกปลูกฝังความคิดเช่นนี้ ทำให้มองว่าชาติอื่นที่มีอารยธรรมหรือขนบธรรมเนียมประเพณีที่ต่างจากตน ล้วนเป็นคนป่าเถื่อนทั้งสิ้น และสิ่งที่จีนปฏิบัติต่อชาติป่าเถื่อนคือ การดำเนินความสัมพันธ์ในระบบบรรณาการ (Tribute System) ที่การติดต่อกับชาติเหล่านั้นถือเป็นความอนุเคราะห์ยิ่งของจีน ด้วยเหตุนี้ จีนจึงไม่เคยตั้งหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการติดต่อกับต่างประเทศเลย มีเพียงแผนกบรรณาการหรือแผนกชนป่าเถื่อน หรือแผนกการค้าเท่านั้น จนกระทั่ง ค.ศ.1861 จึงได้ก่อตั้งสำนักงานการต่างประเทศ - จ่งหลี่ หย่าเหมิน เพื่อติดต่อกับชาวต่างชาติขึ้น

การคัดค้านการเลียนแบบความทันสมัยของชาติตะวันตกของขุนนาง – ปัญญาชนฝ่ายอนุรักษนิยมดำเนินไปอย่างรุนแรง เพราะนอกจากจะต่อต้านชาวต่างชาติแล้ว ยังต่อต้านชาวจีนที่ให้การสนับสนุนชาติตะวันตก หรือนำความทันสมัยของชาติตะวันตกมาใช้ด้วย เห็นได้จากการที่ หว่อ เหวิน ได้ถวายฎีกาคัดค้านการบรรจุวิชาคณิตศาสตร์และดาราศาสตร์ ไว้ในหลักสูตรการสอนของ

¹ Ssu-yu Teng (Suyu Deng) and John King Fairbank. (1954). *op. cit.* p. 75 – 76.

*กระทรวงทั้ง 6 ของจีนสมัยราชวงศ์ชิง ก่อตั้งขึ้นตั้งแต่สมัยจักรพรรดิคางซี ประกอบด้วย กระทรวงมหาดไทย กระทรวงกลาโหม กระทรวงภาษีอากร กระทรวงพิธีกรรม กระทรวงราชทัณฑ์ และ กระทรวงโยธาธิการ

² Kwang-ching Liu (Guangching Liu). (1980). *op. cit.* p. 178.

³ *Ibid.* p. 179.

⁴ *Ibid.* p. 183.

วิทยาลัยดงเหวิน กว๋าน เมื่อ ค.ศ.1867 โดย หว่อ เหริน ได้แสดงความเห็นว่า ทั้งสองวิชานี้มีประโยชน์สำหรับจีนเพียงเล็กน้อย¹

ส่วนการคัดค้านของบรรดาขุนนาง - ปัญญาชนฝ่ายอนุรักษนิยมต่อชาวจีนที่สนับสนุนชาติตะวันตกเห็นได้จากการแย่งชิงอำนาจภายในราชสำนักอย่างรุนแรง เช่นกรณีของเจ้าชายฉุนที่กล่าวหาเจ้าชายกง พระเชษฐา กับ ถง ชุน (Tong Xun) ผู้อำนวยการของสำนักงานการต่างประเทศ - จ่งหลี่หย่าเหมิน เมื่อ ค.ศ.1871 ว่าเป็นเครื่องมือของชาวต่างชาติในการสร้างจักรวรรดิอุตสาหกรรมในจีน² ซึ่งเจ้าชายกงเคยถูกพระนางฉือปัดจากตำแหน่งสมาชิกสภาที่ปรึกษาสูงสุด และสำนักงานจ่งหลี่หย่าเหมิน เมื่อ ค.ศ.1865 เนื่องจากมีความสัมพันธ์อันดีกับชาติตะวันตก จนทำให้พระนางฉือปัดไม่ไว้วางพระทัย เพราะเกรงว่าจะเป็นภัยคุกคามอำนาจของพระนาง³

การคัดค้านการยอมรับความทันสมัยของชาติตะวันตก เป็นสาเหตุสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้การสร้างคามเข้มแข็งให้กับจีนดำเนินไปอย่างล่าช้าและไม่ประสบความสำเร็จ เพราะการขัดแย้งและการแย่งชิงอำนาจกันเองของบรรดาขุนนางระดับสูง อย่างไรก็ตาม การแสดงบทบาทของขุนนาง - ปัญญาชนฝ่ายอนุรักษนิยม จัดว่าเป็นการแสดงออกถึงการตอบสนองต่อการคุกคามของชาติตะวันตกแนวทางหนึ่ง

4. การดำเนินความสัมพันธ์ระหว่างจีนกับชาติตะวันตกด้านต่าง ๆ

ความเปลี่ยนแปลงที่เห็นได้ชัดจากการดำเนินนโยบายฟื้นฟูประเทศในสมัยจักรพรรดิฉินเจี๋ยคือการพัฒนาความสัมพันธ์ด้านการติดต่อกับต่างประเทศ เนื่องจากกลุ่มผู้นำจีนขณะนั้นได้ตระหนักถึงความอ่อนแอของจีน และยอมรับที่จะปรับปรุงระบบการบริหารงานของรัฐบาล ด้วยเหตุนี้ เจ้าชายกุกยี่เหลียง (Gui Liang, 1785 - 1862) และ เหวิน เสี่ยง จึงได้ร่วมกันร่างฎีกาถวายองค์จักรพรรดิเสียนเฟิงเมื่อวันที่ 13 มกราคม ค.ศ.1861 เสนอให้มีการกำหนดนโยบายกับต่างประเทศใหม่คือ⁴ การก่อตั้งสำนักงานการต่างประเทศ หรือ จ่งหลี่ โกว๋อ ชื่ออยู่ หย่าเหมิน (Zongli go-guo shiwu yamen - Office in General Charge of Foreign Affairs) เรียกโดยย่อว่า จ่งหลี่ หย่าเหมิน (Zongli Yamen) ทำหน้าที่ประสานงานในการติดต่อระหว่างจีนกับต่างชาติในเรื่องต่าง ๆ แต่งตั้งข้าหลวงดูแลการค้า เพื่อทำหน้าที่ดูแลด้านการติดต่อกับชาติตะวันตกประจำเมืองท่าทางเหนือและทางใต้ จัดให้มีระบบการจัดเก็บภาษีศุลกากรบริเวณเมืองท่าตามสนธิสัญญาและชายแดนประเทศรัสเซีย แลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารระหว่างข้าราชการที่ดำเนินงานด้านความสัมพันธ์กับต่างประเทศเพื่อป้องกันความผิดพลาด คัดเลือกเจ้าหน้าที่ผู้ที่มีความเข้าใจในการเขียนและพูดภาษาต่างประเทศจากเมืองกว๋างโจวและซำไห่แห่งละ 2 คนเพื่อทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษาที่เปี่ยมจึง และกำหนดให้มีการรายงานภาวะความเป็นไปของ

¹Ssu-yu Teng (Suyu Deng) and John King Fairbank. (1954). *op. cit.* p. 76.

²Ting-ye Kuo (Dingyi Guo) and Kwang-ching Liu (Guangching Liu). (1978). *op. cit.* p.

506.

³*Ibid.* p. 505.

⁴Ssu-yu Teng (Suyu Deng) and John King Fairbank. (1954). *op. cit.* p. 48 - 49.

การค้าทั้งภายในและภายนอกในเขตเมืองท่าแต่ละแห่งแก่ จังหลี่ หย่าเหมิน ทราบเดือนละครึ่ง เพื่อประโยชน์ของเจ้าพนักงานในการตรวจสอบข้อมูล

การที่เจ้าชายกงและคณะเสนอต่อราชสำนักให้ดำเนินการปรับปรุงระบบการทำงานกับต่างประเทศ เป็นเพียงการแก้ไขปัญหาลเฉพาะหน้า ด้วยการสร้างความพอใจให้กับชาวต่างชาติ เพื่อสร้างความสงบระหว่างกัน ในขณะที่กฎกติกานี้ของเจ้าชายกงไม่ได้มีการเปลี่ยนแปลงระบบการบริหารงานใดๆ ภายในจีนอย่างแท้จริง เห็นได้จากคำกล่าวของเจ้าชายกงที่ว่า “ถ้าปฏิบัติตามแผนการและข้อกำหนดในสนธิสัญญา ด้วยการแสดงความเป็นมิตรกับชาวต่างชาติ เราจะสามารถควบคุมพวกเขาได้ ทำให้เขาพอใจและจะไม่นำความหายนะมาสู่เรา”¹

สำนักงานการค้าต่างประเทศ (จังหลี่ หย่าเหมิน)

สำนักงานการค้าต่างประเทศ – จังหลี่ หย่าเหมิน ก่อตั้งขึ้นที่เป่ย์จิงเมื่อวันที่ 11 มีนาคม ค.ศ.1861 โดยอยู่ภายใต้การดูแลของสภาที่ปรึกษาสูงสุด แม้ว่าเจ้าชายกง จะได้รับการแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งเสนาบดี ทำหน้าที่บริหารงานในสำนักงาน แต่ในความเป็นจริงแล้วการทำงานกลับอยู่ภายใต้การบริหารงานร่วมกันของบรรดาเชื้อพระวงศ์ บรรดาขุนนางจากสภาที่ปรึกษาสูงสุด และสำนักราชเลขาธิการ ประกอบด้วยเลขาธิการจำนวน 16 คน แบ่งออกเป็นชาวแมนจูและชาวจีนในจำนวนที่เท่ากัน²

โดยทางทฤษฎีแล้ว สำนักงานจังหลี่ หย่าเหมิน ทำหน้าที่รับสนองพระบรมราชโองการจากองค์จักรพรรดิในเรื่องนโยบายต่างประเทศ โดยไม่มีอำนาจในการกำหนดนโยบายเอง เพราะอำนาจในการพิจารณาสาระสำคัญขึ้นอยู่กับองค์จักรพรรดิและเสนาบดีแห่งสภาที่ปรึกษาสูงสุด แต่ในทางปฏิบัติ ข้อเสนอของจังหลี่ หย่าเหมิน ต้องผ่านการตรวจสอบและได้รับความเห็นชอบจากราชสำนัก เจ้าชายกง เหวิน เสี่ยง และเสนาบดีแห่งสภาที่ปรึกษาสูงสุด³

แม้ว่าการก่อตั้งสำนักงานจังหลี่ หย่าเหมิน จะมีจุดมุ่งหมายเป็นเพียงสำนักงานชั่วคราวที่ดูแลเรื่องการเจรจาตกลงเกี่ยวกับการดำเนินความสัมพันธ์ระหว่างจีนกับชาติตะวันตกด้านการค้า แต่ต่อมาได้รับการพัฒนาให้ทำหน้าที่เป็นตัวแทนในการดำเนินความสัมพันธ์ด้านการทูต การจัดเก็บภาษีการค้ากับต่างประเทศ และเรื่องต่างๆ ที่เกี่ยวกับการค้า การเผยแพร่คริสต์ศาสนา รวมทั้งจัดการเกี่ยวกับโครงการใหม่ๆ ด้านการต่างประเทศ เช่น การจัดตั้งโรงเรียนภาษา (ถงเหวิน กว๋าน) การฝึกหัดทหาร ดูแลเรื่องคลังสรรพาวุธ อยู่ต่อเรือ เหมืองแร่ เรือของพ่อค้าและกองทัพเรือ จนกล่าวได้ว่าความสำเร็จหรือความล้มเหลวของการทำตนเองให้เข้มแข็งขึ้นอยู่กับอำนาจของสำนักงาน จังหลี่ หย่าเหมิน เป็นสำคัญ⁴

ความสำคัญในหน้าที่รับผิดชอบของสำนักงาน จังหลี่ หย่าเหมิน ที่มีมากเช่นนี้ ทำให้สำนักงานแห่งนี้กลายเป็นหน่วยงานที่ทรงอิทธิพลมากที่สุดองค์กรหนึ่ง ก่อปรกกับการที่เจ้าหน้าที่ส่วนใหญ่

¹ Ssu-yu Teng (Suyu Deng) and John K. Fairbank. (1954). *op. cit.* p. 48 – 49.

² Immanuel C.Y. Hsu. (1995). *op. cit.* p. 268.

³ *Ibid.* p. 269.

⁴ Tingyee Kuo (Dingyi Guo) and Kwang-ching Liu (Guangching Liu). (1978). *op. cit.* p. 504.

ล้วนแต่เป็นผู้ที่มีอำนาจภายในราชสำนัก¹ เห็นได้จากจำนวนเสนาบดีที่เพิ่มขึ้นจากจำนวน 7 คนเมื่อ ค.ศ.1861 เพิ่มขึ้นเป็น 10 คนเมื่อ ค.ศ.1869 และเพิ่มขึ้นเป็น 12 คนเมื่อ ค.ศ.1876 ระหว่าง ค.ศ.1861 – 1868 จังหลี่ หย่าเหมิน ประกอบด้วยสมาชิกที่ดำรงตำแหน่งเสนาบดีในสภาที่ปรึกษา จำนวน 3 คนใน 5 คน ระหว่าง ค.ศ.1869 – 1875 เพิ่มขึ้นเป็น 4 ใน 5 คน และจาก ค.ศ.1876 – 1881 เสนาบดีของสภาที่ปรึกษาสูงสุดได้เข้ามาเป็นสมาชิกของ จังหลี่ หย่าเหมิน ทั้งหมดคือจำนวน 6 คน² ด้วยเหตุนี้ การดำเนินงานใดๆ ของ จังหลี่ หย่าเหมิน จึงขึ้นอยู่กับกำหนดยุทธศาสตร์ของราชสำนักซึ่งเป็นสำคัญ และเมื่อการติดต่อกับต่างประเทศเป็นเรื่องที่สำคัญสูงสุดสำหรับจีน ทำให้ จังหลี่ หย่าเหมิน ได้รับการสถาปนาให้เป็นกระทรวงการต่างประเทศในเวลาต่อมาคือ ค.ศ.1901

ตลอดช่วงเวลาของการฟื้นฟูประเทศในสมัยจักรพรรดิถังจื่อ จังหลี่ หย่าเหมิน เป็นหน่วยงานที่สำคัญที่สุดที่สนับสนุนการดำเนินงานให้เข้มแข็ง การตัดสินใจในเรื่องสำคัญเกี่ยวกับการต่างประเทศ ล้วนแต่อยู่ภายใต้อำนาจการพิจารณาของ จังหลี่ หย่าเหมิน ทั้งสิ้น แต่น่าเสียดายว่า อิทธิพลมหาศาลที่ จังหลี่ หย่าเหมิน มี ไม่ได้ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างจีนกับชาติตะวันตกพัฒนาเท่าที่ควร เห็นได้จากการที่สนธิสัญญาที่ไม่เป็นธรรมส่วนใหญ่ไม่ได้รับการแก้ไขอย่างแท้จริง ทั้งๆ ที่การจัดส่งคณะทูตไปต่างประเทศเป็นเรื่องที่มีความสำคัญ แต่กว่าจะได้ดำเนินการจริงก็ล่วงเข้าไปถึง ค.ศ.1877 เมื่อมีการจัดส่ง กว๋อ ช่งเตา เป็นทูตจีนคนแรกเดินทางไปประจำที่สถานทูต ณ กรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษ ซึ่งในเวลาต่อมาทูตคณะนี้ได้ถูกเรียกตัวกลับ

ปัญหาเหล่านี้มีสาเหตุจากการที่ผู้บริหารของ จังหลี่ หย่าเหมิน ส่วนใหญ่ยังขาดความเข้าใจในเรื่องความสำคัญในการติดต่อกับต่างประเทศ การที่อำนาจการตัดสินใจส่วนใหญ่ขึ้นอยู่กับคณะเสนาบดีแห่งสภาที่ปรึกษาสูงสุด ซึ่งล้วนแต่มีความคิดยึดติดกับประเพณีดั้งเดิมของจีน รวมทั้งพยายามรักษาผลประโยชน์ของราชวงศ์ซึ่งเป็นสำคัญ แม้แต่เจ้าชายกง ซึ่งเป็นขุนนางฝ่ายก้าวหน้าจะทำหน้าที่บริหารงานจนกระทั่งถูกพระนางฉือซิปลดเมื่อ ค.ศ.1884 ก็มีความคิดเพียงการผูกมิตรกับต่างประเทศเพื่อรักษาความสงบมากกว่าจะตอบโต้ชาวต่างชาติเพื่อทำเงินให้เข้มแข็ง³ ด้วยเหตุนี้จึงอาจกล่าวได้ว่า สำนักงาน จังหลี่ หย่าเหมิน เป็นผลผลิตของการตอบสนองต่อการคุกคามจากชาติตะวันตกมากกว่าจะพัฒนาระบบความสัมพันธ์กับต่างประเทศ⁴

ข้าหลวงตรวจการค้า (The Superintendents of Trade)

เป็นตำแหน่งที่แต่งตั้งขึ้นเพื่อทำหน้าที่ดูแลการติดต่อกับการค้าระหว่างจีนกับชาติตะวันตก ตำแหน่งนี้เป็นตำแหน่งที่แต่งตั้งเพิ่มเติมจากผู้ดูแลทางการค้าที่ช่างไห่ซึ่งมีอยู่เดิม โดยเรียกผู้ดูแลประจำเมืองท่าเทียนจินว่า ข้าหลวงใหญ่ประจำทะเลเหนือ (High Commissioner for The North Ocean) หรือ เป่หยางต้า (Beiyang Da) ทำหน้าที่ดูแลกิจการค้าบริเวณเมืองท่าทางตอนเหนือ 3 แห่งคือ เมืองท่าเทียนจิน หนิวจวง และเจี๋ยฝู (Zhefu) โดยมี ฉง โฮ่ว (Chong Hou) ได้รับการแต่งตั้ง

¹จอห์น เค. แฟร์แบงก์ และคณะ. (2525). *เล่มเดิม*. หน้า 370.

²Tingyee Kuo (Dingyi Guo) and Kwang-ching Liu (Guangching Liu). (1978). *op. cit.* p. 504.

³Ssu-yu Teng (Suyu Deng) and John K. Fairbank. (1954). *op. cit.* p. 49.

⁴Immanuel C.Y. Hsu. (1995). *op. cit.* p. 269.

ตั้งให้ดำรงตำแหน่งนี้เป็นคนแรกเมื่อ ค.ศ.1861 ส่วนตำแหน่งข้าหลวงตรวจการการค้าประจำเมืองท่าซ่างไห่ เรียกว่า ข้าหลวงใหญ่ประจำทะเลใต้ (High Commissioner for The South Ocean) หรือหนานหยางต้า (Nanyang Da) ทำหน้าที่ดูแลเมืองท่าทั้ง 5 แห่งตามสนธิสัญญา ตลอดจนเมืองท่าใหม่บริเวณลุ่มแม่น้ำฉางเจียง (Changjiang หรือ แม่น้ำแยงซี – Yangzi) และบริเวณชายฝั่งทะเลทางใต้ ได้แก่ เมืองท่ากว่างโจว ฝูโจว เซี่ยเหเหมิน หกโป และซ่างไห่

ข้าหลวงตรวจการการค้ามีหน้าที่สำคัญคือ เป็นด่านหน้าในการติดต่อธุรกิจการค้าระหว่างจีนกับต่างชาติโดยตรงแทนที่ราชสำนักชิง ความสำคัญของตำแหน่งนี้คือการมีอำนาจในการปฏิบัติงานอย่างเป็นอิสระจากการควบคุมของราชสำนักชิง ผู้ที่มีบทบาทในการทำจีนให้เข้มแข็งล้วนแต่ดำรงตำแหน่งนี้ทั้งสิ้น เช่น เจิง กว๋อฝาน ขณะที่ดำรงตำแหน่งข้าหลวงประจำมณฑลเหลียงเจียง (ประกอบด้วยมณฑลเจียงซี และเจียงซู) ได้รับการแต่งตั้งให้เป็นข้าหลวงตรวจการการค้าประจำทะเลใต้ด้วย เมื่อ เจิง ลินชิวีตลง ค.ศ.1872 ผู้ที่เข้ามารับตำแหน่งนี้ต่อจาก เจิง ได้แก่ เจิน เป้าเจิน เจิง กว๋อชวน (Zeng Guoquan) และ หลิว คุณอี้ (Liu Kunyi) บุคคลเหล่านี้ล้วนแต่เป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการสนับสนุนการทำตนเองให้เข้มแข็งทั้งสิ้น นอกจากนี้ทั้ง เจิง กว๋อฝาน และ หลิว คุณอี้ ต่างเป็นผู้บังคับบัญชากองทัพหนาน ในขณะเดียวกัน หลี หงจาง ซึ่งเป็นผู้นำสำคัญที่มีแนวคิดในการสนับสนุนการทำตนเองให้เข้มแข็งเช่นเดียวกัน ได้รับการแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งข้าหลวงตรวจการการค้าประจำทะเลเหนือแทน จง ไช่ว เมื่อ ค.ศ.1870 และมีกองทัพอานฮุยอยู่ภายใต้การบังคับบัญชา

จะเห็นได้ว่า ตำแหน่งข้าหลวงตรวจการการค้าเป็นตำแหน่งที่มีความสำคัญยิ่ง ดังที่ หู เชิง (Hu Sheng) นักประวัติศาสตร์ชาวจีนได้แสดงความเห็นว่า ทั้งซ่างไห่และเทียนจิน ต่างเป็นจุดยุทธศาสตร์ที่สำคัญของจีน และการร่วมมือของผู้ดูแลทางการค้าทั้งสองแห่ง เป็นการสร้างอำนาจในการพัฒนาไปสู่ความทันสมัยตามแบบตะวันตก (Westernization) ด้วยการร่วมมือกับผู้รุกรานชาวต่างชาติ²

อาจกล่าวได้ว่า การที่ราชสำนักชิงให้อิสระแก่ขุนนางผู้ดำรงตำแหน่งผู้ดูแลทางการค้าประจำมหาสมุทรทั้งภาคเหนือและภาคใต้ ได้กลายเป็นสาเหตุสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้ขุนนางเหล่านี้สร้างอำนาจและความมั่งคั่งให้กับตนเอง

หน่วยงานศุลกากรทางทะเล (The Maritime Customs Service)

หลังจากฎีกาที่เจ้าชายกงและคณะได้ถวายต่อองค์จักรพรรดิเสนอให้มีการจัดตั้งหน่วยงานเพื่อทำหน้าที่ดูแลด้านการจัดเก็บภาษีศุลกากรทางทะเลเมื่อ ค.ศ.1861 ได้รับการอนุมัติ เจ้าชายกงได้แต่งตั้ง โฮราทิโอ เอ็น เลย์ (Horatio N. Lay) รองกงสุลชาวอังกฤษประจำเมืองซ่างไห่ ดำรงตำแหน่งผู้ตรวจการภาษีศุลกากรทางทะเลเมื่อวันที่ 7 เมษายน ค.ศ.1861 ทำหน้าที่ดูแลเกี่ยวกับการจัดเก็บภาษี ให้ความช่วยเหลือผู้ดูแลทางการค้าชาวจีนในการจัดเก็บภาษีตามเมืองท่าต่างๆ เพื่อป้องกันการหลีกเลี่ยงภาษี และดูแลให้ชาวต่างชาติปฏิบัติตามระบบการชำระภาษีด้วย³ ต่อมา โรเบิร์ต ฮาร์ท

¹Immanuel C.Y. Hsu. (1995). *op. cit.* p. 296.

²Hu Sheng. (1991). *op. cit.* p. 405 – 406.

³Immanuel C.Y. Hsu. (1995). *op. cit.* p. 272.

(Robert Hart. 1835 - 1911) ได้เข้ารับตำแหน่งผู้ตรวจการภาษีศุลกากรแทนเลย์ การทำงานของ ฮาร์ท ทำให้ระบบการจัดเก็บภาษีศุลกากรทางทะเลของจีนมีประสิทธิภาพมากขึ้น เมื่อกองภาษีรูปแบบใหม่ได้แพร่หลายจากเมืองซางไห่ ไปยังเมืองกว่างโจว ซานโถว (Shantou) เซี่ยเหมิน ฝูโจว หกซิงปอ เจ้อฝู และเทียนจิน ตลอดชายฝั่งทะเลจนถึงเมืองจินเจียง (Jinjiang) กุ้ยเจียง (Guijiang) และฮั่นโซ่ว (Hankou) ขึ้นไปถึงลุ่มแม่น้ำฉางเจียง รวมจำนวนเมืองท่าทั้งสิ้น 11 แห่ง¹ จำนวนเจ้าหน้าที่ทั้งชาวจีนและชาวต่างชาติเพิ่มขึ้นเป็นจำนวนมาก โดยใน ค.ศ.1875 มีจำนวนเจ้าหน้าที่ชาวต่างชาติจำนวน 408 คน ชาวจีน 1,417 คน แต่เมื่อถึง ค.ศ.1885 มีจำนวนชาวต่างชาติเพิ่มขึ้นเป็น 524 คน ชาวจีน 2,075 คน² นอกจากนี้การทำงานของฮาร์ท ยังช่วยเพิ่มพูนรายได้ให้กับราชสำนักซึ่งมากกว่าที่ผ่านมา เพราะสามารถป้องกันการลักลอบและการหลบเลี่ยงภาษีได้อย่างมีประสิทธิภาพ เห็นได้จากจำนวนอัตราภาษีที่เพิ่มขึ้นจาก 8.3 ล้านดอลล่าร์จีนเมื่อ ค.ศ.1865 เพิ่มขึ้นเป็น 12 ล้านดอลล่าร์จีนเมื่อ ค.ศ.1875 และเพิ่มขึ้นเป็น 14.5 ล้านดอลล่าร์จีนเมื่อ ค.ศ.1885³

นอกจากการจัดเก็บภาษีศุลกากรแล้ว หน่วยงานศุลกากรทางทะเลยังทำหน้าที่เป็นกองทุนสำหรับชำระค่าปฏิกรรมสงคราม ใช้กู้ยืมสำหรับพัฒนากิจการภายในประเทศ ตลอดระยะเวลา ระหว่าง ค.ศ.1861 – 1893 มีการกู้ยืมเงินจากหน่วยงานศุลกากรทางทะเล เพื่อใช้ในการพัฒนากิจการภายในประเทศ 25 โครงการ นอกจากนี้ หน่วยงานศุลกากรทางทะเลยังทำหน้าที่ตรวจสอบการลักลอบขนส่งสินค้า โดยมีสำนักงานที่เกาลูน (Kouloon) และเมืองลัปปา (Lappa) ใกล้กับเมืองมาเก๊า จัดทำแผนที่ชายฝั่งทะเลจีน จัดทำอุปกรณ์อันทันสมัยเพื่อช่วยในการเดินเรือตามชายฝั่งทะเลและแม่น้ำให้สะดวกขึ้น ยำนวยความสะดวกแก่เรือสินค้าตามเมืองท่าต่างๆ รวมทั้งนำร่องที่จอดเรือใหญ่ และจัดการกักเรือที่มีโรคติดต่อ จัดพิมพ์รายงานการค้าของพ่อค้าทั้งหมดในช่วงเวลาหลัง ค.ศ.1860 หน่วยงานศุลกากรทางทะเลมีบทบาทมากขึ้น ด้วยการเป็นศูนย์กลางสมาคมของพ่อค้าและนักสอนศาสนาชาวต่างชาติ⁵

ความสามารถและความซื่อสัตย์ในการทำงานของ ฮาร์ท ทำให้เขาได้รับความเชื่อถือและไว้วางใจจากขุนนางระดับสูงของจีน จนกระทั่งได้รับการสนับสนุนให้เข้ามาทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษาฝ่ายต่างประเทศใน จังหลี่ หย่าเหมิน ฮาร์ท ได้เสนอให้มีการจัดส่งคณะทูตชาวจีนเดินทางไปยังต่างประเทศเมื่อ ค.ศ.1866 รวมทั้งขยายหลักสูตรการศึกษาวิชาคณิตศาสตร์และวิทยาศาสตร์ในสถาบันภาษา ถงเหวิน กว่าน⁶ แต่ ฮาร์ท ต้องประสบกับอุปสรรคในการพัฒนาความทันสมัยด้านการศึกษา

¹ John K. Fairbank and others. (1967). *East Asia : The Modern Transformation*. p 318.

² Ting-yee Kuo (Dingyi Guo) and Kwang-ching Liu (Guangching Liu). (1978). *op. cit.* p. 514.

³ *Ibid.*

⁴ John K. Fairbank and others. (1967). *East Asia : The Modern Transformation*. p. 342 – 343.

⁵ *Ibid.* p. 434.

⁶ Ting-yee Kuo (Dingyi Guo) and Kwang-ching Liu (Guangching Liu). (1978). *op. cit.* p.516

และระเบียบการสอบเข้ารับราชการของจีน เมื่อข้อเสนอของเขาไม่เป็นที่ยอมรับในกลุ่มขุนนางส่วนใหญ่

สถาบันภาษาต่างประเทศ (กงเหวิน กว๋าน – Tongwen Guan)

สถาบันภาษาต่างประเทศ – กงเหวิน กว๋าน ก่อตั้งขึ้นเมื่อ ค.ศ.1862 เป็นหน่วยงานที่เจ้าชายกงและคณะได้เสนอต่อองค์จักรพรรดิเมื่อ ค.ศ.1861 ในเรื่องการกำหนดนโยบายความร่วมมือกับชาติตะวันตก การดำเนินงานในระยะแรกของสถาบันแห่งนี้คือการคัดเลือกนักศึกษาจากเมืองกว๋างโจว และช่างไห่ มายังเป่ย์จิงเพื่อศึกษาภาษาต่างประเทศ ก่อนที่จะส่งกลับไปเป็นครูภาษาต่างประเทศเพื่อสอนชาวจีนคนอื่นๆ ต่อไป¹ การที่ผู้นำจีนให้ความสำคัญในเรื่องนี้ เพราะมักประสบปัญหาการไม่เข้าใจในการทำสนธิสัญญา การเจรจาความ และการติดต่อทางการค้ากับชาติตะวันตก

การเรียนการสอนของสถาบันภาษาต่างประเทศ กงเหวิน กว๋าน ในระยะแรก เน้นเรื่องภาษาต่างประเทศเป็นสำคัญ โดยอยู่ภายใต้การดูแลของมิชชันนารีชาวอังกฤษ ฝรั่งเศส อเมริกัน เยอรมัน และรัสเซีย เป็นต้น จากนั้นจึงได้มีการขยายสาขาวิชาที่เกี่ยวกับวิชาการตะวันตก เช่น วิชาดาราศาสตร์ คณิตศาสตร์ เคมี ชีววิทยา ฟิสิกส์ ปรัชญา เศรษฐศาสตร์การเมือง และกฎหมายระหว่างประเทศ โดยเรียกวิชาต่างๆ เหล่านี้รวมกันว่า สาขาดาราศาสตร์และคณิตศาสตร์² ผู้ที่เข้ามาทำหน้าที่ดูแลสถาบันภาษา กงเหวิน กว๋าน โดยมากเป็นชาวต่างชาติ บุคคลผู้มีบทบาทสำคัญคือ ดับเบิลยู. เอ. พี. มาร์ติน (W.A.P. Martin) ดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการสถาบันภาษา กงเหวิน กว๋าน เมื่อ ค.ศ.1869³

ภายใต้การบริหารงานของมาร์ติน เขาได้ขยายหลักสูตรการเรียนเป็นเวลา 8 ปี โดย 3 ปีแรกเป็นการเตรียมพร้อมด้านภาษา ส่วนอีก 5 ปีเป็นการศึกษาวิชาวิทยาศาสตร์และวิชาทั่วไป จนกล่าวได้ว่า กงเหวิน กว๋าน คือสถาบันการศึกษาแบบตะวันตกแห่งแรกของจีน⁴ ค.ศ.1879 มีนักศึกษาลงทะเบียนเรียนประมาณ 163 คน แบ่งออกเป็นนักศึกษาที่เชี่ยวชาญภาษาอังกฤษ 38 คน ภาษาฝรั่งเศส 25 คน ภาษารัสเซีย 15 คน ภาษาเยอรมัน 10 คน คณิตศาสตร์ 33 คน ดาราศาสตร์ 6 คน ฟิสิกส์ 7 คน กฎหมายระหว่างประเทศ 9 คน เคมี 12 คน และปรัชญา 8 คน

หลี่ หงจาง เป็นขุนนางฝ่ายก้าวหน้าที่ให้การสนับสนุนการศึกษาตามแนวทางตะวันตกอย่างเต็มที่ โดยเขาเห็นว่าความเข้าใจในวิชาคณิตศาสตร์และภาษาต่างประเทศ เป็นพื้นฐานในการเรียนรู้เทคโนโลยีอันทันสมัยด้านเรือกลไฟและอาวุธปืนของชาติตะวันตก⁵

การที่ขุนนางฝ่ายก้าวหน้าต่างเห็นความสำคัญของการศึกษาแบบตะวันตก จึงได้มีการเปิดโรงเรียนภาษาต่างประเทศในลักษณะเดียวกันกับ กงเหวิน กว๋าน ขึ้นในเมืองต่างๆ ได้แก่ การก่อตั้ง

¹ Ssu-yu Teng (Suyu Deng) and John King Fairbank. (1954). *op. cit.* p. 74.

² *Ibid.* p. 75.

³ Immanuel C.Y. Hsu. (1995). *op. cit.* p. 271.

⁴ *Ibid.*

⁵ Ssu-yu Teng (Suyu Deng) and John King Fairbank. (1954). *op. cit.* p. 75.

โรงเรียน กว่างฟางเหวิน กว๋าน (Guang fang wen guan) โดย หลี่ หงจาง ที่เมืองชางไห่ เมื่อ ค.ศ.1863 การก่อตั้งโรงเรียนภาษาต่างประเทศโดย จู๋ หลิน (Jui Lin) ที่เมืองกว่างตง เมื่อ ค.ศ.1864 และการก่อตั้งโรงเรียน ฉวนเจิ้ง เสวียถัง กว๋าน (Quan zheng xue tang guan) โดย จว๋อ จงถิง ที่เมืองฝูโจว เพื่อศึกษาวิชาภาษาอังกฤษ ฝรั่งเศส การเดินเรือและวิศวกรรมศาสตร์

นอกจากสถาบันการศึกษาที่ก่อตั้งขึ้นโดยชาวจีนแล้ว ยังมีสถาบันที่ก่อตั้งโดยชาวต่างชาติ เช่น โรงเรียนภาษาที่เมืองเต็งโจว (Dengzhou) ก่อตั้งโดยนักสอนศาสนาคริสต์นิกายเพรสไบทีเรียน ชาวอเมริกันเมื่อ ค.ศ.1865 ต่อมาจึงได้รับการพัฒนาขึ้นเป็นมหาวิทยาลัยเจ้อลู่ (Zhelu) ชาวอเมริกัน ที่นับถือศาสนาคริสต์นิกายเอพิสโคพาลิอันส์ (Episcopalians) ได้ก่อตั้งโรงเรียนที่เมืองอู่ชาง (Wushang) ซึ่งต่อมาได้รับการพัฒนาขึ้นเป็นมหาวิทยาลัยหวางจง (Huazhong) เป็นต้น¹

อย่างไรก็ตาม การดำเนินงานของสถาบันภาษาต่างประเทศ และโรงเรียนแห่งอื่นๆ ที่ก่อตั้งขึ้นมาในช่วงเวลานี้ ต้องประสบปัญหาขาดการสนับสนุนจากทางราชการ ระบบการศึกษาส่วนใหญ่ ยังไม่ได้รับการพัฒนาอย่างแท้จริง เพราะในขณะที่นักศึกษาเรียนวิชาการของตะวันตก ก็ยังต้องศึกษาดาราศาสตร์ของขงจื้อด้วย และการศึกษาวิชาตะวันตกไม่อาจให้หลักประกันในอนาคตกับนักศึกษาได้ เพราะการเข้ารับราชการยังต้องอาศัยวิธีการสอบเข้ารับราชการตามประเพณีโบราณของจีนด้วยเหตุนี้ แม้ว่านักศึกษาที่ได้รับการศึกษาแบบตะวันตกจะมีความสามารถในการแปลภาษาต่างประเทศ และได้รับการสนับสนุนให้เข้าทำงานในสำนักงาน จ่งหลี่ หย่าเหมิน แต่พวกเขายังคงต้องทุ่มเทเวลาเพื่อเตรียมตัวสำหรับการสอบเข้ารับราชการเช่นเดิม²

นอกจากนี้ การศึกษาตามแนวทางของตะวันตกไม่ได้รับการยอมรับจากขุนนางส่วนใหญ่ที่มีแนวคิดในเชิงอนุรักษ์นิยม ตัวอย่างผู้ที่แสดงการคัดค้านการศึกษาแบบตะวันตกที่สำคัญคือ หว่อ เหวิน เขาเห็นว่า ระบบการสอบคัดเลือกมีพื้นฐานอยู่ที่วิชาอักษรศาสตร์ ไม่ใช่วิชาการอันทันสมัยของชาติตะวันตก เช่น วิชาดาราศาสตร์และคณิตศาสตร์ เขาเห็นว่า ข้าราชการควรจะผ่านการศึกษาดาราศาสตร์ของขงจื้อ ซึ่งเป็นหลักการสำคัญสำหรับการปกครอง นอกจากนี้ หว่อ เหวิน ยังอ้างสาเหตุของภัยแล้งที่เกิดขึ้นเมื่อ ค.ศ.1867 ว่ามีสาเหตุจากการกระทำของ จ่งหลี่ หย่าเหมิน ที่ให้การสนับสนุนการศึกษาวิชาดาราศาสตร์และคณิตศาสตร์ จนเป็นเหตุให้ระบบสมมูลของธรรมชาติถูกรบกวน³ หว่อ เหวิน เห็นว่าทั้งสองวิชานี้เป็นวิธีการใช้เวทมนตร์ที่น่ารังเกียจ ซึ่งเป็นวิธีการของคนหลอกลวง นอกจากนี้ หว่อ เหวิน ยังเน้นย้ำว่าจีนมีสิ่งที่ติดอยู่แล้ว ดังที่เขาได้กล่าวไว้ว่า “การรักษาความซื่อสัตย์และความศรัทธาเป็นเสมือนอาวุธ ขนบธรรมเนียมประเพณีและคุณธรรมความดีเป็นเสมือนเกราะ”⁴ ฎีกาของ หว่อ เหวิน ที่เสนอต่อราชสำนักเมื่อ ค.ศ.1867 เพื่อคัดค้านการศึกษาตาม

¹ Mary C. Wright. (1962). *op. cit.* p. 242.

² Ting-yee Kuo (Dingyi Guo) and Kwang-ching Liu (Guangching Liu). (1978). *op. cit.* p. 532.

³ Mary C. Wright. (1962). *op. cit.* p. 244.

⁴ Ting-yee Kuo (Dingyi Guo) and Kwang-ching Liu (Guangching Liu). (1978). *op. cit.* p. 530.

แนวทางตะวันตก ได้รับการสนับสนุนจากกลุ่มขุนนาง – ปัญญาชนในเป่ย์จิงอย่างมาก จนกระทั่งเกิดการโจ่งจันขึ้นทั่วไปว่า จ้งหลี่ หย่าเหมิน เป็นสำนักงานของพวกกบฏ และใครก็ตามที่สนับสนุนสถาบันกงเหวิน กว๋าน จะถูกถากถาง สิ่งเหล่านี้ทำให้ขุนนาง – ปัญญาชนที่มีแนวคิดก้าวหน้าไม่กล้าแสดงบทบาท ดังที่เจ้าชายกงไต้กล่าวถึงเรื่องนี้ไว้ในฎีกาที่ทรงถวายต่อราชสำนักเมื่อเดือนเมษายน ค.ศ.1867 ว่า “ตั้งแต่ หว่อ เหวิน ได้ถวายฎีกาคัดค้านการศึกษาแบบใหม่ ไม่มีใครกล้ามาศึกษาที่ กงเหวิน กว๋าน เพื่อการสอบเข้าทำงานในโครงการใหม่ ๆ”¹ สิ่งเหล่านี้ได้สะท้อนให้เห็นแนวคิดที่ปิดกั้นและยึดติดอยู่กับลัทธิขงจื้อของขุนนางฝ่ายอนุรักษนิยม ซึ่งเป็นสาเหตุสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้ระบบการศึกษาของจีนไม่ก้าวหน้าเท่าที่ควร ในขณะเดียวกัน การสอนของบรรดามิชชันนารีได้ให้ความสำคัญต่อการถ่ายทอดเรื่องราวในพระคัมภีร์คริสต์ศาสนา มากกว่าจะสอนความรู้ทั่วไปของชาติตะวันตก ทำให้การศึกษาวิชาการสมัยใหม่ต้องล่าช้ามากขึ้น²

การจัดทำกฎหมายระหว่างประเทศ

การปรับปรุงกฎหมายระหว่างประเทศ เริ่มต้นขึ้นเมื่อเจ้าชายกง ไต้จัดให้มีการพิมพ์เผยแพร่หนังสือกฎหมายระหว่างประเทศที่ชื่อว่า องค์ประกอบของกฎหมายระหว่างประเทศ (Elements of International Law) ของ เฮนรี วีตัน (Henry Wheaton) เมื่อ ค.ศ.1862 เป็นฉบับภาษาจีน ซึ่งแปลโดย ดับเบิลยู.เอ.พี. มาร์ติน และจัดพิมพ์ขึ้นเป็นครั้งแรกเมื่อ ค.ศ.1864 ซึ่งเจ้าชายกงไต้มีโอกาสนำประโยชน์จากหนังสือเล่มนี้ เมื่ออัครราชทูตแห่งปรัสเซียชื่อ ฟอน เรย์โฟล์ (von Rehfues) ได้นำเรือรุกลำน่าน้ำจีนและจับกุมเรือของพ่อค้าชาวเดนมาร์กที่ดักจู่จำนวน 3 ลำ เจ้าชายกงไต้อ้างกฎหมายระหว่างประเทศฉบับนี้ต่อการกระทำของอัครราชทูตแห่งปรัสเซีย ซึ่งเป็นเหตุให้ปรัสเซียต้องชำระค่าปรับที่ทำผิดกฎหมายระหว่างประเทศเป็นจำนวนเงิน 1,500 ดอลลาร์ เมื่อได้เห็นประโยชน์ของหนังสือเล่มนี้ เจ้าชายกงไต้จึงสั่งให้มีการพิมพ์ออกเผยแพร่เพื่อแจกจ่ายแก่เจ้าหน้าที่ตามมณฑลต่างๆ เป็นจำนวน 300 ฉบับ³

นโยบายความร่วมมือ

นโยบายความร่วมมือระหว่างจีนกับชาติตะวันตก เกิดจากการเสนอของ แอนสัน เบอร์ลิงเกม (Anson Burlingame) ทูตสหรัฐอเมริกา เฟรดเดอริก บรูซ (Frederick Bruce) ทูตอังกฤษ เอ็ม. แบร์เธมี (M. Berthemy) แห่งฝรั่งเศส และนายพล แอล. เดอ บอลลูเซค (L.de Balluseck) แห่งรัสเซีย⁴ ต่อจีนเพื่อการสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างจีนกับชาติตะวันตก เจ้าชายกงไต้ในฐานะตัวแทนฝ่ายจีนได้ทำข้อตกลงนี้ร่วมกับชาติตะวันตกเมื่อวันที่ 5 มิถุนายน ค.ศ.1864⁵

¹Ting-yee Kuo (Dingyi Guo) and Kwang-ching Liu (Guangching Liu). (1978). *op. cit.* p. 530.

²Mary C. Wright. (1962). *op. cit.* p. 242.

³Immanuel C.Y. Hsu. (1995). *op. cit.* p. 275.

⁴Paul H. Clyde. And Burton F. Beers. (1971). *The Far East : A History of The Western Impact and The Eastern Response (1830 – 1970).* p 158.

⁵Mary C. Wright. (1962). *op. cit.* p. 21 – 22.

นโยบายความร่วมมือ ประกอบด้วยสาระสำคัญคือ¹ ให้ชาติมหาอำนาจร่วมมือกัน ให้ชาติมหาอำนาจร่วมมือกับข้าราชการจีน ให้ชาติมหาอำนาจยอมรับผลประโยชน์ที่ถูกต้องตามกฎหมายของจีน และกำหนดให้เป็นไปตามสิทธิที่ระบุไว้ในสนธิสัญญา

อาจกล่าวได้ว่า นโยบายความร่วมมือ เป็นการรับประกันของชาติตะวันตกต่อความปลอดภัยของจีนจากการรุกรานของชาติตะวันตก เพื่อให้การแสวงหาประโยชน์ในจีนเป็นไปอย่างเท่าเทียม เป็นที่น่าสังเกตว่าสหรัฐอเมริกาเป็นชาติที่ริเริ่มนโยบายนี้ เป็นการแสดงให้เห็นถึงความพยายามของสหรัฐอเมริกาที่ต้องการสร้างความสมดุลระหว่างชาติมหาอำนาจอื่นๆ ในจีน เพื่อสิทธิในการหาประโยชน์จากจีนอย่างเท่าเทียม

ในขณะที่ภายในจีนเองมีการแตกแยกในการดำเนินนโยบายความร่วมมือกับชาติตะวันตก กลุ่มที่สนับสนุนนโยบายนี้ได้แก่ กลุ่มขุนนาง - ปัญญาชนฝ่ายก้าวหน้า โดยกลุ่มนี้เห็นว่านโยบายความร่วมมือทำให้จีนได้ประโยชน์จากการยุติการคุกคามของชาติตะวันตก ทั้งยังได้รับความช่วยเหลือในการปราบปรามการจลาจลภายในประเทศ ส่วนกลุ่มที่คัดค้านนโยบายนี้ล้วนแต่เป็นขุนนาง - ปัญญาชนฝ่ายอนุรักษนิยมที่ไม่เชื่อว่าชาวต่างชาติจะหวังดีกับจีนด้วยความจริงใจ แต่กลับจะเป็นการเพิ่มความแตกแยกภายในจีนเพื่อสร้างความอ่อนแอให้กับจีนมากขึ้น²

ผลที่ได้จากการดำเนินนโยบายความร่วมมือระหว่างจีนกับชาติตะวันตกคือ การยอมรับในข้อเสนอดังกล่าวของชาติตะวันตกมากขึ้น ดังที่ ฮาร์ท และ เวด แห่งสถานทูตอังกฤษได้เสนอวิธีปฏิรูปประเทศจีนให้เข้มแข็งเมื่อ ค.ศ.1865 - 1868 โดยเฉพาะ ฮาร์ท เขาได้เสนอให้มีการปรับปรุงระบบการต่างประเทศแก่สำนักงาน จังหลี่ หย่าเหมิน ที่สำคัญคือ การจัดตั้งคณะทูต ณ ต่างประเทศ เพื่อเป็นสื่อกลางในการประสานงานด้านการต่างประเทศระหว่างรัฐบาลจีนกับรัฐบาลต่างชาติ ฮาร์ท ได้กล่าวว่า “ข้าพเจ้าเห็นว่า การส่งคณะทูตไปยังต่างประเทศเป็นความสำคัญยิ่ง...อย่างน้อยก็สามารถคัดค้านข้อเสียเปรียบเพื่อปกป้องอธิปไตยของจีน”³

ด้วยข้อเสนอของ ฮาร์ท ทำให้สำนักงาน จังหลี่ หย่าเหมิน ตัดสินใจส่งคณะทูตที่ไม่เป็นทางการเดินทางไปยังยุโรป ภายใต้การดูแลของ ฮาร์ท เมื่อ ค.ศ.1866 ทูตจีนชุดแรกที่เดินทางไปยังโลกตะวันตกในครั้งนี้มี บิง จุน (Bing Qun) เป็นหัวหน้าคณะ คณะทูตได้เดินทางไปยังกรุงลอนดอน (London) โคเปน เฮเกน (Copenhagen) สตอร์คโฮล์ม (Stockholm) เซนต์ปีเตอส์เบิร์ก (St. Petersburg) เบอร์ลิน (Berlin) บรัสเซล (Brussel) และปารีส (Paris)⁴ นำเสียดายที่พวกเขาได้พบเห็นแต่เพียงตึกสูง แสงไฟ และเครื่องจักร รวมทั้งสถานที่ทางราชการและรัฐสภาที่พวกเขาผ่านไปเท่านั้น ส่วนรายละเอียดเกี่ยวกับวัฒนธรรมตะวันตกนั้น พวกเขาไม่มีโอกาสได้สัมผัสเลย เพราะการเดินทางไปเยือนต่างประเทศในครั้งนี้เป็นเพียงการเยี่ยมชมของคณะทูตจีนที่รัฐบาลเป็นฝ่ายออกค่าใช้จ่าย โดยไม่ได้มุ่งหมายให้มีการดำเนินความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างกัน

¹ Immanuel C.Y. Hsu. (1995). *op. cit.* p. 267.

² Mary C. Wright. (1962). *op. cit.* p. 41.

³ Immanuel C.Y. Hsu. (1995). *op. cit.* p. 295.

⁴ *Ibid.* p. 296.

การจัดส่งคณะทูตไปยังประเทศตะวันตกของจีนมีขึ้นอย่างจริงจังระหว่าง ค.ศ.1868 – 1870 ภายใต้การนำของ แอนสัน เบอร์ลิงเกม อดีตทูตอเมริกัน ได้รับการแต่งตั้งจากองค์จักรพรรดิให้เป็นทูตคนแรกของจีนที่เดินทางไปยังโลกตะวันตก¹ พร้อมกับคณะทูตชาวจีนโดยมีกำหนดการเยือนเมืองหลวงของประเทศต่างๆ อย่างเป็นทางการ

การเดินทางไปเยือนประเทศสหรัฐอเมริกาของคณะทูตจีน ได้มีการเจรจาเรื่องการทำสนธิสัญญาเสมอภาค สัญญานี้ร่างขึ้นโดย ซีวาร์ด (Seward) ซึ่งเป็นผู้ช่วยของ เบอร์ลิงเกม โดยทางการเงินไม่ได้พิจารณาเนื้อความในสนธิสัญญาก่อน สนธิสัญญานี้จึงยังคงทำให้จีนเสียเปรียบเช่นเดิม จากการยอมรับนโยบายว่าสหรัฐอเมริกาจะไม่เกี่ยวข้องต่อการพัฒนาจีน กำหนดเงื่อนไขในการส่งกงสุลและแรงงานชาวจีนมายังสหรัฐอเมริกา แลกเปลี่ยนสิทธิในการตั้งถิ่นฐาน การนับถือศาสนา การเดินทาง และการศึกษาในโรงเรียนของแต่ละประเทศ²

นอกจากนี้คณะทูตจีนได้เดินทางไปยังกรุงลอนดอน เยอรมนี เบลเยียม เดนมาร์ก สวีเดน ฮอลแลนด์ และรัสเซีย ที่รัสเซีย เบอร์ลิงเกม ได้เสียชีวิตอย่างกะทันหันด้วยโรคนิวมอเนียเมื่อ ค.ศ.1869 จากนั้นคณะทูตได้แบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม เดินทางไปยังกรุงบรัสเซล และโรม จากนั้นจึงเดินทางกลับถึงจีนในเดือนตุลาคม ค.ศ.1870³

ผลจากการเดินทางไปเยือนประเทศต่างๆ ของคณะทูตจีนในครั้งนี้ได้รับความสำเร็จบางประการ ที่สำคัญคือการที่ชาติมหาอำนาจตกลงที่จะยุติการใช้นโยบายข่มขู่ด้วยปืนและเรือรบกับจีน นับว่าเป็นความสำเร็จครั้งแรกหลังสงครามฝิ่นเป็นต้นมา ในขณะที่การเจรจาแก้ไขสนธิสัญญากับอังกฤษยุติลงด้วยการเซ็นอนุสัญญาอัลคอร์ก (Alcock Convention) เมื่อ ค.ศ.1869 ที่อังกฤษอนุญาตให้จีนตั้งสถานกงสุลที่เกาะฮ่องกงได้ สามารถเพิ่มภาษีนำเข้าฝิ่นจาก 30 ตำลึงจีน เป็น 50 ตำลึงจีน ต่อ 1 หาบ และเพิ่มภาษีส่งออกไหมจาก 10 ตำลึงจีนเพิ่มเป็น 20 ตำลึงจีน นอกจากนี้ยังจำกัดสิทธิของชาติที่ได้รับอนุเคราะห์ยิ่งของอังกฤษ โดยอังกฤษต้องยอมรับสิทธิที่เท่าเทียมกับชาติมหาอำนาจอื่นๆ⁴ แต่ข้อเสนอนี้ได้ถูกรัฐบาลอังกฤษปฏิเสธที่จะให้สัตยาบัน เนื่องจากการคัดค้านของกลุ่มพ่อค้าอังกฤษอย่างรุนแรง ที่เห็นว่าการยอมตกลงตามเงื่อนไขนี้ทำให้พวกเขาต้องสูญเสียอภิสิทธิ์ทางการค้า

การปฏิเสธที่จะให้สัตยาบันของรัฐบาลอังกฤษต่ออนุสัญญาอัลคอร์ก ทำให้ขุนนางฝ่ายอนุรักษนิยมไม่พอใจอย่างมาก เพราะเป็นการสนับสนุนความเชื่อของพวกเขาในเรื่องความไม่จริงใจของชาติตะวันตก และกระตุ้นให้เกิดลัทธิต่อต้านชาติตะวันตกขึ้นในช่วงทศวรรษ 1870⁵ จนเกิดเหตุการณ์รุนแรงเมื่อ ค.ศ.1870 คือ การสังหารหมู่ที่เมืองเทียนจิน

¹Immanuel C.Y. Hsu. (1995). *op. cit.* p. 296.

²จอห์น เค. แฟร์แบงก์ และคณะ. (2525). เล่มเดิม. หน้า 397.

³Immanuel C.Y. Hsu. (1995). *op. cit.* p. 298.

⁴*Ibid.* p. 299.

⁵*Ibid.*

⁶*Ibid.*

การสังหารหมู่ที่เมืองเทียนจิน ค.ศ.1870

การสังหารหมู่เมืองเทียนจินเกิดขึ้นเมื่อวันที่ 21 มิถุนายน ค.ศ.1870 โดยมีสาเหตุจากความไม่พอใจต่อชาวจีนในการขยายอิทธิพลของฝรั่งเศสในจีน ด้วยการอ้างสิทธิในการคุ้มครองมิชชันนารีทำให้ชาวจีนต้องเสียผลประโยชน์และได้รับความเดือดร้อน ความเข้าใจผิดของชาวจีนในเรื่องการดูแลเด็กกำพร้าของบรรดามิชชันนารีว่าเป็นการหลอกลวงเด็กไปทำร้าย ทำให้ความไม่พอใจรุนแรงมากขึ้นจนกระทั่งมีการเผาสถานกงสุลฝรั่งเศสและสถานสงเคราะห์เด็กกำพร้า แม้จะถูกฆ่าตาย 10 รูป นักบวช 2 รูป ชาวฝรั่งเศสในหนานจิง 7 คน ผลจากเหตุการณ์ครั้งนี้ยุติลงโดยที่จีนต้องชดเชยค่าเสียหายให้กับฝรั่งเศสเป็นจำนวนเงิน 4 แสนตำลึงจีน ต้องส่งคณะทูตไปกล่าวคำขอโทษ เนรเทศข้าหลวงที่ปกครองเมืองเทียนจิน ส่งชาวจีนผู้ต้องสงสัยจำนวน 18 คน ไปตัดสินโทษที่เป่ย์จิง อีก 25 คน ส่งไปทำงานที่ชายแดน² แต่ผลกระทบที่สำคัญที่สุดคือ การสิ้นสุดของนโยบายความร่วมมือระหว่างจีนกับชาติตะวันตกอย่างสิ้นเชิง และนับจากนี้เป็นต้นไป ชาติตะวันตกได้คุกคามจีนมากขึ้นเพื่อแสวงหาผลประโยชน์ในการครอบครองดินแดน และการค้าเป็นสำคัญ

จะเห็นได้ว่า การดำเนินความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างจีนกับชาติตะวันตกในช่วงการฟื้นฟูประเทศสมัยจักรพรรดิเฉียนหลง ดำเนินไปในลักษณะของการประนีประนอมและผูกมิตร การจัดทำนโยบายต่างประเทศใหม่ของจีนในช่วงต้นทศวรรษ 1860 เป็นการแสดงปฏิกิริยาตอบสนองต่อภัยคุกคามของชาติตะวันตกมากกว่าจะฟื้นฟูประเทศให้เข้มแข็งอย่างแท้จริง ไม่ว่าจะเป็นการก่อตั้งสำนักงานการต่างประเทศ – จังหลี่ หย่าเหมิน หรือ การดำเนินนโยบายความร่วมมือกับต่างชาติ ทั้งหมดนี้เป็นเพียงความพยายามลดภัยคุกคามจากชาติตะวันตกเป็นสำคัญ

5. การพัฒนากองทัพและอาวุธ (ค.ศ.1861 – 1872)

สิ่งที่เกิดขึ้นในช่วงการฟื้นฟูประเทศสมัยจักรพรรดิเฉียนหลงที่สำคัญที่สุดคือ การพัฒนากองทัพและอาวุธด้วยการเลียนแบบความทันสมัยของชาติตะวันตก ภายใต้แนวคิดของการทำตนเองให้เข้มแข็ง ซึ่งความสนใจในประสิทธิภาพของอาวุธของชาติตะวันตกเริ่มขึ้นตั้งแต่ทศวรรษ 1840 จากการทำสงครามระหว่างจีนกับชาติตะวันตก แต่ในช่วงเวลานั้นการนำอาวุธจากชาติตะวันตกมาใช้ยังไม่ได้รับการสนับสนุนจากผู้นำ ในรัชสมัยของจักรพรรดิเต้ากวาง (Daoguang. 1821 – 1850) ขุนนางภายในราชสำนักเห็นว่าการผลิตอาวุธแบบตะวันตก ต้องสิ้นเปลืองงบประมาณจำนวนมากและอาจเป็นอันตรายต่อผลประโยชน์ของชาติ³ หลิน เจ้อสวี่ เมื่อครั้งดำรงตำแหน่งข้าหลวงใหญ่ประจำมณฑลกว่างตง ได้ให้ความสนใจต่ออาวุธของชาติตะวันตกมาก เขาได้สั่งซื้อปืนของชาติตะวันตกจำนวน 200 กระบอกเพื่อป้องกันการรุกรานของอังกฤษที่เมืองกว่างโจว และสั่งให้แปลหนังสือต่างประเทศในเรื่องที่เกี่ยวกับวิธีการประกอบปืนด้วยมือของชาติตะวันตก⁴ หลังจากการพ่ายแพ้สงครามฝิ่นของจีน

¹ทวีป วรดิลก. (2538). เล่มเดิม. หน้า 653.

²Immanuel C.Y. Hsu. (1995). *op. cit.* p. 302.

³Mary C. Wright. (1962). *op. cit.* p. 210.

⁴Immanuel C.Y. Hsu. (1995). *op. cit.* p. 275.

เว่ย หยวน ปัญญาชนคนสำคัญของจีนในช่วงเวลานั้น ได้เสนอแนวคิดในการผลิตและใช้ปิ่นของชาติตะวันตกไว้ในหนังสือ อักษรานุกรมภูมิศาสตร์ของประเทศทางทะเลของเขา โดยกล่าวถึงเรื่องเรือรบไว้ในตอนที่ 16 และกล่าวถึงเรื่องอาวุธปืนและประโยชน์ของปืนในการทำสงครามไว้ในตอนที่ 17¹ เมื่อเข้าสู่รัชสมัยของจักรพรรดิเฉียนเฟิง ความสนใจในอาวุธของชาติตะวันตกยังคงมีอยู่ แต่ไม่ได้รับการสนับสนุนจากรัฐบาล เนื่องจากขุนนางในราชสำนักล้วนแต่มีแนวคิดอนุรักษนิยม และยึดมั่นกับความคิดของตนเอง จนกระทั่งการพ่ายแพ้สงครามฝิ่นครั้งที่ 2 ของจีน ความคิดในการนำอาวุธตะวันตกมาใช้จึงเริ่มดำเนินการอย่างเป็นรูปธรรม

5.1 การพัฒนากองทัพและอาวุธระยะแรก

ภายใต้แนวคิดของการฟื้นฟูประเทศด้วยการทำตนเองให้เข้มแข็งในสมัยจักรพรรดิเฉียนเฟิง ได้รับการตอบสนองจากขุนนางส่วนภูมิภาคที่มีแนวคิดก้าวหน้าเป็นอย่างดี ที่สำคัญคือ เจิง กว๋อฝ่าน จว๋อ จงถิง และ หลี หงจาง จนกล่าวได้ว่าบุคคลทั้งสามคือ ผู้นำสำคัญในการพัฒนากองทัพและอาวุธของจีนให้ทันสมัยด้วยการเลียนแบบชาติตะวันตกในช่วงกลางคริสต์ศตวรรษที่ 19 เป็นต้นมา

ความต้องการของ เจิง กว๋อฝ่าน ในการพัฒนากองทัพและอาวุธตามแบบตะวันตก เริ่มต้นขึ้นตั้งแต่ต้น ค.ศ.1853 เมื่อเขาต้องการก่อตั้งกองทัพเรือ เขาสนใจวิธีการฝึกฝนทหารตามแบบตะวันตก เจิง ได้สั่งซื้อปืนของชาวต่างชาติ และให้คนของเขาพยายามลอกเลียนแบบและผลิตขึ้นใช้เอง ต่อมา เจิง ได้ก่อตั้งคลังสรรพาวุธขนาดเล็กขึ้นที่เจียงซี (Jiangxi) เมื่อ ค.ศ.1855 ในช่วงเดือนสิงหาคม ค.ศ.1861 เจิง ได้ให้การสนับสนุนการซื้อเรือรบจากอังกฤษ และเห็นความสำคัญของการเรียนรู้เทคนิคของชาติตะวันตกเพื่อผลิตอาวุธยุทโธปกรณ์ หลังจากที่ถูกยึดเมืองอานจิง (Anjing) จากขบวนการไท่ผิงได้สำเร็จเมื่อ ค.ศ.1861 เจิง ได้จัดหานักคณิตศาสตร์ชาวจีนผู้มีความรู้ทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ได้แก่ หวา หิงเฟิง (Hua Hengfeng) สวี โส่ว (Hsu Shou) และ หลี ชานหลาน (Li Shanlan) เข้ามาทำงานในคลังสรรพาวุธของเขา² เจิง ได้แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับการฟื้นฟูประเทศด้วยการทำตนเองให้เข้มแข็งไว้ในบันทึกของเขาที่เขียนขึ้นเมื่อวันที่ 3 มิถุนายน ค.ศ.1862 ว่า³ “ถ้าเราจะหาหนทางในการทำตนเองให้เข้มแข็ง เราควรจะเริ่มจากการพิจารณาปฏิรูปการทำงานของรัฐบาล และคัดสรรบุคคลผู้มีความสามารถเข้ามาทำงาน จากนั้นควรยอมรับที่จะเรียนรู้ในการผลิตกระสุน เรือกลไฟ และเครื่องมือต่างๆ ซึ่งเป็นงานที่สำคัญอันดับแรก และถ้าเราสามารถเข้าถึงเทคนิคที่เหนือกว่า (ของชาติตะวันตก) เหล่านี้ เมื่อนั้นเราจะสามารถทำให้พวกเขา (ชาติตะวันตก) เชื่อในความสามารถของเรา และทำให้เราแก้แค้นเขาคืนได้”⁴

¹ซีโอเตอร์ เดอ แบรี. (2510). *เล่มเดิม*. หน้า 34 – 35.

²Ting-yee Kuo (Dingyi Guo) and Kwang-ching Liu (Guangching Liu). (1978). *op. cit.* p. 496.

³Ssu-yu Teng (Suyu Deng) and John King Fairbank. (1954). *op. cit.* p. 62.

⁴*Ibid.*

สำหรับ หลี่ หงจาง เขาเกิดความประทับใจต่อความทันสมัยของชาติตะวันตก ขณะที่เขากำลังทำการปราบปรามขบวนการไท่ผิงที่เมืองซางไห่ในช่วงต้น ค.ศ.1862 ดังปรากฏข้อความในจดหมายที่เขาเขียนถึง เจิ้ง กว๋อฝาน ว่า “ปืนไรเฟิลและปืนใหญ่ของกองทัพต่างชาติ มีประสิทธิภาพในการทำลายร้ายแรง ลูกกระสุนที่ระเบิดก่อนจะตกถึงพื้นเป็นสิ่งประดิษฐ์ของพระเจ้าโดยแท้”¹ ด้วยเหตุนี้ หลี่ เห็นว่าการนำอาวุธจากต่างชาติมาใช้เป็นวิธีที่ไม่เพียงพอดต่อการฟื้นฟูประเทศ เขาเห็นว่าควรจะมีการผลิตอาวุธและฝึกฝนทหารจีนขึ้นเอง² ในช่วงเวลาเดียวกันนี้เอง หลี่ ได้แต่งตั้ง ฮอลิเดย์ แม็คคาร์ทนี (Holiday Macartney) อดีตแพทย์ประจำกองทัพอังกฤษเข้ามาเป็นที่ปรึกษา คัดเลือกช่างฝีมือและเริ่มการผลิตปืนไรเฟิลและกระสุนใกล้ๆ กับเมืองซ่งเจียง (Songjiang) ขณะที่เขาดำรงตำแหน่งเป็นข้าหลวงตรวจการทั่วไปประจำมณฑลเจียงซู หลี่ ได้ตั้งโรงงานขนาดเล็กเพื่อผลิตปืนขึ้นในซูโจว (Suzhou) และซางไห่ ระหว่าง ค.ศ.1862 - 1863³ ในที่สุดจีนได้ก่อตั้งโรงงานเพื่อผลิตอาวุธอย่างเป็นรูปธรรมขึ้นเป็นครั้งแรกที่เมืองซางไห่เมื่อ ค.ศ.1865 ชื่อว่า บริษัทเพื่อการผลิตเจียงหนาน (The Jiangnan Manufacturing Company)⁴ ภายใต้การบริหารงานของ หลี่ หงจาง และได้รับการสนับสนุนจาก เจิ้ง กว๋อฝาน นอกจากจะผลิตปืนแล้ว โรงงานแห่งนี้ยังสามารถผลิตเรือปืนขึ้น 2 ลำในช่วงก่อน ค.ศ.1885 ด้วย และใน ค.ศ.1865 นี้ หลี่ หงจาง ได้ก่อตั้งบริษัทเพื่อการผลิตจินเหลียง (The Jinliang Manufacturing Company) ขึ้น โดยย้ายโรงงานผลิตปืนจากซูโจวมาอยู่ที่นั่นแทน

สำหรับ จว๋อ จงถิง เขาเกิดความประทับใจในความทันสมัยของอาวุธของชาติตะวันตก เมื่อครั้งที่เขาดำรงตำแหน่งข้าหลวงใหญ่ประจำมณฑลฝูเจี้ยนและเจ้อเจียงระหว่าง ค.ศ.1863 - 1866 ในฐานะผู้นำการปราบปรามการจลาจลที่มณฑลเจ้อเจียง โดยเขายอมรับความช่วยเหลือจากต่างชาติในการบรรเทาหวางฝรังเศสกับจีน จว๋อ ได้รับความรู้เกี่ยวกับเทคโนโลยีอันทันสมัยของเรือกลไฟและอาวุธ ภายใต้คำแนะนำของ Paul D' Aiguebelle และ Prosper Giquel เมื่อสามารถปราบปรามการจลาจลได้สำเร็จ จว๋อ ได้เรียกร้องให้ราชสำนักชิงเห็นความสำคัญของการยอมรับเทคโนโลยีของชาติตะวันตก โดยเฉพาะอย่างยิ่งการต่อเรือ⁵

¹Ting-yee Kuo (Dingyi Guo) and Kwang-ching Liu (Guangching Liu). (1978). *op. cit.* p. 496.

²*Ibid.* p. 497.

³Hu Sheng. (1991). *op. cit.* p. 408.

⁴*Ibid.*

⁵Ting-yee Kuo (Dingyi Guo) and Kwang-ching Liu (Guangching Liu). (1978). *op. cit.* p. 499.

5.2 การก่อตั้งคลังสรรพาวุธและอู่ต่อเรือ

คลังสรรพาวุธเจียงหนาน (*Jiangnan Arsenal*)

คลังสรรพาวุธเจียงหนานก่อตั้งขึ้นเมื่อ ค.ศ.1865 ที่เมืองซางไห่ ภายใต้การอุปถัมภ์ของ เจิง กว๋อฝาน อาจกล่าวได้ว่าคลังสรรพาวุธแห่งนี้มีความทันสมัยมากที่สุดในเอเชียตะวันออกในช่วงเวลานั้น¹ เครื่องจักรส่วนใหญ่สั่งซื้อจากประเทศสหรัฐอเมริกา ซึ่งการสั่งซื้อเครื่องจักรจากต่างประเทศของ เจิง กว๋อฝาน ได้รับการสนับสนุนจาก หรง หง หรือ หรงอิง (Rong Hong หรือ Yung Wing) ชาวจีน คนแรกที่จบการศึกษาจากมหาวิทยาลัยเยล (Yale) แห่งประเทศสหรัฐอเมริกาเมื่อ ค.ศ.1854 และได้เข้าทำงานกับ เจิง กว๋อฝาน เมื่อ ค.ศ.1863 หรง หง ได้เสนอความเห็นว่าการจะสร้างอาวุธที่ทันสมัย เช่นปืนใหญ่ หรือเรือกลไฟ จำเป็นต้องใช้เครื่องจักรอันทันสมัยสร้างด้วยเช่นกัน ด้วยเหตุนี้ เจิง จึงได้ตัดสินใจส่ง หรง หง เดินทางไปสหรัฐอเมริกาเพื่อเจรจาเรื่องการซื้อเครื่องจักรเมื่อเดือนมกราคม ค.ศ.1864²

คลังสรรพาวุธเจียงหนานที่ก่อตั้งขึ้นที่เมืองซางไห่ สามารถสร้างเรือกลไฟลำแรกโดยชาวจีน ได้สำเร็จเมื่อ ค.ศ.1868 โดยมีกำลังขับเคลื่อนขนาด 600 ตัน เจิง กว๋อฝาน ได้ตั้งชื่อให้กับเรือว่า เทียนฉี (Tian chi) หมายถึง การรักษาความสงบให้คงอยู่ยาวนาน ในช่วง ค.ศ.1875 นอกจากคลังสรรพาวุธเจียงหนานจะทำหน้าที่ผลิตอาวุธปืนแล้ว ที่นี่ยังประกอบด้วยหน่วยงานต่างๆ ได้แก่ รับซ่อมเรือ ทำงานด้านเครื่องจักรกล อู่ต่อเรือ เป็นโรงงานผลิตอาวุธและกระสุน เป็นหน่วยงานแปลสำนักงานของนักเขียนแผนที่ และเป็นโรงเรียนสอนภาษา⁴

เมื่อ ดิง รือซาง (Ding Richang) เข้ามาเป็นผู้อำนวยการทำหน้าที่บริหารคลังสรรพาวุธแห่งนี้ พร้อมด้วยการร่วมมือกับที่ปรึกษาชาวต่างชาติอีก 8 คนในฐานะวิศวกรเมื่อ ค.ศ.1890 คลังสรรพาวุธแห่งนี้มีพนักงานทั้งสิ้นมากกว่า 2,000 คน สิ้นค่าใช้จ่ายในการก่อสร้างอาวุธและเครื่องมือต่างๆ ประมาณ 540,000 ดอลลาร์จีน ในขณะที่ภาษีที่เรียกเก็บในเมืองซางไห่มีจำนวนเพียง 3 แสนดอลลาร์จีนถึง 6 แสนดอลลาร์จีนต่อปี⁵

อู่ต่อเรือฝูโจว (*Fuzhou Shipyard*)

ก่อตั้งขึ้นภายใต้การอุปถัมภ์ของ จว๋อ จงถิง ที่เมืองหม่าเวย์ (Mawei) เมื่อ ค.ศ.1866⁶ จว๋อ ได้อาศัยคำแนะนำจากที่ปรึกษาชาวฝรั่งเศส 2 คนคือ Paul D' Aiguille และ Giquel ต่อมา จว๋อ จงถิง ได้รับคำสั่งให้ไปปราบปรามกบฏมุสลิม เขาได้มอบหมายให้ เฉิน เป่าเจิน (Chen Baojen) ซึ่งเป็นบุตรบุญธรรมของ หลิน เจ้อสวี่ ขึ้นมารับหน้าที่แทนในช่วง ค.ศ.1867 – 1874 ตลอดเวลาที่ดำเนินงาน

¹ Mary C. Wright. (1962). *op. cit.* p. 211.

² Ting-yee Kuo (Dingyi Guo) and Kwang-ching Liu (Guangching Liu). (1978). *op. cit.* p. 519.

³ *Ibid.* p. 522.

⁴ Jean Chesneaux and others. (1976). *op. cit.* p. 206.

⁵ *Ibid.* p. 207.

⁶ *Ibid.* p. 208.

สำหรับคลังสรรพาวุธขนาดเล็กที่จัดว่ามีความสำคัญที่สุดเพียงแห่งเดียวคือคลังสรรพาวุธที่มณฑลหูเป่ย์ (Hubei) เมื่อ ค.ศ.1889 ภายใต้การอุปถัมภ์ของ จว๋อ จงถิง¹

แม้ว่าการจัดตั้งคลังสรรพาวุธและอุตสาหกรรมของจีนในช่วงการฟื้นฟูประเทศสมัยจักรพรรดิถังจื้อจะเริ่มต้นด้วยความน่าสนใจ แต่เมื่อได้ดำเนินการจริงกลับประสบปัญหาและอุปสรรคหลายประการ ได้แก่ การขาดงบประมาณในการผลิตและการนำเข้าวัตถุดิบจากต่างประเทศ ทำให้ต้องสิ้นเปลืองค่าใช้จ่ายจำนวนมาก การขาดแคลนบุคลากรผู้มีความเชี่ยวชาญในการปฏิบัติงาน แม้ว่าคลังสรรพาวุธส่วนมากจะมีผู้อุปถัมภ์เป็นชาวจีน แต่ผู้บริหารงานล้วนแต่เป็นชาวต่างชาติ ในขณะที่เรือหรืออาวุธที่ผลิตได้ด้อยคุณภาพ เนื่องจากวัตถุดิบบางชนิดที่นำมาใช้เป็นของเก่าที่ผ่านการใช้งานมาแล้ว ด้วยสาเหตุเหล่านี้ทำให้กลุ่มขุนนาง - ปัญญาชนฝ่ายก้าวหน้าเล็งเห็นความสำคัญในการสร้างความมั่งคั่งให้กับประเทศ และสนับสนุนการส่งนักศึกษาชาวจีนไปยังต่างประเทศ เพราะการทำตนเองให้เข้มแข็งด้วยการเลียนแบบอาวุธและกองทัพของชาติตะวันตก เป็นสิ่งที่ไม่เพียงพอสำหรับจีนอีกต่อไป ขุนนางฝ่ายก้าวหน้าเชื่อว่าการสร้างความมั่งคั่งให้กับประเทศจะช่วยให้จีนสามารถพึ่งตนเองได้มากขึ้น และเป็นหนทางที่จะทำให้จีนพ้นจากการคุกคามของชาติตะวันตกได้อย่างแท้จริง

6. ผลของการฟื้นฟูประเทศสมัยจักรพรรดิถังจื้อ

การสรุปผลการฟื้นฟูประเทศสมัยจักรพรรดิถังจื้อ มีนักวิชาการหลายท่านได้แสดงความเห็นไว้ในแง่มุมต่างๆ ได้แก่ ความเห็นของ จอห์น คิง แฟร์แบงก์ ได้สรุปว่าการฟื้นฟูประเทศสมัยจักรพรรดิถังจื้อไม่ได้ประสบความสำเร็จและไม่ล้มเหลว ความสำเร็จคือ การที่ราชวงศ์ชิงสามารถปราบปรามการจลาจลภายในประเทศได้ ทำให้ราชวงศ์ชิงสามารถสืบอำนาจได้ต่อไป แต่ในขณะเดียวกันอำนาจนั้นได้มีถูกโยกย้ายจากส่วนกลางไปสู่ส่วนภูมิภาค จากชาวแมนจูไปสู่ชาวจีน จากขุนนางระดับสูงไปสู่ขุนนางระดับล่างและพ่อค้า เป็นต้น² ที่เป็นเช่นนี้ เพราะผู้ที่มีอำนาจและผู้ que แสดงบทบาทในการฟื้นฟูประเทศด้วยการรักษาความมั่นคงของราชวงศ์ชิงล้วนแต่เป็นขุนนางส่วนภูมิภาคที่ล้วนแต่เป็นชาวจีน เช่น เจิง กว๋อฝ่าน จว๋อ จงถิง และ หลี่ หงจาง เป็นต้น อาจเป็นโชคดีของราชวงศ์ชิงที่ขุนนางเหล่านี้มีความจงรักภักดีเป็นที่ตั้ง เพราะถูกปลูกฝังอุดมการณ์ขงจื้อผ่านทางระบบการศึกษา ในทำนองเดียวกัน ความจงรักภักดีที่ขุนนางเหล่านี้มีให้ราชวงศ์ชิงเพื่อแลกเปลี่ยนกับอำนาจและผลประโยชน์ที่ตนพึงได้ด้วยเช่นกัน

แมรี ซี. ไทร์ ได้สรุปเรื่องการฟื้นฟูประเทศจีนสมัยจักรพรรดิถังจื้อว่าประสบความสำเร็จล้มเหลว โดยมีสาเหตุจากความขัดแย้งระหว่างความคิดเก่ากับหนทางปฏิบัติแบบใหม่ ไทร์ อธิบายว่าราชวงศ์ชิงพยายามรักษาอำนาจด้วยการฟื้นฟูลัทธิขงจื้อ โดยการขยายระบบการสอบเข้ารับราชการ สนับสนุนข้าราชการที่ผ่านการศึกษาดำเนินขงจื้อให้เข้ามาทำงาน ในขณะที่ความพยายามแก้ปัญหาเรื่องการซื้อขายตำแหน่งทางราชการของราชวงศ์ชิงประสบความสำเร็จล้มเหลว เพราะเมื่อราชสำนัก

¹ Jean Chesneaux and others. (1976). *op. cit.* p. 209.

² John King. Fairbank. (1988). *The Great Chinese Revolution, 1800 – 1985.*

ประสบปัญหาจัดเก็บภาษีไม่เพียงพอต่อรายจ่าย จึงยังคงอนุญาตให้การซื้อขายตำแหน่งทางราชการ ดำเนินได้ต่อไป¹ หรือการแก้ปัญหาเรื่องการทุจริตคอร์รัปชันของข้าราชการที่กำหนดให้มีการลงโทษผู้กระทำความผิด แต่ในทางปฏิบัติกลับมีการผลัดผ่อนโทษ ทั้งยังมีการแต่งตั้งขุนนางผู้นั้นกลับมาดำรงตำแหน่งที่สูงกว่าเดิม เช่นกรณีของ กวาน เหวิน (Guan Wen) ซึ่งเป็นข้าหลวงใหญ่ประจำมณฑลหูเป่ย์และหูหนาน ถูกกล่าวหาว่าขโมยภาษีที่ดิน (likin) ซึ่งเป็นภาษีการค้าปลีกย่อย กระทั่งพลเรือนได้พิจารณาคดี และสั่งปลด กวาน เหวิน จากตำแหน่งทางการเมืองทุกตำแหน่ง แต่ทางราชสำนักจึงได้ออกพระราชกฤษฎีกาในวันที่ 15 กุมภาพันธ์ ค.ศ.1867 ระบุให้ลดหย่อนโทษ เนื่องจากบุคคลผู้นี้เคยทำความดีความชอบด้วยการปราบปรามกบฏ เมื่อถึงวันที่ 10 พฤษภาคม ค.ศ.1867 กวาน เหวิน ได้กลับมาดำรงตำแหน่งเสนาบดีแห่งสภาราชเลขาธิการ และได้รับแต่งตั้งให้เป็นเสนาบดีประจำกระทรวงยุติธรรมหรือราชทัณฑ์ (The Board of Punishment) จากนั้นได้รับการแต่งตั้งให้เป็นข้าหลวงใหญ่ประจำมณฑลจี๋ลี่ เมื่อวันที่ 20 พฤศจิกายน ค.ศ.1867 ในขณะที่การสนับสนุนการพัฒนากองทัพและอาวุธของราชวงศ์ชิงเป็นเพียงการลดปัญหาภัยคุกคามจากต่างชาติเท่านั้น

ฌ็อง เชสโนซ์ (Jean Chesneaux) นักประวัติศาสตร์ชาวฝรั่งเศสได้แสดงความเห็นว่า การฟื้นฟูประเทศสมัยจักรพรรดิฉินเจ๋อไม่ได้ประสบความสำเร็จล้มเหลว เพราะการดำเนินการนี้เป็นไปตามประเพณีเรื่องวัฏจักรของราชวงศ์ของจีน ที่แสดงให้เห็นว่าการฟื้นฟูประเทศคือ “การซื้อเวลา” ก่อนที่ราชวงศ์จะล่มสลาย² นอกจากนี้ สิ่งเดียวที่จัดว่าประสบความสำเร็จในการทำตนเองให้เข้มแข็งของจีนในช่วงทศวรรษ 1860 คือการปราบปรามการจลาจลภายในประเทศ ส่วนการพัฒนาอาวุธและกองทัพเป็นการสร้างอำนาจให้กับขุนนางและสนับสนุนการทุจริตคอร์รัปชันให้ขยายตัวอย่างกว้างขวางมากกว่าที่ผ่านมา³

อาจกล่าวได้ว่า การฟื้นฟูประเทศในสมัยจักรพรรดิฉินเจ๋อ คือความพยายามรักษาอำนาจของราชวงศ์ชิง ในขณะที่การกำหนดนโยบายใหม่ด้านความสัมพันธ์กับต่างประเทศ ด้วยการจัดตั้งหน่วยงานต่างๆ รวมทั้งการพัฒนากองทัพและอาวุธ เป็นเพียงการป้องกันประเทศให้พ้นจากภัยคุกคามของชาติตะวันตก การดำเนินการส่วนใหญ่อยู่ในอำนาจของขุนนางฝ่ายก้าวหน้าเพียงไม่กี่คน ในขณะที่ผู้ปกครองซึ่งเป็นผู้ทรงอำนาจสูงสุดของประเทศ ไม่ได้กำหนดนโยบายเพื่อแก้ไขปัญหาอย่างแท้จริง สาเหตุสำคัญประการหนึ่งคือ องค์จักรพรรดิซึ่งเป็นผู้มีอำนาจสูงสุดในการบริหารประเทศจีนขณะนั้นไม่มีอำนาจอย่างแท้จริง การปกครองประเทศอยู่ภายใต้อำนาจของผู้สำเร็จราชการ (พระนางฉือซี) และขุนนางระดับสูง การร่วมมือกันของพระนางฉือซีและขุนนางระดับสูง ล้วนแต่ทำไปเพื่อรักษาอำนาจและผลประโยชน์ของตนเป็นสำคัญ ด้วยเหตุนี้ การฟื้นฟูประเทศในสมัยจักรพรรดิฉินเจ๋อจึงเป็นเพียงการตอบสนองต่อการคุกคามของชาติตะวันตกต่อจีนในช่วงทศวรรษ 1860 โดยมีลักษณะของการตอบสนองที่มีทั้งการตอบรับและคัดค้าน การตอบรับปรากฏอยู่ในกลุ่มขุนนางฝ่ายก้าวหน้าที่ยอมรับความเหนือกว่าด้านอาวุธและกองทัพของชาติตะวันตก และยอมรับในความอ่อนแอของจีน ใน

¹ Mary C. Wright. (1962). *op. cit.* p. 85 – 86.

² Jean Chesneaux and others. (1976). *op. cit.* p. 165.

³ *Ibid.* p. 213.

ขณะที่การคัดค้านปรากฏอยู่ในกลุ่มขุนนางฝ่ายอนุรักษนิยมที่แสดงให้เห็นถึงความกลัวชนต่างชาติ กลัวความแตกต่างทางด้านวัฒนธรรมที่ไม่คุ้นเคย ในขณะที่ราชสำนักซึ่งทำหน้าที่เป็นกลาง คอยคานอำนาจของขุนนางทั้งสองกลุ่ม และไม่แสดงบทบาทของการเป็นผู้นำประเทศ อันเป็นการแสดงให้เห็นถึงความเสื่อมการปกครองของราชวงศ์ชิง อย่างไรก็ตาม การกระทำทั้งหมดที่เกิดขึ้นในการฟื้นฟูประเทศด้วยการทำตนเองให้เข้มแข็ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเลียนแบบอาวุธและกองทัพของชาติตะวันตก กล่าวได้ว่าเป็นการกระทำที่อยู่ในกรอบแนวคิดที่ว่า “ใช้นารยชนเพื่อควบคุมอนารยชน การใช้เครื่องมือของอนารยชนเพื่อควบคุมอนารยชน” ดังที่ เว่ย หย่วน ปัญญาชนคนสำคัญของจีนได้กล่าวไว้ตั้งแต่ทศวรรษ 1840

ภาพประกอบ 18 พระนางฉือซี (Cixi. 1835 – 1908) ผู้ทรงอำนาจสูงสุดของราชวงศ์ชิงระหว่าง
ค.ศ.1861 – 1908

ที่มา : Immanuel C.Y. Hsu. (1983). *The Rise of Modern China*.

ภาพประกอบ 19 เจ้าชายกง (Prince Gong, 1833 – 1898) ผู้นำในการสร้างความเข้มแข็งให้กับจีน
ในส่วนกลางระหว่าง ค.ศ.1861 – 1872

ที่มา : Immanuel C.Y. Hsu. (1983). *The Rise of Modern China*.

ภาพประกอบ 20 เหวิน เสี่ยง (Wen Xiang. 1818 – 1876) ปัญญาชนที่มีบทบาทสำคัญในฐานะผู้ช่วย
เจ้าชายกงในการสร้างความเข้มแข็งให้กับจีนในส่วนกลาง
ที่มา : Immanuel C.Y. Hsu. (1983). *The Rise of Modern China*.

ภาพประกอบ 21 เจิง กว๋อฝาน (Zeng Guofan.1811 – 1872) ผู้นำสำคัญในส่วนภูมิภาคในการ
สร้างความเข้มแข็งให้กับจีนระหว่าง ค.ศ.1861 – 1872

ที่มา : Immanuel C.Y. Hsu. (1983). *The Rise of Modern China*.

ภาพประกอบ 22 จว๋อ จงถัง (Zuo Zongtang. 1812 – 1885) ขุนนาง – ปัญญาชนฝ่ายก้าวหน้าผู้มี
 บทบาทสำคัญในการสร้างความเข้มแข็งด้วยการพัฒนาอุตสาหกรรม
 ที่มา : Immanuel C.Y. Hsu. (1983). *The Rise of Modern China*.

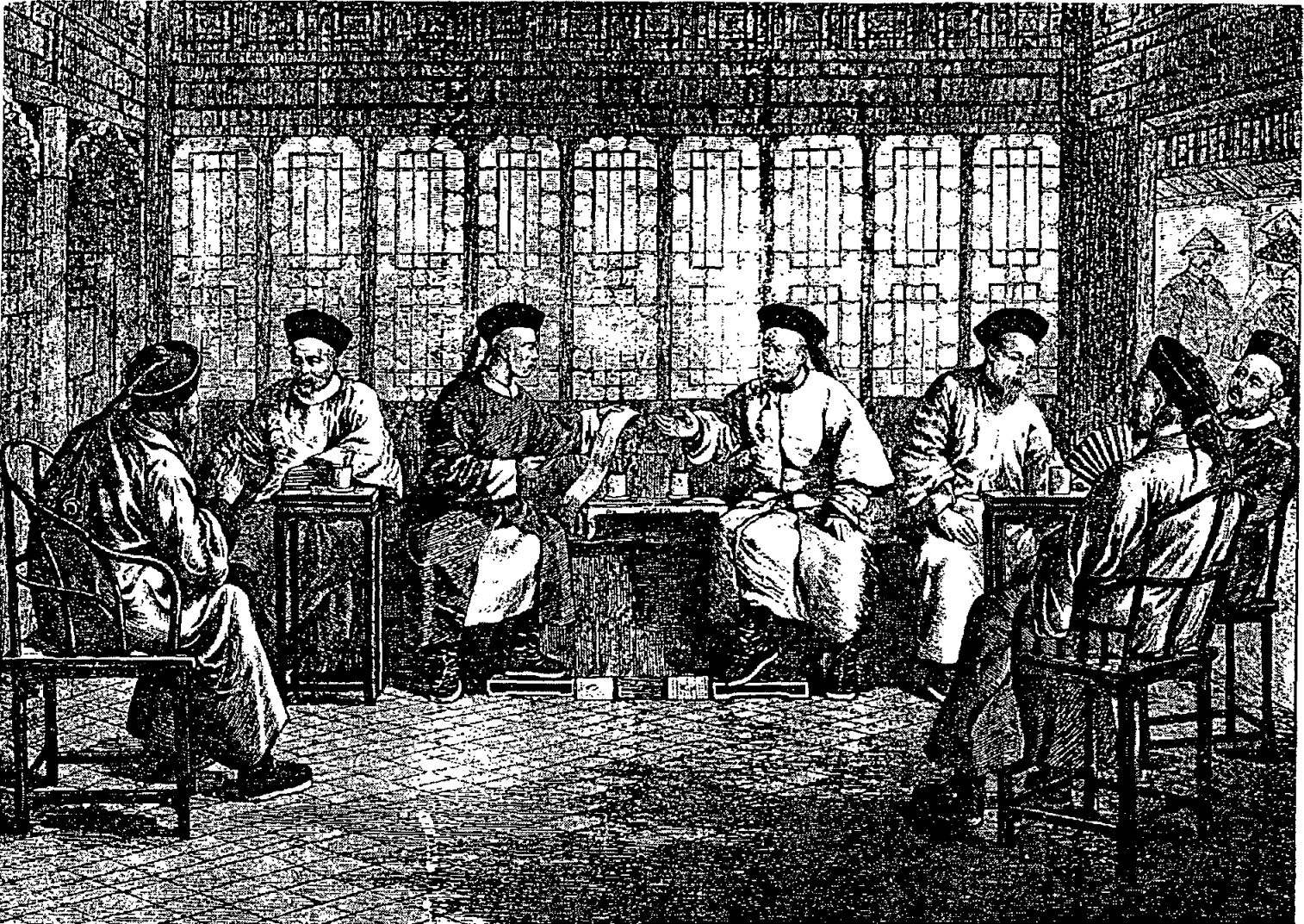
ภาพประกอบ 23 หลี่ หงจาง (Li Hongzhang, 1823 – 1901) ผู้นำสำคัญในการสร้างความเข้มแข็งให้กับจีนตลอดช่วงเวลาสามทศวรรษ

ที่มา : Samuel C. Chu and Kwang-ching Liu (Guangching Liu). (1994). *Li Hung-chang and China's Early Modernization*.

ภาพประกอบ 24 หลี่ หงจาง กับ วิลเลียม อีวาร์ด แกลดสโตน (William Ewart Gladstone)
นายกรัฐมนตรีอังกฤษ

ที่มา : Immanuel C.Y. Hsu. (1983). *The Rise of Modern China*.

ภาพประกอบ 25 บรรดาข้าราชการสำนักงานการต่างประเทศ (จิ้งหลี่ หย่าเหมิน) กำลังปรึกษาคำหรือ
ที่มา : Immanuel C.Y. Hsu. (1983). *The Rise of Modern China*.

ภาพประกอบ 26 วิลเลียม เอ.พี. มาร์ติน (William A.P. Martin) ผู้อำนวยการสำนักงานภาษาต่างประเทศ (กงเทวิน กว๋าน)
ที่มา : Immanuel C.Y. Hsu. (1983). *The Rise of Modern China*.

ภาพประกอบ 27 คณะทูตชาวจีนที่เดินทางไปยังประเทศสหรัฐอเมริกาเมื่อ ค.ศ.1868

ภายใต้การนำของ แอนสัน เบอร์ลิงเกม (Anson Burlingame) ในฐานะหัวหน้าคณะทูต
ที่มา : Immanuel C.Y. Hsu. (1983). *The Rise of Modern China*.

บทที่ 3

การสร้างความมั่งคั่งให้กับจีน (ค.ศ.1873 – 1885)

ตลอดช่วงเวลาของการฟื้นฟูประเทศสมัยจักรพรรดิฉินเจี๋ย ด้วยการสร้างความเข้มแข็งให้กับจีน (จื่อเจียง – Ziqiang) โดยพัฒนากองทัพและอาวุธตามแบบตะวันตก ภายใต้การสนับสนุนของขุนนาง – ปัญญาชนฝ่ายก้าวหน้า ซึ่งตลอดช่วงเวลาที่ผ่านมานั้น กลุ่มผู้นำฝ่ายก้าวหน้าต้องประสบปัญหาในการทำงานเนื่องจากขาดเงินทุนประมาณเพื่อสนับสนุนการดำเนินงาน ขาดบุคลากรผู้มีความเชี่ยวชาญด้านเทคนิคอันทันสมัย โดยเฉพาะอย่างยิ่งการขาดแคลนวัตถุดิบ ทำให้ต้องสิ้นเปลืองค่าใช้จ่ายในการนำเข้าวัตถุดิบจากต่างประเทศ จนเป็นเหตุให้การพัฒนาลังสรรพาวุธและอุตสาหกรรมไม่ก้าวหน้าเท่าที่ควร

ขณะเดียวกัน กลุ่มผู้นำฝ่ายก้าวหน้า ได้ตระหนักถึงภัยคุกคามจากชาติตะวันตกที่เพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งการคุกคามทางด้านเศรษฐกิจ ซึ่งจะขยายผลมาสู่การคุกคามทางการเมืองด้วยการยึดครองดินแดนในเวลาต่อมา เห็นได้จากความพยายามของนักธุรกิจชาวตะวันตกในการเข้ามามีบทบาทในการดำเนินกิจการเดินเรือกลไฟและกิจการรถไฟ ตัวอย่างบริษัทที่มีบทบาทสำคัญในธุรกิจเรือกลไฟ ได้แก่ บริษัทจารดิน , แมทเทอร์สัน แอนด์คอมพานี ของอังกฤษ ที่ทำธุรกิจค้าขายกับจีนมาตั้งแต่ก่อนสงครามฝิ่น และบริษัทบัตเตอร์ฟิลด์ และ สไวร์ (Butterfield and Swire Company) ซึ่งก่อตั้งขึ้นเมื่อ ค.ศ.1877¹ เรือของพ่อค้าต่างชาติเหล่านี้ดำเนินธุรกิจด้านการขนส่งสินค้าระหว่างเมืองท่าต่างๆ รวมทั้งการขนส่งข้าวบรรณาการจากทางตอนใต้ของจีนไปสู่อังกฤษ ทำให้บริษัทต่างชาติได้รับประโยชน์ในการดำเนินงานอย่างมาก ในขณะที่การขยายตัวของนักธุรกิจต่างชาติในการดำเนินธุรกิจใหม่ๆ ในจีนได้เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว เช่น ระหว่าง ค.ศ.1870 – 1875 สมาคมหอการค้าของอังกฤษที่เซี่ยงไฮ้ได้ว่าจ้าง เฟอร์ดินาน ฟอน ริชธอฟเฟิน (Ferdinand von Richthofen) นักภูมิศาสตร์ชาวเยอรมันทำการสำรวจแหล่งผลิตถ่านหินบริเวณที่ราบสูงของมณฑลชานซี (Shanxi)² เพื่อการทำธุรกิจเหมืองแร่ในจีน ขณะเดียวกันกลุ่มนักธุรกิจชาวอังกฤษและอเมริกัน แสดงความต้องการสร้างทางรถไฟในจีนเพื่อความสะดวกในการขนส่งและการสื่อสาร ด้วยการเสนอโครงการต่อ หลี่ หงจาง เมื่อครั้งที่เขาดำรงตำแหน่งข้าหลวงใหญ่ประจำมณฑลเจียงซู ขอให้มีการสร้างทางรถไฟจากเมืองเซี่ยงไฮ้ไปยังเมืองซูโจว (Suzhou) เมื่อ ค.ศ.1863 แต่ได้รับการปฏิเสธจาก หลี่ หงจาง ต่อมา ค.ศ.1865 นักธุรกิจชาวต่างชาติอีกกลุ่มหนึ่งได้เสนอที่จะสร้างทางรถไฟจากเมืองเซี่ยงไฮ้ไปเมืองอู๋song (Wusong) ซึ่งเป็นเส้นทางลำเลียงอาวุธและเสบียงของกองทัพชาติตะวันตกช่วงสงครามฝิ่นครั้งที่ 2³ โครงการนี้ไม่ได้รับการอนุมัติจากทางการจีน แต่กลุ่มนักธุรกิจต่างชาติได้ดำเนินการเองและเปิดใช้อย่างเป็นทางการเมื่อ ค.ศ.1876 ทางกรจีนได้มอบหมายให้ เซิน เปาเจิน (Shen Baozhen, 1820

¹ จอห์น เค. แพร์เบงค์ และคณะ. (2525). เล่มเดิม. หน้า 420.

² Jean Chesneau and others. (1976). *op. cit.* p. 181.

³ *Ibid.*

– 1879) ข้าหลวงใหญ่ประจำเมืองหนานจิง ซื้อเส้นทางรถไฟสายนี้จากชาวต่างชาติและทำลายในเวลาต่อมา¹ เมื่อ ค.ศ.1877

จากที่กล่าวมานี้ได้แสดงให้เห็นถึงภัยคุกคามของชาติตะวันตกในจีนที่เพิ่มมากขึ้น ซึ่งเป็นเรื่องที่ขุนนางฝ่ายก้าวหน้าตระหนักถึงมากที่สุด ด้วยเหตุนี้การทำตนเองให้เข้มแข็งของจีนที่เริ่มต้นขึ้นด้วยการพัฒนากองทัพและอาวุธในช่วงทศวรรษ 1860 จึงไม่เพียงพอต่อการสร้างความเข้มแข็งให้กับจีน แต่สิ่งที่จะนำมาซึ่งความเข้มแข็งให้กับจีนได้อย่างแท้จริงควบคู่ไปกับการมีกองทัพและอาวุธที่ทันสมัย คือการสร้างควมมั่งคั่งร่ำรวยให้กับประเทศ ตรงกับคำภาษาจีนว่า “ฟูเจียง” (Fuqiang)² ด้วยการพัฒนาระบบอุตสาหกรรมของจีนให้ทันสมัย ดังที่ หลี่ หงจาง ได้แสดงความเห็นของเขาในเรื่องนี้ไว้ในฎีกาที่คัดค้านการปิดกิจการอุตสาหกรรมเมื่อ ค.ศ.1872 ว่า “เหตุผลที่ทำให้อังกฤษเป็นชาติที่มีอำนาจและอิทธิพลเหนือกว่าชาติตะวันตกชาติอื่นๆ คือ เหล็กและถ่านหิน”³ ด้วยเหตุนี้การทำตนเองให้เข้มแข็งของจีนในช่วงทศวรรษ 1870 เป็นต้นไปจึงให้ความสำคัญต่อการพัฒนาอุตสาหกรรมด้านต่างๆ เพื่อพัฒนาเศรษฐกิจของชาติ เช่น ธุรกิจเรือกลไฟ เหมืองแร่ การสร้างทางรถไฟ และอุตสาหกรรมทอผ้า เป็นต้น และบุคคลผู้มีความสำคัญในการสร้างความมั่งคั่งให้กับจีนตลอดช่วงเวลานี้คือ หลี่ หงจาง

1. แนวคิดและบทบาทของ หลี่ หงจาง ในการสร้างความมั่งคั่งให้กับจีน

หลี่ หงจาง เป็นขุนนางฝ่ายก้าวหน้าคนสำคัญที่มีบทบาทต่อการทำจีนให้เข้มแข็ง (จื้อเจียง) มาตั้งแต่ช่วงทศวรรษ 1860 พร้อมกับขุนนางสำคัญอื่นๆ เช่น เจิง กว๋อฝาน จว๋อ จงถิง เจ้าชายกง และ เหวิน เสี่ยง เป็นต้น แต่ในช่วงทศวรรษ 1870 เป็นต้นไปจนกระทั่งการพ่ายแพ้สงครามกับฝรั่งเศสของจีน ค.ศ.1885 หลี่ หงจาง เป็นขุนนางฝ่ายก้าวหน้าเพียงคนเดียวที่มีอำนาจและบทบาทสูงสุดเนื่องจากผู้นำคนอื่นๆ เสื่อมอำนาจลง เช่น เจิง กว๋อฝาน เสียชีวิตเมื่อ ค.ศ.1872 จว๋อ จงถิง ต้องไปปราบการจลาจลของขบวนการมุสลิมทางซินเจียง เจ้าชายกงถูกลดอำนาจโดยพระนางฉือซีในช่วง ค.ศ.1865⁴ ส่วน เหวิน เสี่ยง ผู้ช่วยคนสำคัญของเจ้าชายกง เสียชีวิตเมื่อ ค.ศ.1876 ด้วยเหตุนี้ หลี่ หงจาง จึงเป็นขุนนางฝ่ายก้าวหน้าเพียงคนเดียวที่มีบทบาทและอำนาจสูงสุดในช่วงเวลานั้น

¹ จอห์น เค. แฟร์แบงก์ และคณะ. (2525). เล่มเดิม. หน้า 422.

² Jean Chesneaux and others. (1976). *op. cit.* p. 220.

³ Ssu- yu Teng (Suyu Deng) and John K. Fairbank. (1954). *op. cit.* p. 110.

⁴ ในช่วง ค.ศ.1865 เจ้าชายกงถูกสมาชิกของราชบัณฑิตยสถานฮานหลิน กล่าวหาว่าให้การตัดสินบน ใช้อำนาจเกื้อหนุนญาติมิตรโดยมิชอบ แย่งชิงอำนาจ รวมกลุ่มเพื่อก่อการร้ายในราชสำนัก และวางอำนาจ เป็นต้น พระนางฉือซีมีพระบรมราชโองการปลดเจ้าชายกงจากทุกตำแหน่งทางการเมือง แต่ 10 วันหลังจากนั้น พระนางทรงแต่งตั้งเจ้าชายกงให้กลับมาดำรงตำแหน่งเสนาบดีของสำนักงาน จ้งหลี่ หย่าเหมิน เนื่องจากพระนางทรงตระหนักถึงความสำคัญของเจ้าชายกงในการดำเนินความสัมพันธ์กับต่างประเทศว่าจะทำให้จีนรักษาความสงบไว้ได้ แต่การแสดงบทบาทของพระนางฉือซีในครั้งนี้ เป็นการแสดงให้เห็นเจ้าชายกง

แนวคิดในการสร้างความร่ำรวยให้กับประเทศเพื่อทำเงินให้เข้มแข็งของ หลี่ หงจาง ที่สำคัญที่สุดคือ การดำเนินการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ โดยเฉพาะทางด้านอุตสาหกรรม ภายใต้ระบบ "ข้าราชการอำนวยการและพ่อค้าดำเนินการ" หรือ กวานตู ชางป๋ัน (Guandu shangban – government-supervision and merchant-operation)¹

ระบบข้าราชการอำนวยการและพ่อค้าดำเนินการ (กวานตู ชางป๋ัน – Guandu shangban)

ระบบข้าราชการอำนวยการและพ่อค้าดำเนินการ เป็นระบบที่ได้รับการพัฒนามาจากระบบการบริหารเศรษฐกิจแบบดั้งเดิมของจีน คือการผูกขาดสินค้าเกลือของทางการจีน² แต่ในระบบกวานตู ชางป๋ัน มีจุดมุ่งหมายสำคัญคือการระดมเงินทุนจากเอกชนร่วมกับทุนของรัฐบาล โดยกำหนดให้เป็นบริษัทของเอกชนที่ได้รับการอนุญาตจากรัฐบาล

การจัดหาเงินทุนในระบบกวานตู ชางป๋ัน มีลักษณะแตกต่างจากเดิม เนื่องจากการเข้ามาของชาติตะวันตกและการขยายธุรกิจการค้าในสมัยคริสต์ศตวรรษที่ 19 ทำให้พ่อค้าชาวจีนบางส่วนกลายเป็นผู้ร่ำรวยจากการดำเนินธุรกิจกับพ่อค้าต่างชาติในฐานะนายหน้า (comprador) โดยเฉพาะอย่างยิ่งภายหลังจากการพ่ายแพ้สงครามฝิ่นของจีน เมื่อ ค.ศ.1842 การขยายอิทธิพลด้านการค้าของพ่อค้าต่างชาติ ทำให้พ่อค้าจีนสะสมทุนเพิ่มขึ้น พ่อค้านายหน้าชาวจีนเหล่านี้ ได้ลงทุนในกิจการของชาวต่างชาติ ด้วยการเข้าถึงหุ้นในธุรกิจประเภทต่างๆ เช่น ธุรกิจประกันภัยที่ก่อตั้งโดยชาวต่างชาติที่เมืองเซี่ยงไฮ้และฮ่องกง เป็นต้น ในขณะที่เดียวกันชาวจีนเหล่านี้ได้เข้าทำงานในตำแหน่งผู้ดำเนินการของบริษัทต่างชาติ เช่น ธนาคารอี้เหอ (Yihe Bank หรือ Ewo Bank) ซึ่งก่อตั้งโดยบริษัทชาร์ตัน แมทเทอร์สัน แอนด์คอมพานี เมื่อ ค.ศ.1864³ หรือบริษัทเดินเรือ ท่าเรือ โกดังสินค้า และอยู่ต่อเรือ

ตระหนักถึงอำนาจที่เหนือกว่าของพระนาง อ้างอิงจาก Immanuel C.Y. Hsu. (1995). *The Rise of Modern China*. p 307.

¹ Ssu-yu Teng (Suyu Deng) and John K. Fairbank. (1954). *op. cit.* p. 110.

² *Ibid.* p. 112.

*เนื่องจากเกลือเป็นผลิตภัณฑ์ที่มีความสำคัญต่อการบริโภคของประชากรภายในประเทศ แต่สามารถผลิตได้เพียงบางแห่ง ตั้งแต่สมัยโบราณ รัฐบาลพยายามควบคุมสินค้าเกลือเพื่อป้องกันการลักขโมยและลักลอบเกลือ การผูกขาดการค้าเกลือเป็นการดำเนินการร่วมกันระหว่างข้าราชการและพ่อค้าที่จดทะเบียนการค้า ในระบบนี้ข้าราชการจะเป็นผู้ควบคุมการค้าในขณะที่พ่อค้าทำหน้าที่เป็นผู้ขาย โดยพ่อค้าร่วมลงทุนในธุรกิจนี้ด้วย เนื่องจากรัฐบาลไม่มีงบประมาณเพียงพอ ทางราชการจะออกใบอนุญาตให้พ่อค้าในการค้าขายเกลือ ซึ่งมักเป็นการผูกขาดและเพื่อให้ได้สิทธิในการผูกขาดการค้า พ่อค้าเกลือมักแบ่งผลกำไรให้กับข้าราชการ อันนำไปสู่การติดสินบน อ้างอิงจาก จอห์น เค. แฟร์แบงก์ และคณะ. (2525). *เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ใหม่*. หน้า 125 – 128.

³ Jean Chesneaux and others. (1976). *op. cit.* p. 219.

ที่ก่อตั้งโดยพ่อค้าต่างชาติ ล้วนแต่มีผู้ร่วมทุนชาวจีนจำนวนมาก ตัวอย่างของพ่อค้าชาวจีนที่ร่ำรวยจากการทำธุรกิจกับต่างชาติ เช่น เย่ ฉงจง (Ye Qongzhong) , อวี๋ โห่เล่อ (Yu Hole) และ หรง จงจิ่ง (Rong Zongzhing) กรณีของ เย่ ฉงจง เขาเริ่มต้นกิจการด้วยการค้าขายน้ำมัน สบู่ สี และเปิดร้านขายของเบ็ดเตล็ดที่เมืองซางไห่เมื่อ ค.ศ.1861 ธุรกิจของเขาเจริญขึ้นอย่างรวดเร็วจนสามารถขยายสาขาไปยังเมืองต่างๆ ที่เปิดขึ้นตามสนธิสัญญา และกลายเป็นพ่อค้าที่มีชื่อเสียงในธุรกิจค้าน้ำมัน ก๊าซ เงินที่ได้จากการทำธุรกิจของเขาได้นำไปลงทุนในธุรกิจใหม่และโรงงานไม้ซีดไฟ¹ หรือกรณีของ ห่า เหยียนผิง (Hao Yenping) ซึ่งทำงานเป็นนายหน้าระหว่าง ค.ศ.1842 – 1894 สามารถสร้างรายได้จากการค้าขายกับชาวต่างชาติคิดเป็นเงินทั้งสิ้น 530.8 ล้านตำลึงเงิน²

การที่พ่อค้าชาวจีนร่วมลงทุนกับพ่อค้าต่างชาติ เป็นสาเหตุหนึ่งของการขยายอิทธิพลด้านการค้าของต่างชาติเพื่อคุกคามจีน³ เพราะทำให้พ่อค้าต่างชาติอาศัยความสัมพันธ์กับพ่อค้าชาวจีนแสวงหาสิทธิและโอกาสในการลงทุนในธุรกิจต่างๆ ภายในจีนได้สะดวกขึ้น ซึ่ง หลี่ หงจาง ตระหนักถึงเรื่องนี้ดี จึงพยายามชักนำให้พ่อค้าชาวจีนเข้ามาลงทุนในธุรกิจของชาวจีนเอง ด้วยเหตุนี้การก่อตั้งบริษัทเรือกลไฟของพ่อค้าจีน (The China Merchants' Steam Navigation Company) จึงได้มีการก่อตั้งขึ้นเมื่อ ค.ศ.1873⁴ ภายใต้การอุปถัมภ์ของ หลี่ หงจาง ขณะดำรงตำแหน่งข้าหลวงใหญ่ประจำมณฑลจี๋ลี่ (Zhili) และข้าหลวงตรวจการการค้าและการต่างประเทศประจำเมืองท่าทางเหนือ จากนั้นได้มีการขยายการดำเนินงานไปสู่การผลิตถ่านหิน มีการก่อตั้งเหมืองแร่ถ่านหินไคผิง (Kaiping Coal Mines) เมื่อ ค.ศ.1877 ก่อตั้งโรงงานทอผ้าฝ้ายซางไห่ (The Shanghai Cotton Cloth Mill) เมื่อ ค.ศ.1878 ดำเนินการวางสายโทรเลขภายใต้โครงการขององค์การโทรเลขแห่งราชอาณาจักร (The Imperial Telegraph Administration) เมื่อ ค.ศ.1881 การสร้างเหมืองทองคำม่อโห (Moho Gold Mines) ค.ศ.1887 เป็นต้น⁵

การพัฒนาเศรษฐกิจภาคอุตสาหกรรมของจีนในช่วงทศวรรษ 1870 เป็นต้นมา ภายใต้ระบบกวางตุ้ง ชางป๋ัน มีลักษณะของการพัฒนาอุตสาหกรรมหนึ่งเพื่อตอบสนองต่ออีกอุตสาหกรรมหนึ่ง เช่น พัฒนาอุตสาหกรรมเหมืองแร่ถ่านหินไคผิง เพื่อเป็นแหล่งวัตถุดิบด้านเชื้อเพลิงให้กับธุรกิจเรือกลไฟของพ่อค้าจีน และเพื่อให้การขนส่งเป็นไปโดยสะดวกจึงได้มีการสร้างทางรถไฟ แต่การพัฒนาเส้นทางรถไฟในจีนต้องประสบปัญหาการคัดค้านทั้งจากขุนนางฝ่ายอนุรักษนิยมและประชาชนที่เชื่อถือเรื่องโชคลางอย่างมาก⁶

¹ Albert Feuerwerker. (1958). *China's Industrialization : Sheng Hsan-huai (1844-1916) And Mandarin Enterprise.* p 20.

² Samuel C. Chu and Kwang-ching Liu (Guangching Liu). (Edited). (1994). *Li Hung-Chang and China's Early Modernization.* p 218.

³ Jean Chesneaux and others. (1976). *op. cit.* p. 232.

⁴ Samuel C. Chu and Kwang-ching Liu (Guangching Liu). (Edited). (1994). *op. cit.* p. 220.

⁵ Albert Feuerwerker. (1958). *op. cit.* p. 9.

⁶ Jean Chesneaux and others. (1976). *op. cit.* p. 187.

อย่างไรก็ตาม การพัฒนาระบบอุตสาหกรรมของจีนในช่วงทศวรรษ 1870 ภายใต้ระบบ กวานตู ซางป๋ัน เป็นการพัฒนาเศรษฐกิจของจีนไปสู่ระบบทุนนิยมในอนาคต เนื่องจากพ่อค้าเอกชน ได้เข้ามามีบทบาทในการดำเนินธุรกิจมากขึ้น แม้ว่าจะยังอยู่ภายใต้การควบคุมของรัฐบาล แต่สามารถดำเนินการได้อย่างเป็นอิสระเพราะมีการถ่ายเทผลประโยชน์ซึ่งกันและกัน

2. การพัฒนาระบบอุตสาหกรรมของจีนระหว่าง ค.ศ.1873 – 1885

การพัฒนาระบบอุตสาหกรรมต่าง ๆ ของจีนระหว่าง ค.ศ.1873 – 1885 ล้วนแต่เป็นการ ประกอบการภายใต้ระบบกวานตู ซางป๋ันทั้งสิ้น กิจกรรมที่ได้รับการสนับสนุนจากรัฐบาลในช่วงเวลานี้ ล้วนแต่เป็นกิจกรรมที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาระบบอุตสาหกรรมหนักเป็นสำคัญ ทั้งยังเป็นการส่งเสริมการพัฒนาอาวุธและกองทัพให้มีความก้าวหน้าเพิ่มขึ้นด้วย

กิจการเรือกลไฟ

จุดประสงค์สำคัญในการดำเนินธุรกิจเรือกลไฟของจีน คือการขนส่งข้าวบรรณาการจาก มณฑลต่าง ๆ ทางตอนใต้ ไปสู่เป่ย์จิง ซึ่งอยู่ทางตอนเหนือ เมื่อพ่อค้าชาวต่างชาติเข้ามามีบทบาทใน การค้าของจีนมากขึ้น ได้ตั้งบริษัทเรือกลไฟ เพื่อทำธุรกิจขนส่งสินค้าไปยังเมืองต่าง ๆ รวมทั้งการจัด ส่งบรรณาการข้าว ด้วยเหตุนี้ ดิง รื่อซาง และ หรง หง จึงได้ร่วมกันร่างเอกสารเสนอต่อ จั๋งหลี่ หย่า เหมิน สนับสนุนให้มีการตั้งบริษัทเรือกลไฟของชาวจีนขึ้นเมื่อ ค.ศ.1867 แต่ความคิดนี้ไม่ได้รับการ ตอบสนองจาก จั๋งหลี่ หย่าเหมิน จนกระทั่ง ค.ศ.1872 เมื่อทางราชสำนักมีนโยบายจะยุติกิจการของอู่ ต่อเรือฝูโจว เพื่อลดค่าใช้จ่าย กอปรกับการตกต่ำของธุรกิจการเดินเรือสำเภากิจที่เมืองเจียงซูและ เจ้อเจียงเพื่อขนส่งข้าว สาเหตุเหล่านี้ได้กลายเป็นแรงกระตุ้นให้ผู้นำจีนเห็นความสำคัญของการก่อตั้ง ธุรกิจเรือกลไฟ²

การก่อตั้งบริษัทเรือกลไฟของพ่อค้าจีน ได้รับการสนับสนุนจาก หลี่ หงจาง โดย หลี่ เห็นว่า การดำเนินธุรกิจนี้มีประโยชน์มากกว่าการขนส่งข้าว แต่ยังเป็นการลดการครอบงำของชาติตะวันตก ด้านการค้าภายในจีนด้วย ดังที่ หลี่ ได้แสดงความเห็นของเขาในเรื่องนี้ไว้ในจดหมายที่เขาเขียนถึง จาง ชู่เลิ่ง (Zhang Shusheng) ข้าหลวงใหญ่ประจำมณฑลเหลียงเจียง เมื่อวันที่ 11 ธันวาคม ค.ศ.1872 ว่า “การใช้ประโยชน์จากเรือกลไฟเพื่อการส่งบรรณาการข้าว เป็นเพียงเรื่องเล็ก แต่โครงการ ที่จะดำเนินการนี้มีจุดมุ่งหมายสำคัญคือเพื่อรักษาเกียรติภูมิของชาติ เพื่อการค้า เพื่อการจัดเก็บ ภาษี เพื่อความเข้มแข็งทางการทหาร เพื่อประเทศจีน เพื่อเวลากว่าร้อยปีที่จะมาถึง”³

¹ การขนส่งข้าวบรรณาการเป็นเรื่องที่ดำเนินการมาตั้งแต่สมัยโบราณ โดยส่งข้าวผ่านมาทางคลอง หลวงผ่านแม่น้ำฉางเจียง และแม่น้ำหวงเหอ ไปยังเมืองเทียนจิน เพื่อนำส่งต่อไปยังเมืองหลวง (กรุงเป่ย์จิง) ผู้ที่รับสัมปทานในการขนส่งจะได้รับผลประโยชน์จากภาษีและโอกาสในการคดโกง อ้างอิงจาก จอห์น เค. แฟร์แบงก์ และคณะ. (2525). *เอเชียตะวันออกยุคใหม่*. หน้า 124.

² Samuel C. Chu and Kwang-ching Liu (Guangching Liu). (1994). *op. cit.* p. 220.

³ *Ibid.*

หลี่ หงจาง ได้ขอความร่วมมือจากกลุ่มพ่อค้าด้วยการติดต่อกับ จู ฉีอั่ง (Zhu Qi'ang) ซึ่งเป็นทั้งเจ้าของเรือสำเภานายอำเภอ และผู้อำนวยการขนส่งบรรณาการข้าวประจําณฑลเจ้อเจียง¹ โดย จู ฉีอั่ง ได้เสนอให้ หลี่ หงจาง จัดตั้งสำนักงานพ่อค้า (Merchant Bureau) เพื่อเชิญให้บรรดาพ่อค้าชาวจีนเข้ามาลงทุนร่วมกับรัฐบาล² จู ได้รับการแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการบริหารของสำนักงานพ่อค้าที่ชื่อว่า "สำนักงานส่งเสริมธุรกิจเรือกลไฟ" ที่เมืองซางไห่

การก่อตั้งบริษัทเรือกลไฟของพ่อค้าจีน ได้กำหนดทุนดำเนินการไว้ที่ 130,000 ตำลึงจีน จู สามารถระดมทุนจากนักลงทุนชาวจีน ซึ่งเป็นสมาชิกของสมาคมได้ทั้งสิ้น 120,000 ตำลึงจีน แต่มีจำนวนเงินจริงเพียง 10,000 ตำลึงจีน³ ด้วยเหตุนี้ หลี่ หงจาง จึงได้กู้ยืมเงินจากรัฐบาลจำนวน 135,000 ตำลึงจีน ในอัตราดอกเบี้ยเงินกู้ร้อยละ 7 โดยยืมจากกองทุนการทหารมณฑลเจ้อลี่ ทำให้บริษัทสามารถซื้อเรือได้ 3 ลำ ซื้อที่ดินและโกดังที่เทียนจินและซางไห่เพื่อเก็บสินค้า การก่อตั้งบริษัทเรือกลไฟของพ่อค้าจีน ได้เริ่มต้นอย่างเป็นทางการเมื่อวันที่ 14 มกราคม ค.ศ.1873⁴

ในการบริหารงานของบริษัท แม้ว่า หลี่ หงจาง จะไม่ได้เป็นผู้ดำรงตำแหน่งใดๆ ภายในบริษัท แต่เขาเป็นผู้ที่มีอำนาจสูงสุดในการบริหารกิจการและแต่งตั้งบุคคลเข้าทำงาน เห็นได้จากการที่เขาสั่งปลด จู ฉีอั่ง เมื่อ ค.ศ.1873 และแต่งตั้ง ถัง ถึงชู (Tang Tingshu) ซึ่งชาวต่างชาติรู้จักกันในชื่อ ถัง กิงซิง (Tong Kingsing. 1823 - 1892) และแต่งตั้ง ชวี หุ่น (Xu Run. 1839 - 1911) เข้ามาบริหารงานแทน จู ฉีอั่ง ทั้ง ถัง ถึง และ ชวี ต่างมีประสบการณ์ในธุรกิจเดินเรือกลไฟเป็นเวลานาน เช่น ถัง ถึงชู เคยทำงานเป็นนายหน้าของบริษัทชาร์ตัน แมทเทอร์สัน แอนด์คอมปะนี ส่วน ชวี หุ่น เคยทำงานกับบริษัทเดนห์แอนด์คอมปะนีมาก่อน⁵

ภายใต้การบริหารงานของ ถัง ถึง และ ชวี สามารถเพิ่มมูลค่าหุ้นของบริษัทได้เป็นจำนวน 476,000 ตำลึงจีนในช่วง ค.ศ.1873 แต่บริษัทยังคงประสบปัญหาขาดทุนอยู่ จึงจำเป็นต้องกู้เงินจากรัฐบาลและธนาคารที่เมืองซางไห่ อย่างไรก็ตามการดำเนินธุรกิจของพ่อค้าจีน ทำให้บริษัทต่างชาติประสบภาวะขาดทุน ระหว่าง ค.ศ.1873 - 1876 บริษัทต่างชาติต้องสูญเสียรายได้จากธุรกิจเรือกลไฟเป็นจำนวนเงิน 4,923,000 ตำลึงจีน⁶ ในเดือนธันวาคม ค.ศ.1876 บริษัทเรือกลไฟของพ่อค้าจีนสามารถซื้อกิจการของบริษัทเรือกลไฟซางไห่ (The Shanghai Steam Navigation Company) ซึ่งเป็นธุรกิจของบริษัทรัสเซลแอนด์คอมปะนีของนักธุรกิจชาวอเมริกันได้สำเร็จ ในราคา 2,200,000 ตำลึงจีน ทำให้บริษัทเรือกลไฟของพ่อค้าจีน กลายเป็นผู้นำธุรกิจเรือกลไฟของจีนในที่สุด⁷

¹ Jean Chesneaux and others. (1976). *op. cit.* p. 223.

² Samuel C. Chu and Kwang-ching Liu (Guangching Liu). (1994). *op. cit.* p. 221.

³ Jean Chesneaux and others. (1976). *op. cit.* p. 223.

⁴ Samuel C. Chu and Kwang-ching Liu (Guangching Liu). (1994). *op. cit.* p. 220.

⁵ *Ibid.*

⁶ *Ibid.* p. 224.

⁷ Samuel C. Chu and Kwang-ching Liu (Guangching Liu). (1994). *op. cit.* p. 223.

บริษัทเรือกลไฟของพ่อค้าจีน เริ่มมีกำไรจากการดำเนินกิจการระหว่าง ค.ศ.1880 – 1881 และขยายตัวอย่างรวดเร็วจนกระทั่ง ค.ศ.1884 ในช่วง ค.ศ.1876 บริษัทมีเรือทั้งสิ้น 12 ลำ เมื่อซื้อกิจการของบริษัทเรือกลไฟช่างไห่ บริษัทมีเรือทั้งสิ้น 30 ลำ มีสำนักงานใหญ่ที่เมืองช่างไห่ และมีสาขาย่อยที่เมืองเทียนจิน ช่งกง ฮั่นโซ่ว และซานโถว ดำเนินธุรกิจขนส่งตั้งแต่ลุ่มแม่น้ำฉางเจียงจนถึงเมืองอี้ชาง (Yichang) และเรือไปตามชายฝั่งจากเมืองมาเก๊าถึงเมืองเทียนจิน และมีแผนการที่จะขนส่งสินค้าไปยังทวีปยุโรปและอเมริกาด้วย¹

อาจกล่าวได้ว่า ความสำเร็จของบริษัทเรือกลไฟของพ่อค้าจีน เกิดจากการบริหารงานอย่างเป็นอิสระของพ่อค้า ภายใต้การสนับสนุนด้านการเงินจากรัฐบาล² แต่เมื่อ หลี่ หงจาง ต้องประสบปัญหาทางการเมืองในช่วงที่เกิดสงครามระหว่างจีนกับฝรั่งเศส ค.ศ.1884 หลี่ ถูกขุนนางฝ่ายอนุรักษนิยมกล่าวหาอย่างหนัก ทั้งเรื่องความล้มเหลวในการป้องกันประเทศจากการโจมตีของฝรั่งเศส และปัญหาการเงินของเมืองช่างไห่ เมื่อ ค.ศ.1883 อันเนื่องมาจากสงคราม สาเหตุเหล่านี้ ทำให้บริษัทเรือกลไฟของพ่อค้าจีนไม่สามารถดำเนินกิจการได้อย่างราบรื่น บรรดาพ่อค้าต่างพากันถอนหุ้น ทำให้บริษัทประสบปัญหาตกต่ำ ด้วยเหตุนี้รัฐบาลจึงเข้ามาควบคุมกิจการของบริษัทโดยตรง หยวน ซื่อไช่ (Yuan Shikai) เข้ามารับหน้าที่บริหารงานในฐานะตัวแทนของรัฐบาลแทนที่ หลี่ หงจาง³

ความสำเร็จของบริษัทเรือกลไฟของพ่อค้าจีนในช่วงทศวรรษ 1870 – 1880 นอกจากจะเป็นผลจากการสนับสนุนทางการเงินจากรัฐบาลแล้ว ยังมีสาเหตุจากความสามารถของผู้บริหารกิจการด้วย ไม่ว่าจะเป็น จู ฉีอั้ง ถัง ถิงซู ชวี หุ่น และ เล่ง ส้วนหวย (Sheng Xuanhuai. 1844–1916) บุคคลเหล่านี้ล้วนแต่มีความสำคัญต่อการบริหารงานของบริษัททั้งสิ้น ที่น่าสนใจประการหนึ่งคือ บุคคลเหล่านี้ล้วนแต่เป็นพ่อค้า และดำรงตำแหน่งข้าราชการด้วย เมื่อเข้ามาบริหารงานของบริษัทเรือกลไฟของพ่อค้าจีนจะได้รับการแต่งตั้งให้มีตำแหน่งทางการเมืองสูงขึ้น

จู ฉีอั้ง (Zhu Qi'ang) เป็นชาวเมืองช่างไห่ เกิดจากครอบครัวพ่อค้าและไม่เคยผ่านการสอบเข้ารับราชการ เขาดำรงตำแหน่งข้าหลวงเมืองเจ้อเจียง ด้วยการซื้อตำแหน่ง มีหน้าที่ดูแลเรือขนส่งข้าวจากเมืองเจ้อเจียงไปยังเมืองเทียนจิน และเมื่อเขาได้รับการแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการบริษัทเรือกลไฟของพ่อค้าจีน เขาได้รับการแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งผู้แทนของรัฐบาล (taotai)⁴ เพื่อเพิ่มศักยภาพในการบริหารงานให้กับเขา

ถัง ถิงซู (Tang Tingshu หรือ ถง กิงซิง Tong Kingsing. 1832-1892) ได้รับการแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการของบริษัทเรือกลไฟของพ่อค้าจีนเมื่อ ค.ศ.1873 แทนที่ จู ฉีอั้ง ซึ่งถูกปลดเนื่องจากบริหารงานล้มเหลว ถัง เป็นชาวเมืองกว่างโจวที่ได้รับการศึกษาระหว่าง ค.ศ.1857 – 1861 จากโรงเรียนมอร์ริสัน (Morrison School) ซึ่งก่อตั้งโดยคณะมิชชันนารี เขาเข้าทำงานที่กรมภาษีอากรที่เมืองช่างไห่ ในตำแหน่งล่ามและหัวหน้าเลขานุการ ช่วงเวลานี้เขาได้ลงทุนในกิจการโรงรับ

¹ Jean Chesneaux and others. (1994). *op. cit.* p. 223.

² Samuel C. Chu and Kwang-ching Liu (Guangching Liu). (1994). *op. cit.* p. 217.

³ Albert Feuerwerker. (1958). *op. cit.* p. 103.

⁴ *Ibid.* p. 108.

จำนำและเข้าทำงานกับบริษัทจารีตั้น แมทเทอร์สัน แอนด์คอมปะนี ในตำแหน่งพนักงานขายสินค้า นำเข้าจากต่างประเทศ บริเวณท่าเรือลุ่มแม่น้ำฉางเจียง และเมืองท่าตามสนธิสัญญา ค.ศ.1863 เขาได้ดำรงตำแหน่งนายหน้าของบริษัทจารีตั้น แมทเทอร์สันแอนด์คอมปะนี ประจำสาขาช่างไห่ ก่อนที่จะมาดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการบริษัทเรือกลไฟของพ่อค้าจีน ในช่วงที่เขาทำงานกับบริษัทจารีตั้น , แมทเทอร์สัน แอนด์คอมปะนี เขาได้ลงทุนในธุรกิจเรือกลไฟของบริษัทจารีตั้น หลายแห่งและกลายเป็นหัวหน้ากลุ่มผู้ถือหุ้นชาวเมืองกว่างโจว¹

ช่วงที่ ถึง ถึงซู ดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการบริษัทเรือกลไฟของพ่อค้าจีน ถึงได้ให้ความสนใจในการพัฒนาอุตสาหกรรมถ่านหินราคาถูกภายในประเทศ ด้วยเหตุนี้เขาจึงสนับสนุน หลี่ หงจาง ในการก่อตั้งเหมืองแร่ถ่านหินไคผิงขึ้นเมื่อ ค.ศ.1877 และนับจาก ค.ศ.1885 จนกระทั่ง ถึง เสียชีวิต ค.ศ.1892 เขาได้ทุ่มเทเวลาทั้งหมดในการบริหารงานที่เหมืองแร่ไคผิง²

เช่นเดียวกับ จู ฉีอั้ง ถึง ดำรงตำแหน่งทางการเมืองด้วยการเป็นปลัดอำเภอจากการซื้อตำแหน่งทางราชการเมื่อ ค.ศ.1873 ก่อนที่จะได้รับการแต่งตั้งให้เป็นผู้แทนรัฐบาลในเวลาต่อมาเพื่อเพิ่มอำนาจในการบริหารงานของเขา

ซวี หุน (Xu Run. 1838-1911) เป็นชาวเมืองกว่างโจวเช่นเดียวกับ ถึง ถึงซู ครอบครัวของเขามีอาชีพเป็นนายหน้าค้าขายให้กับพ่อค้าต่างชาติ และเขาเองก็ทำอาชีพนี้ด้วย ซวี เคยทำงานในฐานะผู้ช่วยของ อี เวบบ (E. Webb) ในบริษัทจารีตั้น , แมทเทอร์สัน แอนด์คอมปะนี การที่ ซวี ได้รับคำแนะนำจากเวบบ จึงซื้อที่ดินที่เมืองช่างไห่เป็นจำนวนมาก คิดเป็นมูลค่าทั้งสิ้น 2,223,000 ตำลึงจีน เขาเป็นเจ้าของบริษัทจำหน่ายชาส่งออกไปยังลุ่มแม่น้ำฉางเจียง และมีบริษัทในเครือ 2 แห่งที่จัดส่งใบชาไปยังประเทศรัสเซีย³

ในช่วงที่ ซวี หุน ทำงานกับบริษัทเรือกลไฟของพ่อค้าจีน เขาได้รับการแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งเป็นผู้อำนวยการเหมืองแร่ถ่านหินไคผิง และ ค.ศ.1882 ได้รับการแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งผู้ดูแลกิจการเหมืองถ่านหินกุ้ยฉี (Guiqi) ที่มณฑลอานฮุย ซึ่งบริษัทเรือกลไฟของพ่อค้าจีนได้เข้าร่วมลงทุนเป็นจำนวนเงิน 2 แสนตำลึงจีน ต่อมา ซวี หุน ได้มีบทบาทสำคัญในการบริหารงานของเหมืองแร่เงินที่มณฑลกว่างตง เหมืองแร่ทองคำเจี้ยนผิง (Zhienping Gold Mines) ที่เมืองเร่อเหอ (Rehe หรือ Jehol) และเหมืองแร่ทองคำหย่งผิง (Yongping Gold Mines) ที่มณฑลจี๋ลี่ เป็นต้น⁴ ซวี ได้นำเงินของเขาไปลงทุนก่อตั้งบริษัทประกันภัย คือบริษัทประกันภัยทางทะเลและอัคคีภัยหวาซิง (The Huaxing Marine and Fire Insurance Company) ที่เมืองช่างไห่ และระหว่าง ค.ศ.1904 – 1905 เขาได้ดำรงตำแหน่งผู้ช่วยผู้อำนวยการของสมาคมการค้าทั่วไปของชาวจีนช่างไห่ (The Shanghai Chinese General Chamber of Commerce)⁵

¹ Albert Feuerwerker. (1958). *op. cit.* p. 110 – 111.

² *Ibid.*

³ *Ibid.* p. 112.

⁴ *Ibid.*

⁵ Albert Feuerwerker. (1958). *op. cit.* p. 112.

ระหว่างที่ ชวี หุ่น ทำงานกับบริษัทเรือกลไฟของพ่อค้าจีน เขาเป็นผู้ถือหุ้นคนสำคัญของบริษัท เช่นเดียวกับ จู ฉีอิง และ ถัง ถึงชู ชวี หุ่น ดำรงตำแหน่งทางการเมืองด้วยการซื้อตำแหน่ง เสนาบดีกิตติมศักดิ์กระทรวงกลาโหม¹ และได้รับการแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งผู้แทนรัฐบาลในเวลาต่อมา

เล้ง ส่วนหวย (Sheng Xuanhuai, 1844-1916) เป็นบุคคลที่มีบทบาทและอำนาจสูงสุดของบริษัทเรือกลไฟของพ่อค้าจีน เล้ง เกิดในมณฑลเจียงซู ครอบครัวของเขาเป็นปัญญาชน เขาได้รับการศึกษาตามประเพณีของจีน และเข้าสอบระดับฉุนเจิน (ระดับมณฑล) ถึง 3 ครั้ง แต่ไม่ผ่าน ค.ศ.1870 เล้ง ได้เข้าทำงานกับ หลี่ หงจาง ในตำแหน่งผู้ดูแลกองเกียกกายของกองทัพ (the army commissariat) และมีบทบาทสำคัญในฐานะตัวแทนดูแลผลประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจของ หลี่ หงจาง เขาได้ดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการใหญ่ของบริษัทเรือกลไฟของพ่อค้าจีนแทนที่ ถัง ถึงชู และ ชวี หุ่น ซึ่งถูกปลดเนื่องจากถูกกล่าวหาว่ากระทำการทุจริตเงินกองทุนของบริษัท เล้ง ดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการของบริษัทจนกระทั่ง ค.ศ.1902²

ในการทำงานที่บริษัทเรือกลไฟของพ่อค้าจีน เล้ง ส่วนหวย เป็นทั้งผู้บริหารและผู้ถือหุ้นคนสำคัญ เขาได้รับความไว้วางใจจาก หลี่ หงจาง ในฐานะผู้ช่วยคนสำคัญ บทบาทที่สำคัญของ เล้ง ปรากฏให้เห็นจากความสำเร็จในการเจรจาซื้อกิจการบริษัทเรือกลไฟช่างไห่เมื่อ ค.ศ.1876 หลี่ หงจาง ได้เสนอต่อราชสำนักแต่งตั้ง เล้ง ดำรงตำแหน่งผู้แทนรัฐบาล บริหารงานกิจการทหารประจำเมืองเทียนจิน - เหวอเจี้ยน³ เมื่อ ค.ศ.1879 ในช่วง ค.ศ.1880 เล้ง ได้เสนอให้ หลี่ หงจาง สนับสนุนการเดินสายโทรเลขจากเมืองเทียนจินไปยังเมืองช่างไห่ ซึ่ง หลี่ หงจาง เห็นชอบในเรื่องนี้และได้ดำเนินการจนเปิดใช้อย่างเป็นทางการในเดือนธันวาคม ค.ศ.1881 ภายใต้ชื่อโครงการ “องค์การโทรเลขแห่งราชอาณาจักร” และ เล้ง ได้ดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการใหญ่ พร้อมทั้งเป็นผู้ถือหุ้นใหญ่ในกิจการนี้ด้วย

ในเดือนกรกฎาคม ค.ศ.1886 เล้ง ส่วนหวย ได้รับการแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งผู้ดูแลกิจการบริหารด้านการทหาร และข้าหลวงดูแลภาษีอากรประจำเมืองเจ้อฝู (Zhefu) ในมณฑลซานตง เล้ง ได้ขึ้นถึงจุดสูงสุดในชีวิตทางราชการเมื่อเขาได้รับการแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งข้าหลวงดูแลภาษีอากรประจำเมืองเทียนจิน เมื่อ ค.ศ.1892⁴ เล้ง ได้อาศัยตำแหน่งในการแสวงหาประโยชน์ เห็นได้จากการที่เขาได้กำไรจากการเก็บภาษีเมืองเทียนจินปีละ 200,000 ตำลึงเงิน⁵

อย่างไรก็ตาม เล้ง ส่วนหวย ไม่ได้เป็นผู้ช่วยที่ซื่อสัตย์ของ หลี่ หงจาง เมื่อ จาง จื่อตัง (Zhang Zhidong) ข้าหลวงประจำเมืองหูกวาง (Huguang) ขึ้นมามีบทบาทในการพัฒนาอุตสาหกรรมของจีนในช่วงปลายทศวรรษ 1890 เล้ง ได้เข้าร่วมงานกับ จาง ระหว่าง ค.ศ.1896 - 1908⁶

¹ Albert Feuerwerker. (1958). *op. cit.* p. 113.

² Jean Chesneaux and others. (1976). *op. cit.* p. 223 – 224.

³ Albert Feuerwerker. (1958). *op. cit.* p. 62.

⁴ *Ibid.* p. 64.

⁵ *Ibid.* p. 65.

⁶ *Ibid.*

การดำเนินธุรกิจของบริษัทเรือกลไฟของพ่อค้าจีน ภายใต้ระบบกวางตุ้ง ชางป๋ัน ผู้ที่ขึ้นมาดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการของบริษัทมักเป็นทั้งพ่อค้าและข้าราชการในเวลาเดียวกัน โดยมี หลี่ หงจาง ให้การอุปถัมภ์อยู่เบื้องหลังในฐานะผู้มีอำนาจสูงสุดในการแต่งตั้งและปลดบุคคลเหล่านี้ รวมทั้งการแสวงหาเงินทุนจากรัฐบาล ผู้บริหารของบริษัททุกคนล้วนแต่เป็นผู้ถือหุ้นรายใหญ่ของบริษัท แต่เมื่อเกิดสงครามจีน – ฝรั่งเศส ค.ศ.1884 หลี่ หงจาง ต้องประสบปัญหาทางการเงินอย่างมาก เขาคงอยู่ในฐานะผู้ถูกกล่าวหาว่าบริษัทเรือกลไฟของพ่อค้าจีนภายใต้การอุปถัมภ์ของ หลี่ หงจาง ใช้งบประมาณของรัฐบาลอย่างฟุ่มเฟือย และขูดรีดเงินกองทุนของรัฐบาลเพื่อนำเข้ากระเป๋าของพวกพ้อง จนเป็นเหตุให้รัฐบาลขาดแคลนเงินงบประมาณสำหรับการทำสงคราม ด้วยเหตุนี้ ราชสำนักจึงประกาศให้มีการสอบสวน หลี่ หงจาง¹ แม้ว่าผลการสอบสวนจะสรุปออกมาว่า หลี่ หงจาง เป็นผู้บริสุทธิ์ แต่อำนาจของ หลี่ เริ่มเสื่อมลง และรัฐบาลได้เข้ามาควบคุมกิจการของบริษัทเรือกลไฟของพ่อค้าจีนในที่สุด

กิจการเหมืองแร่

กิจการเหมืองแร่ได้รับการพัฒนาจากความต้องการวัตถุดิบเพื่อตอบสนองต่ออุตสาหกรรมยุทธโศปกรณ์และเรือกลไฟ รวมทั้งเพื่อแข่งขันกับธุรกิจเหมืองแร่ของชาวต่างชาติในจีน ความคิดในการพัฒนาอุตสาหกรรมเหมืองแร่ในจีนเกิดขึ้นตั้งแต่ปลายทศวรรษ 1860 เมื่อ เจิง กว๋อฝาน และ หลี่ หงจาง พยายามจะพัฒนาอุตสาหกรรมเหมืองแร่ส่วนท้องถิ่นเพื่อนำมาใช้เป็นวัตถุดิบด้านเชื้อเพลิงในคลังสรรพาวุธเจียงหนาน ความพยายามนี้เป็นจริงเมื่อมีการพัฒนาธุรกิจเรือกลไฟของพ่อค้าจีน ก่อนที่จีนจะมีการพัฒนาอุตสาหกรรมเหมืองแร่ถ่านหิน จีนต้องนำเข้าถ่านหินจากต่างประเทศ² ในทางตรงกันข้าม การพัฒนาอุตสาหกรรมเหมืองถ่านหิน และเหมืองแร่ต่างๆ ในจีน ช่วยให้ประหยัดงบประมาณของประเทศ ที่สำคัญที่สุดคือเป็นการลดอิทธิพลต่างชาติในการคุกคามเศรษฐกิจของประเทศ

หลี่ หงจาง ผู้มีบทบาทสำคัญที่สุดในการพัฒนาอุตสาหกรรมของจีนระหว่าง ค.ศ.1873 – 1885 เขาได้ให้ความสำคัญต่ออุตสาหกรรมเหมืองแร่อย่างมาก ดังที่เขาได้กล่าวไว้ว่า “ทองคำ เงิน ถ่านหิน และเหล็กของจีนที่ถูกฝังไว้ ล้วนแต่มีคุณภาพเหนือกว่าของชาติตะวันตกทั้งหลาย เรายังไม่ได้ตระหนักถึงความรุ่งเรืองนี้ ความมั่งคั่งของเรามีอยู่ยังถูกซ่อนและไม่ได้รับการพัฒนา คุณค่าในทรัพยากรของเราเหือดหายไปทุกวัน ทุกๆ ปีเราได้แต่จ่ายเงินจำนวนมากเพื่อซื้อถ่านหินและเหล็กจากประเทศอื่น สิ่งนี้คือหนทางแห่งความสูญเสียที่สำคัญยิ่ง”³

ค.ศ.1874 หลี่ หงจาง พยายามพัฒนาอุตสาหกรรมเหล็กและถ่านหินที่เมืองฉือโจว (Cizhou) ในมณฑลจี๋อี่ ด้วยการว่าจ้างวิศวกรชาวอังกฤษและสั่งซื้อวัตถุดิบที่มีความสำคัญต่อการผลิตจากต่างประเทศ แต่การดำเนินงานไม่ประสบความสำเร็จ เนื่องจากขาดความเชี่ยวชาญด้านเทคโนโลยี⁴ จน

¹ Ssu-yu Teng (Suyu Deng) and John K. Fairbank. (1954). *op. cit.* p. 112.

² *Ibid.* p. 108.

³ Samuel C. Chu and Kwang-ching Liu (Guangching Liu). (1994). *op. cit.* p. 9.

⁴ Jean Chesneaux and others. (1976). *op. cit.* p. 225.

กระทั่ง ค.ศ.1877 จึงได้มีการพัฒนาเหมืองถ่านหินขึ้นอีกครั้งหนึ่งที่เมืองไคผิง ซึ่งเป็นแหล่งถ่านหิน และเหล็กที่อุดมสมบูรณ์ หลี่ หงจาง ได้นำเข้าเครื่องจักรกลมาใช้ผลิต และได้มอบหมายให้ ถัง ถึงซู ทำหน้าที่ดูแลการผลิต ต่อมาจึงเปิดเป็นบริษัทเหมืองแร่ถ่านหินไคผิง (Kaiping Mining Company)¹

การบริหารงานของบริษัทไคผิง จัดอยู่ในระบบกวานตู่ ขางป๋ันเช่นเดียวกับบริษัทเรือกลไฟของพ่อค้าจีน เหมืองแร่ไคผิงได้รับการพัฒนาระบบการผลิตให้มีความทันสมัยทัดเทียมกับของชาติตะวันตก ด้วยการว่าจ้างวิศวกรชาวตะวันตกจำนวน 12 คน พร้อมด้วยอุปกรณ์อันทันสมัย ค.ศ.1883 บริษัทไคผิงสามารถผลิตเครื่องจักร รถรางและเรือโยงขึ้นใช้เอง มีการติดตั้งสายโทรเลขขึ้นใช้ภายในท้องถิ่น รวมทั้งมีการสร้างทางรถไฟเป็นระยะทาง 7 ไมล์ และสามารถผลิตถ่านหินได้เป็นปริมาณ 250,000 ตันต่อปี² ถ่านหินที่ผลิตได้นี้ นำไปใช้เป็นเชื้อเพลิงสำหรับกิจการของบริษัทเรือกลไฟของพ่อค้าจีน และคลังสรรพาวุธเทียนจิน ส่วนที่เหลือได้จัดส่งไปจำหน่ายในตลาดทางภาคเหนือของจีน³ เป็นที่น่าเสียดายว่า ภายหลังการเสียชีวิตของ ถัง ถึงซู ผู้อำนวยการของบริษัทเหมืองแร่ถ่านหินไคผิงเมื่อ ค.ศ.1892 ผู้ที่ขึ้นมาบริหารงานต่อจากเขาเป็นคนสนิทของราชสำนักชิง ระบบการบริหารงานจึงตกอยู่ภายใต้การควบคุมของรัฐบาล เงินทุนของบริษัทลดลงอย่างรวดเร็วจนกระทั่งต้องกู้ยืมจากต่างชาติ และบริษัทได้ตกเป็นของอังกฤษเมื่อ ค.ศ.1900 ก่อนที่จะถูกรวมเข้าเป็นส่วนหนึ่งของบริษัทเหมืองแร่ถ่านหินไคหลาน (Kailan) ซึ่งเป็นบริษัทร่วมทุนระหว่างจีนและอังกฤษเมื่อ ค.ศ.1912⁴

เหมืองแร่ที่สำคัญอีกแห่งหนึ่งเกิดขึ้นในช่วง ค.ศ.1875 เมื่อคลังสรรพาวุธฝูโจว ได้ว่าจ้างวิศวกรชาวอังกฤษเพื่อพัฒนาเหมืองแร่ถ่านหินที่เมืองจีหลง (Jilong) ซึ่งอยู่บนเกาะไต้หวัน เหมืองแร่แห่งนี้ได้รับการสนับสนุนทางการเงินจากคลังสรรพาวุธฝูโจวเป็นจำนวน 100,000 ดอลลาร์จีนต่อปี และอยู่ภายใต้การควบคุมของรัฐบาล อุตสาหกรรมเหมืองแร่ที่เมืองจีหลงขยายตัวอย่างรวดเร็ว ค.ศ.1881 มีการว่าจ้างพนักงานเป็นจำนวนมากกว่า 1,000 คน และสามารถผลิตถ่านหินได้ปีละ 54,000 ตัน โดยผลผลิตส่วนใหญ่ได้นำไปใช้เป็นเชื้อเพลิงให้กับคลังสรรพาวุธและเรือกลไฟ

ระหว่าง ค.ศ.1876 – 1885 อุตสาหกรรมเหมืองแร่ถ่านหินในจีนได้รับการพัฒนาอย่างกว้างขวาง โดยมีการดำเนินกิจการเหมืองแร่ถ่านหินกว่า 10 แห่ง ทุกแห่งล้วนแต่ดำเนินการภายใต้ระบบกวานตู่ ขางป๋ัน ทั้งสิ้น ตัวอย่างเหมืองแร่ถ่านหินที่สำคัญได้แก่ เหมืองแร่ถ่านหินที่เมืองถงชาน

¹ Jean Chesneaux and others. (1976). *op. cit.* p. 226.

² จอห์น เค. แฟร์แบงก์ และคณะ. (2525). *เล่มเดิม*. หน้า 422.

³ Jean Chesneaux and others. (1976). *loc. cit.*

⁴ จอห์น เค. แฟร์แบงก์ และคณะ. (2525). *หน้าเดิม*.

(Tongshan) ก่อตั้งโดย จว๋อ จงถิง ส่วนเหมืองแร่ถ่านหินที่เมืองกว่างซี (Guangxi) อยู่ภายใต้การดูแลของ หลี่ หงจาง¹

ในขณะเดียวกัน ได้มีการพัฒนาอุตสาหกรรมเหมืองแร่ตะกั่วขึ้นบริเวณเมืองจางเจียโข่ว (Zhangjiakou) เมื่อ ค.ศ.1877 มีการก่อตั้งเหมืองแร่ตะกั่วและทองแดงที่เมืองผิงฉวน (Pingquan) ค.ศ.1881 เพื่อเป็นแหล่งเชื้อเพลิงสำหรับป้อนคลังสรรพาวุธเทียนจิน เหมืองแร่เหล่านี้ เป็นเหมืองขนาดเล็กที่สามารถตอบสนองต่อการใช้ประโยชน์ได้เพียงเล็กน้อย ใช้เครื่องจักรที่ไม่ซับซ้อน และไม่อาจสร้างผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจได้ เป็นที่น่าสังเกตว่า ในช่วงเวลานี้ ความสนใจของชาวจีนในการพัฒนาอุตสาหกรรมในระบบทุนนิยมได้ขยายตัวมากขึ้น เพราะมีการดำเนินกิจการเหมืองแร่โดยเอกชนขึ้นหลายแห่ง เช่น เหมืองแร่ถ่านหินในมณฑลอานฮุยและหูเป่ย์ เหมืองแร่เงินในมณฑลกว่างตงและเหอหนาน เหมืองแร่ทองแดงในมณฑลจี๋หลิน และเหมืองแร่ตะกั่วในมณฑลฝูเจี้ยน เป็นต้น เหมืองแร่เหล่านี้มีขนาดเล็ก และต้องปิดตัวลงในที่สุดเพราะขาดเงินทุนสนับสนุน²

กิจการทอผ้า

ความสนใจในการพัฒนาอุตสาหกรรมทอผ้าในจีน ส่วนหนึ่งเกิดจากความต้องการแข่งขันกับธุรกิจของชาวต่างชาติ ขณะเดียวกันก็มีการแข่งขันระหว่างพ่อค้าเอกชนชาวจีนและรัฐบาลด้วย หลี่ หงจาง ได้ให้ความสนใจต่อการพัฒนาอุตสาหกรรมทอผ้าตั้งแต่ ค.ศ.1876 เพราะหวังว่าจะเป็นธุรกิจที่สามารถสร้างความมั่งคั่ง และช่วยจำกัดการนำเข้าผ้าจากต่างประเทศด้วย หลี่ หงจาง ได้เปิดกิจการทอผ้าขึ้นที่เมืองเซี่ยงไฮ้เมื่อ ค.ศ.1878 ภายใต้ชื่อโรงงานทอผ้าฝ้ายเซี่ยงไฮ้ (The Shanghai Cotton Cloth Mill)³ โดยดำเนินการภายใต้ระบบกวานตู่ ชางป๋ัน

ในระยะแรกของการดำเนินการ โรงงานต้องประสบภาวะขาดแคลนเงินทุน แต่ เฝิง รู่ฉง (Peng Rucong) ผู้อำนวยการโรงงานได้รับการช่วยเหลือด้านเงินทุนจำนวน 500,000 ตำลึงจี้จกเพื่อนซึ่งเป็นนายหน้าค้าขาย ที่สำคัญคือ เจิ้ง กวานอิง (Zheng Guanying) โดย เจิ้ง ขอแลกกับอำนาจในการเป็นผู้บริหารกิจการของโรงงานในฐานะผู้จัดการ เฝิง ปฏิเสธ ทำให้โรงงานทอผ้าฝ้ายเซี่ยงไฮ้ไม่สามารถระดมเงินทุนได้ตามเป้าหมาย หลี่ หงจาง ตระหนักถึงภาวะอันไม่มั่นคงของโรงงาน จึงสั่งปลด เฝิง และแต่งตั้ง เจิ้ง กวานอิง เข้ามาดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการ ค.ศ.1882 หลี่ ได้ถวายฎีกาเพื่อขออนุมัติให้โรงงานทอผ้าฝ้ายเซี่ยงไฮ้ดำเนินกิจการผูกขาดการผลิตผ้าฝ้ายและเส้นด้าย ด้วยการยกเว้นภาษีลิคิน (likin) เป็นเวลา 10 ปี⁴

โรงงานทอผ้าฝ้ายเซี่ยงไฮ้ได้กำหนดเงินทุนไว้จำนวน 352,000 ตำลึงจี้จ และได้รับการสนับสนุนจากข้าราชการ พ่อค้าเกลือ เจ้าของที่ดิน และนายหน้าค้าขาย มีการสั่งซื้อเครื่องจักรจากอังกฤษ และว่าจ้างวิศวกรชาวต่างชาติมาให้คำแนะนำ แต่ในช่วงเวลานั้นโรงงานต้องประสบปัญหา

¹ Jean Chesneaux and others. (1976). *op. cit.* p. 226.

² *Ibid.*

³ Immanuel C.Y. Hsu. (1995). *op. cit.* p. 285.

⁴ Jean Chesneaux and others. (1976). *op. cit.* p. 227.

วิกฤติเศรษฐกิจ เนื่องจากเกิดสงครามระหว่างจีนกับฝรั่งเศส บรรดาพ่อค้าต่างประเทศประสบกับภาวะล้มละลาย เงินทุนจึงถูกถอนออกไป ขณะที่ปัญหาทางการเงินยังมีสาเหตุจากการยกยอกเงินของ เจิ้ง กวานอิง ซึ่งทำให้เขาถูกปลดจากตำแหน่งผู้อำนวยการเมื่อ ค.ศ.1884¹ หลังจากนั้น หลี่ หงจาง ได้แต่งตั้ง เล้ง ส่วนหวย เข้ามาบริหารงานต่อ ค.ศ.1887 เล้ง ได้รับดมเงินทุนจากการนำเงินของบริษัท เรือกกลไฟของพ่อค้าจีนซึ่งเขาเป็นผู้อำนวยการอยู่ รวมเข้ากับเงินทุนส่วนราชการมณฑลของ หลี่ หงจาง มาใช้เป็นทุนสำหรับดำเนินการ² โรงงานทอผ้าซางไห้ได้เริ่มดำเนินการผลิตอย่างเป็นทางการเมื่อ ค.ศ.1890 ประกอบด้วยพนักงานจำนวน 4,000 คน สามารถผลิตผ้าฝ้ายและเส้นด้ายคุณภาพดี ได้รับผลกำไรจากการดำเนินการมากจนสามารถปันผลกำไรให้กับหุ้นส่วนได้ในอัตราร้อยละ 25 เมื่อ ค.ศ.1893³ โชคร้ายที่โรงงานถูกไฟไหม้หมด แต่ หลี่ หงจาง และ เล้ง ส่วนหวย เล็งเห็นผลประโยชน์มหาศาลจากการดำเนินธุรกิจทอผ้า จึงวางแผนก่อตั้งโรงงานทอผ้าขึ้นใหม่อีก 11 แห่ง และคิดที่จะผูกขาดอุตสาหกรรมทอผ้าในจีน ความตั้งใจของ หลี่ และ เล้ง ประสบความสำเร็จเพียงเล็กน้อย เพราะหลังจากที่พวกเขาดำเนินการก่อตั้งโรงงานทอผ้าไปเพียง 5 แห่ง จีนต้องทำสงครามกับญี่ปุ่น เมื่อ ค.ศ.1894 – 1895 ทำให้การดำเนินงานทั้งหมดหยุดชะงักลง

การดำเนินอุตสาหกรรมทอผ้าในช่วงทศวรรษ 1870 ที่สำคัญอีกตัวอย่างหนึ่งคือ โรงงานทอผ้าขนสัตว์ที่ก่อตั้งขึ้นที่เมืองหลานโจว มณฑลกันซู่ ด้วยการอุปถัมภ์ของ จว๋อ จงถิง เมื่อ ค.ศ.1878 โรงงานทอผ้าของ จว๋อ ได้นำเข้าเครื่องจักรกลจากต่างประเทศและว่าจ้างช่างเทคนิคชาวเยอรมันเพื่อให้คำแนะนำ โดยมีมุ่งหมายให้เป็นโรงงานทอผ้าเพื่อใช้เป็นเครื่องแต่งกายสำหรับทหารในกองทัพ โรงงานของ จว๋อ อาศัยเงินทุนส่วนใหญ่จากกองทุนส่วนภูมิภาค แต่ดำเนินการได้เพียง 2 ปีผู้ถือหุ้นต่างถอนทุนออก เนื่องจากขาดศักยภาพในการผลิต สินค้าไม่สามารถหาตลาดในการจัดจำหน่ายได้ เพราะปัญหาในการขนส่ง จนต้องปิดกิจการในที่สุด⁴

กิจการคมนาคมและโทรเลข

ในช่วงเวลาของการสร้างความมั่งคั่งให้กับจีนปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 กิจการโทรคมนาคมที่ได้รับการพัฒนามากคือ โครงการสร้างทางรถไฟและการวางระบบสายโทรเลข ความต้องการพัฒนาเส้นทางรถไฟในจีนเริ่มต้นจากความต้องการของชาวต่างชาติในการขนส่งและสื่อสาร เมื่อมีบริษัทของชาติตะวันตกจำนวน 27 บริษัท ได้ยื่นข้อเสนอต่อ หลี่ หงจาง ขอสร้างทางรถไฟระหว่างเมืองซางไห้และซูโจวเมื่อ ค.ศ.1863 ซึ่ง หลี่ ปฏิเสธข้อเสนอของชาวตะวันตกทุกโครงการ แต่ชาวตะวันตกได้ถือโอกาสสร้างเส้นทางรถไฟสายซางไห้ – อู่สง โดยผลการเมื่อ ค.ศ.1876 รัฐบาลจีนได้เจรจาซื้อเส้นทางรถไฟสายนี้และทำลายเมื่อ ค.ศ.1877⁵

¹ Jean Chesneaux and others. (1976). *op. cit.* p. 227.

² จอห์น เค. แพร์แบงค์ และคณะ. (2525). *เล่มเดิม*. หน้า 424.

³ *แหล่งเดิม*.

⁴ Jean Chesneaux and others. (1976). *loc. cit.*

⁵ *Ibid.* p. 228.

การที่รัฐบาลจีนไม่ให้สิทธิสัมปทานในการสร้างทางรถไฟแก่นักธุรกิจชาวตะวันตก เนื่องจากเกรงภัยคุกคามที่เพิ่มมากขึ้น อย่างไรก็ตาม การพัฒนาเส้นทางรถไฟได้รับความสนใจจากกลุ่มขุนนางฝ่ายก้าวหน้าบางส่วน เพราะเห็นประโยชน์ในการขนส่ง ด้วยเหตุนี้ หลี่ หงจาง จึงได้ถวายฎีกาเมื่อเดือนธันวาคม ค.ศ.1880 สนับสนุนให้มีการสร้างเส้นทางรถไฟ โดยกำหนดเส้นทางดังนี้ ให้มีศูนย์กลางที่เป่ย์จิง โดยขยายไปถึงเมืองฮั่นโซวและซ่างไห่ทางตอนใต้ ไปยังเมืองหลานโจวทางตะวันตก ไปยังเมืองเฟิงเทียนทางตะวันออกเฉียงเหนือ โครงการของ หลี่ ได้รับการคัดค้านจากกลุ่มขุนนางฝ่ายอนุรักษ์นิยมอย่างมาก รวมทั้งทางการเงินไม่มีเงินทุนสนับสนุน โครงการจึงต้องระงับไป จนกระทั่ง ค.ศ.1888 จึงได้มีการสร้างทางรถไฟจากเมืองแร่ไคผิงไปยังเมืองเทียนจิน ค.ศ.1894 มีการสร้างทางรถไฟสายตะวันออกเฉียงเหนือไปยังเมืองซานไห่กวน และสายรอบเมืองปักกิ่งสร้างเสร็จเมื่อ ค.ศ.1895 รวมเป็นระยะทางทั้งสิ้น 240 ไมล์¹

ส่วนกิจการโทรเลข ระยะแรกมีการดำเนินงานโดยบริษัทต่างชาติ โดยเชื่อมสายโทรเลขระหว่างเกาะฮ่องกง ซ่างไห่ และเมืองวลาดิวอสต็อกเข้าด้วยกันเมื่อ ค.ศ.1870 - 1871² ส่วนการวางสายโทรเลขในจีน เกิดจากการสนับสนุนของ หลี่ หงจาง เมื่อ ค.ศ.1879 ได้มีการวางสายโทรเลขระหว่างเมืองเทียนจินและต้ากู่ (Dagu) โดยดำเนินการภายใต้ชื่อ “องค์การโทรเลขแห่งราชอาณาจักร” (The Imperial Telegraph Administration) โดยอาศัยเงินทุนจำนวน 2 ล้านเหรียญสหรัฐ จากการขายหุ้นให้กับพ่อค้า ด้วยเหตุนี้การดำเนินการกิจการโทรเลขในระยะแรกของจีน จึงอยู่ภายใต้ระบบবাদู๋ ซางบัน เช่นเดียวกับธุรกิจอื่นๆ ค.ศ.1881 โครงการโทรเลขได้ขยายตัว โดยมีการวางสายระหว่างเมืองเทียนจินและซ่างไห่ และอีก 20 ปีต่อมา (ค.ศ.1901) บริษัทได้วางสายโทรเลขระยะทาง 14,000 ไมล์เชื่อมโยงการสื่อสารระหว่างเมืองสำคัญเรื่อยไปจนถึงจุดยุทธศาสตร์แถบชายแดน ในขณะเดียวกัน โครงการวางสายโทรเลขในส่วนมณฑลได้มีการดำเนินการเช่นกัน โดยมีระยะทางประมาณ 20,000 ไมล์ หลี่ หงจาง ได้เข้าควบคุมการบริหารกิจการโทรเลขทั่วประเทศ โดยถวายผลประโยชน์ที่ได้รับแก่องค์จักรพรรดิ เพื่อป้องกันข้อหาทุจริตคอร์รัปชัน

ในขณะที่กิจการไปรษณีย์ในจีน ภายใต้การดำเนินการของชาวจีน เริ่มต้นเมื่อ ค.ศ.1878 ภายใต้การสนับสนุนของ หลี่ หงจาง และ โรเบิร์ต ฮาร์ท จีนได้เข้าร่วมในองค์การไปรษณีย์ระหว่างประเทศ (The International Postal Union) ในเวลาต่อมา กิจการไปรษณีย์ได้รับการสนับสนุนอย่างกว้างขวาง จนขยายตัวไปยังเมืองต่างๆ บริเวณลุ่มแม่น้ำฉางเจียงเมื่อ ค.ศ.1879 และขยายไปยังเมืองท่าทางตอนเหนือของมณฑลฝูเจี้ยนเมื่อ ค.ศ.1882 อย่างไรก็ตาม กิจการไปรษณีย์ในจีนไม่ได้รับ

¹ จอห์น เค. แฟร์แบงก์ และคณะ. (2525). เล่มเดิม. หน้า 422.

² Jean Chesneaux and others. (1976). *op. cit.* p. 229.

จอห์น เค. แฟร์แบงก์ และคณะ. (2525). เล่มเดิม. หน้า 423.

การพัฒนาเท่าที่ควร เพราะมีการแข่งขันกันเองระหว่างหน่วยงานของทางราชการกับนักธุรกิจเอกชนชาวจีน

กิจการต่าง ๆ ของนักธุรกิจชาวจีน

จีนในช่วงทศวรรษ 1870 เป็นช่วงที่มีความตื่นตัวต่อการพัฒนาเศรษฐกิจอย่างกว้างขวางตามนโยบายของ หลี่ หงจาง ในการสร้างความมั่งคั่งให้กับประเทศ โดยที่โครงการส่วนใหญ่ดำเนินการภายใต้ระบบข้าราชการอำนวยการและพ่อค้าดำเนินการ (กวานตู่ ชางป๋ัน) ซึ่งในเวลาเดียวกันนี้ กลุ่มนักธุรกิจชาวจีนได้ให้ความสนใจต่อการลงทุนในอุตสาหกรรมใหม่ๆ เช่นกัน โดยปรากฏให้เห็นตั้งแต่ช่วงทศวรรษ 1860 เป็นต้นมา ที่สำคัญได้แก่การลงทุนในอุตสาหกรรมทอผ้า มีการตั้งบริษัททอผ้าขึ้นมากมายในเมืองซางไห่ บริษัทส่วนใหญ่เป็นของนายหน้าชาวจีนที่ได้รับการสนับสนุนจากบริษัทต่างชาติ แต่กิจการเหล่านี้ต้องประสบกับความล้มเหลวเพราะได้รับการต่อต้านจากรัฐบาล

ใน ค.ศ.1871 บรรดาพ่อค้าได้รวมกลุ่มกันก่อตั้งสมาคมชื่อว่า “สิบสามสมาคมอาชีพแห่งเมืองกว่างโจว”¹ ค.ศ.1872 มีการก่อตั้งโรงงานทอผ้าของชาวจีนแห่งแรกขึ้นที่อำเภอหนานไห่ (Nanhai) ที่มณฑลกว่างตง เพื่อทำธุรกิจทอผ้าไหม เจิน ฉีหยวน (Chen Qiyuan) เป็นเจ้าของ กิจการทอผ้าของเขาดำเนินไปด้วยดี จนสามารถขยายกิจการเพิ่มขึ้นมากกว่า 2 แห่ง และกลายเป็นตัวอย่างให้กับนักธุรกิจคนอื่นๆ ในไม่ช้า มณฑลกว่างตงปรากฏมีโรงงานทอผ้าไหมประมาณ 10 แห่ง แต่ เจิน ต้องประสบปัญหาถูกควบคุมการดำเนินกิจการจากรัฐบาลจนต้องอพยพไปเมืองมาเก๊า แล้วจึงเดินทางกลับมายังเมืองหนานไห่ในภายหลัง ในช่วง ค.ศ.1882 การก่อตั้งโรงงานทอผ้าไหมได้ขยายตัวไปยังเมืองซางไห่มากขึ้น

ดูเหมือนว่าผ้าไหมจะเป็นผลิตภัณฑ์ผ้าประเภทเดียวที่นักธุรกิจเอกชนชาวจีนสามารถดำเนินการได้ สังเกตว่าไม่มีการก่อตั้งโรงงานทอผ้าฝ้ายในเมืองซางไห่ เพราะว่าธุรกิจทอผ้าฝ้ายถูกรัฐบาลควบคุมไว้หมด โดยเฉพาะอย่างยิ่งภายหลัง ค.ศ.1882 การผูกขาดธุรกิจทอผ้าของ หลี่ หงจาง ทำให้นักธุรกิจเอกชนไม่มีสิทธิในการประกอบกร² ด้วยเหตุนี้ นักธุรกิจชาวจีนจึงต้องผันตัวเองไปทำธุรกิจด้านอื่นที่ไม่ถูกควบคุมจากรัฐบาล เช่น ธุรกิจสีข้าว โรงงานผลิตแป้ง อุตสาหกรรมอาหารสัตว์ที่ผลิตจากถั่วแดง โรงงานไม้ขีดไฟ โรงงานกระดาษ เปิดร้านซ่อมและประกอบเครื่องจักร เป็นต้น³ อย่างไรก็ตาม การดำเนินธุรกิจของพ่อค้าไม่ราบรื่นและประสบความสำเร็จเท่าที่ควร เพราะยังต้องประสบปัญหาการแข่งขันกับกลุ่มช่างฝีมือ เจ้าหน้าที่ส่วนท้องถิ่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งการแข่งขันกับพ่อค้าต่างชาติ

การสร้าง ความมั่งคั่งให้กับจีนที่เริ่มต้นขึ้นในช่วงทศวรรษ 1870 เป็นต้นไป ภายใต้การสนับสนุนของ หลี่ หงจาง ในระบบกวานตู่ ชางป๋ัน โดยอาศัยเงินทุนของเอกชนร่วมกับรัฐบาลเป็นหลักและรัฐบาลดูแลเรื่องการดำเนินการ ทำให้ธุรกิจขยายตัวอย่างค่อยเป็นค่อยไป ตัวอย่างกิจการที่

¹ Jean Chesneaux and others. (1976). *op. cit.* p. 227.

² *Ibid.* p. 228.

³ *Ibid.*

สำคัญที่สุดในระบบนี้คือ บริษัทเรือกลไฟของพ่อค้าจีน (The China Merchants' Steam Navigation) ที่ก่อตั้งขึ้นเมื่อ ค.ศ.1873 และปิดกิจการเมื่อ ค.ศ.1916 บริษัทแห่งนี้จัดว่าเป็นบริษัทที่มีระยะเวลาในการดำเนินการนานที่สุดเมื่อเปรียบเทียบกับบริษัทอื่นๆ ที่ก่อตั้งขึ้นในช่วงเวลาเดียวกัน บริษัทเรือกลไฟของพ่อค้าจีนได้รับการพัฒนาจนสามารถแข่งขันกับบริษัทของชาวต่างชาติได้ ความสำเร็จประการหนึ่งของบริษัทคือ การที่ได้รับการอุปถัมภ์จาก หลี่ หงจาง ขุนนางฝ่ายก้าวหน้าที่มีบทบาททางการเมืองของจีนมากที่สุดในขณะนั้น แม้ว่าหลี่ จะมีอำนาจในการแต่งตั้งหรือถอดถอนผู้ดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการของบริษัท แต่เขาไม่เคยก้าวล่วงการบริหารงานของบริษัทโดยตรง

การที่ หลี่ ได้ให้อิสระในการบริหารงานแก่นักธุรกิจเอกชนทำให้บริษัทสามารถพัฒนาได้อย่างรวดเร็ว ทั้งนี้ หลี่ ได้กล่าวถึงจุดประสงค์ในการดำเนินกิจการภายใต้ระบบกวางตุ้ง ขางปิ่นว่า “แม้ว่าการดำเนินงานจะอยู่ภายใต้การอำนาจของรัฐบาล แต่ผลประโยชน์และการสูญเสียรายได้จะอยู่ภายใต้ความรับผิดชอบของพ่อค้าทั้งหมด โดยจะไม่เกี่ยวข้องกับรัฐบาล”¹ นอกจากนี้ความสำเร็จอีกประการหนึ่งคือ การที่บริษัทได้รับการบริหารงานโดยพ่อค้าผู้มีประสบการณ์ในการทำธุรกิจกับพ่อค้าต่างชาติ ทำให้บริษัทสามารถพัฒนาได้เป็นอย่างดี แต่การที่บริษัทอยู่ภายใต้การอุปถัมภ์ของรัฐบาลทำให้เกิดการผูกขาดธุรกิจ นำมาซึ่งการทุจริตคอร์รัปชันได้ง่ายเพราะปราศจากการตรวจสอบจากรัฐบาล ส่วนธุรกิจอื่นๆ ที่เกิดขึ้นต่อมาภายหลัง เช่น อุตสาหกรรมเหมืองแร่ โทรเลข การรถไฟ และโรงงานทอผ้า ล้วนแต่ดำเนินการภายใต้ระบบกวางตุ้ง ขางปิ่น ที่มี หลี่ หงจางให้การสนับสนุนอยู่เบื้องหลัง จนดูเหมือนว่ากิจการเหล่านี้จะอาศัยอำนาจของ หลี่ หงจาง คอยค้ำจุน แต่เมื่อ หลี่ หงจางเริ่มเสื่อมอำนาจลงในช่วงกลางทศวรรษ 1890 ภายหลังจากพ่ายแพ้สงครามกับญี่ปุ่นของจีน ค.ศ.1895 การบริหารกิจการต่างๆ ถูกรัฐบาลเข้ามาควบคุมมากขึ้น ด้วยเหตุนี้ การพัฒนาอุตสาหกรรมของจีนที่เริ่มต้นขึ้นตั้งแต่ทศวรรษ 1870 จึงไม่ก้าวหน้าเท่าที่ควร สามารถสรุปได้ว่า การสร้างความมั่งคั่งให้กับจีนระหว่าง ค.ศ.1873 – 1885 ได้ส่งเสริมให้เศรษฐกิจของจีนพัฒนาไปสู่ระบบทุนนิยมมากขึ้น ลดการคุกคามด้านธุรกิจอุตสาหกรรมหนักจากต่างชาติ ในขณะที่การพัฒนาอุตสาหกรรมแบบผูกขาดนำมาซึ่งการทุจริตคอร์รัปชัน ความมั่งคั่งที่เกิดจากการพัฒนาเศรษฐกิจจำกัดอยู่ในกลุ่มของขุนนางและพ่อค้าเอกชนเพียงไม่กี่คน และจำกัดพื้นที่เฉพาะบริเวณเมืองท่าสำคัญไม่ได้มีการพัฒนาทั่วประเทศ ด้วยเหตุนี้การสร้างความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจให้กับประเทศที่อ้างไว้จึงเป็นการสร้างความเจริญให้กับผู้ดำเนินการและพวกพ้องมากกว่าจะสร้างความมั่งคั่งให้กับประเทศเพื่อตอบสนองต่อการคุกคามของชาติตะวันตก

3. การสร้างความเข้มแข็งด้านต่าง ๆ ให้กับจีนระหว่าง ค.ศ.1873 – 1885

แม้ว่าในช่วงทศวรรษ 1870 – 1880 จะมีภาพรวมของการทำตนเองให้เข้มแข็งด้วยการสร้างความมั่งคั่งทางด้านเศรษฐกิจให้กับจีน แต่การปรับปรุงประเทศด้านอื่นๆ เพื่อตอบสนองต่อการคุกคามของชาติตะวันตกยังปรากฏให้เห็นในด้านอื่นๆ ได้แก่ การส่งนักศึกษาไปต่างประเทศ และการจัดตั้งสถานทูต ณ ต่างประเทศ

¹Samuel C. Chu and Kwang-ching Liu (Guangching Liu). (1994). *op. cit.* p. 217.

การส่งนักศึกษาไปต่างประเทศ

แรงบันดาลใจในการส่งนักศึกษาชาวจีนไปต่างประเทศ เริ่มจากการตระหนักถึงความจำเป็นในการศึกษาวิชาการตะวันตกของกลุ่มขุนนาง – ปัญญาชนฝ่ายก้าวหน้า ที่ต้องการสร้างความทันสมัยให้กับจีน โดยมีจุดมุ่งหมายแรกคือการพัฒนาอาวุธและกองทัพตั้งแต่ทศวรรษ 1860 ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว ซึ่งปัญหาสำคัญที่ทำให้การพัฒนาอาวุธและกองทัพไม่ก้าวหน้าเท่าที่ควรคือ การขาดบุคลากรผู้มีความรู้ความเชี่ยวชาญทางด้านเทคนิคสมัยใหม่ ด้วยเหตุนี้ความคิดในการส่งนักศึกษาชาวจีนไปยังต่างประเทศจึงเกิดขึ้น ในช่วง ค.ศ.1864 เสนาบดีของสำนักงานจ่งหลี่ หย่าเหมิน ได้รับฎีกาจากขุนนางที่ไม่เปิดเผยตัวกล่าวเตือนถึงความก้าวหน้าของญี่ปุ่น ที่มีการส่งคนไปยังทวีปยุโรปเพื่อเรียนรู้การประกอบและต่อเรือ¹ จนกระทั่ง ค.ศ.1868 หวัง หง ได้เสนอแผนการจัดส่งนักศึกษาชาวจีนไปยังประเทศสหรัฐอเมริกาต่อ ดิง รื่อซาง ซึ่งแนวคิดนี้ได้รับการสนับสนุนจากสหรัฐอเมริกา ดังปรากฏอยู่ในสนธิสัญญาที่จีนทำกับสหรัฐอเมริกาเมื่อ ค.ศ.1868 (The Burlingame Treaty of 1868) ที่อนุญาตให้ชาวจีนสามารถเดินทางไปศึกษาในสหรัฐอเมริกาได้²

แนวคิดในการส่งนักศึกษาชาวจีนไปต่างประเทศ ได้รับการสนับสนุนจาก เจิง กว๋อฝาน และ หลี่ หงจาง เป็นอย่างดี เห็นได้จากบันทึกในการจัดส่งนักศึกษาไปต่างประเทศของ เจิง และ หลี่ ที่เสนอต่อสำนักงานจ่งหลี่ หย่าเหมิน เมื่อ ค.ศ.1871 โดยทั้งสองคนได้สนับสนุนให้มีการคัดเลือกนักศึกษาชาวจีนจากเมืองต่าง ๆ ปีละ 30 คน แล้วส่งไปอบรมที่เมืองซางไห่ก่อน หลังจากนั้น 4 ปี จึงจัดส่งนักศึกษาจำนวน 120 คนที่ผ่านการอบรมแล้วไปยังต่างประเทศ โดยหวังว่าการศึกษาเป็นเวลา 15 ปีในต่างประเทศจะทำให้นักศึกษาเหล่านี้มีความสามารถในการตะวันตกเพื่อกลับมาทำงานให้กับจีน ทั้ง เจิง และ หลี่ ต่างเห็นว่าการศึกษาแบบตะวันตกจะเป็นประโยชน์อย่างมากต่อจีน ดังข้อความในบันทึกที่เสนอต่อสำนักงานจ่งหลี่ หย่าเหมิน ว่า “การได้ยินได้ฟังหนึ่งร้อยครั้งก็ไม่ดีเท่าการเห็นเพียงครั้งเดียว”³ ด้วยเหตุนี้ โครงการจัดส่งนักศึกษาชาวจีนไปยังประเทศสหรัฐอเมริกาจึงเริ่มขึ้นเมื่อ ค.ศ.1872 โดยมีการคัดเลือกนักศึกษาชายชาวจีนที่จบการศึกษาชั้นสูงตามประเทศจีนจำนวน 30 คน เป็นชาวกว่างโจวจำนวน 24 คน จากมณฑลเจียงซู 3 คน อานฮุย ซานตง และฝูเจี้ยน แห่งละ 1 คน โดยจัดส่งนักศึกษาเหล่านี้ไปศึกษาที่กรมการศึกษาของรัฐคอนเนตทิคัต (The Board of Education of Connecticut)⁴ เมื่อถึง ค.ศ.1875 มีนักศึกษาชาวจีนเดินทางไปประเทศสหรัฐอเมริกาเป็นจำนวนทั้งสิ้น 120 คน นักศึกษาเหล่านี้ถูกส่งไปอยู่กับครอบครัวของชาวอเมริกันตลอดทางเหนือและทางใต้ของรัฐคอนเนตทิคัต⁵ และแม้ว่าทางการเงินจะเปิดโอกาสให้นักศึกษาเหล่านี้ได้ศึกษาวิชา

¹Ting-yee Kuo (Dingyi Guo) and Kwang-ching Liu (Guangching Liu). (1978). *op. cit.* p. 537.

²*ibid.* p. 538.

³Ssu-yu Teng (Suyu Deng) and John K. Fairbank. (1954). *op. cit.* p. 92.

⁴Ting-yee Kuo (Dingyi Guo) and Kwang-ching Liu (Guangching Liu). (1978). *op. cit.* p. 539.

⁵จอห์น เค. แฟร์แบงก์ และคณะ. (2525). *เล่มเดิม*. หน้า 429.

การตะวันตกแล้วก็ตาม แต่มีข้อกำหนดให้นักศึกษาเหล่านี้ต้องศึกษาตำราคลาสสิกของจีนที่ศูนย์ของคณะเป็นระยะ ต้องให้ความสำคัญในการศึกษาพระราชาชนกฏีกาอันศักดิ์สิทธิ์ของจักรพรรดิคางซี และต้องแสดงความเคารพด้วยการก้มคำนับไปยังกรุงเป่ย์จิงเป็นครั้งคราว¹ เพื่อรักษาประเพณีดั้งเดิมเอาไว้

หลักฐานที่กล่าวถึงวิธีการศึกษาของนักศึกษาชาวจีนในสหรัฐอเมริกา ปรากฏอยู่ในรายงานของ หลี่ กุ้ย (Li Gui) เมื่อครั้งที่เขาเดินทางไปยังฮาร์ทฟอร์ด (Hartford) เมื่อเดือนกันยายน ค.ศ.1876 ว่ามีนักศึกษาชาวจีนจำนวน 113 คน (อีก 7 คนเสียชีวิต) แบ่งเป็นกลุ่มละ 12 คน นักศึกษาเหล่านี้ต้องใช้เวลา 2 อาทิตย์ในทุกๆ 3 เดือนที่ฮาร์ทฟอร์ดเพื่ออ่านหนังสือ ท่องจำ คัดลายมือ และแต่งเรียงความ ภายใต้การดูแลของครูชาวจีน ขณะเดียวกันนักศึกษาเหล่านี้ต้องปฏิบัติตามกิจกรรมต่างๆ เช่นชาวอเมริกันด้วยการเล่นเบสบอล โดยมีหมวผมเปียเก็บไว้ในหมวกแก๊ป และเข้าโบสถ์ของศาสนาคริสต์² เมื่อถึง ค.ศ.1877 รัฐบาลจีนได้จัดส่งนักศึกษาไปยังประเทศอังกฤษและฝรั่งเศสจำนวน 30 คน³

อย่างไรก็ตาม การจัดส่งนักศึกษาชาวจีนไปต่างประเทศได้ถูกสำนักงานจ่งหลี่ หย่าเหมิน ประกาศยกเลิกเมื่อวันที่ 8 มกราคม ค.ศ.1881⁴ และเรียกตัวนักศึกษาชาวจีนกลับ สาเหตุสำคัญที่ยกเลิกภารกิจนี้ ปรากฏให้เห็นในจดหมายของ หลี่ หงจาง ที่เขียนถึง ช้าหลวง เจิน หลานผิง (Chen Lanping) เมื่อวันที่ 6 สิงหาคม ค.ศ.1879 โดยกล่าวว่า การจัดส่งนักศึกษาไปยังต่างประเทศต้องสิ้นค่าใช้จ่ายจำนวนมาก และเป็นการสร้างภัยร้ายแรงดังที่ซุนนาง – ปัญญาชนฝ่ายอนุรักษนิยมได้กล่าววิพากษ์วิจารณ์อย่างกว้างขวาง “ข้าพเจ้าได้รับจดหมายจาก เจิง จี้เจ้อ (Zeng Jizhe) (บุตรชายของเจิง กว๋อฝาน) กล่าวถึงนักศึกษาที่ส่งจากอู่ต้อเรือผู้โจวไปศึกษาต่างประเทศอังกฤษและฝรั่งเศสว่าประสบความล้มเหลว เช่นเดียวกันกับนักศึกษาที่ส่งไปสหรัฐอเมริกาที่ไม่ได้รับผลสำเร็จเช่นกัน”⁵

สาเหตุการยกเลิกการส่งนักศึกษาไปต่างประเทศที่แท้จริงแล้ว กล่าวได้ว่าเกิดจากการคัดค้านของบรรดาซุนนาง – ปัญญาชนฝ่ายอนุรักษนิยมเป็นสำคัญ จนทำให้ หลี่ หงจาง หวั่นเกรงผลกระทบที่จะมาสู่ตน ดังข้อความของ หลี่ หงจาง ที่ปรากฏในจดหมายฉบับที่ เจิง จี้เจ้อ เขียนเตือน หลี่ ถึงความขัดแย้งกับคณะซุนนางส่วนใหญ่ในเรื่องการส่งนักศึกษาไปต่างประเทศอาจนำผลร้ายมาสู่ตนเอง “ถ้าพวกท่าน (กลุ่มของ หลี่ หงจาง) ยังคงให้การสนับสนุนความคิดเห็นที่แตกต่างกันและไม่สามารถควบคุมหรือจัดการกับปัญหานี้อย่างจริงจัง ท่านต้องตกอยู่ในสภาพเดียวกับ เจิง กว๋อฝาน

¹Ting-yee Kuo (Dingyi Guo) and Kwang-ching Liu (Guangching Liu). (1978). *op. cit.* p. 540.

²*Ibid.*

³จอห์น เค. แฟร์แบงก์ และคณะ. (2525). *เล่มเดิม*. หน้า 429.

⁴Ssu-yu Teng (Suyu Deng) and John K. Fairbank. (1954). *op. cit.* p. 95.

⁵*Ibid.* p. 94.

⁶*Ibid.*

เมื่อพยายามจะดำเนินการเช่นนี้ในครั้งแรก ทั้งท่านและข้าพเจ้าจะต้องถูกวิพากษ์วิจารณ์จากบุคคลทั่วไปอย่างรุนแรง¹

หลังจากนั้น นักศึกษาชาวจีนที่ถูกเรียกตัวกลับโดยยังไม่สำเร็จการศึกษาตามหลักสูตรที่กำหนดไว้ ได้เข้าทำงานในหน่วยงานต่างๆ เช่น ทำงานในกองทัพอากาศ 17 คน องค์การไปรษณีย์และการรถไฟ 15 และ 14 คนตามลำดับ ทำงานฝ่ายการทูต 13 คน ทำงานในเหมืองแร่ไคผิง 6 คน และเข้ารับราชการจำนวน 12 คน²

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าจะมีการประกาศยกเลิกการส่งนักศึกษาไปต่างประเทศเมื่อ ค.ศ.1881 แล้ว แต่ หลี่ หงจาง และขุนนางฝ่ายก้าวหน้าบางคนยังคงให้การสนับสนุนการศึกษายังต่างประเทศ โดยมีการจัดส่งนักศึกษาไปยังประเทศอังกฤษและฝรั่งเศสเมื่อ ค.ศ.1882 1886 และ 1887 เพื่อศึกษาหลักสูตรตามระยะเวลา 3 ปีหรือ 6 ปี แต่ไม่มีคณะนักศึกษาใดจะมีจำนวนมากเท่ากับคณะนักศึกษาของ หง ที่ส่งไปยังสหรัฐอเมริกาอีก³ การจัดส่งนักศึกษาชาวจีนไปยังต่างประเทศได้รับความสนใจอีกครั้งเมื่อราชวงศ์ชิงได้กำหนดนโยบายการปฏิรูปประเทศอย่างจริงจังเมื่อ ค.ศ.1901 ซึ่งนับว่าเป็นเวลาที่ล่าช้าอย่างมาก

การจัดตั้งสถานทูต ณ ต่างประเทศ

การจัดตั้งสถานทูต ณ ต่างประเทศของจีนในสมัยราชวงศ์ชิง เริ่มต้นอย่างเป็นทางการเมื่อมีการจัดตั้งสถานทูตและส่งทูตไปประจำกรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษเมื่อ ค.ศ.1877 โดยมี กว๋อ ช่งเตา เป็นทูตคนแรกของจีนที่ไปประจำยังต่างประเทศ⁴

กว๋อ ช่งเตา (Guo Songdao. 1818–1891) เป็นปัญญาชนจากราชบัณฑิตยสถานฮานหลิน เขามีแนวความคิดเกี่ยวกับนโยบายต่างประเทศว่า จีนควรใช้หลักการ 4 ประการเพื่อควบคุมชาวต่างชาติ ได้แก่ ความประพฤติอันเป็นคุณธรรม การเข้าใจในยุทธศาสตร์ ชื่อเสียงอันน่าเกรงขาม และการแสดงออกด้วยความเมตตากรุณา⁵ กว๋อได้แสดงความชื่นชมในวิทยาการอันทันสมัยของชาติตะวันตกทั้งด้านการรถไฟ การโทรเลข และการทำเหมืองแร่ ในขณะที่เขาไม่เห็นด้วยกับความเชื่อโชคลางตามลัทธิขงจื้อ และเขาได้แสดงความเห็นคัดค้านที่จีนไม่จัดการกับปัญหาเรื่องฝิ่นอย่างจริงจัง⁶

การแสดงความเห็นชื่นชมในความทันสมัยของชาติตะวันตก ความพยายามพัฒนาประเทศของญี่ปุ่น และความอ่อนแอของจีนของ กว๋อ ช่งเตา ปรากฏให้เห็นในจดหมายที่เขาเขียนถึง หลี่ หงจาง เมื่อ ค.ศ.1877 ที่กล่าวว่า "ข้าพเจ้าได้พบกับรัฐมนตรีชาวญี่ปุ่น เขากล่าวว่าแหล่งทรัพยากรของโลกได้ถูกพัฒนาโดยชาวตะวันตก พวกเขาทำในส่วนที่ยาก แต่พวกเราทำส่วนที่ง่าย ทำไมพวกเรา

¹ Ssu-yu Teng (Suyu Deng) and John K. Fairbank. (1954). *op. cit.* p. 94.

² จอห์น เค. แฟร์แบงก์ และคณะ. (2525). *เล่มเดิม*. หน้า 430.

³ *แหล่งเดิม*.

⁴ *แหล่งเดิม*.

⁵ Kwang-ching Liu (Guangching Liu). (1980). *op. cit.* p. 166.

⁶ จอห์น เค. แฟร์แบงก์ และคณะ. (2525). *เล่มเดิม*. หน้า 444.

จึงปล่อยให้เวลาให้สูญเปล่าไปมากมายเช่นนี้? พื้นที่อันกว้างใหญ่ของจีนและจำนวนประชากรมากมาย ล้วนแต่เป็นที่ยิ่งใหญ่ของชาติทั้งหลาย แต่จีนกลับไม่ได้เรียนรู้สิ่งใดเพื่อพัฒนาประเทศ ข้าพเจ้ารู้สึก ละอายที่ไม่อาจหาคำตอบเกี่ยวกับเรื่องนี้ได้..."¹ นอกจากนี้ กว๋อ ยังแสดงความชื่นชมต่อความสนใจใฝ่ รู้และการปรับตัวของชาวญี่ปุ่นว่า "มีชาวญี่ปุ่นกว่า 200 คนที่กำลังศึกษาเทคนิคอันทันสมัยในอังกฤษ และกระจายอยู่ตามเมืองต่างๆ มีจำนวน 90 คนอยู่ที่ลอนดอน ข้าพเจ้าเคยพบพวกเขา มากกว่า 20 คน ทุกคนต่างพูดภาษาอังกฤษได้ มีคนหนึ่งชื่อว่า นางาโอกะ เรียวโนสุเกะ (Nagaoka Ryonosuke) เคยเป็นขุนนางมาก่อน แต่บัดนี้ได้ถอดยศออกและศึกษากฎหมายอยู่ที่นี้"² นอกจากนี้ กว๋อ ยังแสดงความเห็นเกี่ยวกับการพัฒนาด้านยุทธศาสตร์ว่าเป็นสิ่งที่มีความสำคัญน้อยกว่าการพัฒนาด้านวิทยาศาสตร์ เพราะว่าการสร้างระเบียบแบบแผนคือรากฐานของรัฐ³

การที่ กว๋อ แสดงความเห็นชื่นชมและสนับสนุนการพัฒนาประเทศตามแบบอย่างตะวันตก อย่างเปิดเผยทำให้เขาถูกวิพากษ์วิจารณ์จากขุนนาง – ปัญญาชนฝ่ายอนุรักษนิยมอย่างรุนแรง และเมื่อเขาเดินทางกลับมายังจีน ค.ศ.1879 กว๋อ ถูกปลดจากราชการและกลับไปอยู่ที่มณฑลหูหนาน⁴

ความล่าช้าในการพัฒนาทางด้านการทูตของจีน มีสาเหตุจากการที่จีนไม่เคยเห็นความสำคัญของการสร้างความสัมพันธ์ทางการทูตกับต่างประเทศ เห็นได้จากการต้อนรับคณะทูตต่างประเทศที่ต้องการเข้าเฝ้าองค์จักรพรรดิ ได้ถูกราชสำนักปฏิเสธมาโดยตลอดตั้งแต่ ค.ศ.1861 โดยอ้างว่าองค์ จักรพรรดियังทรงพระเยาว์ จนกระทั่ง ค.ศ.1873 เมื่อจักรพรรดิดึงจื่อทงเจริวขึ้นฯสามารถบริหาร ประเทศได้แล้ว การอนุญาตให้คณะทูตต่างประเทศเข้าเฝ้ายังคงไม่เป็นที่เต็มใจของทางการจีน แม้ว่า จะมีการผ่อนผันให้คณะทูตที่เข้าเฝ้าไม่ต้องแสดงความเคารพตามประเพณีจีน (โค้งไหว) แต่ราชสำนัก ยังคงกำหนดให้ทูตเหล่านี้เข้าเฝ้าได้เฉพาะที่ "ตำหนักสีม่วง" ซึ่งเคยใช้เป็นที่รับรองคณะทูตที่มาถวาย บรรณาการ และอนุญาตให้ใช้เวลาในการเข้าเฝ้าเพียงครึ่งชั่วโมง ทั้งๆ ที่ทูตเหล่านี้เตรียมการเข้าเฝ้า มาเป็นเวลานานถึง 12 ปี⁵ แม้ว่าในช่วงทศวรรษ 1870 จีนจะมีความกระตือรือร้นในเรื่องนี้เพิ่มขึ้นด้วย การจัดตั้งสถานทูต และส่งทูตไปประจำยังต่างประเทศ เช่น มีการก่อตั้งสถานทูตที่ประเทศอังกฤษ เยอรมนี เมื่อ ค.ศ.1877 ก่อตั้งที่ฝรั่งเศส ค.ศ.1878 รัสเซียและสเปน ค.ศ.1879 และเปรู ค.ศ.1880⁶ แต่การพัฒนาทางด้านการทูตของจีนไม่ได้มีความก้าวหน้าแต่อย่างใด การจัดตั้งสถานทูตและการจัด ส่งคณะทูตไปยังต่างประเทศในช่วงเวลานี้ เป็นเพียงปฏิกิริยาตอบสนองต่อการคุกคามของชาติตะวันตกที่จีนแสดงออกเพื่อลดการคุกคาม และนำมาซึ่งการยอมรับในบทบาทของจีนในสายตาของประชาคมโลก ในขณะที่ขุนนาง – ปัญญาชนส่วนใหญ่ยังคงเชื่อมั่นในความยิ่งใหญ่และมองไม่เห็นความอ่อน

¹ J.D. Frodsham. (Translated). (1974). *The First Chinese Embassy to The West : The Journals of Kuo Sung-tao , Liu Hsi -hung and Chang Te-yi*. P. 99.

² *Ibid.* p. 101.

³ *Ibid.* p. 102.

⁴ จอห์น เค. แฟร์แบงก์ และคณะ. (2525). *เล่มเดิม*. หน้า 442.

⁵ วุฒิชัย มูลศิลป์. (2540). *เล่มเดิม*. หน้า 50.

⁶ Ssu-yu Teng (Suyu Deng) and John K. Fairbank. (1954). *op. cit.* p. 97.

แอของจีน โดยที่ขุนนางเหล่านี้เห็นว่าสถานทูตจีน ณ ต่างประเทศคือหน้าด่านที่มีไว้เพื่อคอยมองโลกตะวันตกเท่านั้น¹

4. การคุกคามจีนของมหาอำนาจต่างชาติระหว่าง ค.ศ.1873 – 1885

การคุกคามของมหาอำนาจต่างชาติต่อจีนระหว่าง ค.ศ.1873 – 1885 เป็นการดำเนินการที่ต่อเนื่องมาตั้งแต่สมัยทศวรรษ 1860 โดยเป็นการคุกคามเพื่อผลประโยชน์ทางด้านการค้าและการยึดครองดินแดน ตั้งแต่ทศวรรษ 1870 เป็นต้นไป การคุกคามจีนของมหาอำนาจต่างชาติมีสาเหตุสำคัญคือ ความเข้มแข็งของชาติตะวันตก และความอ่อนแอของจีน

ในช่วงทศวรรษ 1870 ชาติตะวันตกมีการขยายตัวของลัทธิจักรวรรดินิยมที่เพิ่มมากขึ้นเกิดจากสาเหตุต่างๆ ได้แก่ ความสำเร็จในการรวมประเทศอิตาลีและเยอรมันในช่วงทศวรรษ 1860 ทำให้ประเทศเหล่านี้ให้ความสำคัญต่อการค้าและเกิดการขยายตัวของลัทธิทุนนิยมมากขึ้น ในขณะที่อังกฤษและฝรั่งเศส กลายเป็นชาติมหาอำนาจทางเศรษฐกิจเพราะสามารถขยายเขตอาณานิคมได้กว้างขวางขึ้น การแข่งขันของประเทศมหาอำนาจในการแย่งชิงตำแหน่งผู้นำ ได้ส่งผลกระทบต่อนจีนโดยตรง ภายหลังการเปิดใช้คลองสุเอซเมื่อ ค.ศ.1869 ตลอดจนการวางสายโทรเลขเมื่อ ค.ศ.1870 - 1871² ทำให้ชาวตะวันตกสามารถติดต่อสื่อสารกับโลกตะวันออกได้สะดวกขึ้น การขยายอำนาจของชาติตะวันตกคุกคามจีนเป็นไปอย่างกว้างขวางเมื่อพบว่าภายในจีนอ่อนแอและง่ายต่อการดักตวงผลประโยชน์ ซึ่งความอ่อนแอของจีนที่สำคัญคือ การเสื่อมอำนาจในระบบการปกครองของราชวงศ์ชิง ชาติตะวันตกจึงพยายามขยายอิทธิพลของตนมากขึ้น แม้ว่าจีนจะพยายามพัฒนาประเทศด้วยการดำเนินการต่างๆ ตามแนวทางของชาติตะวันตกตั้งแต่ทศวรรษ 1860 เป็นต้นมา แต่สิ่งเหล่านี้เป็นเพียงความพยายามเลียนแบบแต่สิ่งที่เป็นเปลือกนอกของชาติตะวันตกเท่านั้น ในขณะที่ขุนนาง – ปัญญาชนจีนส่วนใหญ่ยังคงยึดมั่นถึงความยิ่งใหญ่ของจีนในอดีต และเชื่อว่าการดำเนินการในแบบเดิมจะช่วยให้จีนกลับมาเข้มแข็งได้ ด้วยเหตุนี้การพัฒนาประเทศตามแบบตะวันตกจึงดำเนินไปอย่างล่าช้าและเป็นเพียงขั้นตอนอันฉาบฉวย

การคุกคามจีนของชาติมหาอำนาจในช่วงทศวรรษ 1870 ได้ขยายตัวอย่างกว้างขวาง ทั้งจากกลุ่มประเทศยุโรปตะวันตก ยังรวมไปถึงรัสเซีย ซึ่งอยู่ติดกับชายแดนตอนเหนือของจีน ที่สำคัญที่สุดคือ ญี่ปุ่น ซึ่งเป็นเพียงเกาะเล็กๆ ทางด้านตะวันออกของจีน

การคุกคามไต้หวันของญี่ปุ่น ค.ศ.1874

จีนและญี่ปุ่นต้องประสบกับปัญหาการคุกคามจากชาติตะวันตกเช่นเดียวกัน แต่ญี่ปุ่นสามารถปรับตัวเข้าสู่ความทันสมัย (Modernization) ได้ดีและรวดเร็วกว่าจีน ความเข้มแข็งของญี่ปุ่นที่เพิ่มมากขึ้น ทำให้ญี่ปุ่นพยายามขยายอำนาจออกไป สาเหตุหนึ่งคือต้องการแสดงศักยภาพของตนต่อสายตาของชาติตะวันตกเพื่อลดภัยคุกคาม

¹ จอห์น เค. แฟร์แบงก์ และคณะ. (2525). *เล่มเดิม*. หน้า 445.

² *แหล่งเดิม*. หน้า 435.

ความสัมพันธ์ระหว่างจีนกับญี่ปุ่นเมื่อ ค.ศ.1870 เริ่มต้นขึ้นด้วยการเปิดความสัมพันธ์ทางการทูตและการค้า เมื่อญี่ปุ่นส่ง ซากิมิตสึ เป็นผู้แทนรัฐบาลมาเจรจาทำสัญญากับจีน¹ หลังจากนั้นญี่ปุ่นได้ส่ง มูเนมากิ เป็นทูตพิเศษจากญี่ปุ่นมาประจำกรุงเป่ย์จิง และได้ทำสัญญาสันติภาพกับจีนเมื่อเดือนกันยายน ค.ศ.1870 แต่ยังไม่ทันที่จะมีการให้สัตยาบัน ปรากฏว่าเกิดเหตุขัดแย้งเสียก่อน เมื่อมีชาวยุทธวิวาทวิวาทแตกไปขึ้นฝั่งที่เกาะไต้หวัน แล้วถูกชาวพื้นเมืองไต้หวันฆ่าตายจำนวน 54 คนเมื่อ ค.ศ.1871 ทำให้ญี่ปุ่นไม่พอใจมาก เนื่องจากญี่ปุ่นถือว่าชาวยุทธที่อาศัยบนเกาะไต้หวันเป็นพลเมืองส่วนหนึ่งของตน ในขณะที่จีนถือว่าเกาะไต้หวันเป็นรัฐบรรณาการของจีน เหตุการณ์นี้จึงเป็นปัญหาในเขตปกครองของจีน ญี่ปุ่นต้องการเจรจาในเรื่องนี้กับจีนแต่จีนปฏิเสธ ญี่ปุ่นจึงถือโอกาสยกทัพบุกไต้หวันเมื่อ ค.ศ.1874 หลี่ หงจาง ผู้ทำหน้าที่เจรจาไกล่เกลี่ยปัญหาที่เกิดขึ้น ตระหนักดีว่าจีนในเวลานั้นไม่มีโอกาสชนะญี่ปุ่นหากต้องทำสงคราม เพราะอาวุธที่จีนมีในขณะนั้นล้าหลังกว่าของญี่ปุ่นมาก จีนจึงยอมเจรจายุติปัญหาขัดแย้งด้วยการจ่ายค่าปฏิกรรมสงครามให้กับญี่ปุ่นเป็นจำนวนเงิน 500,000 ตำลึงจีน และยอมรับการมีอำนาจอธิปไตยเหนือเกาะไต้หวันของญี่ปุ่น²

รัสเซียยึดครองอีหลี ค.ศ.1871-1881

อีหลี (III) เป็นดินแดนในเขตปกครองของจีนตั้งอยู่ทางตอนเหนือของซินเจียง (Xinjiang) และติดกับเตอร์กีสถานของรัสเซีย อีหลีมีความสำคัญทางด้านยุทธศาสตร์ ด้านการเกษตรกรรม และอุตสาหกรรมเหมืองแร่ ระหว่าง ค.ศ.1865 – 1877 ได้เกิดการจลาจลของขบวนการมุสลิมขึ้นบริเวณภาคตะวันตกเฉียงเหนือของจีน รัสเซียถือโอกาสในช่วงเวลานี้ขยายดินแดนเข้ายึดครองพื้นที่บางส่วนของอีหลี เมื่อทางการจีนสามารถปราบปรามกลุ่มจลาจลได้สำเร็จ และเรียกร้องให้รัสเซียคืนดินแดนอีหลีที่ยึดครอง โดยจีนส่งทูตไปเจรจาพร้อมกับลงนามในสนธิสัญญาลิวาเดีย (Treaty of Livadia) ที่จีนยินยอมมอบดินแดน 7 ใน 10 ส่วนที่รัสเซียยึดครองไว้ให้กับรัสเซีย รวมทั้งด้านที่สำคัญ และจ่ายค่าปฏิกรรมสงครามอีก 5 ล้านรูเบิลส์ ซึ่งเป็นข้อตกลงที่จีนต้องเสียเปรียบอย่างมาก³ ค.ศ.1881 จีนได้ส่งทูตไปเจรจากับรัสเซียอีกครั้ง และมีการลงนามในสนธิสัญญาเซนต์ปีเตอส์เบิร์ก (Treaty of St.Petersburg) โดยรัสเซียยอมคืนดินแดนที่ยึดครองให้กับจีนแลกเปลี่ยนกับค่าชดเชยทางทหารที่จีนต้องจ่ายเพิ่มให้กับรัสเซียเป็นจำนวนเงิน 9 ล้านรูเบิลส์ หรือประมาณ 5 ล้านตำลึงจีนเมื่อ ค.ศ.1884 ทำให้จีนได้อีหลีกลับคืน และตั้งอีหลีขึ้นเป็นมณฑลซินเจียง

สงครามจีนกับฝรั่งเศส ค.ศ.1884 - 1885

สงครามระหว่างจีนกับฝรั่งเศสที่เกิดขึ้นเมื่อ ค.ศ.1884 เกิดจากความขัดแย้งเรื่องเวียดนามที่ฝรั่งเศสพยายามยึดครอง เนื่องจากเวียดนามขณะนั้นยังคงยอมรับความเป็นรัฐบรรณาการของจีน ในขณะที่ฝรั่งเศสต้องการครอบครองเวียดนามเพื่อเปิดเป็นประตูทางการค้ากับจีนอีกด้านหนึ่ง ความขัด

¹ทวีป วรดิolk. (2538). เล่มเดิม. หน้า 662.

²วุฒิชัย มูลศิลป์. (2540). เล่มเดิม. หน้า 26.

³แหล่งเดิม.

แย่งรุนแรงมากขึ้นจนเกิดเป็นสงคราม ฝรั่งเศสได้โจมตีเรือผู้โจวของจีน ซึ่งเป็นเรือที่ฝรั่งเศสช่วยจีนสร้างเมื่อ ค.ศ.1866 ความเหนือกว่าด้านประสิทธิภาพในการรบของฝรั่งเศสทำให้จีนตัดสินใจเจรจายุติสงคราม และมีการเซ็นสนธิสัญญาเทียนจิน ค.ศ.1885 โดยที่จีนยอมรับความมีอำนาจอธิปไตยเหนือเวียดนามของฝรั่งเศสทุกประการ¹

การคุกคามของชาติมหาอำนาจต่อจีน โดยเฉพาะการพ่ายแพ้สงครามกับฝรั่งเศสเมื่อ ค.ศ.1885 เป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นความอ่อนแอและความล้มเหลวในการพัฒนาอาวุธและกองทัพ ตลอดจนการพัฒนาเศรษฐกิจให้มีความมั่งคั่งเพื่อสร้างความเข้มแข็งให้กับจีน ความอ่อนแอของจีนเป็นสิ่งที่ชักนำให้มหาอำนาจต่างชาติพยายามคุกคามจีนมากขึ้น การเอารัดเอาเปรียบด้านการค้าและการยึดครองดินแดนที่เพิ่มมากขึ้น ทำให้จีนต้องดิ้นรนหาหนทางเพื่อความอยู่รอดมากขึ้น ด้วยเหตุนี้บรรดาผู้นำฝ่ายก้าวหน้าของจีนจึงพยายามแสวงหาหนทางใหม่เพื่อสร้างความเข้มแข็งให้กับจีนมากขึ้น และสิ่งที่เกิดขึ้นต่อจากนี้คือ การมุ่งมั่นพัฒนาระบบการทหาร โดยเฉพาะด้านกองทัพเรือ ควบคู่ไปกับการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจให้กว้างขวางขึ้น เพราะกลุ่มผู้นำเหล่านี้เชื่อว่าวิธีนี้เป็นวิธีที่จะทำให้จีนเข้มแข็ง และเป็นอิสระจากการคุกคามของชาติตะวันตกได้อย่างแท้จริง

5. การต่อต้านการคุกคามของชาติตะวันตกของขุนนาง – ปัญญาชนฝ่ายอนุรักษนิยม

ในช่วงเวลาของความพยายามสร้างความเข้มแข็งให้กับจีนด้วยการพัฒนาเศรษฐกิจและอุตสาหกรรมของประเทศในช่วงทศวรรษ 1870 – 1880 การดำเนินการจำกัดอยู่เฉพาะกลุ่มขุนนางฝ่ายก้าวหน้าเพียงไม่กี่คน ที่สำคัญที่สุดคือ หลี่ หงจาง ซึ่งพยายามพัฒนาอุตสาหกรรมของจีนภายใต้ระบบข้าราชการอำนวยการและพ่อค้าดำเนินการ (กวนตู่ ชางป๋ัน) ส่งเสริมการส่งนักศึกษาไปต่างประเทศ และการจัดตั้งสถานทูต ณ ต่างประเทศ แต่การดำเนินการเหล่านี้ได้รับการต่อต้านจากขุนนาง-ปัญญาชน และประชาชนที่มีแนวคิดอนุรักษนิยมอย่างรุนแรง

กรณีของการพัฒนาระบบอุตสาหกรรมที่ถูกต่อต้านมากที่สุดคือ การสร้างทางรถไฟภายในจีน โดยเฉพาะการดำเนินการของนักธุรกิจชาวต่างชาติ ได้รับการต่อต้านจากกลุ่มขุนนาง – ปัญญาชนชาวจีนมากที่สุด เพราะเห็นว่าเป็นการคุกคามความมั่นคงของชาติ และใครก็ตามที่มีความเห็นตรงกันข้ามจะถูกกล่าวหาว่าเป็นคนชั่วหรือคนทรยศ² ในขณะที่กลุ่มประชาชนได้แสดงการต่อต้านทางรถไฟตามความเชื่อในเรื่องโชคลาง (เฟิง – ลุย) ที่เชื่อว่าแรงสั่นสะเทือนของเครื่องจักรรถไฟจะรบกวนวิญญาณของบรรพบุรุษ และทำให้พระแม่ธรณีเสียขวัญ จนส่งผลกระทบต่อผลผลิตทางการเกษตร³

กรณีของการส่งนักศึกษาไปต่างประเทศ ได้รับการคัดค้านและวิพากษ์วิจารณ์อย่างรุนแรงจากขุนนาง – ปัญญาชนฝ่ายอนุรักษนิยม ซึ่งบุคคลเหล่านี้เห็นว่านักศึกษาชาวจีนที่ถูกส่งไปยังโลกตะวันตกจะได้รับแบบอย่างที่ไม่ดีของชาวตะวันตกติดตัวกลับมา เห็นได้จากการที่ จิน (Jin) รองผู้อำนวยการตรวจการการค้า ได้แสดงความไม่พอใจนักศึกษาจีนที่ได้รับการศึกษาจากตะวันตกที่ไม่

¹ วัณชัย มูลศิลป์. (2540). เล่มเดิม. หน้า 27.

² Li Chien-nung (Li Qiannong). (1965). *op. cit.* p. 106.

³ Jean Chesneaux and others. (1976). *op. cit.* p. 187.

แสดงการการวะด้วยการกัมค่านับ (ไคว่โถว) ตามแบบประเพณีโบราณของจีนเมื่อเข้าพบ โดยเขากล่าวว่า “นักศึกษาเหล่านี้ลืมนโยบายธรรมดั้งเดิม ไม่เคารพครูและผู้อาวุโส แม้ว่าพวกเขาจะประสบความสำเร็จจากสถาบันการศึกษา พวกเขาก็เป็นบุคคลที่ไร้ประโยชน์ต่อประเทศจีน”¹ ด้วยเหตุนี้ จีนจึงถวายฎีกาต่อราชสำนักสนับสนุนให้เรียกตัวนักศึกษาชาวจีนในต่างประเทศกลับเมื่อ ค.ศ.1881 แม้แต่ขุนนางฝ่ายก้าวหน้าเองก็ยังคงมีความคิดอันจำกัดในเรื่องการส่งนักศึกษาไปต่างประเทศ เห็นได้จากการคัดเลือกนักศึกษาที่จะส่งไปต่างประเทศต้องมีอายุระหว่าง 12 – 16 ปี จากครอบครัวยากจนที่ต้องผ่านการศึกษามาก่อนตามประเพณีของจีน² เพื่อป้องกันไม่ให้นักศึกษาเหล่านี้รับความคิดตามแนวตะวันตกได้ง่ายเกินไป

ส่วนการต่อต้านของขุนนางอนุรักษนิยมในเรื่องการดำเนินความสัมพันธ์กับต่างประเทศในเรื่องการตั้งสถานทูต ณ ต่างประเทศ ที่เห็นได้ชัดเจนที่สุดคือ การวิพากษ์วิจารณ์คณะทูตที่เดินทางไปต่างประเทศ โดยเฉพาะ กว๋อ ช่งเตา เป็นผู้ที่ถูกต่อต้านมากที่สุด ตั้งแต่ที่เขาเดินทางไปประเทศอังกฤษเมื่อ ค.ศ.1876 เขาถูกปัญญาชนเขียนข้อความถากถางว่าการเดินทางของเขาเป็นการละทิ้งดินแดนแห่งปราชญ์เพื่อไปรับใช้ปีศาจต่างชาติ³ จนกระทั่งชาวบ้านที่อยู่ละแวกเดียวกันกับเขารู้สึกอายในการปฏิบัติของเขา ได้พยายามทำลายบ้านของเขา ซึ่งเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นนี้ทำให้ กว๋อ ไม่กล้าแสดงความเห็นต่อการพัฒนาการทูตให้ก้าวหน้า และยกเลิกโครงการที่จะเขียนหนังสือที่ว่าด้วยเรื่องการทำตนเองให้เข้มแข็งและนโยบายการทูตอันทันสมัย⁴ นอกจากนี้ ในช่วงที่เขาเป็นทูตประจำกรุงลอนดอน กว๋อ ได้แสดงความเห็นชื่นชมต่อเทคโนโลยีอันทันสมัยของชาติตะวันตกในรายงานของเขาที่ส่งมายังสำนักงานจ่งหลี่ หย่าเหมิน ซึ่งถูกเผาทิ้งในเวลาต่อมา ทั้งยังถูกกล่าวหาว่าเป็นคนทรยศต่อราชวงศ์ชิงและมรดกทางวัฒนธรรมของชาติด้วย ความกดดันจากการถูกวิพากษ์วิจารณ์อย่างรุนแรง ทำให้เขาถูกปลดจากราชการเมื่อ ค.ศ.1879

ปฏิภิกิริยาของกลุ่มขุนนาง - ปัญญาชนฝ่ายอนุรักษนิยมที่ตอบสนองต่อการคุกคามของชาติตะวันตกในช่วงทศวรรษ 1870 – 1880 ที่เห็นชัดเจนที่สุดคือการแสดงบทบาทการต่อต้านของกลุ่มชิง ลีว ตัง (Qing liu dang) หรือ กลุ่มบริสุทธ์ ซึ่งเป็นกลุ่มขุนนาง - ปัญญาชนฝ่ายอนุรักษนิยมที่มีบทบาทมากที่สุดภายในราชสำนัก กลุ่มชิง ลีว ตัง ได้แสดงการต่อต้านการคุกคามของชาติตะวันตกตั้งแต่การพ่ายแพ้สงครามฝิ่นของจีนเมื่อ ค.ศ.1842 โดยต่อต้านการทำสนธิสัญญาที่ไม่เป็นธรรมกับต่างชาติ ในช่วง ค.ศ.1880 กลุ่มชิง ลีว ตัง มีอำนาจทางการเมืองอย่างมาก โดยมีบทบาทสำคัญภายในราชสำนัก สภาที่ปรึกษาสูงสุด และสมาราชเลขาธิการ กลุ่มนี้ได้แสดงการคัดค้านการทำสนธิสัญญาลิวาเดียวกับรัสเซีย ในกรณีพิพาทเรื่องอีหลืออย่างแข็งขัน และได้เสนอต่อราชสำนักให้ประหารชีวิต ฉง ไช้ว

¹ Ssu-yu Teng and John K. Fairbank. (1954). *op. cit.* p. 93.

² จอห์น เค. แฟร์แบงก์ และคณะ. (2525). *เล่มเดิม*. หน้า 429.

³ Kwang-ching Liu (Guangching Liu). (1980). *op. cit.* p. 187.

⁴ *Ibid.*

(Chong Hou) ผู้เป็นทูตเจรจากับรัสเซียจนทำให้จีนต้องเสียเปรียบอย่างมาก¹ แต่โทษประหารนี้ได้รับการขอร้องจากพระนางเจ้าวิคตอเรียแห่งประเทศอังกฤษ ณ โฉว จึงรอดชีวิตจากการประหาร

นอกจากนี้ กลุ่มซิง ลีว ตัง ยังแสดงบทบาทในกรณีขัดแย้งระหว่างจีนกับฝรั่งเศสเรื่องเวียดนาม ที่สนับสนุนให้ราชสำนักประกาศทำสงครามกับฝรั่งเศส โดยที่กลุ่มนี้เห็นว่าชาติตะวันตกด้อยกว่าจีน เช่น ดูถูกรัสเซียว่าเป็นชาติล้าหลัง เห็นว่าฝรั่งเศสอ่อนแอ และญี่ปุ่นเป็นประเทศยากจน² ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับกรณีพิพาทระหว่างจีนกับฝรั่งเศสเรื่องเวียดนาม กลุ่มซิง ลีว ตัง ได้แสดงการคัดค้านการทำข้อตกลงระหว่าง หลี่ หงจาง กับ ฟูร์นियเอร์ ทูตที่ฝรั่งเศสส่งมาเจรจาเมื่อ ค.ศ.1884 โดยกลุ่มซิง ลีว ตัง ถวายฎีกาต่อองค์จักรพรรดิไม่สนับสนุนข้อตกลงนี้ ทำให้ข้อตกลง หลี่ – ฟูร์นियเอร์ (Li – Fournier Agreement, 1884) ประสบความล้มเหลว และเกิดสงครามระหว่างจีนกับฝรั่งเศสในที่สุด³ และในช่วงเวลาเดียวกันนี้ กลุ่มซิง ลีว ตัง ยังมีอำนาจมากจนสามารถกุมอำนาจภายในราชสำนัก ทำให้บรรดาขุนนาง – ปัญญาชนฝ่ายก้าวหน้าถูกกำจัด เช่น เจ้าชายกง ถูกพระนางฉือซังปลดจากตำแหน่งเสนาบดีสำนักงานจิ้งหลี่ หย่าเหมิน รวมทั้งบรรดาขุนนางฝ่ายก้าวหน้าหลายคนต้องตกจากอำนาจในช่วงนี้เช่นกัน⁴ อาจกล่าวได้ว่าในช่วงทศวรรษ 1880 กลุ่มขุนนาง – ปัญญาชนฝ่ายอนุรักษนิยมเป็นกลุ่มที่มีบทบาททางการเมืองของจีนอย่างมาก และสามารถโน้มน้าวความคิดทางการเมืองได้ แม้แต่ขุนนางฝ่ายก้าวหน้าอย่าง จวอ จงถิง ที่สนับสนุนการพัฒนาประเทศตามแบบตะวันตกตลอดช่วงทศวรรษ 1860 – 1870 แต่เมื่อถึง ค.ศ.1885 เขากลับต่อต้านฝ่ายก้าวหน้าและเข้าเป็นหนึ่งในสมาชิกของกลุ่มซิง ลีว ตัง

การขยายอำนาจอย่างกว้างขวางและการแสดงบทบาทต่อการพัฒนาประเทศตามแนวทางของชาติตะวันตกเป็นสาเหตุสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้การพัฒนาประเทศล่าช้าและไม่ประสบความสำเร็จ แต่การแสดงบทบาทของกลุ่มอนุรักษนิยมแสดงถึงปฏิกิริยาตอบสนองต่อการคุกคามของชาติตะวันตกต่อจีนที่มีความชัดเจนอย่างยิ่ง และปฏิภานนี้จะปรากฏต่อไปจนกระทั่งสิ้นศตวรรษที่ 19 ก่อนที่จะพัฒนาไปสู่ลัทธิชาตินิยมต่อมาภายหลัง

6. ผลของการสร้างความมั่งคั่งให้กับจีน (ฟูเจียง) ระหว่าง ค.ศ.1873 – 1885

ตลอดช่วงเวลาในการทำเงินให้เข้มแข็งด้วยการสร้างความมั่งคั่งให้กับประเทศ ที่เริ่มขึ้นเมื่อ ค.ศ.1873 ภายใต้การสนับสนุนของ หลี่ หงจาง ขุนนางฝ่ายก้าวหน้าที่ทรงอิทธิพลทางการเมืองของจีนมากที่สุดในขณะนั้น ช่วงเวลานี้ยุติลงภายหลังการพ่ายแพ้สงครามของจีนต่อฝรั่งเศสเมื่อ ค.ศ.1885

นักวิชาการตะวันตกได้แสดงความเห็นในเรื่องนี้ไว้หลายแนวทาง ได้แก่ ฌ็อง เชสโนส์ (Jean Chesneaux) ได้สรุปกระบวนการทำตนเองให้เข้มแข็งของจีนด้วยการเลียนแบบความทันสมัยของชาติ

¹ Jean Chesneaux and others. (1976). *op. cit.* p. 192.

² Kwang-ching Liu (Guangching Liu). (1980). *op. cit.* p. 180.

³ Jean Chesneaux and others. (1976). *op. cit.* p. 194.

⁴ *Ibid.*

ตะวันตกและการพัฒนาระบบอุตสาหกรรมตลอดช่วงเวลาระหว่าง ค.ศ.1860 – 1885 ว่าเป็นการดำเนินการที่ส่งผลกระทบต่อจีนทั้งประเทศเพียงเล็กน้อย นโยบายของรัฐบาลในการพัฒนาประเทศสู่ความทันสมัยเป็นเพียงความพยายามรักษารัฐโบราณมิให้ล่มสลาย สร้างความเข้มแข็งให้กับอำนาจของข้าราชการด้วยการเข้าควบคุมเงินทุน เทคโนโลยี และตลาดภายในประเทศ ระบบกวนตู้ ชางปิ่นที่กำหนดขึ้นในช่วงต้นทศวรรษ 1870 คือเครื่องมือในการควบคุมพ่อค้าและนายหน้า ในขณะที่บริษัทอันทันสมัยเป็นเพียงการแสวงหาผลประโยชน์เฉพาะกลุ่มเท่านั้น และการพัฒนาอุตสาหกรรมของจีนในเวลานี้ต้องตกอยู่ในสภาพของความขัดแย้ง เพราะในขณะที่พวกเขา (ชาวจีน) ต้องการยุติการคุกคามจากต่างชาติแต่พวกเขากลับพึ่งพาชาวต่างชาติมากขึ้น¹

ในขณะที่ อัลเบิร์ต ฟิวเออร์เวิร์คเกอร์ (Albert Feuerwerker) ได้สรุปว่าอุปสรรคสำคัญที่ทำให้การพัฒนาอุตสาหกรรมในจีนภายใต้ระบบกวนตู้ ชางปิ่น ปลายสมัยราชวงศ์ชิงคือ การขยายอิทธิพลของต่างชาติ ความอ่อนแอของรัฐบาล การขาดเงินทุน เทคโนโลยีอันล้ำสมัย และขาดพลังในการพัฒนา ระบบกวนตู้ ชางปิ่น เป็นความพยายามรับมือกับการครอบครองเศรษฐกิจของชาวต่างชาติ ด้วยการอนุมัติสิทธิในการผูกขาดระบบอุตสาหกรรมภายใต้การอุปถัมภ์ของข้าราชการ²

ทั้งหมดนี้เป็นเพียงส่วนหนึ่งของการพิจารณาความพยายามของจีนในการสร้างความเข้มแข็งให้ตนเองด้วยการพัฒนาระบบอุตสาหกรรมระหว่าง ค.ศ.1873 – 1885 ซึ่งสามารถสรุปได้ว่ามีความสำเร็จเพียงเล็กน้อยในขณะที่ประสบความล้มเหลวเป็นสำคัญ

ความสำเร็จเพียงเล็กน้อยที่ได้จากการพยายามสร้างความมั่งคั่งให้กับจีนด้วยการพัฒนาระบบอุตสาหกรรมต่าง ๆ ภายในประเทศทั้งด้านกิจการเรือกลไฟ เหมืองแร่ การรถไฟ และโทรเลข ล้วนแต่เป็นสิ่งที่นำความทันสมัยมาสู่จีน และสามารถลดการแข่งขันทางด้านธุรกิจและการแสวงหาผลประโยชน์ทางด้านการค้าของชาติตะวันตกในจีนลงได้

ส่วนความล้มเหลวคือ การนำมาซึ่งภัยคุกคามจากต่างชาติมากขึ้น เพราะผู้ปกครองประเทศไม่มีประสิทธิภาพในการบริหารประเทศ เห็นได้จากการแข่งขันอำนาจระหว่างขุนนางฝ่ายก้าวหน้าและฝ่ายอนุรักษนิยมภายในราชสำนักที่ดำเนินไปอย่างรุนแรง ในขณะที่การกำหนดนโยบายพัฒนาประเทศล้วนเกิดจากข้อเสนอของขุนนางผู้มีบทบาทเป็นสำคัญ เช่น หลี่ หงจาง เป็นบุคคลที่ทรงอำนาจมากที่สุดในการพัฒนาความมั่งคั่งให้กับจีนระหว่าง ค.ศ.1873 – 1885 นอกจากนี้ปัญหาความอ่อนแอภายในจีนยังเห็นได้จากปัญหาการทุจริตคอร์รัปชันที่เกิดขึ้นอย่างกว้างขวาง ในขณะที่การดำเนินความสัมพันธ์กับต่างประเทศของจีนยังคงประสบความล้มเหลว เพราะจีนยังคงถูกคุกคามและเอาเปรียบจากสนธิสัญญาที่ไม่เป็นธรรม ทั้งจากฝรั่งเศส รัสเซีย และญี่ปุ่น ผลจากการพ่ายแพ้สงครามระหว่างจีนกับฝรั่งเศสเมื่อ ค.ศ.1885 เป็นเหตุการณ์ที่แสดงให้เห็นถึงความล้มเหลวของจีนในความพยายามทำตนเองให้เข้มแข็งตลอดช่วงเวลาที่ผ่านมา ทั้งการพัฒนาอาวุธและกองทัพ รวมทั้งการพัฒนาระบบอุตสาหกรรมไม่สามารถสร้างความเข้มแข็งให้กับจีนได้อย่างแท้จริง ด้วยเหตุนี้ ในช่วงเวลาต่อจากนี้ กลุ่มขุนนาง – ปัญญาชนฝ่ายก้าวหน้าได้พัฒนาความคิดในการสร้างความเข้มแข็ง

¹ Jean Chesneaux and others. (1976). *op. cit.* p. 238 – 239.

² Albert Feuerwerker. (1958). *op. cit.* p. 246.

ให้กับจีนที่มุ่งเน้นการพัฒนากองทัพและอาวุธ รวมทั้งการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศอย่างจริงจังมากขึ้น เพื่อให้จีนหลุดพ้นจากการคุกคามของชาติตะวันตกอย่างแท้จริง

ภาพประกอบ 28 จักรพรรดิกวางซวี (Guangxu. 1875 – 1898) ตลอดรัชสมัยของพระองค์ทรงไม่มีอำนาจในการบริหารประเทศอย่างแท้จริง เพราะการบริหารประเทศขึ้นอยู่กับพระนางฉือและขุนนางระดับสูง

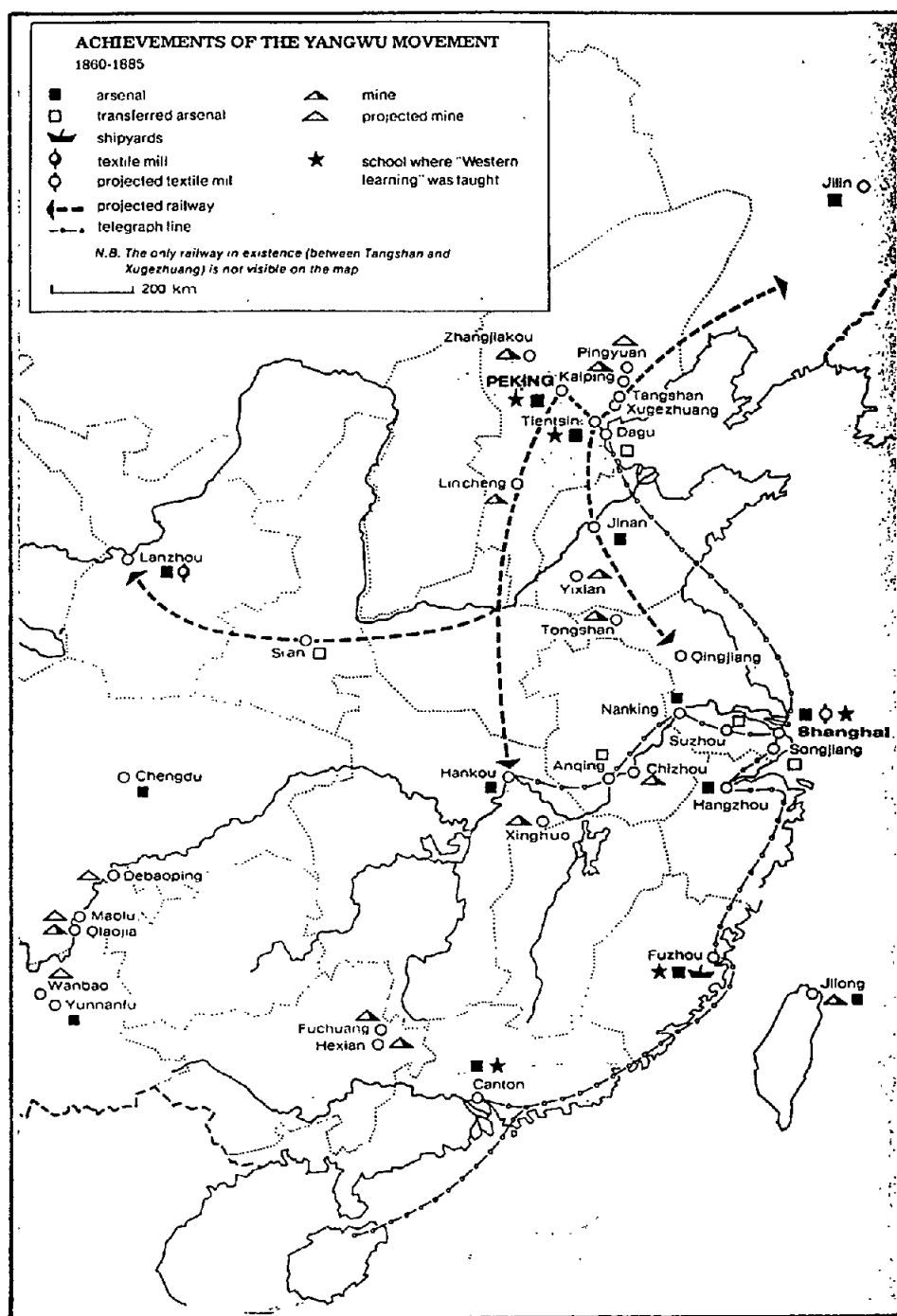
ที่มา : Immanuel C.Y. Hsu. (1983). *The Rise of Modern China*.

ภาพประกอบ 29 คณะนักศึกษาชาวจีนที่ส่งไปประเทศสหรัฐอเมริกาเป็นครั้งแรกเมื่อ ค.ศ.1872
คัดเลือกจากเด็กที่มีอายุระหว่าง 12 – 16 ปีมาจากครอบครัวชาวจีนที่ยากจน
ที่มา : Immanuel C.Y. Hsu. (1983). *The Rise of Modern China..*

ภาพประกอบ 30 คณะนักศึกษาชาวจีน ซึ่งถูกส่งไปศึกษาที่ฮาร์ทฟอร์ด รัฐคอนเนตทิคัต
 ประเทศสหรัฐอเมริกาในชุดกีฬาเบสบอล ถ่ายเมื่อ ค.ศ.1878
 ที่มา : Immanuel C.Y. Hsu. (1983). *The Rise of Modern China*.

ภาพประกอบ 31 แผนที่แสดงที่ตั้งแหล่งอุตสาหกรรมของจีน ระหว่าง ค.ศ.1860 - 1885
ที่มา : Jean Chesneau and others. (1976). *China From The Opium War to The 1911 Revolution*. p. 221.

บทที่ 4

การทำตนเองให้เข้มแข็งด้วยการพัฒนากองทัพเรือและอุตสาหกรรม (ค.ศ.1885 – 1895)

การพ่ายแพ้สงครามกับฝรั่งเศสของจีนเมื่อ ค.ศ.1885 นำมาซึ่งกระแสแห่งความตื่นตัวเรื่อง การสร้างความเข้มแข็งให้กับจีนในกลุ่มขุนนาง – ปัญญาชนฝ่ายก้าวหน้ามากกว่าช่วงเวลาที่ผ่านมา และนับจากช่วงเวลานี้ไปจนกระทั่งการพ่ายแพ้สงครามกับญี่ปุ่นของจีน ค.ศ.1895 ขุนนาง – ปัญญาชนฝ่ายก้าวหน้าบางส่วนพยายามพัฒนาประเทศด้วยการส่งเสริมความเข้มแข็งให้กับกองทัพเรือและ สร้างระบบอุตสาหกรรมให้มีความก้าวหน้ามากยิ่งขึ้น เนื่องจากฝ่ายก้าวหน้าเชื่อว่าเป็นหนทางที่จะทำ ให้จีนเข้มแข็งได้อย่างแท้จริง ขณะเดียวกันการพ่ายแพ้สงครามกับฝรั่งเศสยังทำให้จีนต้องตกอยู่ใน สภาพถูกคุกคามจากมหาอำนาจต่างชาติมากขึ้น ทั้งชาติตะวันตกก รัสเซีย โดยเฉพาะอย่างยิ่งญี่ปุ่น ซึ่งกลายเป็นชาติที่มีบทบาทสำคัญที่สุดในการคุกคามจีนในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 ในช่วงเวลา นี้ กลุ่มปัญญาชนภายในจีนได้เกิดแนวคิดใหม่ที่ต้องการสร้างความเข้มแข็งให้กับจีนมากไปกว่าการ พัฒนากองทัพ อาวุธ และอุตสาหกรรม แต่ต้องการให้มีการปฏิรูปประเทศทั้งด้านการเมืองและสังคม ที่สำคัญคือการปฏิรูประบบการศึกษา แต่ความคิดเหล่านี้ยังมีข้อจำกัดอยู่มากและไม่ได้มีการดำเนินการ อย่างเป็นรูปธรรม ด้วยเหตุนี้การทำจีนให้เข้มแข็งระหว่าง ค.ศ.1885 – 1895 จึงยังคงอยู่ภายใต้ การดำเนินการของขุนนาง – ปัญญาชนสำคัญกลุ่มเดิมเพียงไม่กี่คน ขุนนาง – ปัญญาชนฝ่ายก้าวหน้าที่มีบทบาทในช่วงนี้ที่สำคัญ ได้แก่ หลี่ หงจาง จาง จื่อต้ง และ หลิว คุณอี่¹

1. บทบาทของพระนางฉือซีภายในราชสำนักชิง

ภายหลังการพ่ายแพ้สงครามกับฝรั่งเศสของจีน ค.ศ.1885 จนกระทั่งการพ่ายแพ้สงครามกับ ญี่ปุ่น ค.ศ.1895 ภายในราชสำนักชิงยังคงไม่มีบทบาทในการดำเนินการใดๆ เช่นเดิม การบริหาร งานภายในราชสำนักยังคงอยู่ภายใต้พระราชอำนาจของพระนางฉือซี และเชื้อพระวงศ์คนสนิท พระ นางฉือซีกลายเป็นบุคคลที่ทรงอำนาจมากที่สุดในราชสำนักภายหลังการเสด็จสวรรคตของพระนางฉือ อัน ค.ศ.1881 และเจ้าชายกงถูกปลดจากตำแหน่ง ค.ศ.1884 เนื่องจากการไม่สามารถแก้ไขปัญหา พิพาทกับฝรั่งเศสได้ แม้ว่าพระองค์จะถูกเรียกตัวกลับมาบริหารงานในสำนักงานจ่งหลี่ หย่าเหมิน อีก เมื่อ ค.ศ.1894 แต่ทรงไม่มีอำนาจเช่นเดิม เนื่องจากความชราและการติดฝิ่น² พระนางฉือซีทรง บริหารประเทศในฐานะผู้สำเร็จราชการแทนจักรพรรดิกวางชวี่ร่วมกับบรรดาเชื้อพระวงศ์และขุนนาง คนสนิท แม้ว่าองค์จักรพรรดิกวางชวี่จะทรงบรรลุนิติภาวะสามารถบริหารประเทศเมื่อ ค.ศ.1889 แต่ อำนาจในการบริหารประเทศยังคงอยู่ในมือของพระนางฉือซี

¹ Immanuel C.Y. Hsu. (1995). *op. cit.* p. 286.

² Jean Chesneaux and others. (1976). *op. cit.* p. 260.

พระนางฉือทงทรงอาศัยความร่วมมือจากขุนนาง – ปัญญาชนทั้งฝ่ายอนุรักษนิยมและฝ่ายก้าวหน้าในการรักษาอำนาจของพระนาง เห็นได้จากการที่พระนางให้การสนับสนุนขุนนางทั้งสองฝ่ายเพื่อคานอำนาจซึ่งกันและกัน พระนางทรงแต่งตั้งเจ้าชายซุน พระบิดาของจักรพรรดิกวางชวี ขึ้นดำรงตำแหน่งสำคัญภายในราชสำนัก นอกจากนี้ พระนางฉือทงแต่งตั้ง เจ้าชายฉิง (Prince Qing) ดำรงตำแหน่งเสนาบดีสำนักงานจ่งหลี่ หย่าเหมิน แทนที่เจ้าชายกง¹ ในขณะเดียวกัน บรรดาขุนนาง – ปัญญาชนฝ่ายอนุรักษนิยมได้รับการสนับสนุนจากพระนางฉือมากขึ้น ได้แก่การที่พระนางทรงแต่งตั้ง เวิง ถงเหอ (Weng Tonghe. 1830-1904) พระพี่เลี้ยงของจักรพรรดิกวางชวี ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงภายในระหว่าง ค.ศ.1886 - 1898² และทรงแต่งตั้ง ซุน อวี๋เหวิน (Sun Yuwen) ขุนนางคนสนิทของพระนางฉือ ซึ่งเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการดูแลรับผิดชอบเรื่องการทุจริตคอร์รัปชันในการบริหารงาน ขึ้นดำรงตำแหน่งสมาชิกสภาของสภาที่ปรึกษาสูงสุด ข้าราชการประจำสำนักงานจ่งหลี่ หย่าเหมิน และดำรงตำแหน่งเสนาบดีประจำกระทรวงยุติธรรม ระหว่าง ค.ศ.1889 - 1893 และดำรงตำแหน่งเสนาบดีประจำกระทรวงกลาโหม ระหว่าง ค.ศ.1893 - 1895³ เป็นต้น

2. แนวคิดและบทบาทของขุนนาง – ปัญญาชนฝ่ายก้าวหน้า

ระหว่าง ค.ศ.1885 – 1895

ในช่วงเวลาระหว่าง ค.ศ.1885 – 1895 กลุ่มขุนนาง – ปัญญาชนฝ่ายก้าวหน้าบางส่วนของจีน ได้ให้ความสำคัญต่อการพัฒนากองทัพเรือและระบบอุตสาหกรรมให้มีความก้าวหน้ามากขึ้นกว่าเดิม บุคคลที่มีแนวคิดและบทบาทที่สำคัญในช่วงนี้ ได้แก่ หลี่ หงจาง และ จาง จื่อตัง

2.1 แนวคิดและบทบาทของ หลี่ หงจาง

บทบาทของ หลี่ หงจาง ในการทำจีนให้เข้มแข็งระหว่าง ค.ศ.1885 – 1895 ยังคงให้ความสำคัญต่อการพัฒนากองทัพและอาวุธเลียนแบบชาติตะวันตก และการสร้างความมั่งคั่งให้กับประเทศด้วยการพัฒนาระบบอุตสาหกรรมเช่นเดียวกับช่วงที่ผ่านมา แต่ในช่วงเวลานี้ หลี่ หงจาง ได้มุ่งเน้นการพัฒนากองทัพเรือมากขึ้น ภายหลังจากพ่ายแพ้สงครามกับฝรั่งเศส ค.ศ.1885 ทำให้ หลี่ ตระหนักว่าการมีกองทัพเรือที่เข้มแข็งเป็นสิ่งที่มีความสำคัญสำหรับจีน ด้วยเหตุนี้กองทัพเรือเป่ยหยางภายใต้การบริหารงานของ หลี่ หงจาง จึงเป็นกองทัพเรือที่มีศักยภาพสูงสุดของจีนในช่วงปลายทศวรรษ 1890

¹ Jean Chesneaux and others. (1976). *op. cit.* p. 260.

² *Ibid.*

³ *Ibid.*

2.2 แนวคิดและบทบาทของ จาง จื่อต้ง

จาง จื่อต้ง (Zhang Zhidong, 1837–1909) เป็นขุนนาง – ปัญญาชนผู้มีบทบาทสำคัญภายในราชสำนักชิงอย่างมาก เขาเป็นสมาชิกคนสำคัญของกลุ่มชิง ลี้ว ต้ง ในช่วงทศวรรษ 1870 เขาได้สนับสนุนให้ราชวงศ์ชิงทำสงครามกับรัสเซียในกรณีพิพาทเรื่องอีหลี รวมทั้งสนับสนุนให้ทำสงครามกับฝรั่งเศสเมื่อ ค.ศ.1884¹ และหลังจากการสิ้นสุดสงครามกับฝรั่งเศส บทบาทของ จาง ได้เพิ่มมากขึ้น เขาได้รับการแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งข้าหลวงใหญ่ประจำมณฑลกว่างตง ระหว่าง ค.ศ.1885 – 1889 จากนั้นจึงดำรงตำแหน่งข้าหลวงใหญ่ประจำมณฑลหูหนานและหูเป่ย์ระหว่าง ค.ศ.1889 – 1894 และระหว่าง ค.ศ.1896 – 1907² ในช่วงที่ จาง จื่อต้งดำรงตำแหน่งข้าหลวงใหญ่ประจำมณฑลหูหนานและหูเป่ย์เขาได้สร้างฐานทัพส่วนภูมิภาคขึ้นที่เมืองอู่ฮั่น (ประกอบด้วยเมืองอู่ฮาง ฮั่นหยาง และฮั่นโซ่ว)

ด้วยเหตุนี้ ระหว่าง ค.ศ.1885 – 1895 จาง จื่อต้ง ได้กลายเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการทำจีนให้เข้มแข็งรองจาก หลี่ หงจาง เขามีแนวทางในการดำเนินนโยบายทางการทูตแตกต่างจาก หลี่ หงจาง ในเรื่องที่เขาแสดงการตอบโต้ต่อการคุกคามของชาติตะวันตกแบบตรงไปตรงมามากกว่า หลี่ เห็นได้จากการทำข้อตกลงกับฝรั่งเศสในการกำหนดเขตแดนระหว่างชายแดนจีนกับเวียดนามที่ จาง ได้กำหนดให้มีการส่งทหารจีนไปรักษาเขตยุทธศาสตร์บริเวณนี้เพื่อป้องกันการล้ำเขตแดนของฝรั่งเศส เช่น บริเวณแหลมไป๋หลง (Bailong) เป็นต้น³ ขณะเดียวกัน จาง ยังดำเนินนโยบายดูแลชาวจีนที่อพยพไปยังประเทศต่างๆ ทั้งในทวีปยุโรป เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และออสเตรเลีย ด้วยการสนับสนุนให้มีการก่อตั้งสถานทูตจีนขึ้นในประเทศเหล่านั้น ระหว่าง ค.ศ.1890 จาง ได้อาศัยสื่อมวลชนในเมืองกว่างโจวในการกดดันให้สหรัฐอเมริกา กรณีข้อพิพาทระหว่างจีนกับสหรัฐอเมริกาเรื่องผู้อพยพชาวจีนที่ถูกสหรัฐอเมริกาต่อต้าน⁴ ด้วยบทบาทเหล่านี้ ทำให้ จาง ได้รับการสนับสนุนจากกลุ่มขุนนาง – ปัญญาชนฝ่ายอนุรักษนิยมอย่างมาก ที่แสดงให้เห็นถึงการต่อต้านการคุกคามจากชาติตะวันตกอย่างจริงจัง⁵

ในขณะเดียวกัน จาง จื่อต้ง ได้แสดงบทบาทในการสนับสนุนการสร้างความมั่งคั่งให้กับประเทศด้วยการพัฒนาอุตสาหกรรมให้ก้าวหน้ามากขึ้น โดยนำหลักการสำหรับการพัฒนาประเทศมาประยุกต์ให้เข้ากับธรรมเนียมประเพณีของจีน เห็นได้จากแนวคิดของ จาง ในเรื่อง “ย่ง” (Yong) แปลว่า “หน้าที่” และ “ตี้” (Ti) แปลว่า “แก่นสาร” ที่กล่าวว่า “การศึกษาแบบจีนเพื่อแก่นสาร การศึกษาแบบตะวันตกเพื่อหน้าที่” ซึ่งเป็นวลีที่ จาง นำมาจากพจนานุกรมปรัชญา สาขาอภิปรัชญาสมัยราชวงศ์ซ่ง (ค.ศ.960 – 1279)⁶ จาง จื่อต้ง ได้ให้การสนับสนุนอุตสาหกรรมต่างๆ เช่น การก่อตั้ง

¹ Kwang-ching Liu. (1980). *op. cit.* p. 180.

² จอห์น เค. แฟร์แบงก์ และคณะ. (2525). *เล่มเดิม*. หน้า 455.

³ Jean Chesneaux and others. (1976). *op. cit.* p. 261.

⁴ *Ibid.*

⁵ จอห์น เค. แฟร์แบงก์ และคณะ. (2525). *เล่มเดิม*. หน้า 455.

⁶ ซีโอดอร์ เดอ แบร์. (2510). *เล่มเดิม*. หน้า 166.

โรงงานทอผ้าเมื่อ ค.ศ.1886 และการก่อตั้งโรงกลั่นเมื่อ ค.ศ.1887 ที่เมืองกว่างโจว การก่อตั้งโรงงานทอผ้าฝ้ายและโรงงานหลอมเหล็กเมื่อ ค.ศ.1889 ก่อตั้งเหมืองแร่ต้าเย่ (Daye Iron Mines) โรงงานถลุงเหล็กที่เมืองฮั่นหยาง (The Hanyang Ironworks) และเหมืองแร่ถ่านหินผิงเซียง (The Pingxiang Coal Mines) เมื่อ ค.ศ.1890 ก่อตั้งโรงงานทอผ้าที่เมืองอู่ซาง ค.ศ.1893 และก่อตั้งโรงงานไม้ขีดไฟขึ้น 2 แห่ง ก่อตั้งบริษัททอเบี่ยงซิงทอ (The Hubei Textile Company) ภายใต้ระบบ “ข้าราชการและเอกชนร่วมดำเนินการ” (กวนชาง เหว่ป๋ัน – Guan shang he ban) ที่มณฑลหูเป่ย์¹ ขณะที่เขาดำรงตำแหน่งข้าหลวงตรวจการประจำมณฑลหูเป่ย์

บทบาทของ จาง จื่อต้ง ในการสนับสนุนการพัฒนาอุตสาหกรรมภายใต้ระบบ “ข้าราชการและเอกชนร่วมดำเนินการ” ได้รับการต่อต้านจากกลุ่มขุนนาง – ปัญญาชนฝ่ายอนุรักษนิยมน้อยกว่า หลี่ หงจาง เนื่องจากการที่ จาง จื่อต้ง มีภูมิหลังเป็นสมาชิกของกลุ่มที่ยึดมั่นในหลักการของอุดมการณ์ขงจื้ออย่างเหนียวแน่น² และเขามีความสุจริตทางการเงินมากกว่า หลี่ หงจาง³

แม้ว่า การพัฒนาอุตสาหกรรมของ จาง จื่อต้ง ภายใต้ระบบข้าราชการและเอกชนร่วมดำเนินการ จะทำให้ระบบเศรษฐกิจภาคอุตสาหกรรมของจีนเกิดการขยายตัว แต่สิ่งเหล่านี้ไม่ได้ทำให้จีนเกิดความมั่งคั่งขึ้นอย่างแท้จริง เพราะผลประโยชน์ยังคงอยู่ในมือของพ่อค้าเอกชนและข้าราชการที่ร่วมดำเนินการเป็นสำคัญ และตลอดช่วงเวลาระหว่าง ค.ศ.1885 – 1895 การทำเงินให้เข้มแข็งตามที่ จาง จื่อต้ง มุ่งหมายไว้ไม่ประสบความสำเร็จ ทำให้แนวคิดของเขาได้พัฒนาไปสู่ความต้องการปฏิรูปประเทศอย่างจริงจัง อันนำไปสู่กระบวนการปฏิรูปร้อยวัน ค.ศ.1898 ในสมัยจักรพรรดิฉานฉี่⁴

2.3 แนวคิดและบทบาทของขุนนาง – ปัญญาชนในการปฏิรูปประเทศ

ภายหลังการพ่ายแพ้สงครามกับฝรั่งเศสของจีนเมื่อ ค.ศ.1885 กลุ่มขุนนาง - ปัญญาชนภายในจีนได้เกิดแนวคิดใหม่ในการทำเงินให้เข้มแข็งที่มากกว่าความต้องการพัฒนากองทัพ อาวุธ และอุตสาหกรรมให้ทันสมัยตามแบบตะวันตก แต่ขุนนาง – ปัญญาชนกลุ่มนี้เห็นว่าควรให้การสนับสนุนธุรกิจของเอกชน พัฒนาการค้า ปฏิรูปการศึกษา และปฏิรูปการเมืองให้ก้าวหน้ามากขึ้น

แนวคิดเหล่านี้ปรากฏให้เห็นเป็นครั้งแรกเมื่อมีการตีพิมพ์บทความของ เหว่ จี้ (He Qi. 1859-1917) เมื่อเดือนมีนาคม ค.ศ.1887 ที่นำแนวคิดมาจากเรื่องการป้องกันประเทศตามแนวทางของชาติตะวันตกที่เขียนขึ้นโดย เจิง จี้เจ้อ ทูตจีนประจำกรุงลอนดอน ที่มีการตีพิมพ์เรื่องนี้ในหนังสือพิมพ์ทั้งของจีนและของต่างประเทศ⁵

¹ Immanuel C.Y. Hsu. (1995). *op. cit.* p. 287.

² Jean Chesneaux and others. (1976). *op. cit.* p. 258.

³ จอห์น เค. แฟร์แบงค์ และคณะ. (2525). *เล่มเดิม*. หน้า 455.

⁴ *เล่มเดิม*. หน้า 474.

⁵ Jean Chesneaux and others. *op. cit.* p. 281.

เหอ ฉี เป็นนักกฎหมายชาวฮ่องกงที่ได้รับการศึกษาด้านกฎหมายและการแพทย์จากประเทศอังกฤษ บทความของเขาได้กล่าวถึงความล้มเหลวในการเลียนแบบชาติตะวันตกของจีน ประณามการทุจริตคอร์รัปชันของรัฐบาล การหาประโยชน์ส่วนตนของประชาชน และกล่าวว่าการปฏิรูปการเมืองเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการพัฒนาอำนาจทางทหารและเศรษฐกิจเพื่อให้จีนสามารถต่อต้านชาวต่างชาติได้¹

แนวคิดในการปฏิรูปประเทศของ เหอ ฉี ได้รับการสนับสนุนจาก หู ลีหยวน (Hu Liyuan. 1847-1916) ปัญญาชนผู้ไม่ผ่านการสอบเข้ารับราชการและผันตัวเองมาเป็นพ่อค้าในฮ่องกง เช่นเดียวกับ เจิ้ง กวานอิง ที่ได้เสนอแนวคิดในการปฏิรูปไว้ในหนังสือของเขาที่ชื่อว่า “การเปลี่ยนแปลง” (Yiyan – On Change) ซึ่งเขียนขึ้นเมื่อ ค.ศ.1875 และได้รับการแก้ไขปรับปรุงใหม่เมื่อ ค.ศ.1893 ภายใต้หัวข้อที่ชื่อว่า “คำเตือนสำหรับยุคที่ดูเหมือนรุ่งเรือง” (Sheng Shi Wei Yan – Warnings to The Seemingly Prosperous Age)² ความคิดนี้ได้รับการสนับสนุนโดย ถัง เจิน (Tang Zhen. 1857-1917) และ เฉิน ฉือ (Chen Ci. ?-1899) ซึ่งเป็นขุนนางระดับกลาง และการสนับสนุนของ เฉิน ฉิว (Chen Qiu. 1851-1903) ปัญญาชนและนักสังคมสงเคราะห์แห่งมณฑลเจ้อเจียง ผู้ซึ่งปฏิเสธการสอบเข้ารับราชการ บุคคลเหล่านี้ล้วนมีอิทธิพลต่อนักเขียนคนอื่นๆ เช่น เสวีย ฟู่เจิง (Xue Fucheng) หวาง จุนเสียน (Huang Zunxian) หม่า เจี้ยนจง (Ma Jianzhong) และ หวาง เถา (Wang Tao) เป็นต้น ขุนนาง – ปัญญาชนเหล่านี้ได้สนับสนุนให้มีการปฏิรูปการเมืองในรูปแบบของการมีรัฐบาลผู้แทนที่ผ่านการคัดเลือกจากประชาชนผู้มีฐานะและการศึกษา พวกเขาได้แนวคิดเหล่านี้มาจากรูปแบบการเมืองของประเทศอังกฤษ เยอรมนี และญี่ปุ่น ยิ่งไปกว่านั้น เฉิน ฉือ ยังสนับสนุนให้มีการคัดเลือกผู้แทนรัฐบาลระดับท้องถิ่นด้วย เหอ ฉี สนับสนุนให้มีการจัดตั้งระบบรัฐสภาที่อยู่ภายใต้ความรับผิดชอบของสภาผู้แทนราษฎร เช่นเดียวกันกับ เจิ้ง กวานอิง ที่เห็นว่าประชาชนควรมีอำนาจอธิปไตยในการปกครองประเทศ³

อย่างไรก็ตาม แนวคิดในการปฏิรูปประเทศของขุนนาง – ปัญญาชนเหล่านี้ยังมีข้อจำกัดอยู่มาก เพราะพวกเขาไม่มีความคิดในการต่อต้านอุดมการณ์ขงจื้อ หรือปฏิรูปประเทศตามแนวทางของชาติตะวันตกอย่างจริงจัง พวกเขายังคงปฏิเสธที่จะสนับสนุนเรื่องสิทธิเสรีภาพ ความเสมอภาค และประชาธิปไตย แม้ว่าพวกเขาจะปฏิเสธระบบการเมืองตามแบบดั้งเดิมของจีนตามอุดมการณ์ขงจื้อ แต่พวกเขายังคงสนับสนุนแนวคิดทางการเมืองตามแนวทางของลัทธิขงจื้อ พวกเขาไม่มีแผนการที่จะพัฒนาระบบการจัดสรรที่ดิน ในขณะที่พวกเขาต่อต้านลัทธิจักรวรรดินิยมและต้องการขับไล่อิทธิพลของชาวต่างชาติในจีน แต่พวกเขากลับเห็นว่าสถาบันใหม่ๆ ต้องอาศัยผู้เชี่ยวชาญชาวต่างชาติมาให้คำแนะนำ และเห็นว่าการร่วมมือกับชาวต่างชาติในการพัฒนาระบบเศรษฐกิจภายในประเทศเป็นสิ่งจำเป็น⁴

¹ Jean Chesneaux and others. (1976). *op. cit.* p. 282.

² *Ibid.*

³ *Ibid.*

⁴ *Ibid.*

กระบวนการปฏิรูปประเทศได้รับการปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรมขึ้นเป็นครั้งแรกเมื่อกลุ่มขุนนางชั้นสูง เช่น จาง จื่อต้ง หลิว คุณอี้ และ เวิง ถงเหอ ให้การสนับสนุน เห็นได้จากการที่ เวิง ถงเหอ ได้นำงานเขียนของนักปฏิรูป เช่น ถัง เจิน และ เจิน นือ ถวายแด่องค์จักรพรรดิกวางซวี่ ในขณะที่ผลงานของ เฟิง กุ้ยเฟิน ที่ว่าด้วยแนวคิดในการสร้างความเข้มแข็งให้กับจีนที่เขียนขึ้นเมื่อ ค.ศ.1861 ได้รับการตีพิมพ์ขึ้นเป็นครั้งแรกเมื่อ ค.ศ.1885 และเผยแพร่ในกลุ่มขุนนาง – ปัญญาชนอย่างกว้างขวาง ความตื่นตัวเรื่องการปฏิรูปประเทศได้ปรากฏให้เห็นทั่วไปทั้งตามหน้าหนังสือพิมพ์ต่างประเทศและหนังสือที่ว่าด้วยเรื่องราวของต่างประเทศที่ได้รับการแปลเป็นภาษาจีน ระหว่าง ค.ศ.1889 มีชาวจีนเดินทางไปยังต่างประเทศมากขึ้น เช่น มีการส่งข้าราชการประมาณ 20 คนเดินทางไปศึกษายังทวีปยุโรปและสหรัฐอเมริกา¹ เป็นต้น เป็นการแสดงให้เห็นความเปลี่ยนแปลงในจีนที่กำลังเกิดขึ้นที่ละน้อยก่อนที่จะขยายตัวเป็นวงกว้างในกลุ่มปัญญาชนชาวจีนในเวลาต่อมา

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าแนวคิดในการปฏิรูปประเทศของขุนนาง – ปัญญาชนที่ปรากฏให้เห็นระหว่าง ค.ศ.1885 – 1895 จะมีจุดมุ่งหมายในการสร้างความเข้มแข็งให้กับจีนที่ก้าวหน้ากว่าเดิมด้วยการสนับสนุนการปฏิรูประบบการเมืองและเศรษฐกิจภาคอุตสาหกรรม แต่แนวคิดของขุนนาง – ปัญญาชนเหล่านี้ยังคงถูกจำกัดกรอบความคิดในแนวทางของลัทธิขงจื้ออยู่มาก เห็นได้จากการที่พวกเขายังคงสนับสนุนให้จักรพรรดิเป็นสถาบันสูงสุดในการปกครองประเทศ และรักษาระเบียบปฏิบัติตามแนวทางส่วนใหญ่ของลัทธิขงจื้อเอาไว้ ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นการแสดงให้เห็นถึงปฏิกิริยาตอบสนองต่อการคุกคามของชาติตะวันตกที่ถูกกระตุ้นภายหลังการพ่ายแพ้สงครามกับฝรั่งเศส ในขณะที่แนวคิดส่วนใหญ่ของนักคิดเหล่านี้ยังขาดความเข้าใจในพื้นฐานทางการเมืองและเศรษฐกิจตามแนวทางของชาติตะวันตกอย่างแท้จริง

3. การพัฒนากองทัพเรือของจีน

แนวคิดในการพัฒนากองทัพเรือของจีน ได้รับความสนใจจากกลุ่มขุนนาง – ปัญญาชนมาตั้งแต่การพ่ายแพ้สงครามฝิ่นเมื่อ ค.ศ.1842 โดยพวกเขาเห็นว่าจีนจะไม่สามารถปกป้องประเทศจากชาติตะวันตกในการแสดงอำนาจคุกคามจีนทางทะเลได้ หากจีนปราศจากกองทัพเรือที่เข้มแข็งและมีประสิทธิภาพ² ดังที่ หลิน เจอส์วี่ ได้กล่าวไว้ว่า “สิ่งที่สำคัญที่สุดสำหรับจีนคือ เรือ ปืน และกองทัพเรือ” ในช่วงเวลานั้น หลิน ได้เสนอให้นำรายได้จากภาษีอากรของมณฑลกว่างตงมาซื้อปืนและเรือจากตะวันตก แต่ข้อเสนอของเขาถูกจักรพรรดิปฏิเสธ ความคิดในการพัฒนาความเข้มแข็งของกองทัพเรือจีนของ หลิน ได้รับการถ่ายทอดไปยัง เว่ย หยวน ดังที่ปรากฏอยู่ในผลงานเขียนของเขาที่ชื่อ อักษรานุกรมภูมิศาสตร์ของประเทศทางทะเล ในตอนที่ 16 ที่กล่าวถึงเรื่องความสำคัญของเรือรบไว้

¹ Jean Chesneaux and others. (1976). *op. cit.* p. 283.

² Samuel C. Chu and Kwang-ching Liu (Guangching Liu). (1994). *op. cit.* p. 248.

โดยละเอียด¹ และสนับสนุนให้มีการสร้างอุโมงค์เรือและคลังสรรพาวุธเพื่อผลิตปืน ปืนใหญ่ และเรือรบที่ ซาเจียว (Shajiao) และต้าเจียว (Dajiao) ในมณฑลกว่างตง²

ระหว่างการปราบปรามขบวนการไท่ผิง กองทัพเรือจีนได้รับการพัฒนาขึ้นเป็นครั้งแรก โดยกองทัพหนานของ เจิง กว๋อฝ่าน ได้นำเรือที่ใช้แรงงานคนพายมาใช้ในการรบ ทั้ง เจิง กว๋อฝ่าน และ จว๋อ จงถิง ต่างให้ความสำคัญต่อการพัฒนากองทัพเรือ แต่โครงการเหล่านี้เพิ่งได้รับการดำเนินการอย่างจริงจังขึ้นเป็นครั้งแรกเมื่อ หลี่ หงจาง ได้เสนอต่อราชสำนักให้มีการสร้างกองทัพเรือเมื่อ ค.ศ.1867 ภายใต้การสนับสนุนของ ติง รื่อซาง ที่เสนอให้ราชสำนักแต่งตั้งพลเรือเอก 3 คนเพื่อทำหน้าที่ดูแลกองทัพเรือทางตอนเหนือ ตอนกลาง และตอนใต้ของจีน แต่กว่าจะได้รับการดำเนินการจริงก็ต่อเมื่อญี่ปุ่นยกทัพบุกได้หัวนเมื่อ ค.ศ.1874 ราชสำนักชิงจึงได้ปฏิรูปกองทัพเรือ โดยกำหนดให้มีการแบ่งสายการบังคับบัญชาออกเป็นกองทัพเรือทะเลเหนือ หรือ เป่ย์หยาง (Beiyang) และกองทัพเรือทะเลใต้ หรือ หนานหยาง (Nanyang) และมีการแต่งตั้งให้ข้าหลวงใหญ่ประจำมณฑลเหลียงเจียงเป็นข้าหลวงแห่งราชสำนักชิงดูแลป้องกันชายฝั่งทะเลประจำมณฑลทั้ง 4 ได้แก่ มณฑลเจียงซู เจ้อเจียง ฝูเจี้ยน และกว่างตง ส่วนข้าหลวงตรวจการทั่วไปประจำมณฑลจ้อลี่ ได้รับการแต่งตั้งเป็นข้าหลวงแห่งราชสำนักดูแลป้องกันมณฑลจ้อลี่ ซานตง และพื้นที่บริเวณตอนใต้ของแมนจูเรีย

ขณะที่เกิดข้อพิพาทเรื่องเวียดนามระหว่างจีนกับฝรั่งเศส ค.ศ.1884 จว๋อ จงถิง ได้ถวายฎีกาเสนอให้มีการก่อตั้งกองทัพเรือสมัยใหม่ จาง เพ่ย์หลุน (Zhang Peilun. 1848-1903) ได้เสนอต่อราชสำนักชิงให้มีการก่อตั้งสำนักงานเกี่ยวกับกองทัพเรือ และได้มีการก่อตั้งกองทัพเรือ หรือ ไห่ฉวนหย่าเหมิน (Haiguan Yamen) ขึ้นอย่างเป็นทางการเมื่อวันที่ 13 ตุลาคม ค.ศ.1885³ แต่การก่อตั้งนี้ล่าช้าเกินกว่าที่จะพัฒนาศักยภาพของกองทัพเรือจีนเพื่อสู้รบกับฝรั่งเศสได้

สำนักงานกองทัพเรือที่ก่อตั้งขึ้นใหม่นี้ อยู่ภายใต้การดูแลของเจ้าชายซุน ในฐานะผู้อำนวยการทำหน้าที่ควบคุมและบัญชาการกองทัพเรือทั้งหมด โดยมีเจ้าชายฉิง เสนาบดีแห่งสภาราชเลขาธิการ หลี่ หงจาง ข้าหลวงตรวจใหญ่ประจำมณฑลจ้อลี่ นายพล ล่าน จิง ผู้ดูแลกองทัพเรือธงแตง และ เจิง จี้เจ้อ รองเสนาบดีประจำกระทรวงกลาโหม ทำหน้าที่เป็นผู้ช่วย⁴ แต่ในการดำเนินการ หลี่ หงจาง และ เจิง จี้เจ้อ เป็นบุคคลที่ทำหน้าที่รับผิดชอบและกำหนดนโยบายอย่างแท้จริง

กองทัพเรือเป่ย์หยางที่ก่อตั้งเมื่อ ค.ศ.1888 ได้รับการพัฒนาให้มีความทันสมัยขึ้นโดย หลี่ หงจาง เขาได้ทำสัญญากับบริษัทต่างชาติในการสร้างป้อมปราการและที่ตั้งฐานทัพในเขตจินตอนเหนือ ตั้งฐานทัพเรือที่เมืองพอร์ตอาร์เทอร์ (Port Arthur) และสร้างป้อมบัญชาการทหารที่เมืองเว่ยไห่เว่ย (Weihaiwei) ในมณฑลซานตง⁵

¹อีโอดอร์ เดอ แบรี. (2510). เล่มเดิม. หน้า 35.

²Samuel C. Chu and Kwang-ching Liu (Guangching Liu). (1994). *op. cit.* p. 248.

³Ssu-yu Teng (Suyu Deng) and John K. Fairbank. (1954). *op. cit.* p. 124.

⁴Ssu-yu Teng (Suyu Deng) and John K. Fairbank. (1954). *op. cit.* p. 124.

⁵Li Chien-nung (Li Qiannong). (1956). *op. cit.* p. 125.

⁶จอห์น เค. แฟร์แบงค์ และคณะ. (2525). เล่มเดิม. หน้า 458.

ความทันสมัยของกองทัพเรือเป่ยหยาง เกิดจากการมีอาวุธที่มีประสิทธิภาพ ซึ่ง หลี่ หงจาง ได้สั่งซื้อจากบริษัทของอังกฤษและเยอรมนี เรือรบจำนวน 26 ลำของกองทัพเรือเป่ยหยาง ประกอบด้วยเรือรบที่สร้างจากประเทศอังกฤษ 13 ลำ จากเยอรมนี 4 ลำ ส่วนที่เหลือสร้างจากอุตสาหกรรมเรือฝูโจว ซึ่งในจำนวนนี้เป็นเรือรบหุ้มเกราะจำนวน 9 ลำ¹ ในค.ศ.1887 หลี่ หงจาง ได้สั่งซื้อเรือตอร์ปิโดประสิทธิภาพเยี่ยมจากอังกฤษ โดยมีขนาดความยาว 125 ฟุต กว้าง 13 ฟุต ใช้กำลังขับเคลื่อน 1,000 แรงม้า แล่นด้วยอัตราความเร็ว 25 ไมล์ต่อชั่วโมง ในราคา 85,700 ดอลลาร์จีน (2,500 ปอนด์)² ลูกเรือที่ประจำเรือลำนี้ล้วนแต่เป็นชาวจีนที่ได้รับการฝึกอบรมจากผู้เชี่ยวชาญชาวอังกฤษและเยอรมัน

นอกจากนี้ หลี่ หงจาง ได้ว่าจ้างกัปตันวิลเลียม เอ็ม. แลง (William M. Lang) นายทหารเรือชาวอังกฤษเป็นที่ปรึกษาของเขาจนกระทั่ง ค.ศ.1890 ภายใต้คำแนะนำของ แลง กองทัพเรือเป่ยหยางได้รับการพัฒนาให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น ขณะเดียวกันกองทัพเรือของ หลี่ ยังได้รับการสนับสนุนด้านเงินทุนเป็นจำนวนเงินมากกว่า 1 ล้านดอลลาร์จีนต่อปี ซึ่งมากกว่างบประมาณที่กองทัพเรืออื่นๆ ได้รับ³ เรือของกองทัพเรือเป่ยหยาง เดินทางไปทั่วชายฝั่งทะเลของจีน เคยเดินทางไปเยือนเมืองวลาดิวอสต็อก (Vladivostok) ของรัสเซีย ท่าเรือเกาหลี สิงคโปร์ และประเทศแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

อย่างไรก็ตาม หลังจากที่ถูกปลดปล่อยออกไปเมื่อ ค.ศ.1890 เพราะปัญหาความขัดแย้งภายในกองทัพในเรื่องการทุจริตคอร์รัปชัน การบริหารงานของกองทัพเรือเป่ยหยางเริ่มเสื่อมประสิทธิภาพลง แม้ว่า หลี่ หงจาง จะว่าจ้างชาวต่างชาติเข้ามาทำงานอีก แต่ไม่มีใครมีความสามารถเท่ากับตันแลง ซึ่งประสิทธิภาพของกองทัพเรือเป่ยหยางซึ่งได้รับการทดสอบเมื่อครั้งที่ทำสงครามระหว่างจีนกับญี่ปุ่น ค.ศ.1895 ประสบผลแห่งความล้มเหลวและจีนเป็นฝ่ายพ่ายแพ้ ซึ่งสาเหตุแห่งความล้มเหลวของกองทัพเรือเป่ยหยางเกิดจากข้อบกพร่องทั้งด้านการบริหารงานที่ขาดเอกภาพ แม้ว่า หลี่ หงจาง จะเป็นผู้ดูแลกองทัพ แต่การบังคับบัญชาทั้งหมดขึ้นตรงต่อสำนักงานกองทัพเรือที่มีเจ้าชายซุนเป็นผู้อำนวยการ โดยที่พระองค์ทรงละเลยต่อการจัดการ หลี่ หงจาง ขาดอำนาจในการบังคับบัญชาอย่างเป็นอิสระเพราะต้องคอยรับคำสั่งจากเบื้องบน ขณะที่ภายในกองทัพเองได้เกิดปัญหาคอร์รัปชันอย่างกว้างขวาง ประสบปัญหาขาดแคลนงบประมาณสนับสนุน ทำให้ขาดอาวุธอันทันสมัย⁴ ซึ่งสาเหตุของการขาดงบประมาณเพราะต้องนำรายได้ส่วนหนึ่งในการบำรุงกองทัพถวายแด่พระนางฉือเพื่อสร้างพระราชวังฤดูร้อน (อี้เหอหยวน - Yiheyuan) ทางตะวันตกเฉียงเหนือของเป่ย์จิง เพื่อเป็นที่ประทับเมื่อคราวที่พระนางเว้นว่างจากการว่าราชการ อันเป็นสาเหตุสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้กองทัพเรือเป่ยหยางต้องพ่ายแพ้สงครามกับญี่ปุ่นเมื่อ ค.ศ.1895⁵

¹Samuel C. Chu and Kwang-ching Liu (Guangching Liu). (1994). *op. cit.* p. 252 – 253.

²*Ibid.*

³จอห์น เค. แฟร์แบงก์ และคณะ. (2525). เล่มเดิม. หน้า 458.

⁴Samuel C. Chu and Kwang-ching Liu (Guangching Liu). (1994). *op. cit.* p. 258 – 259.

⁵จอห์น เค. แฟร์แบงก์ และคณะ. (2525). เล่มเดิม. หน้า 459.

4. การพัฒนาอุตสาหกรรมของจีนภายใต้ระบบข้าราชการและพ่อค้าร่วมดำเนินการ (กวานซาง เหมอปั๋น)

การพัฒนาอุตสาหกรรมของจีนระหว่าง ค.ศ.1885 – 1895 เป็นการพัฒนาระบบอุตสาหกรรมที่ต่อเนื่องมาจากทศวรรษ 1870 ที่พัฒนาอุตสาหกรรมภายใต้ระบบข้าราชการอำนวยการและพ่อค้าดำเนินการ หรือระบบกวานตั๋ว ช่างปั๋น พัฒนาไปสู่รูปแบบที่เรียกว่า ข้าราชการและพ่อค้าร่วมดำเนินการ หรือกวานซาง เหมอปั๋น

การพัฒนาระบบอุตสาหกรรมภายใต้ระบบกวานซาง เหมอปั๋น เริ่มต้นขึ้นจากแนวความคิดของ หม่า เจียนจง (Ma Jianzhong) ที่ปรึกษาคนสำคัญของ หลี่ หงจาง เขาได้เสนอความคิดเกี่ยวกับเรื่องนี้ในบทความเรื่อง “บนทางรถไฟ” หรือ “เถี่ย ลู่ หลุน” (Tie lu lun – On Railways) ระหว่าง ค.ศ.1879 – 1880 โดยเขาสนับสนุนให้มีการลงทุนโดยเอกชนมากขึ้น และสนับสนุนการกู้ยืมเงินจากต่างประเทศเพื่อนำมาพัฒนาอุตสาหกรรมของจีน¹ ตัวอย่างโรงงานที่ได้รับการดำเนินการตามระบบนี้ที่สำคัญ ได้แก่ โรงงานเหมืองแร่และถลุงเหล็กกุ้ยโจว (The Guizhou Mining and Ironworks) และโรงงานปั่นด้ายและทอผ้าขนสัตว์หัวซิน (The Huaxin Spinning and Weaving Mills)

โรงงานเหมืองแร่และถลุงเหล็กกุ้ยโจว (The Guizhou Mining and Ironworks)

โรงงานแห่งนี้ได้รับการก่อตั้งโดย ผาน เว่ย (Pan Wei) ข้าหลวงประจำมณฑลกุ้ยโจว อาจกล่าวได้ว่า ผาน เว่ย เป็นบุคคลแรกที่นำระบบกวานซาง เหมอปั๋นมาใช้บริหารกิจการอุตสาหกรรมของจีน โดยที่ ผาน เว่ย ได้ถวายฎีกาต่อราชสำนักเพื่อขอการอนุมัติตั้งโรงงานภายใต้ระบบนี้ เขาได้กล่าวถึงระบบนี้ว่าเป็นระบบที่บริษัทเอกชนเป็นผู้ดำเนินการ ข้าราชการอำนวยการและ (รับประกัน) การขาย² ผาน เสนอว่าเงินทุนในการบริหารกิจการส่วนใหญ่มาจากการระดมทุนของพ่อค้าเอกชนในเมืองซางไห่และอันโชว เขาได้มอบหมายให้ ผาน ลู่ (Pan Lu) น้องชาย ทำหน้าที่ในการบริหารกิจการ

การดำเนินงานของโรงงานเหมืองแร่และถลุงเหล็กกุ้ยโจว กำหนดทุนดำเนินการเริ่มต้นจำนวน 3 แสนตำลึงจีน แต่สามารถระดมทุนได้จริงเพียง 50,000 ตำลึงจีน ด้วยเหตุนี้ ผาน จึงขออนุญาตจากราชสำนักซึ่งกู้เงินจากชาวต่างชาติจำนวน 3 แสนตำลึงจีน เพื่อแก้ไขปัญหาสภาพคล่องทางการเงินของกิจการ แต่เมื่อ ผาน ลู่ เสียชีวิตเมื่อ ค.ศ.1890 ผาน เว่ย ได้มอบหมายให้ เจิ้งเหียนฉวน (Zeng Yenquan) บริหารงานแทน ช่วงนั้น ผาน เว่ย ถูกเรียกตัวเข้าเมืองหลวง โรงงานจึงขาดคนดูแลและประสบปัญหาขาดทุนจนต้องปิดกิจการลงเมื่อ ค.ศ.1893³

โรงงานปั่นด้ายและทอผ้าหัวซิน (The Huaxin Spinning and Weaving Mills)

โรงงานแห่งนี้ก่อตั้งโดย ถัง จูจง (Tang Zuzhong) เมื่อ ค.ศ.1888 เขาเป็นพ่อค้าเอกชน ในการดำเนินกิจการของโรงงานแห่งนี้ เขาได้กำหนดทุนเริ่มต้นจำนวน 225,000 ตำลึงจีน จากทั้งหมด

¹Wellington C.C. Chan. (1977). *Merchants, Mandarins, and Modern Enterprise in Late Ch'ing China*. p. 85.

²Ibid.

³Ibid. p. 88.

450,000 ดอลลาร์จีน แบ่งจำนวนหุ้นเป็น 4,500 หุ้น โรงงานแห่งนี้ประกอบด้วยแกนปั่นด้ายจำนวน 12,000 แกน เครื่องทอผ้า 8 เครื่อง และเครื่องปั่นด้ายอีก 8 เครื่อง การดำเนินการระยะแรกได้รับการสนับสนุนด้านเงินทุนส่วนใหญ่จากรัฐบาล ด้วยการนำเงินภาษีของเมืองช่างไห่มาลงทุน

ผู้บริหารงานของโรงงานแห่งนี้ในระยะแรกคือ เหียน ซินโฮ่ว (Yen Xinhou) นักธุรกิจเอกชนที่เป็นเจ้าของธนาคารศุลกากรหยูตง (The Huitong Customs Bank) จนกล่าวได้ว่าโรงงานหัวซินแห่งนี้ เป็นธุรกิจของเอกชนทั้งรูปแบบการก่อตั้ง การลงทุน และการจัดการ โดยมีผู้ถือหุ้นส่วนใหญ่เป็นข้าราชการ¹

อย่างไรก็ตาม เมื่อโรงงานทอผ้าฝ้ายช่างไห่ (The Shanghai Cotton Cloth Mill) ภายใต้การอุปถัมภ์ของ หลี่ หงจาง ถูกไฟไหม้เมื่อ ค.ศ.1894 และได้ย้ายฐานการผลิตมาที่โรงงานหัวซาง (The Huashang Spinning and Weaving Mill) ซึ่งบริหารงานภายใต้ระบบกวางตุ้ง ชางปิ่น โรงงานหัวซิน ถูกควบคุมและกลายเป็นสาขาย่อย ทำให้ระบบการบริหารกิจการแบบกวางซาง เหวปิ่น เป็นอันยุติลง

บทบาทของ จาง จื่อต้ง กับการพัฒนาอุตสาหกรรมระบบกวางซาง เหวปิ่น

ในช่วงปลายทศวรรษ 1880 เป็นต้นมา จาง จื่อต้ง ได้ให้ความสำคัญต่อการพัฒนาอุตสาหกรรมของจีนที่มีความก้าวหน้ามากขึ้น ด้วยการสนับสนุนระบบการดำเนินการแบบกวางซาง เหวปิ่น จาง จื่อต้ง ได้ก่อตั้งอุตสาหกรรมใหม่ๆ ขึ้นหลายแห่ง ที่สำคัญได้แก่ โรงงานทอผ้าฝ้ายหูเป่ย์ (The Hubei Cotton Cloth Mill) ก่อตั้งเมื่อ ค.ศ.1889 โรงงานถลุงเหล็กฮั่นหยาง (The Hanyang Iron and Steel Works) ก่อตั้งเมื่อ ค.ศ.1889 และโรงงานทอผ้าฝ้ายหูเป่ย์ (The Hubei Cotton Spinning Mill) ก่อตั้งเมื่อ ค.ศ.1894 เป็นต้น

ความสนใจของ จาง จื่อต้ง ในการก่อตั้งโรงงานอุตสาหกรรมเกิดจากการที่เขาเห็นความสำคัญของกิจการนี้ที่สร้างความมั่งคั่งให้กับประเทศได้ ในขณะเดียวกันก็ต้องการลดบทบาทของนักธุรกิจต่างชาติในการแสวงหาผลประโยชน์ในจีน

การก่อตั้งโรงงานอุตสาหกรรมทอผ้าทั้งสองแห่งในมณฑลหูเป่ย์ของ จาง จื่อต้ง กำหนดรูปแบบการดำเนินการในระบบกวางซาง เหวปิ่น ที่สนับสนุนการลงทุนจากพ่อค้าเอกชนเป็นสำคัญ ทั้งๆ ที่โดยส่วนตัวแล้ว จาง ไม่มีความไว้วางใจพ่อค้าอย่างมาก เพราะความคิดอนุรักษนิยมที่มักเห็นพ่อค้าเป็นกลุ่มคนที่มุ่งแต่แสวงหาผลประโยชน์ส่วนตนเท่านั้น แต่การที่ จาง ร่วมมือกับพ่อค้าเป็นเพราะการที่เขาตระหนักถึงการขาดเงินทุนของรัฐบาลในการทำธุรกิจ ถึงกระนั้น จาง จื่อต้ง ได้ลงทุนในธุรกิจเหล่านี้ด้วย อาจมีจำนวนครึ่งหนึ่ง หรือหนึ่งส่วนสาม หรือสองส่วนสาม ของเงินทุนทั้งหมด เขาไม่สนับสนุนให้นำเงินกองทุนของมณฑลมาใช้ แต่อาศัยการกู้ยืมเงินจากนายธนาคารท้องถิ่นเป็นสำคัญ² อย่างไรก็ตาม กิจการทอผ้าของ จาง จื่อต้ง มีอันต้องปิดกิจการเนื่องจากประสบภาวะขาดทุนสนับสนุน

¹Wellington C.C. Chan. (1977). *op. cit.* p. 91.

²*Ibid.* p. 99.

ในขณะเดียวกัน จาง จื่อต้ง ได้ให้ความสนใจในการพัฒนาอุตสาหกรรมเหล็ก เพราะเขาเห็นว่ามีความสำคัญในการพัฒนาอาวุธและกองทัพ ในช่วง ค.ศ.1889 จาง ได้เริ่มโครงการพัฒนาโรงงานอุตสาหกรรมเหล็ก ด้วยการส่ง หลิว รุ่ยเฟิน (Liu Ruifen) ไปซื้อเครื่องจักรจากประเทศอังกฤษ¹ โรงงานผลิตเหล็กอันหยางของ จาง จื่อต้ง ที่ก่อตั้งเมื่อ ค.ศ.1889 ประกอบด้วยเตาหลอม 2 เตา เครื่องต้มไอน้ำ 8 เครื่อง เตาหลอมทองแดง 4 เตา โรงงานผลิตปืนธรรมดาและปืนไรเฟิล 1 แห่ง และโรงงานผลิตกระเบื้อง 1 แห่ง² ค.ศ.1894 โรงงานอันหยางสามารถผลิตเหล็กได้เป็นปริมาณ 3 หมื่นตันต่อปี และกลายเป็นโรงงานผลิตเหล็กที่มีขนาดใหญ่ที่สุดของจีนและภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงในช่วงปลายทศวรรษ 1890 แม้แต่ญี่ปุ่นเองก็ยังไม่มียังมีโรงงานผลิตเหล็กที่มีขนาดใหญ่เท่านี้จนกระทั่ง ค.ศ.1901³

อย่างไรก็ตาม จาง จื่อต้ง ได้วางมือจากการบริหารกิจการโรงงานอันหยางและได้มอบให้ เล่ง ส่วนหวย เข้ามาดูแลกิจการต่อเมื่อ ค.ศ.1896 และโรงงานอันหยางได้กลายเป็นอุตสาหกรรมส่วนตัวของ เล่ง ส่วนหวย ในที่สุด⁴

บทบาทของนักธุรกิจชาวจีน

ระหว่าง ค.ศ.1885 – 1895 บรรดานักธุรกิจเอกชนได้ขยายกิจการอย่างมาก โดยมุ่งเน้นการดำเนินกิจการด้านสิ่งทอ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการผลิตผ้าไหม ในช่วง ค.ศ.1888 มีการดำเนินธุรกิจประเภทนี้จำนวน 120 แห่ง ใกล้ๆ กับเมืองกว่างโจว⁵ ในเมืองซางไห่มีโรงงานทอผ้าไหมของเอกชนประมาณ 12 แห่ง ว่าจ้างแรงงานประมาณ 5,000 คน ในขณะที่มีโรงงานทอผ้าไหมของพ่อค้าเอกชนจำนวน 35 แห่ง โรงงานเหล่านี้มักดำเนินธุรกิจแบบผูกขาด นอกจากธุรกิจทอผ้าไหมแล้ว ยังมีธุรกิจด้านไม้ซี้ดไฟ โรงงานถลุงแร่ดีบุก และอุตสาหกรรมอื่น ๆ ส่วนมากมักตั้งอยู่ที่เมืองซางไห่และกว่างโจว

อย่างไรก็ตาม การดำเนินธุรกิจด้านอุตสาหกรรมหนักของพ่อค้าเอกชนไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร เพราะมักถูกกีดกันหรือแทรกแซงกิจการจากรัฐบาล⁶ โดยเฉพาะการดำเนินธุรกิจเหมืองแร่ถ่านหิน โดยที่พ่อค้าเอกชนพยายามประกอบธุรกิจประเภทนี้ที่มณฑลหยุนหนานและกว่างซี แต่ไม่ประสบความสำเร็จเพราะมีศักยภาพในการผลิตต่ำ เนื่องจากขาดแคลนเทคโนโลยีที่ทันสมัย

¹ Hu Sheng. (1991). *op. cit.* p. 424.

² Jean Chesneaux and others. (1976). *op. cit.* p. 265.

³ Hu Sheng. (1991). *op. cit.* p. 427.

⁴ *Ibid.* p. 429.

⁵ Jean Chesneaux and others. (1976). *op. cit.* p. 283.

⁶ *Ibid.*

5. การคุกคามจีนของมหาอำนาจต่างชาติ (ค.ศ.1885 – 1895)

ภายหลังการพ่ายแพ้สงครามกับฝรั่งเศสของจีนเมื่อ ค.ศ.1885 ชาตินะวันตกได้เห็นถึงความอ่อนแอของจีนและคุกคามจีนมากขึ้น ลักษณะของการคุกคามเป็นการโอบล้อมจีนโดยรอบด้วยการยึดครองดินแดนต่างๆ ที่อยู่ติดกับจีน เช่น การยึดครองพม่าของอังกฤษ ค.ศ.1886 การยึดครองลาวของฝรั่งเศส ค.ศ.1893 ทั้งสองดินแดนนี้อยู่ติดกับจีนทางตอนใต้ ในขณะที่การคุกคามทางตอนเหนือเกิดจากการที่รัสเซียสร้างทางรถไฟสายทรานส์ – ซิเบเรีย (Trans – Syberia) ค.ศ.1891 และเมื่อถึง ค.ศ.1895 ทางรถไฟเส้นนี้ได้เชื่อมต่อมายังทะเลสาบไบคาล (Baikal) และผู้อพยพชาวรัสเซียได้เข้ามาตั้งถิ่นฐานในเขตไซบีเรียเป็นจำนวนหนึ่งแสนคนต่อปี แต่การขยายอำนาจของต่างชาติที่คุกคามจีนมากที่สุดคือ ความพยายามครอบครองเกาหลีของญี่ปุ่น¹

การโอบล้อมจีนของชาติมหาอำนาจทั้งด้านเหนือ ใต้ และตะวันออก ทำให้บรรดาขุนนาง – ปัญญาชนจีนพยายามสร้างความเข้มแข็งให้กับจีนมากขึ้น แต่ความพยายามนั้นไม่เพียงแต่จะไม่สามารถลดการคุกคามจากต่างชาติแต่กลับเพิ่มภัยคุกคามมากขึ้น ทั้งนี้เพราะจีนเป็นดินแดนแห่งการเสาะหาผลประโยชน์ด้านการค้าและเศรษฐกิจที่สำคัญ เห็นได้จากอัตราการค้าระหว่างจีนกับต่างชาติที่ขยายตัวเพิ่มขึ้นทุกปี โดย ค.ศ.1885 จีนมีมูลค่าการนำเข้าสินค้าคิดเป็นจำนวน 88,200 ล้านดอลลาร์ต่อปี เมื่อถึง ค.ศ.1894 เพิ่มขึ้นเป็น 162,103 ล้านดอลลาร์ต่อปี ในขณะที่มูลค่าการส่งออกของจีนมีมูลค่าเพิ่มขึ้นเช่นกันจากจำนวน 65,006 ล้านดอลลาร์เมื่อ ค.ศ.1885 เป็นจำนวน 125,105 ล้านดอลลาร์เมื่อ ค.ศ.1894 โดยสินค้านำเข้าจากต่างประเทศที่สำคัญได้แก่ ผ้าฝ้าย น้ำมันก๊าด แป้ง น้ำตาล ส่วนเหล็กและถ่านหินเพิ่มขึ้นในอัตราต่ำ² ในขณะที่การส่งออกสินค้าของจีนตกต่ำลง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการส่งออกใบชา ต้องแข่งขันกับอินเดียและลังกา รวมทั้งการที่จีนเก็บภาษีสินค้านี้ในอัตราสูง

การคุกคามทางด้านเศรษฐกิจจีนของชาติตะวันตก ทำให้จีนพยายามพัฒนาระบบอุตสาหกรรมภายในประเทศเพื่อลดการพึ่งพาวัตถุดิบจากต่างประเทศ ในขณะเดียวกันจีนยังพยายามพัฒนากองทัพและอาวุธให้มีความเข้มแข็งเพื่อป้องกันประเทศ แต่ความพยายามทั้งหมดของจีนในการสร้างความเข้มแข็งให้กับตนเองตลอดทศวรรษ 1860 – 1890 ได้มาถึงบทพิสูจน์ในการทำสงครามกับญี่ปุ่น ค.ศ.1894 – 1895

สงครามระหว่างจีนและญี่ปุ่น ค.ศ.1894 – 1895

สงครามระหว่างจีนและญี่ปุ่นที่เกิดขึ้นเมื่อ ค.ศ.1894 – 1895 มีสาเหตุสำคัญคือ ความต้องการครอบครองเกาหลีของญี่ปุ่น เพราะตลอดเวลาที่ผ่านมา เกาหลีเป็นประเทศที่อยู่ในฐานะรัฐบรรณาการของจีน มีความสำคัญต่อราชวงศ์ชิงในฐานะเป็น “รั้วชั้นนอก” ของจีน³ ในขณะที่ยังมีราชวงศ์ชิง (ค.ศ.1392 – 1910) ซึ่งปกครองเกาหลีขณะนั้นได้ดำเนินนโยบายปิดประเทศ ไม่ติดต่อกับต่างชาติ

¹ Jean Chesneaux and others. (1976). *op. cit.* p. 267.

² *Ibid.* p. 268 – 269.

³ วุฒิชัย มุลลิลปี. (2540). *เล่มเดิม*. หน้า 27.

ญี่ปุ่นให้ความสนใจต่อเกาหลีในฐานะเป็นเส้นทางขยายอำนาจของญี่ปุ่นสู่จีน ซึ่งปรากฏให้เห็นแผนการนี้ตั้งแต่ช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 16 เมื่อ ฮิเดโยชิ (Hideyoshi) ยกทัพบุกเกาหลีเพื่อขยายอำนาจไปยังจีนแต่ไม่สำเร็จเนื่องจากฮิเดโยชิถึงแก่กรรมเสียก่อน เมื่อญี่ปุ่นปฏิรูปประเทศเข้าสู่ความทันสมัยตามแบบตะวันตกในสมัยเมจิ ญี่ปุ่นพยายามใช้กำลังให้เกาหลีเปิดประเทศและทำสนธิสัญญาการค้า ซึ่งในช่วงเวลานี้ทั้งญี่ปุ่นและจีนต่างแข่งขันกันขยายอำนาจเข้าไปในเกาหลี ในขณะที่ภายในเกาหลีเกิดการแตกแยกออกเป็น 2 ฝ่ายคือ ฝ่ายอนุรักษนิยมที่ให้การสนับสนุนจีน และฝ่ายก้าวหน้าที่สนับสนุนญี่ปุ่น ความขัดแย้งได้มาถึงจุดแตกหักเมื่อฝ่ายก้าวหน้าทำการรัฐประหารยึดอำนาจเมื่อ ค.ศ.1884 จีนได้ส่งกำลังทหารเข้ามารักษาความสงบ ทำให้เหตุการณ์วุ่นวายยุติลง จีนและญี่ปุ่นได้ลงนามในข้อตกลงร่วมกันเพื่อรักษาความสงบภายในเกาหลี ภายใต้ข้อตกลง หลี่ - อิโด (Li - Ito Agreement 1885) ระหว่าง หลี่ หงจาง และอิโด อิโรมุมิ ทั้งสองประเทศได้ตกลงที่จะถอนทหารและที่ปรึกษาออกจากเกาหลี และจะส่งทหารเข้าไปต่อเมื่อมีเรื่องวุ่นวายโดยที่ต้องแจ้งให้อีกฝ่ายหนึ่งทราบก่อน จนกระทั่ง ค.ศ.1894 ได้เกิดการจลาจลของกลุ่มผู้รักชาติหัวรุนแรงที่เรียกว่า การจลาจลของกลุ่มตงฮัก (Tonghak Rebellion) ผู้นำเกาหลีได้ขอความช่วยเหลือให้จีนส่งกำลังทหารเข้ามารักษาความสงบโดยไม่ได้แจ้งให้ญี่ปุ่นทราบ ญี่ปุ่นได้ถือโอกาสส่งกำลังเข้าไปด้วย เมื่อปราบปรามการจลาจลได้สำเร็จ ทั้งจีนและญี่ปุ่นต่างไม่ยอมถอนทหารออกไป ญี่ปุ่นได้ใช้กำลังบังคับให้จีนถอนทหารออกไปจนเกิดสงครามขึ้น โดยญี่ปุ่นเป็นฝ่ายโจมตีจีนก่อนแล้วจึงประกาศสงครามในวันที่ 1 สิงหาคม ค.ศ.1894

การรบระหว่างจีนและญี่ปุ่นที่เกิดขึ้น ได้แสดงให้เห็นถึงประสิทธิภาพทางการรบที่เหนือกว่าของญี่ปุ่น ทั้งๆ ที่ญี่ปุ่นมีจำนวนเรือรบเพียง 32 ลำ ในขณะที่จีนมีเรือรบจำนวน 65 ลำ ซึ่งมีจำนวนเรือในกองทัพใหญ่เป็นอันดับที่ 8 ของโลก ในขณะที่ญี่ปุ่นจัดอยู่ในอันดับที่ 11 ของโลกในขณะนั้น² ในจำนวนกองทัพเรือของญี่ปุ่น มีจำนวน 9 ลำที่ได้ต่อขึ้นภายหลัง ค.ศ.1889 มีกำลังขับเคลื่อนขนาด 23 น็อต ในขณะที่กองทัพเรือเป่ย์หยางของจีน มีเรือรบขนาดใหญ่ 2 ลำที่มีน้ำหนักถึง 7,000 ตัน เมื่อเทียบกับเรือที่ใหญ่ที่สุดของญี่ปุ่นมีน้ำหนักเพียง 4,000 ตันเท่านั้น แต่เรือของญี่ปุ่นมีประสิทธิภาพด้านความเร็วที่เหนือกว่า ซึ่งแสดงให้เห็นว่า แม้ว่าจีนจะมีเรือขนาดใหญ่ แต่ก็ล้าสมัยแล่นได้ช้า ในขณะที่เรือของญี่ปุ่นมีขนาดเล็กกว่า แต่ทันสมัยกว่าและแล่นได้เร็วกว่า รวมทั้งยังมีประสิทธิภาพด้านอาวุธและกลวิธีในการรบที่เหนือกว่าจีนด้วย ซึ่งกองทัพเรือญี่ปุ่นสามารถโอบล้อมกองทัพเรือจีนจีนต้องยอมจำนนในเดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ.1895³

ด้วยประสิทธิภาพทางการรบที่เหนือกว่าของญี่ปุ่น ทำให้จีนต้องยินยอมเปิดการเจรจาเพื่อยุติสงครามด้วยการเซ็นสัญญาชิโมะโนะเซกิ (Treaty of Shimonoseki) เมื่อ ค.ศ.1895 โดยจีนยอมรับเอกราชของเกาหลี ยกได้หวัน หมู่เกาะเผิงหู (Penghu) หรือ หมู่เกาะเปสคาโดเรส (Pescadores) และแหลมเหลียวตง (Liaodong) ให้กับญี่ปุ่น จีนต้องจ่ายค่าปฏิกรรมสงครามให้กับญี่ปุ่นเป็นจำนวน

¹ Li Chien-nung (Li Qiannong). (1956). *op. cit.* p. 133.

² Immanuel C.Y. Hsu. (1970). *The Rise of Modern China.* p. 405.

³ ทวีป วรดิลก. (2538). *เล่มเดิม.* หน้า 460.

เงิน 200 ล้านดอลล่าร์จีน (350 ล้านเยน) ยินยอมให้ญี่ปุ่นเป็นชาติที่ได้รับอนุเคราะห์ยิ่งทางด้านการค้า และยินยอมเปิดเมืองท่าอีก 4 แห่งให้กับญี่ปุ่น ได้แก่ เมืองซาซึ (Shasi) ฉงชิ่ง (Chongqing) ซูโจว (Suzhou) และหางโจว (Hangzhou)¹

การฟ่ายแพ้สงครามกับญี่ปุ่นของจีน เป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงความอ่อนแออย่างที่สุดของจีน และเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงความล้มเหลวของการทำตนเองให้เข้มแข็งด้วยการเลียนแบบชาติตะวันตก ตลอดช่วงเวลา 3 ทศวรรษ ทั้งยังเป็นสิ่งที่ทำลายความเชื่อมั่นต่อผู้นำและความเคารพในสถาบันดั้งเดิมของประชาชนลงอย่างสิ้นเชิง² ในขณะที่ หลี่ หงจาง ต้องสูญเสียอำนาจทางการเมือง โดยถูกปลดจากตำแหน่งข้าหลวงเมืองเทียนจิน หยวน ซื่อไช่ เข้ามารับหน้าที่บริหารกองทัพเรือเป่ย์หยางแทน³

6. ผลของการทำตนเองให้เข้มแข็งด้วยการพัฒนากองทัพเรือและอุตสาหกรรม

ตลอดระยะเวลา 10 ปี (ค.ศ.1885 – 1895) ภายหลังจากการฟ่ายแพ้สงครามกับฝรั่งเศสของจีน ขุนนาง – ปัญญาชนจีนฝ่ายก้าวหน้าบางส่วนพยายามสร้างความเข้มแข็งให้กับจีนด้วยการพัฒนากองทัพเรือให้มีความทันสมัย และพัฒนาอุตสาหกรรมให้ก้าวหน้า ซึ่งผลที่ได้คือความล้มเหลว โดยอาศัยผลจากการทำสงครามระหว่างจีนกับญี่ปุ่น ค.ศ.1895 เป็นเครื่องตัดสิน

หลี่ เซียนหนง ได้สรุปสาเหตุแห่งความฟ่ายแพ้ในสงครามกับญี่ปุ่นของจีนเมื่อ ค.ศ.1895 ว่า เกิดจากสาเหตุสำคัญคือ การทุจริตคอร์รัปชันอย่างกว้างขวางทั้งภายในราชสำนัก กลุ่มขุนนางทั้งส่วนกลางและส่วนภูมิภาค ข้าราชการทุกระดับชั้น กรณียของพระนางฉือซี พระองค์ทรงเรียกเก็บเงินจากกองทุนการทหารของชาติมาใช้เพื่อการส่วนตัว ทรงอนุญาตให้บรรดาขันทีและข้ารับใช้ภายในราชสำนักสามารถซื้อขายตำแหน่งได้ทั่วไป ข้าหลวงระดับสูงและเจ้าหน้าที่ในกองทัพเป่ย์หยางล้วนแต่ติดสินบนให้กับ หลี่ เหลียนยง (Li Lianying) ขันทีคนสนิทของพระนางฉือซี เงินทุนของกองทัพถูกนำไปใช้เพื่อซื้อหาของกำนัลและติดสินบน ด้วยเหตุนี้จึงขาดเงินทุนในการซื้ออาวุธยุทโธปกรณ์อันทันสมัยเพื่อใช้ในกองทัพ หลี่ หงจาง ตระหนักถึงเรื่องนี้ ด้วยเหตุนี้เขาจึงพยายามเปิดการเจรจากับญี่ปุ่น เรื่องเกาหลีเพื่อป้องกันการเกิดสงคราม ซึ่ง หลี่ หงจาง ถูกขุนนางฝ่ายอนุรักษนิยมโจมตีอย่างรุนแรง ในขณะที่การบริหารกิจการของกองทัพขาดประสิทธิภาพเนื่องจากขาดความเป็นเอกภาพในการบริหารงานทั้งด้านการเมือง การทูต การเงิน และการบังคับบัญชากองทัพ ตามหลักทฤษฎี องค์จักรพรรดิทรงเป็นผู้มีอำนาจสูงสุดในการบริหารประเทศ แต่ในทางปฏิบัติกลับอยู่ภายใต้พระราชอำนาจของพระนางฉือซีและขุนนางที่ซื้อตำแหน่งเข้ามา เห็นได้จากการทำงานของสำนักงานจงหลี่หยยาเหมิน ที่ไม่สามารถกำหนดนโยบายต่างประเทศได้โดยตรง แต่ต้องรอคำแนะนำจากข้าหลวงตรวจการการค้าประจำเมืองท่าทะเลเหนือและทะเลใต้ ซึ่งทั้งสองหน่วยงานอยู่ไกลจากเป่ย์จิง ในขณะที่การบังคับบัญชากองทัพเรือต้องผ่านขั้นตอนต่างๆ มากมาย ผ่านเจ้าหน้าที่หลายฝ่าย ทำให้

¹ Li Chien-nung (Li Qiannong). (1956). *op. cit.* p. 139.

² Jean Chesneaux and others. (1976). *op. cit.* p. 287.

³ จอห์น เค. แฟร์แบงก์. (2525). เล่มเดิม. หน้า 462.

การดำเนินการเป็นไปอย่างล่าช้า และสาเหตุสำคัญอีกประการหนึ่งที่ทำให้จีนแพ้สงครามกับญี่ปุ่นคือ การที่ผู้นำและกลุ่มปัญญาชนชาวจีนส่วนใหญ่ยังคงมีแนวคิดอนุรักษนิยม¹ เห็นได้จากบทสนทนา ระหว่าง หลี่ หงจาง และ อีโต อิโรมุมิ เมื่อครั้งที่ได้เจรจาเพื่อยุติสงคราม ค.ศ.1895 ที่เมืองชิโมะโนะ เซกิ อีโต ได้ถาม หลี่ ว่า “เมื่อสิบปีก่อนที่เมืองเทียนจิน ข้าพเจ้าเคยกล่าวถึงเรื่องการปฏิรูปกับท่าน แต่เพราะเหตุใดจนกระทั่งบัดนี้จึงยังไม่มีสิ่งใดเปลี่ยนแปลง และเกิดการปฏิรูปแม้แต่เรื่องเดียว?” หลี่ หงจาง ได้ตอบกลับไปว่า “กิจการภายในประเทศของข้าพเจ้านั้น ถูกจำกัดด้วยจารีตประเพณีที่ ข้าพเจ้าไม่สามารถทำสิ่งที่ข้าพเจ้าต้องการ...ข้าพเจ้ารู้สึกอายต่อสิ่งที่หวังไว้อย่างมากและการไร้ซึ่ง อำนาจที่จะทำให้สมความตั้งใจ”²

การพ่ายแพ้สงครามกับญี่ปุ่นของจีน ค.ศ.1895 มีสาเหตุสำคัญที่สุดคือความเสื่อมอำนาจในการบริหารประเทศของราชวงศ์ชิง ที่ก่อให้เกิดปัญหาการทุจริตคอร์รัปชันทำให้การบริหารงานขาดประสิทธิภาพ ในขณะที่บรรดาขุนนางต่างแข่งขันอำนาจและแสวงหาประโยชน์ส่วนตน ทำให้ขาดความเป็นเอกภาพในการทำงาน แม้ว่าระหว่าง ค.ศ.1885 – 1895 บรรดาขุนนาง – ปัญญาชนฝ่ายก้าวหน้าจะตระหนักถึงภัยคุกคามจากมหาอำนาจต่างชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากญี่ปุ่นที่เพิ่มมากขึ้น และส่งเสริมให้มีการพัฒนากองทัพเรือและอุตสาหกรรมภายในจีนมากขึ้น แต่สิ่งเหล่านี้ไม่ได้นำมาซึ่งความเข้มแข็งอย่างแท้จริงให้กับจีน แต่กลับทำให้ความอ่อนแอของราชวงศ์ชิงปรากฏให้เห็นชัดเจนขึ้น โดยพิสูจน์ได้จากผลของสงครามระหว่างจีนกับญี่ปุ่นที่เกิดขึ้น ซึ่งแสดงให้เห็นว่าความพยายามสร้างความเข้มแข็งให้กับจีนด้วยการเลียนแบบความทันสมัยของชาติตะวันตก ที่ผ่านมากกว่าสามทศวรรษประสบความล้มเหลว

อย่างไรก็ตาม ในช่วงเวลาระหว่าง ค.ศ.1885 – 1895 ภายในจีนได้เกิดกระแสการต่อต้าน ภัยคุกคามจากมหาอำนาจต่างชาติแนวใหม่ ทำให้ขุนนาง – ปัญญาชนชาวจีนบางส่วนเริ่มตระหนักถึงความอ่อนแอของจีนมากขึ้น และเห็นว่าการสร้างความเข้มแข็งของจีนที่ผ่านมาไม่เพียงพอ ขุนนาง – ปัญญาชนเหล่านี้จึงสนับสนุนแนวคิดการปฏิรูปประเทศ แม้ว่าแนวคิดเหล่านี้จะยังมีข้อจำกัดที่ไม่ต้องการล้มล้างสถาบันจักรพรรดิและระบบการปกครองตามประเพณีดั้งเดิม รวมทั้งไม่ต้องการปฏิรูประบบสังคมอย่างแท้จริง แต่สิ่งเหล่านี้ได้แสดงให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในสังคมจีนบางส่วน ที่มีแนวความคิดก้าวหน้ากว่าที่ผ่านมา นำไปสู่ความคิดในการปฏิรูปประเทศอย่างจริงจังที่เกิดขึ้นเมื่อ ค.ศ.1898 ภายใต้กระบวนการปฏิรูปร้อยวันที่นำโดย คัง โห้วเว่ย (Kang Youwei) ซึ่งประสบความล้มเหลว ก่อนที่จะนำไปสู่การปฏิวัติล้มล้างการปกครองของราชวงศ์ได้สำเร็จเมื่อ ค.ศ.1911 ภายใต้การนำของ ซุน ยัตเซ็น (Sun Yutsen หรือ ซุน เหวิน – Sun Wen) ซึ่งทั้งหมดนี้คือปฏิกิริยาตอบสนองต่อการคุกคามของชาติตะวันตกต่อจีนที่เกิดขึ้นในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19

¹ Li Chieng-nung (Li Qiannong). (1956). *op. cit.* p. 140 – 143.

² Ssu-yu Teng (Suyu Deng) and John K. Fairbank. (1954). *op. cit.* p. 126.

ภาพประกอบ 32 เจ้าชายซุน (Prince Chun) พระบิดาจักรพรรดิ Guangxu ทรงเป็นผู้มีบทบาทภายใน
ราชสำนักชิงอย่างมาก ระหว่าง ค.ศ. 1885 – 1895

ที่มา : Immanuel C.Y. Hsu. (1970). *The Rise of Modern China*.

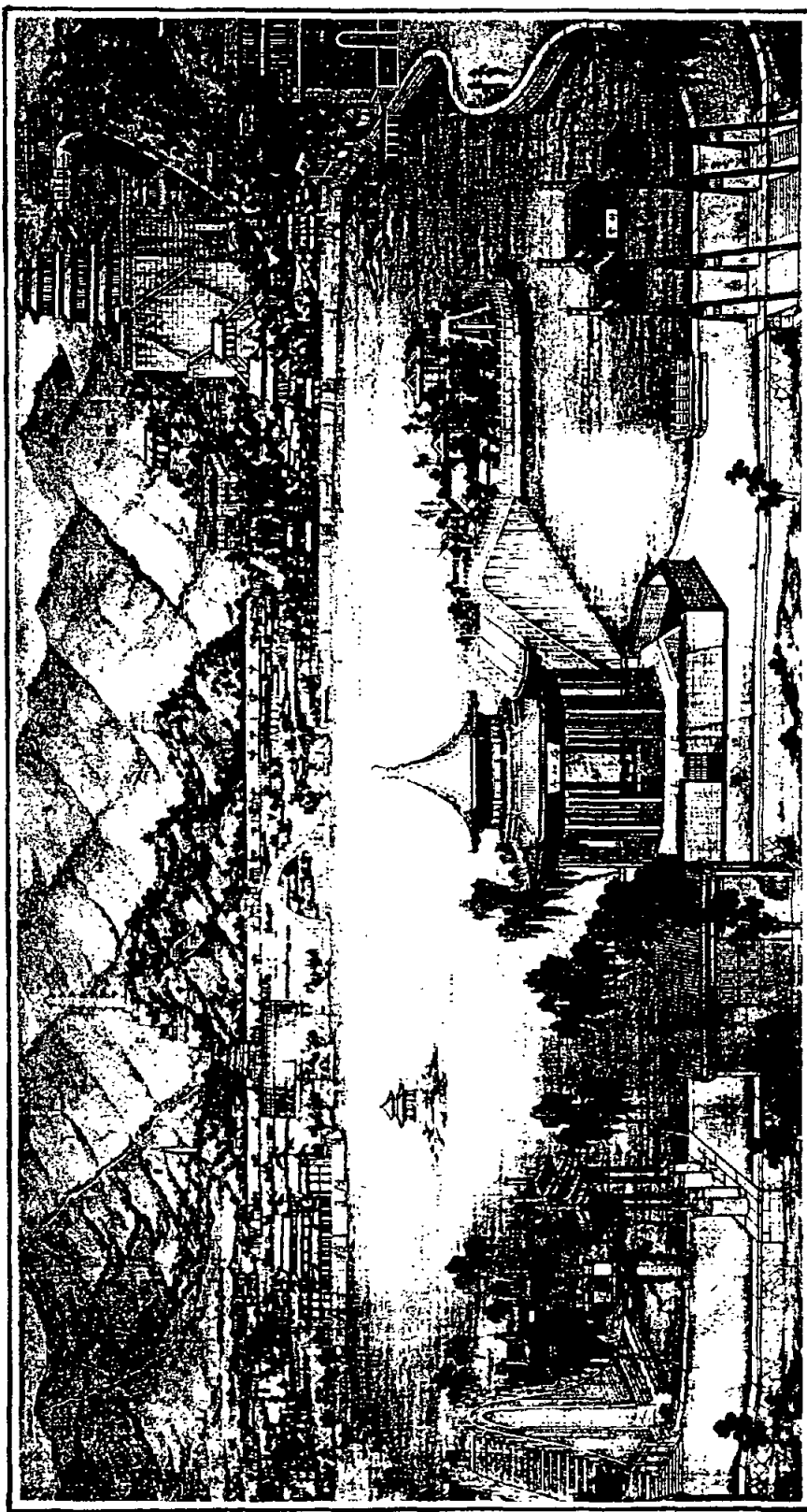

ภาพประกอบ 33 เจ้าชายชิง (Prince Qing) ทรงมีบทบาทในสำนักงานต่างประเทศ จักรพรรดิ หย่าเหมิน
แทนที่เจ้าชายกง ระหว่าง ค.ศ.1885 - 1894

ที่มา : Immanuel C.Y. Hsu. (1970). *The Rise of Modern China*.

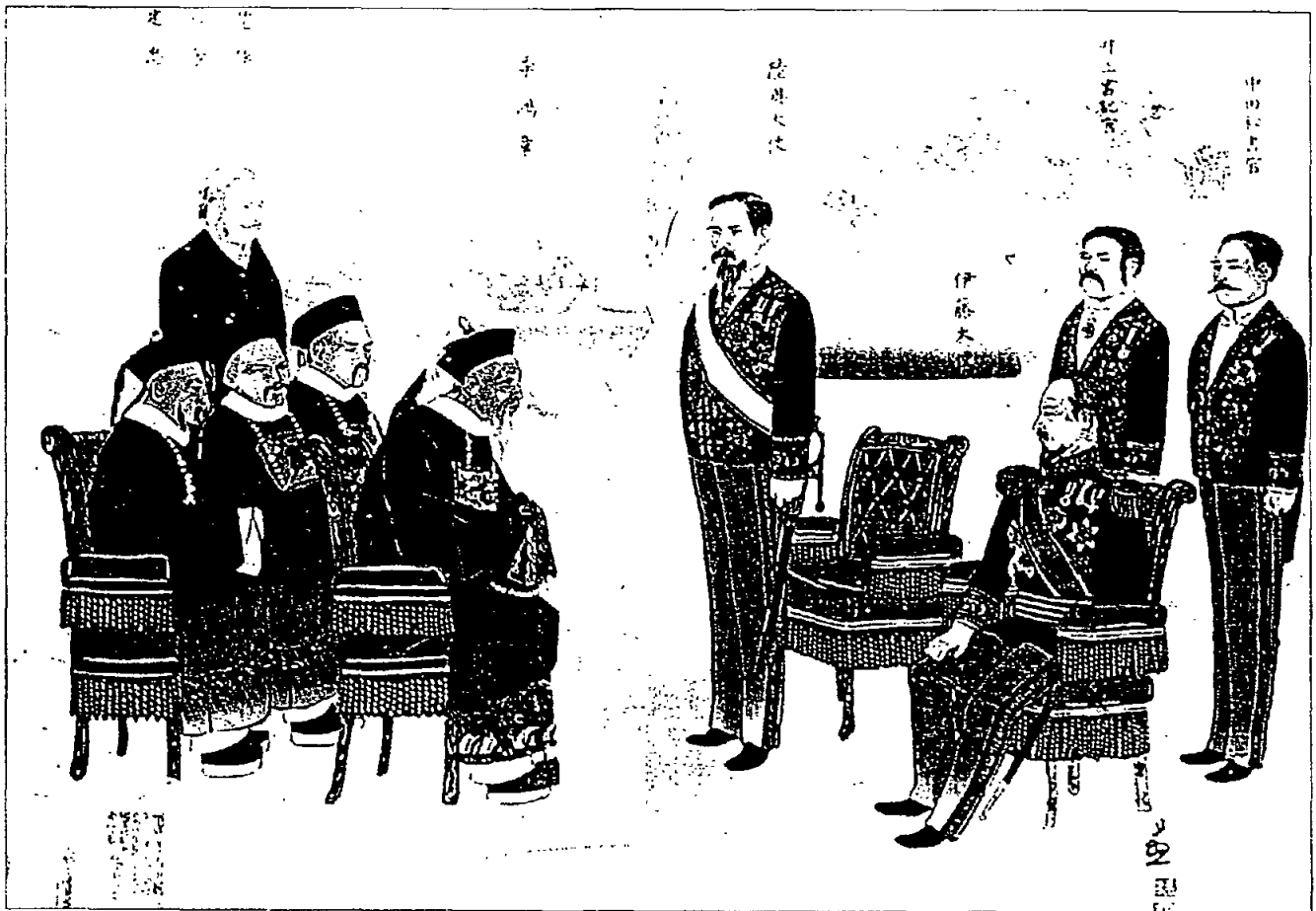

ภาพประกอบ 34 จาง จื่อต้ง (Zhang Zhidong, 1837 – 1909) ผู้นำสำคัญในการสร้างความเข้มแข็งให้
กับจีนระหว่าง ค.ศ. 1885 – 1895
ที่มา : Immanuel C.Y. Hsu. (1983). *The Rise of Modern China*.

ภาพประกอบ 35 พระราชวังฤดูร้อน (อู่เหอหยวน) ที่พระนางเฉียนซีทรงมีพระบัญชาให้สร้างเพื่อเป็นที่
ประทับยามที่ทรงว่างจากภารกิจโดยอาศัยงบประมาณในการก่อสร้างจากกองทุนของกองทัพอู๋เรือ

ที่มา : Immanuel C.Y. Hsu. (1983). *The Rise of Modern China*.

ภาพประกอบ 36 การเจรจาสงบศึกระหว่างจีนและญี่ปุ่น เมื่อ ค.ศ.1895 ระหว่าง หลี่ หงจาง และ
อิตโตะ ฮิโรbumิ

ที่มา : Patricia Buckley Ebrey. (1996). *The Cambridge Illustrated History of China*. p. 253.

บทที่ 5

บทสรุป

ตลอดช่วงเวลากว่าสามทศวรรษระหว่าง ค.ศ.1861 – 1895 ภายหลังจากพ่ายแพ้สงครามฝิ่น ทั้งสองครั้งของจีน กลุ่มขุนนาง – ปัญญาชนบางส่วนได้แสดงปฏิกิริยาตอบสนองต่อการคุกคามของชาติตะวันตก ซึ่งมีทั้งการตอบรับและการต่อต้าน

การตอบรับการคุกคามของชาติตะวันตก ปรากฏอยู่ในกลุ่มขุนนาง – ปัญญาชนฝ่ายก้าวหน้า ที่มีแนวคิดในการสร้างความเข้มแข็งและความมั่งคั่งให้กับจีน ด้วยการพัฒนากิจการด้านการทหาร การปรับปรุงกองทัพ และการพัฒนาอุตสาหกรรม ให้มีความทันสมัยด้วยการเลียนแบบชาติตะวันตก ในด้านดังกล่าว ขณะที่การต่อต้านการคุกคามของชาติตะวันตก ปรากฏอยู่ในกลุ่มขุนนาง – ปัญญาชนฝ่ายอนุรักษนิยมที่มีแนวคิดในการฟื้นฟูลัทธิขงจื้อ เพราะพวกเขาเห็นว่าเป็นสิ่งที่สร้างความเข้มแข็งให้กับจีน ขณะเดียวกันได้คัดค้านการผูกมิตรและสนับสนุนการทำสงครามกับชาติตะวันตก เช่น กรณีเหตุการณ์สังหารหมู่เมืองเทียนจิน การทำสงครามระหว่างจีนกับฝรั่งเศส ค.ศ.1884 – 1885

เมื่อพิจารณาเรื่องการตอบสนองต่อการคุกคามของชาติตะวันตกโดยเปรียบเทียบเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ระหว่าง จีน ญี่ปุ่น และไทย ในช่วงเวลาเดียวกันพบว่า ทั้งสามประเทศล้วนถูกคุกคามจากชาติตะวันตกเช่นเดียวกัน แต่มีปฏิกิริยาตอบสนองต่อการคุกคามทั้งคล้ายคลึงและแตกต่างกัน ความคล้ายคลึงคือ การเกิดแนวคิดปรับปรุงประเทศไปสู่ความทันสมัย กรณีของจีนปรากฏแนวคิดในการสร้างความเข้มแข็งให้กับจีน ซึ่งตรงกับคำว่า “จื้อเจียง” ในกรณีของญี่ปุ่นปรากฏแนวคิดลักษณะเดียวกันในการปฏิรูปประเทศเพื่อเข้าสู่ความทันสมัยในสมัยเมจิ ค.ศ.1868 คือแนวคิดที่ว่าด้วย “ประเทศมั่งคั่ง ทหารเข้มแข็ง” หรือ “ฟูโกกุ เคียวเฮ” ซึ่งการดำเนินการที่สำคัญในช่วงเวลานี้คือ ความพยายามปรับปรุงกิจการด้านการทหารด้วยการพัฒนากองทัพและอาวุธ พัฒนาอุตสาหกรรม รวมทั้งการส่งเสริมด้านการศึกษาให้มีความทันสมัย ในขณะที่ไทยมีการปฏิรูปประเทศอย่างจริงจังในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5) ด้วยการปฏิรูประบบการปกครอง การเลิกทาส และการปฏิรูปการศึกษา เป็นต้น ซึ่งในช่วงเวลานี้ทั้งจีน ญี่ปุ่น และไทย ต่างส่งนักศึกษาไปศึกษายังต่างประเทศ ซึ่งในขณะที่ญี่ปุ่นและไทยคัดเลือกนักศึกษาจากผู้ที่มีพื้นฐานความรู้และฐานะดี แต่จีนกลับคัดเลือกเด็กจากครอบครัวยากจน และมีพื้นฐานการศึกษาตามแบบเก่าของจีน เพื่อป้องกันไม่ให้เด็กเหล่านี้ถูกแนวคิดแบบตะวันตกครอบงำความคิด เป็นต้น

นอกจากนี้ทั้งสามประเทศยังมีการตอบสนองต่อการคุกคามของชาติตะวันตกในแนวทางที่แตกต่างกัน เห็นได้จากกรณีการต้อนรับคณะทูต ในขณะที่ญี่ปุ่นและไทย ต่างให้ความสำคัญและต้อนรับคณะทูตจากต่างประเทศอย่างเป็นมิตร แต่จีนกลับมีพิธีการมากมายและไม่เต็มใจคณะทูตได้มีโอกาสเข้าเฝ้าองค์จักรพรรดิ เป็นต้น

การที่จีนแสดงปฏิกิริยาตอบสนองต่อการคุกคามของชาติตะวันตกในขอบเขตจำกัด ได้กลายเป็นอุปสรรคสำคัญที่ทำให้การปรับตัวของจีนเพื่อตอบสนองต่อการคุกคามของชาติตะวันตกล่าช้าและไม่ประสบความสำเร็จ และถูกชาติมหาอำนาจคุกคามมากขึ้น ซึ่งตรงกันข้ามกับญี่ปุ่นที่สามารถ

ดำเนินการได้ประสบความสำเร็จและกลายเป็นชาติมหาอำนาจของภูมิภาคเอเชียในเวลาต่อมา ในขณะที่ไทยสามารถรักษาเอกราชของชาติไว้ได้ ในขณะที่ประเทศใกล้เคียงกับไทยต้องกลายเป็นเมืองขึ้นของชาติตะวันตก

การทำตนเองให้เข้มแข็งของจีนได้มาถึงบทพิสูจน์เมื่อจีนต้องพ่ายแพ้สงครามกับญี่ปุ่นเมื่อ ค.ศ.1895 ที่แสดงให้เห็นว่าความพยายามของจีนในการสร้างความเข้มแข็งด้วยการเลียนแบบความทันสมัยของชาติตะวันตก ไม่สามารถสร้างความเข้มแข็งให้กับจีนได้อย่างแท้จริง ทั้งๆ ที่จีนและญี่ปุ่นต่างปรับปรุงกิจการด้านการทหารพร้อมๆ กัน และจีนมีขนาดของกองทัพและจำนวนทหารมากกว่าญี่ปุ่น แต่จีนกลับด้อยกว่าญี่ปุ่นทั้งด้านประสิทธิภาพและกลวิธีในการรบ

สาเหตุสำคัญที่ทำให้จีนต้องประสบความล้มเหลวในการสร้างความเข้มแข็งให้กับประเทศคือ ผู้ปกครองจีนขณะนั้นไม่ได้เป็นผู้นำในการดำเนินการ ในขณะที่ญี่ปุ่นได้รับการสนับสนุนจากรัฐบาลส่วนไทยมีพระมหากษัตริย์เป็นผู้ริเริ่มการดำเนินการ แต่ในส่วนของจีน การดำเนินการส่วนใหญ่จำกัดอยู่ในกลุ่มขุนนาง – ปัญญาชนฝ่ายก้าวหน้าบางส่วน และจำกัดอยู่เฉพาะบริเวณเมืองที่มีการติดต่อกับชาติตะวันตก ขณะเดียวกันการดำเนินการทั้งหลายได้ถูกกลุ่มขุนนาง – ปัญญาชนฝ่ายอนุรักษนิยมคัดค้านและมีการแย่งชิงอำนาจระหว่างกันอย่างรุนแรง แต่สาเหตุสำคัญที่สุดคือการที่จีนในช่วงเวลานี้ไม่มีความคิดปฏิรูปประเทศหรือเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางการเมืองและสังคม ซึ่งต่างจากญี่ปุ่นและไทย อุปสรรคสำคัญของจีนคือ การที่จีนยังคงมีแนวคิดยึดติดกับความยิ่งใหญ่ในอารยธรรมที่เห็นว่าตนเหนือกว่าและมองดูชาติด้วยความดูถูกว่าด้อยกว่าตน ในขณะเดียวกันจีนยังคงเชื่อว่า จีนสามารถกำจัดภัยคุกคามจากชนต่างชาติได้ด้วยวิธีการที่จีนเคยทำสำเร็จมาแล้วในอดีต ภายใต้กรอบความคิดที่ว่าด้วย “การใช้นารายชนเพื่อควบคุมอนารายชน” ซึ่งความคิดที่ปิดกั้นของจีนเช่นนี้ ทำให้จีนไม่ยอมรับต่อความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในโลกภายนอก และมีบุคคลเพียงบางส่วนเท่านั้นที่มีแนวคิดต้องการนำจีนเข้าสู่ความทันสมัย

ด้วยเหตุนี้การดำเนินการทั้งหลายจึงเกิดความเปลี่ยนแปลงเพียงเล็กน้อยและไม่ประสบความสำเร็จ ทำให้การตอบสนองของจีนต่อการคุกคามของชาติตะวันตกด้วยการสร้างความเข้มแข็งประสบความล้มเหลว และจีนในช่วงเวลาต่อจากนั้นนอกจากจะประสบกับภัยคุกคามจากชาติตะวันตกมากขึ้นแล้ว จีนยังต้องประสบกับภัยคุกคามจากญี่ปุ่น ซึ่งเป็นประเทศที่เล็กและด้อยกว่าจีนทั้งด้านขนาดของพื้นที่ จำนวนประชากร และความเจริญทางด้านอารยธรรม ซึ่งสาเหตุเหล่านี้ทำให้ภายในจีนเกิดกระแสตื่นตัวในแนวคิดการปฏิรูปและการปฏิวัติประเทศ จนนำไปสู่การปฏิรูปร้อยวันในสมัยจักรพรรดิ กวางซวี่เมื่อ ค.ศ.1898 ภายใต้การนำของ คัง โหย่วเว่ย (Kang Youwei) แต่ไม่ประสบความสำเร็จ จากนั้นจึงนำไปสู่การปฏิวัติประเทศภายใต้การนำของ ซุน ยัตเซ็น ล้มล้างการปกครองของราชวงศ์ซึ่งเป็นการสิ้นสุดการปกครองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ของจีนที่ดำเนินมาเป็นเวลากว่า 2,000 ปี และจีนในช่วงเวลาต่อจากนี้ต้องเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงภายในประเทศอีกหลายครั้ง เพราะแม้ว่าจีนจะมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นแบบประชาธิปไตยแล้ว แต่จีนยังไม่สามารถสร้างความเข้มแข็งและความมั่งคั่งให้กับประเทศได้ ทำให้มีการรับแนวคิดสังคมนิยมจนนำไปสู่การปฏิวัติและมีการปกครองในระบอบสังคมนิยมเมื่อ ค.ศ.1949 ภายใต้การนำของ เหมา เจ๋อตง (Mao Zedong) ถึงกระนั้น วิธีการนี้ก็ยังไม่สามารถทำให้จีนเป็นประเทศที่มั่งคั่งดังที่ต้องการ จีนจึงต้องทำการปฏิรูป

ประเทศเข้าสู่ยุคสี่ทันสมัย ภายใต้การนำของ เติ้ง เสี่ยวผิง (Deng Xiaoping) จนกระทั่งเข้าสู่คริสต์ศตวรรษที่ 21 ซึ่งจีนยังคงให้ความสำคัญต่อการพัฒนาเศรษฐกิจตามแบบของจีนให้มีความก้าวหน้ามากขึ้น ภายใต้การนำของประธานาธิบดี เจียง เจ๋อหมิน (Jiang Zemin)

การเปลี่ยนแปลงของจีนที่เกิดขึ้นจึงมีจุดมุ่งหมายที่สำคัญคือ การสร้างความเข้มแข็งและมั่นคงให้กับจีนและนำจีนกลับคืนสู่ความเป็นชาติที่ยิ่งใหญ่เช่นในอดีต ซึ่งทั้งหมดนี้คือปฏิกิริยาตอบสนองของจีนต่อการคุกคามของชาติตะวันตกที่เริ่มต้นขึ้นในช่วงกลางคริสต์ศตวรรษที่ 19 เป็นต้นมา

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

หนังสือภาษาไทย

- จำนงค์ ทองประเสริฐ แปล. (2512). *บ่อเกิดลัทธิประเพณีจีน ภาค 5 จีนกับโลกใหม่=Sources of Chinese Tradition*. Wm. Theodore de Bary เขียน. กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน.
- ทวีป วรติลก. (2538). *ประวัติศาสตร์จีน*. กรุงเทพฯ : สุขภาพใจ.
- แฟร์แบงค์, จอห์น เค. โรเซาเออร์, เอ็ดวิน โอ. และ เคอร์ก, แอลเบิร์ต เอ็ม. (2521 - 2525). *เอเชียตะวันออกเฉียงยุคใหม่ เล่ม 1 - 4 = East Asia : The Modern Transformation*. เพ็ชรี สุมิตร และคณะ แปล. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช.
- มาลินี ประเสริฐธรรม. (2541). *เอกสารประกอบการเรียนวิชาเอเชียตะวันออกเฉียง*. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร.
- วรวิทย์ หิรัญรักษ์. (2520). *ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจยุโรป*. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- วุฒิชัย มูลศิลป์. (2540). *การปรับตัวของไทยและจีนในสมัยจักรวรรดินิยมใหม่*. กรุงเทพฯ : บริษัท ดันอ้อแกรมมี จำกัด.
- (2521). *จีน : การต่อสู้เพื่อมหาอำนาจ*. กรุงเทพฯ : เคล็ดไทย.
- ศรีสุข ทวีชาประสิทธิ์. (2534). *ประวัติศาสตร์การเมืองยุโรปจากกลางคริสต์ศตวรรษที่ 17 ถึงสิ้นคริสต์ศตวรรษที่ 18*. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สืบแสง พรหมบุญ. (2525). *ความสัมพันธ์ในระบบบรรณาการระหว่างจีนกับไทย (ค.ศ. 1282 - 1853)=Sino - Siamese Tributary Relation 1282-1853*. กาญจนี ละอองศรี แปล. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช.

บทความและวารสาร

- ลิขิต ชีวเวทิน. (2520, กุมภาพันธ์ - พฤษภาคม). "การปฏิรูปสมัยราชวงศ์แมนจูก่อนการปฏิรูปปฏิวัติปี ค.ศ.1911 - 12," *ธรรมศาสตร์*. 6(3) : 103 - 123.
- วุฒิชัย มูลศิลป์. (2542). "จีนในคริสต์ศตวรรษที่ 20," *ประวัติศาสตร์* 2543/2000 : 97 - 115.
- (2524, พฤษภาคม - สิงหาคม). "ปัญหาของจีนในกลางคริสต์ศตวรรษที่ 19," *ประวัติศาสตร์*. 6(2) : 55 - 62.
- (2542). "ปัญหาฝิ่นในเมืองไทยก่อนสนธิสัญญาบาวริง," ใน *ประวัติศาสตร์ปริทรรศน์*. วินัย พงศ์ศรีเพียร บรรณาธิการ. หน้า 139 - 170. กรุงเทพฯ : กองทุนตำเนิร เลขะกุล เพื่อประวัติศาสตร์.
- ศรีสุข ทวีชาประสิทธิ์. (2529). "ลักษณะสังคมจีนยุคเก่า," ใน *รวมบทความอารยธรรมตะวันออก*. ศรีสุรางค์ พูลทรัพย์, บรรณาธิการ. หน้า 189 - 201. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ปริญญานิพนธ์

สุปราณี กลกะสิงห์. (2539). *ราชวงศ์ชิง : สมัยแห่งความรุ่งเรือง ค.ศ.1644-1796. ปริญญานิพนธ์ ศศ.ม. (ประวัติศาสตร์เอเชีย).* กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ถ่ายเอกสาร

หนังสือภาษาอังกฤษ

- Bary , Theodore de. (ed.). (1960). *Sources of Chinese Tradition*. New York : Columbia University Press.
- Chan, Wellington C.C. (1977). *Merchants , Mandarins and Modern Enterprise In Late Ch'ing China*. Cambridge, Mass., : Harvard University Press.
- Chesneaux, Jean. , Bastid, Marianne , Bergere, Marid – Claire. (1976). *China From The Opium Wars to The 1911 Revolution*. New York : Pantheon Books.
- Chu, Samuel C. and Liu, Kwang-ching. (ed.). (1994). *Li Hung-chang and China's Early Modernization*. New York : An East Gate Book.
- Clude, Paul H. and Beers, Burton F. (1971). *The Far East : A History of The Western Impact And The Eastern Response*. 5 th. ed. New Jersey : Prentice – Hall.
- Cohen, Paul. (1974). *Between Tradition and Modernity : Wang T'ao and Reform in Late Ch'ing China*. Cambridge : Harvard University Press.
- Ebrey, Patricia Buckley. (1996). *The Cambridge Illustrated History of China*. Cambridge : Cambridge University Press.
- Fairbank, John K., Reischauer, Edwin O., and Craig, Albert M. (1967). *East Asia : The Modern Transformation*. London. : George Allen & Unwin.
- Fairbank, John K. (1994). *China : A New History*. Cambridge, Massachusetts : Harvard University Press.
- . (ed.). (1968). *The Chinese World Order : Tradition China's Foreign Relations*. Cambridge, Massachusetts : Harvard University Press.
- . (1988). *The Great Chinese Revolution, 1800 – 1985*. London : Picador.
- Feuerwerker, Albert. (1958). *China's Industrialization. : Sheng Hsan-huai (1844 – 1916) And Mandarin Enterprise*. Cambridge, Mass.,: Harvard University Press.
- Frodsham, J.D. (1974). *The First Chinese Embassy by The West : The Journals of Kuo Sung-f'ao , Liu His-hung and Chang Te-yi*. New York : Oxford University Press.

- Gernet, Jacques. (1985). *A History of Chinese Civilization*. J.R. Foster Translated.
Cambridge : Cambridge University Press.
- Gray, Jack. (1991). *Rebellions and Revolution : China From The 1800s to The 1980s*.
Oxford : Oxford University Press.
- Hook, Brian. (Editor). (1991). *The Cambridge Encyclopedia of China*. Second Edition.
Cambridge : Cambridge University Press.
- Hsu, Immanuel C.Y. (1995). *The Rise of Modern China*. Fifth Edition. Hong Kong :
Oxford University Press.
- Hu Sheng. (1991). *From the Opium Wars to the May Fourth Movement, Vol.1*. Dun J. Li,
Translated. Beijing : Foreign Language Press.
- Li Chien-nung. (1965). *The Political History of China, 1840 – 1928*. Ssu-yu Teng Translated.
London : D. Van Norstrand.
- Li Dun J. (1969). *China in Transition-1517 – 1911*. New York : Litton Educational Publishing.
- Spence, Jonathan D. (1990). *The Search For Modern China*. New York : Norton.
- Ssu-Yu Teng and Fairbank, John King. (1954). *China's Response to The West,
A Documentary Survey 1839 – 1923*. New York : Atheneum.
- Thomas, Stephen C. (1984). *Foreign Intervention and China's Industrial Development,
1870 – 1911*. Boulder : Westview.
- Twitchett, Denis and Fairbank, John K. (General Editors). (1978). *The Cambridge History of
China, Volume 10 Part 1 Late Ch'ing 1800 – 1911*. Cambridge : Cambridge
University Press.
- . (General Editors). (1980). *The Cambridge History of China, Volume 11
Part 2 Late Ch'ing 1800 – 1911*. Cambridge : Cambridge University Press.
- Wright, Mary Clabaugh. (1962). *The Last Stand of Chinese Conservatism : The Tung-chih
Restoration, 1862 – 1874*. 2 th. ed. Stanford : Stanford University Press.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก

จดหมายของ หลิน เจ้อสวี่ เรื่องความสำนึก ในความเหนือกว่าของกองทัพของชาติตะวันตก*

เมื่อข้าพเจ้าทำงานอยู่ที่มณฑลกว่างตงและกว่างซี ข้าพเจ้าได้เกิดความคิดเกี่ยวกับปัญหาของเรือ ปืนใหญ่ และกองทัพเรือ ด้วยเกรงว่าจะไม่มีเวลาเพียงพอที่จะสร้างเรือ ในระยะแรกที่ต้องจำ (ชาวตะวันตก) ก่อน ด้วยเกรงว่าจะไม่มีเวลาเพียงพอในการหล่อปืนใหญ่ที่มีประสิทธิภาพ ข้าพเจ้าจึงต้องซื้อหาจากชาวต่างชาติ ความเจ็บปวดอย่างที่สุดคือ เมื่อป้อมหุ่เหมิน (โบก – Bogue หรือ “ปากเสือ” ทางเข้าสู่แม่น้ำกว่างโจว) แตก ปืนใหญ่ประสิทธิภาพเยี่ยมจำนวนมากต้องตกไปอยู่ในมือของพวกชนป่าเถื่อน เมื่อข้าพเจ้าถูกเรียกตัวกลับมาหลังจากถูกลงโทษเป็นเวลา 2 ปี ข้าพเจ้ายังคงเสี่ยงที่จะเสนอต่อองค์จักรพรรดิให้ใส่ใจต่อสองสิ่งที่สำคัญคือ เรือและปืน ถ้าสิ่งเหล่านี้สามารถผลิตและเตรียมพร้อมได้ในเวลานั้น ก็สามารถนำมาใช้ต่อสู้กับศัตรูในมณฑลเจ้อเจียงเมื่อฤดูใบไม้ผลิปีที่แล้ว (1841) แต่บัดนี้เป็นการยากเหลือเกินที่จะควบคุมไฟป่า (การรบกวนเงินกับชาติตะวันตก) ที่สุดแล้ว เรือ ปืน และกองทัพเรือเป็นสิ่งที่จำเป็นอย่างยิ่ง แม้ว่าพวกชนป่าเถื่อนจะหนีและออกไปสู่ทะเล สิ่งเหล่านี้จะยังคงเป็นแผนการเร่งด่วนที่ต้องตระเตรียม เพื่อป้องกันชายแดนทางทะเลของเราได้อย่างถาวร ยิ่งไปกว่านั้นถ้าเราไม่มีอาวุธ แล้วจะมีอะไรอย่างอื่นที่จะช่วยให้เราขับไล่จอร์เจและกำจัดปลาวาฬได้เล่า?

แต่ในเวลานี้ ข้าพเจ้าต้องปิดความเห็นของข้าพเจ้าไว้เป็นความลับ เสมือนการปิดฝาจากขวด...ข้าพเจ้ารู้สึกเสียใจในความโง่เขลาและความประมาทอย่างที่สุด ซึ่งข้าพเจ้าไม่อาจปิดบังความเห็นของข้าพเจ้าต่อท่าน ข้าพเจ้าขอร้องไห้ท่านช่วยเก็บเรื่องนี้ไว้เป็นความลับ อย่างไรก็ตาม กรุณาอย่าบอกใคร

* จดหมายฉบับนี้เป็นจดหมายที่ หลิน เจ้อสวี่ เขียนถึง หวู ซื่อสวี่ เมื่อ ค.ศ.1842

ที่มา : Ssu-yu Teng (Suyu Deng) and John K. Fairbank. (1954). *China's Response to The West : A Documentary Survey 1839 – 1923*. P 28 – 30.

ภาคผนวก ข

คำนำหนังสืออักษรานุกรมภูมิศาสตร์ของประเทศทางทะเล ของ เว่ย หย่วน (ค.ศ.1844)*

...อะไรในหนังสือเล่มนี้ที่แตกต่างไปจากอักษรานุกรมภูมิศาสตร์ของนักเขียนคนอื่น? คำตอบคือ นักเขียนก่อนหน้านี้นั้นล้วนแต่อธิบายเรื่องราวของตะวันตกตามที่ปรากฏแก่นักเขียนจีน ในขณะที่หนังสือเล่มนี้อธิบายถึงตะวันตกในแง่ที่ปรากฏแก่ชาวตะวันตกเอง

อะไรคือวัตถุประสงค์ของหนังสือเล่มนี้? วัตถุประสงค์คือ การแสดงว่าทำอย่างไรจึงจะใช้พวกป่าเถื่อนเพื่อต่อสู้กับพวกป่าเถื่อน ทำอย่างไรให้พวกป่าเถื่อนทำให้พวกป่าเถื่อนอีกพวกหนึ่งสงบ (เพื่อประโยชน์ของเรา) และทำอย่างไรที่จะนำเทคนิคของพวกป่าเถื่อนมาใช้ควบคุมพวกป่าเถื่อน ในตำราที่ว่าด้วยการเปลี่ยนแปลงได้กล่าวว่า "อาศัยอิทธิพลของความรักและความเกลียดซึ่งกันและกัน อาจก่อให้เกิดโชคดีหรือโชคร้าย อาศัยอิทธิพลของการประสานและการถอนตัวออกซึ่งกันและกัน อาจก่อให้เกิดความเสียหายหรือเสียใจ อาศัยอิทธิพลของความซื่อสัตย์และการทรยศซึ่งกันและกัน อาจได้รับหรือสูญเสีย" ดังนั้นในการมีชีวิตร่วมอยู่กับการต่อต้านศัตรู จึงขึ้นอยู่กับว่าจะรู้ตำแหน่งของศัตรูหรือไม่ ซึ่งอาจจะมีทั้งชัยชนะและความพ่ายแพ้ ในสมัยโบราณผู้ที่ประสบความสำเร็จในการขับไล่พวกป่าเถื่อนต่างรู้ตำแหน่งของศัตรูอย่างชัดเจน เสมือนนำมาวางบนโต๊ะหรือพรมของเขา พวกเขาจะได้รับข้อมูลเรื่องสถานภาพของศัตรูเสมือนว่าศัตรูกินและนอนอยู่กับพวกเขา

และเมื่อมีหนังสือเล่มนี้อยู่ในมือแล้ว จะสามารถขับไล่พวกป่าเถื่อนออกไปได้หรือไม่? บางทีอาจจะได้ บางทีอาจไม่ได้ หนังสือเล่มนี้เสนอแต่กลยุทธ์ทางด้านการทหาร แต่ไม่ได้ให้หลักยุทธศาสตร์พื้นฐาน บอกวิธีทำสงครามกับสิ่งที่ป็นรูปธรรม แต่ไม่สามารถใช้กับเรื่องนามธรรม...ทำไมเราจึงกลัวว่าจะยังไม่ถึงเวลาสุกงอมพอที่จะกำจัดพวกป่าเถื่อน ทำไมเราจึงกลัวว่าจะไม่มีโอกาสแสดงความเกรียงไกรของเราให้ปรากฏ ดังนั้นประชาชนผู้กล้าหาญของเราต้องแสดงความกระตือรือร้นเพื่อให้ภารกิจประสบความสำเร็จ และใครก็ตามที่ยังมีสติต้องคิดหาอุบายเพื่อที่จะบรรลุถึงความสำเร็จนั้น จงกำจัดความหลงกลวง จงอย่าทำแบบผักชีโรยหน้า จงอย่ากลัวความลำบาก จงอย่าเล็งดูความชั่วร้ายภายใน และจงอย่าเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตนโดยทำลายประโยชน์ส่วนรวม เมื่อนั้นจิตใจของผู้คนจะถูกปลุกขึ้นจากความเกียจคร้าน

ประการแรก โดยอาศัยโครงการ เราต้องพยายามทำให้ภาคปฏิบัติก้าวหน้า และโดยอาศัยความพยายามในภาคปฏิบัติเราต้องทำให้โครงการก้าวหน้า เราจะต้องเก็บหญ้า (mugwort) ไว้ในที่แห้งเป็นเวลา 3 ปี (ก่อนที่จะนำมาทำยาที่มีประสิทธิภาพ) เราต้องทอแหให้เสร็จก่อนที่จะตกปลา เราต้องไม่ทำตัวเองให้จมน้ำเพื่อแสดงความเป็นวีรบุรุษของเรา และต้องไม่พยายามระงับความหวาดด้วยการวาดรูปขม เมื่อนั้นเราจะไม่ถูกรบกวนเพราะการขาดแคลนคนที่มีความสามารถอีก

ประการที่สอง เมื่อสามารถกำจัดความเกียจคร้านของเราได้แล้ว ดวงอาทิตย์จะทอแสงเจิดจ้าบนท้องฟ้ามากกว่าเดิม เมื่อการขาดแคลนผู้มีความสามารถในภาคปฏิบัติได้รับการแก้ไข ระเบียบ

ต่าง ๆ ของรัฐจะมีผู้ปฏิบัติตามอย่างรวดเร็วดูสายลมและสายฟ้า มีข้อความหนึ่งที่กล่าวไว้ว่า “จงนำที่ดินที่ได้รับประโยชน์มาทำการเพาะปลูกให้หมด ให้ชาวนาดูแลที่นาให้ดีเพื่อที่ว่าประชาชนในทะเลทั้งสี่จะชื่นชมยินดี แม้แต่เผ่าเยว่ซาง (Yueshang) (ซึ่งเป็นพวกป่าเถื่อนที่อยู่ห่างไกลที่สุด) ก็จะต้องรักภักดีต่อเรา” ด้วยการตระหนักถึงสิ่งนี้ ข้าพเจ้าจึงได้เขียนคำนำนี้ขึ้นสำหรับหนังสืออักขรานุกรมภูมิศาสตร์ของประเทศทางทะเล (ไห่ กว๋อ ตู้ จื่อ) ขึ้น

* ที่มา : Theodore de Bary. (1960). *Sources of Chinese Tradition*. p. 674 – 677.

ธีโอดอร์ เดอ แบรี่. (2510). *บ่อเกิดลัทธิและประเพณีจีน*. หน้า 25 – 31.

ภาคผนวก ค

ข้อเสนอการก่อตั้งโรงงานเพื่อผลิตอาวุธแบบของต่างชาติ ในหนังสือ เจี้ยว ปิน ลู่ กังอี ของ เฟิง กุ้ยเฟิน*

ตามที่ชาวอังกฤษได้รวบรวมลักษณะทางภูมิศาสตร์ทั่วไปขึ้น อาณาเขตของจีนใหญ่กว่ารัสเซียถึงแปดเท่า ใหญ่กว่าสหรัฐอเมริกาสิบเท่า ใหญ่กว่าฝรั่งเศสหนึ่งร้อยเท่า และใหญ่กว่าสหราชอาณาจักร (อังกฤษ) ถึงสองร้อยเท่า แต่เรายังถูกชาติเหล่านี้ลบลู่อย่างน่าละอาย ไม่ใช่เพราะว่าภูมิอากาศ ที่ดิน หรือแหล่งทรัพยากรธรรมชาติของเราด้อยกว่าของพวกเขา แต่เป็นเพราะว่าประชาชนของเราด้อยกว่าของพวกเขา ซึ่งความด้อยกว่าของเราไม่ใช่สิ่งที่สวรรค์ประทานมาให้ แต่ขึ้นอยู่กับเรามากกว่า หากเป็นสิ่งที่สวรรค์ประทานมาให้ ย่อมเป็นสิ่งที่น่าละอายแต่เราไม่สามารถแก้ไขได้ เมื่อความด้อยกว่านี้เป็นสิ่งที่เราสร้างเอง จึงเป็นสิ่งที่น่าละอายยิ่งขึ้นไปอีก แต่เราสามารถแก้ไขเองได้ และถ้าหากเรารู้สึกละอาย ย่อมไม่มีสิ่งใดดีไปกว่าการทำตนเองให้เข้มแข็ง...

ทำไมชาติต่างๆ ทางตะวันตกซึ่งมีขนาดเล็กแต่กลับแข็งแกร่ง? ทำไมเราซึ่งเป็นประเทศใหญ่แต่กลับอ่อนแอ? เราต้องหาความหมายเพื่อสร้างความเท่าเทียม และสิ่งนั้นขึ้นอยู่กับความพยายามของมนุษย์ เมื่อคำนึงถึงสถานการณ์ในปัจจุบัน สามารถตั้งข้อสังเกตได้หลายอย่างคือ เพราะการที่ไม่นำคนที่มีความสามารถมาใช้ ทำให้เราด้อยกว่าชนป่าเถื่อน เพราะการที่เราไม่นำทรัพยากรธรรมชาติมาใช้เราจึงด้อยกว่าพวกชนป่าเถื่อน เพราะการที่เราไม่มีเขตกันระหว่างกษัตริย์กับประชาชนเราจึงด้อยกว่าชนป่าเถื่อน และเพราะการที่คำพูดกับการกระทำของเราไม่ไปด้วยกัน เราจึงด้อยกว่าพวกป่าเถื่อน การแก้ไขทุกสิ่งข้อนี้คือการหาสาเหตุของตัวเอง เราอาจเปลี่ยนแปลงสิ่งเหล่านี้ได้ถ้าหากว่าองค์กรบรรษัทนำพวกเราไปในทางที่ถูกต้อง ไม่มีความจำเป็นต้องเรียนรู้จากชนป่าเถื่อนในเรื่องเหล่านี้

มีสิ่งเดียวเท่านั้นที่เราต้องเรียนรู้จากพวกป่าเถื่อน นั่นคือเรือที่แข็งแกร่งและปืนที่มีประสิทธิภาพ ควรจัดหากองทุนเพื่อสร้างอยู่ต่อเรือและคลังสรรพาวุธตามเมืองท่าค้าขายแต่ละแห่ง ว่าจ้างชนป่าเถื่อนสักสองสามคน และคัดเลือกชาวจีนที่มีความสามารถควบคุมจิตใจไปรับการศึกษาจากพวกป่าเถื่อน เพื่อที่ว่าเขาจะได้มาสอนช่างฝีมืออื่นๆ...

การที่ประเทศของเราให้ความสำคัญกับการสอบเข้ารับราชการตามประเพณีฝังลึกเข้าไปในจิตใจของประชาชนมาเป็นเวลานาน บัณฑิตที่มีความรอบรู้และปรารถนาจะเสียเวลาและพลังงานไปกับสิ่งที่ไร้ประโยชน์ เช่น การเขียนเรียงความสอบไล่ การสอบบนกระดาน และการคัดลายมือตามรูปแบบ... บัณฑิตเราควรจะสั่งให้ครึ่งหนึ่งของบัณฑิตเหล่านั้นใช้เวลาอยู่กับการสร้างเครื่องจักรและอาวุธ

* เฟิง กุ้ยเฟิน เขียนงานชิ้นนี้เมื่อ ค.ศ.1861 – 1862

ที่มา : Theodore de Bary. (1960). *Sources of Chinese Tradition*. p. 708 – 710.

ธีโอดอร์ เดอ บาร์รี่. (2510). *บ่อเกิดลัทธิและประเพณีจีนภาค 1 – 5*. หน้า 93 – 97.

และส่งเสริมการศึกษาที่เป็นรูปธรรม ความรอบรู้และความเฉลียวฉลาดของชาวจีนนั้นเหนือกว่าชนป่าเถื่อนทั้งหลายอย่างแน่นอน เพียงแต่เราไม่ได้นำมาใช้ประโยชน์เท่านั้น เมื่อรัฐบาลเบ๊องบนเห็นชอบในสิ่งใด ประชาชนผู้อยู่เบื้องล่างก็ทำตาม การตอบสนองของประชาชนเสมือนเสียงสะท้อนของสายลม คงจะมีประชาชนบางคนที่มีความรอบรู้เป็นพิเศษ มีความคิดใหม่และปรับปรุงวิธีการของชาติตะวันตกได้ดีขึ้น ในตอนแรกเขาอาจจะให้ชาวต่างชาติเป็นครูและแบบอย่าง ต่อมาเขาจะสามารถขึ้นมาอยู่ระดับเดียวกันและเท่าเทียมกับชาวต่างชาติ ในที่สุดพวกเขาก็จะเหนือกว่าพวกชาวต่างชาติ ที่กล่าวมาทั้งหมดนี้คือวิธีในการทำตนเองให้เข้มแข็ง...เมื่อเราพูดถึงการขับไล่พวกป่าเถื่อน เราต้องมีวิธีขับไล่พวกนั้นอย่างแท้จริง และไม่ใช่อู้จู้จี้แค้นแค้น ถ้าเรามีชีวิตอยู่ในปัจจุบันและกล่าวถึงการขับไล่พวกป่าเถื่อน เราควรจะถามว่า เราควรใช้เครื่องมืออะไรในการขับไล่พวกเขา...(คำตอบคือ) เราควรใช้เครื่องมือของพวกป่าเถื่อน แต่ไม่ใช่วิธีการของพวกป่าเถื่อน เราควรใช้เครื่องมือของพวกป่าเถื่อนเพื่อขับไล่พวกป่าเถื่อนเอง

ภาคผนวก ง

การสนับสนุนของ หลี่ หงจาง ในเรื่องวิธีการทางการทหารแบบตะวันตก

เขียนขึ้นเมื่อเดือนมิถุนายน ค.ศ.1863*

ทุกสิ่งทุกอย่างในระบบการปกครองและการทหารของจีนมีความเหนือกว่าชาติตะวันตก มีเพียงอาวุธปืนเท่านั้นที่เราเทียบไม่ได้ อะไรคือสาเหตุ? เป็นเพราะว่าวิธีการผลิตเครื่องจักรของจีน กลุ่มปัญญาชนเข้าใจแต่ทฤษฎี ในขณะที่ช่างฝีมือเป็นผู้ฝึกหัดและลงมือทำ...

ก่อนหน้านี้ทั้งอังกฤษ ฝรั่งเศสและชาติอื่นๆ ต่างยอมรับว่าญี่ปุ่นเป็นชาติที่มั่งคั่ง และกล้าเสี่ยงเพื่อทำในสิ่งที่ต้องการ จักรพรรดิญี่ปุ่นและเสนาบดีปรับตัวให้มีความเข้มแข็งด้วยการคัดเลือกเด็กชายที่มีความปราดเปรื่องจากราชสำนัก และเสนาบดีระดับสูงไปศึกษาเทคนิคต่างๆ ในโรงงานของชาติตะวันตก พวกเขา (ชาวญี่ปุ่น) ซื้อเครื่องจักรเพื่อนำมาผลิตเครื่องจักร เพื่อฝึกหัดการผลิตในประเทศของเขาเอง บัดนี้พวกเขาสามารถล่องเรือกลไฟ หล่อและใช้ปืนใหญ่เองได้...ถ้าเรามีอาวุธที่ผลิตขึ้นใช้เอง ชาวญี่ปุ่นจะสานสัมพันธ์กับเรา ในไม่ช้าเราก็จะเข้มแข็งเท่ากับชาวตะวันตก แต่ถ้าเราไม่มีสิ่งใดที่จะให้เราเข้มแข็ง เมื่อนั้นชาวญี่ปุ่นจะเลียนแบบชาวตะวันตกและจะร่วมมือกับชาวตะวันตก เพื่อหาผลประโยชน์จากเรา ทั้งๆ ที่ญี่ปุ่นเป็นประเทศที่มีขนาดเล็กในทะเล แต่สามารถเปลี่ยนแปลงไปสู่ความรุ่งเรือง และรู้ว่าอะไรที่ควรนำมาเป็นแบบของตน แม้ว่าเราชาวจีนจะเข้าใจในหลักการต่างๆ โดยละเอียดว่าใครก็ตามที่ได้มาถึงจุดที่อ่อนแอที่สุด ผู้นั้นย่อมต้องปฏิรูป และเขาจะสามารถดำเนินชีวิตต่อไปได้ ด้วยเหตุนี้เราควรที่จะเปลี่ยนแปลงแผนงานของเราอย่างเร่งด่วน

...อาวุธของทางการเป็นแบบล้าสมัยและใช้มาตั้งแต่สมัยโบราณ แล้วเราจะต่อต้านพวกเขา (ชาวตะวันตก) ได้อย่างไร? เมื่อไรก็ตามที่ข้าพเจ้าคิดถึงเรื่องนี้ ข้าพเจ้ารู้สึกหวาดกลัวและเสียใจ ซู ฉือชาน (Su Cichan, 1036 -1101) กล่าวไว้ว่า "ถ้าท่านกล่าวในเวลาสงบ จะมีประสิทธิภาพในการแสดงออก แต่ปัญหาที่พบคือไม่มีใครเชื่อท่าน ถ้าท่านกล่าวในยามที่มีปัญหา ก็อาจจะสามารถสร้างรักษาความเชื่อไว้ได้แต่ก็มักจะสลายเกินไป" ข้าพเจ้าคิดว่า ถ้าประเทศจีนต้องการทำตนเองให้เข้มแข็ง ไม่มีสิ่งใดจะดีไปกว่าการเรียนรู้และใช้อาวุธที่เหนือกว่าของชาวตะวันตก ถ้าเราต้องการเรียนรู้และใช้อาวุธที่เหนือกว่าของชาวตะวันตก ไม่มีสิ่งใดจะดีไปกว่าการใช้เครื่องจักรเพื่อผลิตเครื่องจักร เราสามารถเรียนรู้วิธีของพวกเขา แต่ไม่จำเป็นต้องว่าจ้างคนของพวกเขา ถ้าเราต้องการใช้เครื่องจักรเพื่อผลิตเครื่องจักรและค้นหาบุคคลที่สามารถผลิตเครื่องจักรนั้น เราอาจจะต้องฝึกหัดนักเรียนขึ้นเป็นพิเศษ

* ที่มา : Ssu-yu Teng and John K. Fairbank. (1954). *China's Response to The West : A Documentary Survey, 1839 – 1923*. P. 70 – 72.

ภาคผนวก จ

การคัดค้านของ หว่อ เหริน ในการศึกษาแบบตะวันตก ซึ่งถวายแด่ราชสำนักเมื่อ ค.ศ.1867*

คณิตศาสตร์ ซึ่งเป็นหนึ่งในหกของศิลปศาสตร์ ควรได้รับการศึกษาโดยปัญญาชนที่ผ่านการสอบระดับราชสำนักแล้ว...และไม่ควรจะถูกตัดสินว่าเป็นวิชาที่ไม่มีประโยชน์ แต่ในทัศนะของข้าพเจ้า ดาราศาสตร์และคณิตศาสตร์มีประโยชน์เพียงน้อยนิด ถ้าวิชาเหล่านี้ต้องให้ชาวตะวันตกเป็นผู้สอน เช่นเดียวกับวิธีการศึกษา ย่อมเกิดความหายนะอันใหญ่หลวง ข้าพเจ้าได้เรียนรู้ว่าวิธีที่จะสร้างชาติ ขึ้นอยู่กับขนบธรรมเนียมประเพณีและคุณธรรมความดี ไม่ใช่อำนาจและกลอุบาย พื้นฐานที่แท้จริงอยู่ที่จิตใจของประชาชนไม่ใช่เทคนิคอันทันสมัย บัดนี้ถ้าเราสนใจในศิลปะที่ไม่มีมีความสำคัญและนับถือชนป่าเถื่อนเป็นครู ชนป่าเถื่อนเหล่านี้อาจไม่สอนเทคนิคที่จำเป็นอย่างแท้จริงของพวกเขาแก่เรา แม้ว่าจะสอนด้วยความจริงใจและนักเรียน เรียนด้วยความตั้งใจ ก็อาจจะสามารถฝึกหัดให้เป็นนักคณิตศาสตร์ได้สำเร็จ จากอดีตจนถึงสมัยปัจจุบัน ข้าพเจ้าไม่เคยได้ยินว่าจะมีใครที่ใช้คณิตศาสตร์เพื่อสร้างความเจริญให้กับชาติ เพื่อให้พ้นจากความอ่อนแอหรือนำมาซึ่งความเข้มแข็งในช่วงเวลาที่ย่อแอ...ถ้าดาราศาสตร์และคณิตศาสตร์จำเป็นต้องสอน และจำเป็นต้องค้นหามนุษย์ที่มีความสามารถด้านเทคโนโลยี ทำไมจึงจำกัดอยู่เฉพาะชนป่าเถื่อน? และทำไมจึงจำเป็นต้องเรียนรู้จากชนป่าเถื่อนเท่านั้น?

ยิ่งไปกว่านั้น ชนป่าเถื่อนคือศัตรูของเรา เมื่อ ค.ศ.1860 พวกเขาจับอาวุธและรุกรานเรา เมืองหลวงและพระราชวังของเราถูกบุกรุก วิญญาณของบรรพบุรุษถูกรบกวน พระราชวังถูกเผา ข้าราชการและประชาชนถูกฆ่าหรือไม่ก็ถูกทำร้าย ซึ่งเป็นเรื่องที่ไม่เคยเกิดขึ้นตลอดช่วงเวลาสองร้อยปีที่ผ่านมาราชวงศ์ของเรา ปัญญาชนและขุนนางทั้งหลายต่างเจ็บแค้นและฝังความเกลียดชังไว้ในความรู้สึกจนทุกวันนี้ ราชสำนักไม่สามารถช่วยในการเจรจาสงบศึกกับชนต่างชาติ แล้วเราจะล้มความหายนะและความน่าละอายเหล่านี้แม้เพียงสักวันได้อย่างไร?...บัดนี้ถ้าปัญญาชนผู้ปราดเปรื่องและมีความสามารถที่ได้รับการอบรมและหวังให้เป็นประโยชน์ของชาติในอนาคต ต้องเปลี่ยนแปลงการศึกษาจากแบบเดิมไปเป็นแบบชนป่าเถื่อน เมื่อนั้นจิตสำนึกที่ตึงตังคงไม่ได้รับการพัฒนา และจิตสำนึกของความชั่วร้ายจะเข้มแข็งขึ้นแทน

* ที่มา : Ssu-yu Teng and John K. Fairbank. (1954). *China's Response to The West : A Documentary Survey, 1839 – 1923*. P. 76 – 77.

ภาคผนวก จ

การสนับสนุนของ หลี่ หงจาง ในการสร้างดำเนินงานของอุตสาหกรรมไฟฟ้า และการสร้างความมั่งคั่งให้กับจีน ค.ศ.1872*

เมื่อกล่าวถึง “การต่อต้านชนป่าเถื่อน” และ “ขับไล่พวกเขาออกไปจากดินแดนของเรา” ย่อมเป็นการกล่าวเพียงผิวเผินและน่าขัน แม้ว่าเราต้องการรักษาความสงบและป้องกันดินแดนของเรา เราไม่สามารถรักษาและป้องกันได้ถ้าเราปราศจากอาวุธที่มีประสิทธิภาพ พวกเขา (ชาวตะวันตก) พยายามผลิตอาวุธมาแข่งขันกับเราเพื่อความเหนือกว่าและเพื่อชัยชนะ นำเทคนิคที่เหนือกว่าของพวกเขามาต่อสู้กับเรา ทะเลาะกับเรา และดูถูกเรา เมื่อเป็นเช่นนี้เราจะมีชีวิตอยู่เพียงสักวันหนึ่งได้อย่างไรหากปราศจากอาวุธและเทคโนโลยี?

หนทางของการทำตนเองให้เข้มแข็งขึ้นอยู่กับการเรียนรู้ว่าพวกเขาสามารถทำอะไรและนำสิ่งที่พวกเขาเชื่อถือมา ยิ่งไปกว่านั้น ขั้นตอนการผลิตปืน ปืนใหญ่ และเรือกลไฟ ได้เริ่มต้นเมื่อร้อยปีที่แล้ว ซึ่งการคุกคามของพวกเขาดำเนินไปอย่างรวดเร็ว และขยายอิทธิพลของพวกเขาเข้ามาสู่จีน ถ้าพวกเราสามารถเข้าใจแนวทางของพวกเขาได้อย่างแท้จริงและลึกซึ้ง เรียนรู้มากขึ้น ปรับปรุงให้ดีขึ้น และสนับสนุนให้มากยิ่งขึ้น เราจะไม่สามารถคาดหวังได้เชี่ยวชาญหรือว่าร้อยปีหลังจากนี้ เราจะสามารถขับไล่พวกชนป่าเถื่อนและดำรงอยู่ได้ด้วยตัวเราเอง

ญี่ปุ่นเป็นเพียงชาติเล็กๆ แต่เมื่อไม่นานมานี้ญี่ปุ่นเริ่มทำการค้ากับยุโรป ก่อตั้งโรงงานผลิตเหล็กและสร้างเรือกลไฟขึ้นหลายลำ เปลี่ยนไปใช้อาวุธของต่างชาติ ที่เป็นเช่นนี้เพราะว่าญี่ปุ่นปรารถนาจะรุกรานชาติตะวันตกเช่นนั้นหรือ? บางทีอาจเป็นเพียงแผนการของญี่ปุ่นเพื่อป้องกันตนเอง แต่ถ้าหากญี่ปุ่นแสวงหาเพียงการป้องกันตนเอง ญี่ปุ่นย่อมไม่กดขี่และดูถูกจีนของเรา แล้วควรหรือไม่ที่จีนจะวางแผนสำหรับตนเอง? ปัญญาชนและข้าราชการของเราบังคับตนเองในการศึกษาการเขียนเรียงความและการแต่งประโยค และละเลยต่อความเปลี่ยนแปลงที่ผ่านมาเป็นเวลาหลายพันปี พวกเขายังคงสนับสนุนการรักษาความมั่นคงในปัจจุบันเพียงชั่วคราว และหลงลืมว่าทำไมเราจึงต้องประสบกับเคราะห์ร้ายแสนสาหัสและความทุกข์ระทมอย่างที่สุดในช่วงยี่สิบหรือสามสิบ ปีที่ผ่านมา (สงครามฝิ่น) และเราจะสามารถบรรลุถึงการรักษาความมั่นคงภายในและควบคุมชาวต่างชาติภายในประเทศในอีกหลายศตวรรษได้อย่างไร? ซึ่งสิ่งนี้นำไปสู่การกล่าวถึงการยุติการสร้างเรือกลไฟได้อย่างไร?

...ในการสร้างเรือ ปืนใหญ่ และเครื่องจักร เป็นไปไม่ได้ที่จะปราศจากเหล็กเช่นเดียวกับถ่านหิน เหตุผลที่ทำให้อังกฤษมีอำนาจและอิทธิพลเหนือชาติตะวันตกชาติอื่นๆ มีแค่เพียงการผลิตของสองสิ่งนี้เท่านั้น (เหล็กและถ่านหิน)...

* ที่มา : Ssu-yu Teng and John K. Fairbank. (1954). *China's Response to The West : A Documentary Survey, 1839 – 1923*. P. 108 – 110.

เมื่อไม่นานมานี้ชาวตะวันตก ได้เรียกร้องขออนุญาตเปิดเหมืองถ่านหินและแร่เหล็กในเขตภายในของจีน ประเด็นที่สำคัญอยู่ที่ว่าน่าเสียดายอย่างยิ่งที่แหล่งทรัพยากรธรรมชาติของจีนไม่สามารถพัฒนาโดยชาวจีนเอง เราได้ยืนยันว่า บัดนี้ญี่ปุ่นมีการปรับปรุงด้วยการเปิดเหมืองถ่านหินและแร่เหล็กตามแนวทางของชาติตะวันตก เพื่อผลประโยชน์อันมหาศาล และสิ่งนี้ได้ช่วยในการสร้างเรือกลไฟและเครื่องจักรของญี่ปุ่น...ถ้าเราสามารถวางแผนชักชวนให้ประชาชนในเรื่องที่ว่าด้วย “ข้าราชการอำนาจการและพ่อค้าดำเนินการ” (กวานตู่ ชางป๋น) เพื่อหิบบิยม ใช้เครื่องจักร และวิธีของชาวต่างชาติเท่านั้น แต่ไม่อนุญาตให้ชาวต่างชาติประกอบกิจการเหล่านี้ เมื่อไรก็ตามที่สิ่งจำเป็นเหล่านี้มีการผลิตและดำเนินการสู่วิธีที่สมบูรณ์ ย่อมนำไปสู่ระบบการตลาดที่ดี แหล่งผลประโยชน์จะถูกเปิดขึ้น นำมาซึ่งเงินทุนที่เพิ่มขึ้นจากแหล่งทรัพยากรใหม่ๆ ที่เราสามารถนำมาใช้เพื่อดำรงกิจการเรือและฝึกหัดทหารของเราได้ต่อไป

ภาคผนวก ข

ดรรชนีคำศัพท์*

บุคคล

ระบบพินอิน

An Lushan

Bing Qun

Chen Baozhen

Chen Ci

Chen Qiu

Chen Qiyuan

Chong Hou

Chun qin wang

Ci'an Tai Hou

Cixi Tai Hou

Daoguang

Ding Baozhen

Ding Ruchang

Du Wenxiu

Feng Guifen

Gong qin Huang

Guangxu

Gu Wenwu

Guo Songdao

Han Guangwu

เสียงภาษาไทย

อัน ลู่ซาน

ปิง จุน

เฉิน เป่าเจิน

เฉิน ฉือ

เฉิน จิว

เฉิน ฉี่หยวน

ฉง โฮ่ว

ซุน ชิน หวัง (เจ้าชายซุน)

ฉืออันไทโฮ่ว

ฉือซีไทโฮ่ว

เต้ากวาง

ดิง เป่าเจิน

ดิง รือซาง

ตู้ เหวินซิว

เฟิง กุ้ยเฟิน

กงชินหวัง (เจ้าชายกง)

กวางซวี่

กุ เหวินอู่

กว๋อ ซ่งเตา

ฮั่น กวางอู่

อักษรจีน

安 礪 山

沈 保 樵

陳 詞

陳 綢

崇 厚

醇 親 王

慈 安 太 后

慈 禧 太 后

道 光

丁 保 珍

丁 汝 昌

杜 文 秀

馮 桂 芬

公 親 王

光 緒

漢 光 緒

* ดรรชนีคำศัพท์นี้เป็นการเทียบเสียงคำภาษาจีนที่ปรากฏอยู่ในงานสารนิพนธ์ฉบับนี้ โดยใช้การเทียบเสียงภาษาจีนกลางในระบบพินอิน (Pin – in) พร้อมตัวอักษรภาษาจีนเท่าที่พอค้นคว้าได้ โดยอาศัยการค้นคว้าจากแหล่งอ้างอิงดังนี้

เจียน ชีระวิทย์. (2521). *วิวัฒนาการการปกครองจีน*. หน้า 210 – 217.

เจียรชัย เขียววรรณ. (2529). *พจนานุกรม จีน – ไทย*.

Samuel C. Chu and Kwang-ching Liu. (1994). *Li Hung-chang and China's Early Modernization*. p. 289 – 299.

Bo Lecheng. (1977). *Zhong Guo Tong Shi*.

ดรรชนีคำศัพท์ (ต่อ)

บุคคล

ระบบพินอิน

He Qi

Hong Xiuquan

Hua Hengfeng

Huang Zunxian

Jiaqing

Kangxi

Kongzi

Li Hongzao

Li Hongzhang

Li Lianying

Li Shanlan

Li Tangjia

Lin Zexu

Liu Bingzhang

Liu Kunyi

Liu Ruifen

Ma Jianzhong

Ma Huolong

Mengzi

Pan Lu

Pan Wei

Peng Rucong

Qianlong

Qi Ying

Qin Liang

Qin wang

Rong Hong (Rong Ying)

Rong Zongzhong

Shen Guifen

Sheng Xuanhuai

Shunzhi

Tang Suzong

เสียงภาษาไทย

เหอ ฉี

หง ชิวฉวน

ฮวา เหิงเฟิง

หวาง จุนเสียน

เจียชิง

กั๋งซี

ขงจื้อ

หลี่ หงเจ้า

หลี่ หงจาง

หลี่ เหลียนอิง

หลี่ ซานหลาน

หลี่ ถังเจีย

หลิน เจ้อสวี่

หลิว ปิงจาง

หลิว คุนอี้

หลิว รุ่ยเฟิน

หม่า เจี้ยนจง

หม่า ฮั่วหลง

เม้งจื้อ

ผาน ลู่

ผาน เว่ย

เฟิง รุ่ง

เจียนหลง

ฉี อิง

ฉิน เลี้ยง

ฉินหวัง (เจ้าชายฉิง)

หรง หง (หรง อิง)

หรง จงจิ้ง

เสิน กุ้ยเฟิน

เส่ง ส่วนไหว

ซุนจื้อ

ถัง ซู่จง

อักษรจีน

洪秀全

黃遵憲

嘉慶

康熙

孔子

李鴻章

李達英

李善蘭

林則徐

翁秉璋

翁坤一

馬建忠

馬化龍

孟子

乾隆

秦王

容闕

盛宣懷

順治

ดรรชนีคำศัพท์ (ต่อ)

บุคคล

ระบบพินอิน

Tang Tingsu
Tang Zhen
Tang Zuzhong
Tong Xun
Tongzhi
Ye Qongzhong
Yongzheng
Yu Hole
Yuan Shikai
Wang Tao
Wei Yuan
Wen Xiang
Weng Tonghe
Wo Ren
Wu Cixu
Xianfeng
Xu Jiyu
Xu Run
Xu Shou
Xue Fucheng
Xun Yixian
Yen Xinhou
Zaichun
Zaitian
Zhang Luoxing
Zhang Peilun
Zhang Shusheng
Zhang Zhidong
Zhang Xiumei
Zheng Jizhe
Zheng Guanying

เสียงภาษาไทย

ถั่ง ถิงซู
ถั่ง เจิน
ถั่ง จู้จง
ถง ซุน
ถงจื่อ
เย่ ฉงจง
หย่งเจิ้ง
อวี่ โหเส่อ
หยวน ซื่อไ่
หวัง เถา
เว่ย หย่วน
เหวิน เสี่ยง
เวิง ถงเหอ
หว่อ เหริน
หวู ฉือสวี่
เสียนเฟิง
สวี่ จี้หยู
ซวี่ หรฺน
สวี่ โส่ว
เสวี่ย ผู่เจิง
ซุน อี้เซียน (ซุน ยัตเซิน)
เหยิน ซินโฮ่ว
ไจ้ซุน
ไจ้เถียน
จาง หลัวซิง
จาง เพ่ยหลุน
จาง ชู่เส็ง
จาง จื่อต้ง
จาง ชิวเหม่ย
เจิง จี้เจ้อ
เจิ้ง กวานอิง

อักษรจีน

唐廷樞

同治

雍正

袁世凱

王韜

魏遠

文祥

倭仁

咸豐

薛福成

孫逸仙

張淞行

張佩綸

張樹聲

張之洞

張秀美

曾紀澤

莫觀應

ดรรชนีคำศัพท์ (ต่อ)

บุคคล

ระบบพินอิน

Zheng Guofan
Zheng Guoquan
Zheng Yenquan
Zhou Suanwang
Zhu Qi'ang
Zuo Zongtang

เสียงภาษาไทย

เจิง กว๋อฝาน
เจิง กว๋อชว่น
เจิ้ง เทียนฉวน
โจว ช่วนหวัง
จู ฉีอั่ง
จว๋อ จงถ้ง

อักษรจีน

曾國藩
曾國荃

朱其昂
左中堂

สถานที่

Anhui
Bailong
Beijing
Chongqing
Dajiao
Dagu
Dengzhou
Fujian
Fuzhou
Gansu
Guangdong
Guangxi
Guangzhou
Gaolun
Guijiang
Guizhou
Hangzhou
Hankou
Hanyang
Heilongjiang
Hefei
Henan
Huangpu
Hubei

อันฮุย
ไป่หลง
เป่ย์จิง
ฉงชิ่ง
ต้าเจียว
ต้ากุ
เต๋ิงโจว
ฝูเจี้ยน
ฝูโจว
กานซู
กว่างตง
กว่างซี
กว่างโจว
เกาหลุน (เกาหลุน)
ก๊วยเจียง
ก๊วยโจว
หางโจว
ฮั่นโซ่ว
ฮั่นหยาง
เฮยหลงเจียง
เหอเฟย
เหอหนาน
หวางฝู่
หูเป่ย์

安徽
白龍
北京
重慶

大沽
登州
福建
福州
甘肅
廣東
廣西
廣州

桂江
貴州
杭州
漢口
漢洋
黑龍江
合肥
河南
黃埔
湖北

ดรรชนีคำศัพท์ (ต่อ)

สถานที่	เสียงภาษาไทย	อักษรจีน
ระบบพินอิน		
Humen	หูเหมิน	虎 門
Hunan	หูหนาน	湖 南
Huguang	หูกว่าง	湖 廣
Ili	อีหลี	伊 犁
Jiangnan	เจียงหนาน	江 南
Jiangsu	เจียงซู	江 蘇
Jiangxi	เจียงซี	江 西
Jilin	จีหลิน	吉 林
Jilong	จีหลง	基 隆
Jinjiang	จินเจียง	金 江
Jiulong	จีวหลง (มาเก๊า)	九 龍
Lanzhou	หลันโจว	蘭 州
Liaodong	เหลียวตง	遼 東
Mawei	หม่าเว่ย	馬 尾
Nanjing	หนานจิง	南 京
Nanhai	หนานไห่	南 海
Ningbo	หนิงปอ	寧 波
Niuzhuang	หนิวจวง	牛 莊
Pingquan	ผิงฉวน	平 全
Rehe	เร่อเหอ	熱 河
Shajiao	ชาเจี่ยว	沙 膠
Shandong	ชานตง	山 東
Shanghai	ชางไห่ (เซี่ยงไฮ้)	上 海
Shaanxi	ส่านซี	陝 西
Shantou	ชานโถว (ซัวเถา)	汕 頭
Shanxi	ชานซี	山 西
Shasi	ชาซื่อ	沙 市
Sichuan	สือชวน (เสฉวน)	四 川
Songjiang	ซ่งเจียง	松 江
Suzhou	ซูโจว	蘇 州
Tianjin	เทียนจิน	天 津
Taiwan	ไถวัน (ไต้หวัน)	台 灣

ดรรชนีคำศัพท์ (ต่อ)

สถานที่

ระบบพินอิน

Tanshui
Tongshan
Yunnan
Wangxia
Weihaiwei
Wushang
Xi'an
Xiamen
Xianggang
Xinjiang
Yichang
Zhangjiakou
Zhefu
Zhelu
Zhejiang
Zhengzhou
Zhili

เสียงภาษาไทย

ตันส่วย
ถงซาน
หยุนหนาน (ยูนนาน)
วังเซี่ย
เว่ยไห่เว่ย
อู่ชาง
ซีอาน
เซี่ยะเหมิน (เอ๋เหมิง)
เซี่ยงกั่ง (ฮ่องกง)
ซินเจียง
อี้ชาง
จางเจียโข่ว
เจ้อฝู่
เจ้อลู่
เจ้อเจียง
เจิ้งโจว
จื่อลี่

อักษรจีน

淡水
金山
雲南
望厦
威海衛
武昌
西安
廈門
香港
親疆
宜昌
張家口

浙江
鄭州
直隸

คำศัพท์ทั่วไป

a-fu-rong
Beiyang Da
Changjiang
Ching liu dang
chong
chuzhen
Daye
Daotai
du
feng-shui
Fuqiang
Gong-hang
Guandu shangban

อาฟูหรง
เป่ย์หยางต้า
ฉางเจียง
ชิง ลีว ตัง
ฉง
ฉู่เจิน
ต้าเย่
เต้าไถ
ตู้
เฟิง-ส่วย
ฟู่เจียง
กงหาง
กวานตุ๋ ซางป๋ัน

阿芙蓉
北洋大
长江
清流党
崇
出征
大冶
道台
度
風水
富强
公行
官督商辦

ดรรชนีคำศัพท์ (ต่อ)

คำศัพท์ทั่วไป

ระบบพินอิน

Guang-fang-wen Guan

Guanshang heban

Guiqi

Hai guo du zhi

Han

Hanlin

Huanghe

huang-shang

Huaxin

Huitong

Jiaobin lu gangyi

jin

jinshi

Kaiping

Kailan

kou-tou

Miao

minang

Mingshi

Nanyang Da

Nian

Pingnan

Pingxiang

Qing

qing

Tang

Tianwang

Taiping

Taiping Tian Guo

Tie Lu Lun

Tongwen Guan

Yangwu Yundong

เสียงภาษาไทย

กวางฟางเหวิน กว่าน

กวางซาง เหว่ป๋น

ก๊วยฉี

ไห่กั๋วตูจื่อ

ฮั่น (ราชวงศ์)

ฮานหลิน

หวางเหอ

หวาง - ซาง

หวาซิน

หุ่ยถง

เจียวปิ่น ลู่ กังอี

จิน

จินชื้อ

ไคผิง

ไคหลาน

ไค่วโถว

เหมี่ยว (แมว)

หมี่หนั่ง

หมิงสือ

หนานหยางต้า

เหนียน

ผิงหนาน

ผิงเซียง

ชิง (ราชวงศ์)

ฉิง

ถัง (ราชวงศ์)

เทียนหวัง

ไท่ผิง

ไท่ผิงเทียนกั๋ว

เถี่ยวลู่หลุน

ถงเหวิน กว่าน

หยางอู๋ ยุ้นตัง

อักษรจีน

廣 方 文 官

官 商 和 辦

漢

輪 林

黃 河

黃 商

華 親

會 局

斤

進 士

開 平

叩 頭

苗

迷 囊

明 史

南 洋 大

捻

平 南

洋 鄉

清

情

唐

天 王

太 平

太 平 天 國

鐵 路 輪

同 文 官

洋 務 運 動

ดรรชนีคำศัพท์ (ต่อ)

คำศัพท์ทั่วไป

ระบบพินอิน

Yihe

Yiheyuan

Yingsu

Yong ti

Yuanmingyuan

Xiaodao hui

xin

Zhongxing

Zhou

Ziqiang

Zongli Yamen

เสียงภาษาไทย

อี้เหอ

อี้เหอหยวน

หยิงซู

ย่ง ถี

หยวนหมิงหยวน

เสี่ยวเตาฮุ่ย

ซิน

จงซิง

โจว (ราชวงศ์)

จื่อเจียง

จงหลี่ หย่าเหมิน

อักษรจีน

頤和園

鑾輿

用提

圓明園

小刀匯

心

中興

周

自強

總理衙門

ประวัติย่อผู้วิจัย

ประวัติย่อผู้วิจัย

ชื่อ	นางสาว อนงคณา มานิตพิสิฐกุล
วันเดือนปีเกิด	7 กรกฎาคม 2514
สถานที่เกิด	อำเภอท่าม่วง จังหวัดกาญจนบุรี
สถานที่อยู่ปัจจุบัน	69/320 ซอย พิมาน 20 หมู่บ้านกฤษดานคร 16 ถนนพุทธมณฑลสาย 3 แขวงศาลาธรรมสพน์ เขตทวีวัฒนา กรุงเทพมหานคร 10170
ประวัติการศึกษา	
พ.ศ. 2528	มัธยมศึกษาปีที่ 3 จากโรงเรียนเขมะสิริอนุสสรณ์
พ.ศ. 2531	มัธยมศึกษาปีที่ 6 จากโรงเรียนเบญจมราชาลัย
พ.ศ. 2536	ศศ.บ. (ประวัติศาสตร์) จากมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร
พ.ศ. 2543	ศศ.ม. (ประวัติศาสตร์เอเชีย) จากมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ